

David Chytil

Veronika Králová

Veronika Radová eds.

KLIMATICKÁ SPRAVEDLNOST V MEZIOBOROVĚ PERSPEKTIVĚ

ÚSTAV	STÁTU
A	PRÁVA

Akademie věd ČR

ŮSTAV	STĀTU
A	PRĀVA

Akademie věd ČR

Akademie věd
České republiky

AUTOŘI KAPITOL:

JUDr. Eva Balounová, Ph.D. LL.M.: Centrum pro klimatické právo a udržitelnost (CLASS),
Ústav státu a práva AV ČR – úvod, kap. 1

MSc. Helena Duchková: Univerzita Karlova, Fakulta humanitních studií,
Ústav výzkumu globální změny AV ČR. – kap. 9

Mgr. Markéta Gregorová: – kap. 7

doc. PaedDr. Tomáš Háek, Ph.D.: Univerzita Karlova, Fakulta humanitních studií;
Centrum pro otázky životního prostředí UK – kap. 10

PhDr. Marek Halbich, Ph.D.: Univerzita Karlova, Fakulta humanitních studií – kap. 10

Mgr. David Chytil: Centrum pro klimatické právo a udržitelnost (CLASS),
Ústav státu a práva AV ČR – kap. 6, celková redakce díla,

Veronika Králová: Centrum pro klimatické právo a udržitelnost (CLASS),
Ústav státu a práva AV ČR – kap. 5, celková redakce díla,

Mgr. Matěj Moravanský, MA – kap. 3

JUDr. Hana Müllerová, Ph.D.: Centrum pro klimatické právo a udržitelnost (CLASS),
Ústav státu a práva AV ČR – předmluva

Mgr. Barbora Nohlová: Univerzita Karlova, Fakulta humanitních studií;
Ústav výzkumu globální změny AV – kap. 10

Bc. Petra Paříková – kap. 4

Veronika Radová: Centrum pro klimatické právo a udržitelnost (CLASS),
Ústav státu a práva AV ČR – kap. 8, celková redakce díla,

Mgr. Gabriela Štvrtňová – kap. 2

Mgr. et Mgr. Davina Vačkářová, Ph.D.: Ústav výzkumu globální změny AV ČR;
Univerzita Karlova, Centrum pro otázky životního prostředí – kap. 9

RECENZENTI:

JUDr. Jiří Vodička, Ph.D.
Kristina Zindulková, MSc.

OBSAH

Předmluva	13
Úvod	15

ÚVODNÍ KAPITOLA	20
------------------------	-----------

1. Reflexe uhlíkové nerovnosti v (mezinárodním) klimatickém právu	21
1.1 Úvod	22
1.2 Stávající reflexe nerovností v mezinárodním klimatickém právu – princip společné, ale diferencované odpovědnosti	24
1.3 Navrhovaná řešení na půdorysu mezinárodního klimatického režimu	30
1.4 Zapojení soudů a zejména Mezinárodního soudního dvora - alternativní cesty	36
1.5 Závěr	39

PERSPEKTIVY KLIMATICKÉ SPRAVEDLNOSTI	40
---	-----------

2. Principy spravedlivé distribuce klimatických povinností: perspektiva politické teorie	41
2.1 Úvod	41
2.2 Výchozí metodologické otázky	43
2.3 Principy distribuce klimatických břemen	46
2.4 Pojetí distribuce v mezinárodních dohodách UNFCCC	53
2.5 Závěr	61
3. Neudržitelná minulost, udržitelná budoucnost? Pět tezí k příčinám naší současné situace	64
3.1 Úvod: Ohlížení se zpět	64
3.2 Závislost na fosilních zdrojích	66
3.3 Centralizace energetiky a orientace na velké zdroje	71

3.4	„Národ inženýrů“	74
3.5	Antikomunismus a uzavření horizontů možného	77
3.6	Nedůvěra vůči společnému evropskému projektu	79
3.7	Závěr: O klimaticky a sociálně spravedlivou budoucnost	80

4. Snižování osobní uhlíkové stopy jednotlivců jako greenwashing korporací, kterým jde o zisk **82**

4.1	Realita klimatické katastrofy a možnosti jednotlivců	82
4.2	Začněte u sebe	84
4.3	Snižování osobní uhlíkové stopy jako investice	86
4.4	Počítání osobní uhlíkové stopy v kontextu	88
4.5	Jak jednotlivci mohou zachránit klima	92

KLIMATICKÁ KRIZE A PRÁVO **96**

5. Klimatická strategická litigace v Evropě **97**

5.1	Úvod	97
5.2	Případ Urgenda	98
5.3	Případ Neubauer	102
5.4	Evropský soud pro lidská práva	104
5.5	Případ Verein Klimaseniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland („Klimaseniorninnen“)	107
5.6	Carême v. France	111
5.7	Duarte Agostinho and Others v. Portugal and 32 Others („Duarte Agostinho“)	113
5.8	Závěr	116

6. Případ Shell: klimatické žaloby proti korporacím a klimatická spravedlnost **119**

6.1	Úvod: Klimatická odpovědnost fosilních korporací a dvě roviny klimatické spravedlnosti	119
6.2	Shell jako „aktér“ v klimatickém systému: Od Delty Nigeru k natankování auta	125

6.3	Lidskoprávní žaloby jako průkopníci klimatické litigace	133
6.4	Klimatická odpovědnost a povinnost snížit emise – Milieudefensie vs. Shell	140
6.5	Závěr: Byznys, lidská práva a změna klimatu?	146
7.	Mezi nebem a zemí: osévání mraků pohledem mezinárodního práva	150
7.1	Úvod	150
7.2	Osévání mraků jako novodobé přivolávání deště	153
7.3	Regulace osévání mraků v mezinárodním právu	157
7.4	Úvaha nad současným i budoucím právním režimem osévání mraků	162
7.5	Závěr	164
8.	Je právo připravené na klimatickou migraci?	165
8.1	Úvod	165
8.2	Migrace jako adaptační strategie	166
8.3	Aktuální právní rámec	167
8.4	Litigace v oblasti klimatické migrace	169
8.5	Úspěšné případy litigace	174
8.6	Možné způsoby právního uchopení	176
8.7	Závěr	178
	LOKÁLNÍ ROZMĚRY KLIMATICKÉ SPRÁVEDLNOSTI	180
9.	Kdo vyhrává a kdo prohrává v prostorovém rozložení města? Vystavení působení tepla a ochlazování mikroklimatu skrze ekosystémy v Praze	181
9.1	Úvod	182
9.2	Praha jako lokalita studie	190
9.3	Modelování zmírnění teploty ve městě	195
9.4	Prostorové rozložení a přínosy ochlazování pro různé skupiny obyvatel	202

9.5	Existují znevýhodněné skupiny?	209
9.6	Závěr	214
10.	„Čí les a čí spravedlnost?“ Socioekonomický rozměr spravedlivé ochrany biodiverzity v rurálních oblastech Papuy Nové Guineje v kontextu klimatické změny	215
10.1	Úvod	216
10.2	Snahy o ochranu biodiverzity v kontextu PNG	220
10.3	Environmentální spravedlnost jako výzkumná optika	221
10.4	Metodologický rámec výzkumu	226
10.5	Výsledky výzkumu	234
10.6	Závěr	241
	O autorech	242
	Bibliografie	246
	Summary	272

Předmluva

Hana Müllerová

Klimatická změna jako téma, ale především jako problém k řešení je pro Centrum pro klimatické právo a udržitelnost Ústavu státu a práva AV ČR ústřední po celou dobu jeho čtyřleté existence. V malém týmu právních expertek a expertů zkoumáme do hloubky právní aspekty klimatické mitigace a adaptace a nehledáme již odpověď na otázku „proč“ (proč je nezbytné snižovat emise skleníkových plynů a přizpůsobovat se dopadům rychle postupující klimatické změny) – pevně věříme, že odpověď na tuto otázku tak, jak ji přinášejí klimatičtí vědci řadu let, už společnost přijala a není třeba ji znovu opakovat. Hledáme odpovědi především na různé otázky „jak“: Jak prostředky práva v českém hospodářství a v české společnosti zajistit změny vedoucí k uhlíkové neutralitě, jak dosáhnout dekarbonizace klíčových odvětví závislých na fosilních palivech – a tedy i jak naplnit klimatické závazky Česka.

Podstatnou otázkou „jak“, klíčovou pro tuto knihu, je, jak dopady klimatické změny řešit spravedlivě. Klimatickou spravedlnost můžeme chápat v různých podobách, od teoretického konceptu v globální dimenzi, kde lze popisovat rozhodující podíl států bohatého Severu na vzniku klimatické změny v kontrastu se situací států globálního Jihu, které se na jejím vzniku podílely minimálně, ale její konkrétní projevy pocítují výrazně, až ničivě; až po mikroúroveň, kde lze zkoumat například otázky, jak je v určitém regionu zajištěna ochrana pracovníků uhelného průmyslu a jejich rodin při transformaci na nové obory, jak zohlednit hlasy nejzranitelnějších skupin obyvatel, jak vtáhnout do debaty ty, kteří by mohli být změnami znevýhodněni, a tedy jak skutečně zrealizovat heslo Zelené dohody pro Evropu *Leave no one behind*.

Předkládaná kniha vnímá a popisuje aspekty klimatické spravedlnosti na různých úrovních a – co je také podstatné – z pohledu různých vědních oborů. Právo samo pochopitelně není schopno odrážet celou

společenskou realitu a samo ji promítnout do správně nastavených regulatorních nástrojů. K tomu nutně potřebuje poznatky dalších vědních disciplín. Jsem ráda, že tato kniha je dokladem překonávání oborových bariér; mezioborová spolupráce ve vědě nemůže být prázdným sloganem, ale musí být žitou realitou.

Co mě ale na knize „Klimatická spravedlnost v mezioborové perspektivě“ těší úplně nejvíc, je, že ji sepsali nadaní studenti a mladí vědci. Tato kniha není jen pouhým výsledkem jejich intelektuálního úsilí, ale zároveň je to projev jejich odhodlání a energie ve snaze o klimatickou spravedlnost a příznivou klimatickou budoucnost pro sebe i další, nadcházející generace. V době, kdy čelíme nevyhnutelným výzvám spojeným s klimatickou změnou, je klíčové naslouchat hlasům mladé generace, která se nebojí konfrontovat stávající paradigmaty a hledat nová řešení. Tato kniha je důkazem toho, že mladí lidé mají mnoho cenných myšlenek a nápadů, které mohou přispět k hledání spravedlivých a udržitelných odpovědí na globální výzvy.

V Centru pro klimatické právo a udržitelnost jsme hrdí na to, že můžeme tuto knihu zaštitit a podpořit práci těchto talentovaných autorů. Jejich aktivita nám připomíná důležitost zapojení mladých lidí do veřejného diskurzu a dává nám naději do budoucnosti, ve které se naše společnost bude řídit hodnotami spravedlnosti a udržitelnosti. Doufám, že tato kniha bude sloužit jako inspirace pro další práci studentů a vědců, kteří se budou zabývat hledáním řešení problému klimatické změny, a že přispěje k hlubšímu pochopení a širšímu povědomí o této důležitém tematice. Jsem přesvědčena, že právě skrze takové projekty můžeme společně dosáhnout pozitivních změn ve prospěch planety a všech jejích obyvatel.

Úvod

Tato kniha začala vznikat ještě předtím, než se ukázalo, že rok 2023 byl nejteplejším rokem v historii měření a že první tři měsíce roku 2024 ještě překonají loňské rekordy. Lidstvo se tak přibližuje oteplení o 1,5 °C oproti předindustriální éře, změna klimatu se zrychluje a jako civilizace jsme se ocitli na tzv. neprobádaném území.¹

Tento úvod píšu 9. dubna 2024, v den, kdy Evropský soud pro lidská práva potvrdil, že změna klimatu vážně dopadá na lidská práva přiznaná Evropskou úmluvou o ochraně lidských práv a státy by měly v souladu s vědeckými poznatky přijímat taková klimatická opatření, aby před ní – alespoň zčásti – ochránily své občany. Konkrétně soud uznal stížnost spolku, který sdružuje švýcarské seniorky. Tento případ reflektuje, že problematika změny klimatu a jejího řešení je aktuální a rychle se vyvíjející téma. Tento případ také ukazuje, že změna klimatu dopadá nerovnoměrně na různé skupiny obyvatel – a to nejen přímo, ale i vzhledem k ekonomickým a sociálním provázanostem. To vše se snaží reflektovat právě klimatická spravedlnost.²

Vzhledem k rozměru a závažnosti nelze změnu klimatu řešit izolovaně a nelze dosáhnout klimatické spravedlnosti bez zohlednění dalších

1 Copernicus: 2023 is the hottest year on record, with global temperatures close to the 1.5 °C limit. In: *Climate Copernicus* [online]. 9. 1. 2024 [cit. 2024-03-07]. Dostupné z: <<https://climate.copernicus.eu/copernicus-2023-hottest-year-record>>; WATTS, J. February on course to break unprecedented number of heat records. In: *The Guardian* [online]. 17. 2. 2024 [cit. 2024-03-07]. Dostupné z: <<https://www.theguardian.com/environment/2024/feb/17/february-on-course-to-break-unprecedented-number-of-heat-records>>; RIPPLE, W. J. – WOLF, CH. – GREGG, J. W. – ROCKSTRÖM, J. – NEWSOME T. M. – LAW, B. E. – MARQUEZ, L. – LENTON, T. M. – XU, CH. – HUQ, S. – SIMONS, L. – Sir King, D. A. The 2023 state of the climate report: Entering uncharted territory In: *BioScience* [online]. 24. 10. 2023 [cit. 2024-03-07]. Dostupné z: <<https://academic.oup.com/bioscience/article/73/12/841/7319571>>.

2 SIMMONS, D. What is 'climate justice'? In: *Yale Climate Connections* [online]. 29. 7. 2020 [cit. 2024-03-07]. Dostupné z: <<https://yaleclimateconnections.org/2020/07/what-is-climate-justice/>>.

environmentálních problémů a celého fungování lidské společnosti. Role sociálních a humanitních věd je v reakci na tyto propojené krize, které navíc vyvolávají ve společnosti rozmach dezinformací, nestabilitu a kulturní války,³ nezastupitelná. Kniha tak obsahuje tři části: obecnou perspektivu klimatické spravedlnosti, pohled právní a vhléd z hlediska lokálních rozměrů klimatické spravedlnosti.

Úvodní kapitola pojednává o globální uhlíkové nerovnosti a její reflexi v klimatickém právu včetně možných řešení, jako je odklon od fosilních paliv. Tématu spravedlivého rozdělování klimatických závazků se potom věnuje **Gabriela Štvrtňová**, která představuje teoretický úvod do problematiky distribuční spravedlnosti. **Matěj Moravanský** navazuje v další kapitole, která již pojednává o českém přístupu ke klimatické změně a mapuje tak kořeny současných krizí a nespravedlností. První část knihy uzavírá kapitola **Petry Paříkové**, která varuje před nadhodnocováním odpovědnosti jednotlivců při řešení změny klimatu, podtrhuje zájem korporací na podporování tohoto narativu a navrhuje efektivní způsoby zapojení jednotlivce do řešení klimatické krize.

V právní části knihy se autoři a autorky snaží odpovědět na otázku, zda právo jako konzervativní a poměrně rigidní nástroj dokáže dynamicky a dostatečně reagovat na současnou krizi a zda lze jeho pomocí dosáhnout klimatické spravedlnosti nebo se k ní alespoň přiblížit, či zda je právo naopak překážkou k jejímu dosažení. Najdete zde kapitulu o strategické klimatické litigaci v Evropě, v níž autorka **Veronika Králová** analyzuje významné evropské klimatické soudní spory, včetně případů před Evropským soudem pro lidská práva. V navazující kapitole **David Chytil** rozebírá klimatické žaloby proti korporacím na případu vedeném proti společnosti Shell. V další kapitole **Markéta Gregorová** analyzuje vliv klimatické změny na dostupnost a kvalitu konvenčních sladkovodních

3 AHMED N. M. Culture Wars Are a Symptom of Earth System Crisis. In: *Age of Transformation* [online]. 22. 8. 2023 [cit. 2024-03-07]. Dostupné z: <https://ageoftransformation.org/culture-wars/>.

zdrojů a zkoumá technologii osévání mraků jako metodu změny počasí z pohledu práva. Konečně v poslední kapitole **Veronika Radová** odpovídá na otázku, zda je právo připraveno na klimatickou migraci.

Ve třetím bloku, věnovaném lokálním rozměrům klimatické spravedlnosti, naleznete kapitolu **Heleny Duchové a Daviny Vačkářové** o vystavení působení tepla a ochlazování mikroklimatu skrze ekosystémy v Praze, ve které se autorky zabývají otázkou (ne)rovnosti v přístupu k přínosům městských ekosystémů, jež zmírňují negativní dopady klimatické změny na obyvatele měst. Poslední příspěvek od **Barbory Nohlové, Tomáše Háka a Marka Halbicha** pojednává o socioekonomickém rozměru spravedlivé ochrany biodiverzity v rurálních oblastech Papuy Nové Guineje v kontextu klimatické změny.

Jde tedy o komplexní a mezioborový přístup, který reflektuje aktuální problémy a výzvy a jednotlivé dílky řešení složitého obrazu problému klimatické spravedlnosti. Jako autoři a autorky jsme si vědomi toho, že takto složitý obraz může u čtenáře vyvolat pocity bezmoci či klimatického žalu. Ač jde o pochopitelnou emocionální reakci, těmto emocím není dobré se poddávat. Podle psychologů je jednou z možností, jak s nimi pracovat, hodnotově zakotvená aktivita, tedy aktivita, kterou můžete docílit pozitivní změny alespoň na individuální úrovni. Tou může být například pomoc nějaké komunitní iniciativě, inspirativní setkání nebo třeba, jako v našem případě, vydání knihy upozorňující na potřebu spolupráce v řešení současných krizí.⁴

Závěrem bych jako jedna z autorek chtěla zejména poděkovat Veronice Králové, Veronice Radové a Davidovi Chytilovi, že mi umožnili podílet se na vzniku této knihy a přispět do ní, ale i za to, že vydávají tuto monografii, jejíž snahou je zdůraznit nezbytnost komplexního pohledu na současnou krizi a její řešení, jichž nedosáhneme bez spolupráce, a to

4 Climate Grief: Mourning Climate Change-Related Losses [online]. 24. 5. 2022 [cit. 2024-03-07]. Dostupné z: <<https://psychcentral.com/health/climate-grief-signs#how-to-cope>>.

mezioborové, ale také mezinárodní či mezigenerační. Díky nim publikace přináší pohledy mladé generace studentek a studentů, doktorandek a doktorandů a začínajících vědkyň a vědců z široké škály oborů na největší výzvu, která před námi jako lidstvem aktuálně stojí. V neposlední řadě bych chtěla poděkovat také Haně Müllerové, která ke vzniku knihy dala nezbytný impulz a podporu a díky které máme možnost kultivovat obor klimatického práva v Česku na velmi dobré úrovni. Konečně velmi děkuji všem přispěvatelkám a přispěvatelům, se kterými jsem měla možnost se také vidět osobně na studentské vědecké konferenci, jež dala impulz pro vytvoření této knihy. Tím tato kniha připívá nejen k odbornému poznání, ale i k navázání osobních vztahů, které jsou ve světle současných krizí obzvláště důležité.

Kapitoly vycházejí z právního stavu ke dni 30. června 2024.

Za tým autorek a autorů Eva Balounová

ÚVODNÍ KAPITOLA

Reflexe uhlíkové nerovnosti v (mezinárodním) klimatickém právu

Eva Balounová

K nepřekročení globálních teplotních limitů stanovených Pařížskou dohodou zbývá jen omezený uhlíkový rozpočet, který může lidstvo vyčerpat. Uhlíkové nerovnosti ukazují, že je vyčerpáván převážně vysokopříjmovými vrstvami obyvatel. Tato úvodní kapitola představuje, jak na tyto nerovnosti reaguje mezinárodní klimatické právo i jaká jsou uvažovaná řešení de lege ferenda, včetně snah mimo klimatická vyjednávání na půdorysu mezinárodního klimatického režimu. Mezinárodní klimatické právo bylo původně vystavěno na principu společné, ale diferencované odpovědnosti, který se ale postupem času ukázal jako dlouhodobě nevyhovující a neflexibilní. Z toho důvodu je oslabován. Zároveň se mluví o nutnosti ukončit využívání fosilních paliv, které ale musí být provedeno tak, aby nezatížilo nejzranitelnější skupiny obyvatel. S tím souvisí i otázka financí. Kromě vyjednávání na půdorysu mezinárodního klimatického režimu OSN ale neschopnost světového společenství snižovat emise skleníkových plynů nutí aktéry využívat i jiné prostředky, které nabízí mezinárodní právo, např. zapojení Mezinárodního soudního dvora prostřednictvím žádosti o poradní stanovisko ve věci klimatických povinností.

1.1 Úvod

Vypouštění emisí skleníkových plynů a následný podíl na odpovědnosti za způsobení klimatické krize je spojen s velkými nerovnostmi napříč světovou populací.¹ Desetina nejbohatších obyvatel planety odpovídá až za polovinu všech vypuštěných emisí, naproti tomu chudší polovina světové populace odpovídá jen za přibližně 10 % všech emisí skleníkových plynů.² Nejvíce tzv. superznečišťovatelů žije ve Spojených státech amerických, Kanadě, Saudské Arábii, Singapuru a Lucembursku.³ Přitom z těchto zemí jen Lucembursko bylo vázáno Kjótským protokolem.

Například v roce 2018 asi jen 11 % světové populace využilo leteckou dopravu. Odhaduje se, že 1 % světové populace je odpovědné za polovinu emisí skleníkových plynů z komerčního letectví.⁴ Přitom emise z mezinárodní letecké dopravy byly z Kjótského protokolu vyňaty a současné politiky cílící na emise z mezinárodní letecké dopravy jsou hodnoceny

1 Klimatická změna na obyvatele planety rovněž nerovnoměrně dopadá. K tomu např. KARTHA, E. a kol. *The Carbon Inequality Era*. Joint Research Report. SEI, Oxfam. 2020. Dostupné z: <<https://www.sei.org/wp-content/uploads/2020/09/research-report-carbon-inequality-era.pdf>>. Více ke globálním nerovnostem také CHANCEL, L. a kol. *World Inequality Report 2022*, World Inequality Lab, 2022. Dostupné z: <<https://wir2022.wid.world/>>.

2 Ibidem. Jako důvody jsou u nejbohatších obyvatel kromě investic uváděny zejména časté využívání soukromé dopravy (soukromá letadla a jachty) a vlastnictví mnoha nemovitostí na různých kontinentech. CHANCEL, L. *Global wealth, gender and carbon inequality*. New findings from the World Inequality Report. [online]. 18. 3. 2022 [cit. 2024-06-27]. Dostupné z: <https://ls.berkeley.edu/sites/default/files/general/chancel2022berkeley_0.pdf>.

3 GÖSSLING, S. – HUMPE, A. Millionaire spending incompatible with 1,5 °C ambitions. *Cleaner Production Letters*. 2023, Vol. 4, No. 1, s. 1.

4 GÖSSLING, S. – HUMPE, A. The global scale, distribution and growth of aviation: Implications for climate change. *Global Environmental Change*. 2020, Vol. 65, No. 1.

jako neambiciózní a neefektivní.⁵ Letectví také požívá daňové výjimky.⁶ Naproti tomu stále asi 770 milionů obyvatel naší planety nemá přístup k elektrině.⁷

S vědomím této extrémní nerovnosti bychom měli přistupovat i k řešení klimatické krize, a tedy i ke klimatickému právu. Mezinárodní klimatické právo sice stojí na principu společné, ale diferencované odpovědnosti, který rozlišuje mezi státy, nicméně v praxi se tento princip neukazuje jako dostatečný k potírání nerovností, a to z několika důvodů. Zaprvé, tento princip se vztahuje na státy, což je logické při vědomí toho, že v roce 1990, kdy byly položeny základy mezinárodního klimatického režimu OSN, bylo 62 % světové nerovnosti ve vypouštění emisí skleníkových plynů v rámci rozdílů mezi státy (between-country inequality). Rozdíly mezi státy se však snižují a nerovnosti uvnitř států se zvyšují (tzv. within-country inequality).⁸ Zadruhé, ačkoliv mezinárodní klimatické právo pracovalo s myšlenkou, že státy mají odlišnou míru odpovědnosti za (historické) emise skleníkových plynů a různé schopnosti snížit svoje emise skleníkových plynů, nepodařilo se ani na tomto půdorysu zavázat nejvhodnější aktéry (např. USA, Kanada), a navíc se ekonomická situace států v průběhu let měnila, na což mezinárodní klimatické právo reagovalo jen velmi pomalu.

5 Viz United Nations Environment Programme, „Emissions Gap Report 2020“ via VAN ASSELT, H. et al. Leveraging the Global Stocktake for effective sectoral climate governance. *Plos Climate*. 2023, Vol. 2, No. 6.

6 To je dáno zejména historickým vývojem a snahami o rozšíření letecké dopravy po druhé světové válce. K tomu např. MAYER, B. – DING, Z. Climate Change Mitigation in the Aviation Sector: A Critical Overview of National and International Initiatives. *Transnational Environmental Law*. 2022, Vol. 12, Issue 1, s. 14–41.

7 NEWELL, P. – VAN ASSELT, H. – DALEY, F. Building a fossil fuel non-proliferation treaty: Key elements. *Earth System Governance*. 2022, Vol. 14, s. 5.

8 V roce 2019 bylo až 64 % globální uhlíkové nerovnosti v rámci nerovností uvnitř států. CHANCELL, L. Global carbon inequality over 1990–2019. *Nature Sustainability*. 2022, No. 5.

Mezinárodní klimatické právo ale selhává i v samotném snižování emisí skleníkových plynů. Navzdory tomu, že od podepsání Rámcové úmluvy OSN o změně klimatu uplynulo více než 30 let, globální emise skleníkových plynů stoupají a planeta se blíží oteplení o 1,5 °C, tedy prvnímu limitu Pařížské dohody.⁹ Bohužel ani při dodržení oznámených vnitrostátně stanovených příspěvků (podle Pařížské dohody) se nedá očekávat dodržení druhého limitu Pařížské dohody, tedy udržení nárůstu globální teploty výrazně pod 2 °C.¹⁰ Přitom již teď se ukazuje, že plnění příspěvků je obtížné.¹¹ Je tak zcela zřejmé, že mezinárodní klimatický režim OSN je v řešení klimatické krize neefektivní.

Tato kapitola analyzuje zaprvé, jak mezinárodní klimatické právo reflektovalo uhlíkové nerovnosti v průběhu času, a zadruhé, jaká jsou navrhovaná řešení vedoucí k dosažení klimatické neutrality a snižování globálních nerovností. Jsou představeny snahy v rámci klimatických vyjednávání na půdorysu mezinárodního klimatického režimu OSN a rovněž iniciativy, které se snaží k řešení klimatické krize a zatím nedostatečné reakci států přitáhnout mezinárodní soudy.

1.2 Stávající reflexe nerovností v mezinárodním klimatickém právu – princip společné, ale diferencované odpovědnosti

V klimatickém právu, tak jako i v jiných právních odvětvích, se uplatňují právní principy, mezi které patří např. princip prevence, princip předběžné opatrnosti a princip „znečišťovatel platí“, které jsou hojně uplatňovány v právu životního prostředí; princip mezigenerační spravedlnosti;

9 AČ, A. Rok 2023 skončí jako rekordně teplý, teplota může pokořit první limit Pařížské klimatické dohody. In: Centrum pro klimatické právo a udržitelnost (CLASS), *Komentujeme* [online]. 21. 9. 2023 [cit. 2023-10-22]. Dostupné z: <<https://www.ilaw.cas.cz/vyzkum/class/komentujeme/>>.

10 UNFCCC. Technical dialogue of the first global stocktake. Synthesis report by the co-facilitators on the technical dialogue. 8. 9. 2023. Dostupné z: <<https://unfccc.int/documents/631600>>.

11 Ibidem.

princip spolupráce a princip suverenity, což jsou principy mezinárodního práva stojící na myšlence, že státy jsou si rovny a spolupracují v dobré víře. Naproti principu suverenity (nebo také svrchované rovnosti), který znamená, že formálně rovné státy jednají na základě konsensu a není mezi nimi hierarchie, stojí princip společné, ale rozdílné odpovědnosti (někdy také jako společné, ale diferencované odpovědnosti), který vyjadřuje faktickou nerovnost států, projevující se ve formě různé ekonomické síly a vyspělosti,¹² a má reflektovat odlišný přístup v rámci spravedlnosti uvnitř jedné generace.¹³ Princip společné, ale rozdílné odpovědnosti byl formován během vývoje mezinárodního práva životního prostředí a definován v Deklaraci z Ria v roce 1992. Princip společné, ale rozdílné odpovědnosti stál u zrodu mezinárodního klimatického režimu OSN, kterému byly položeny základy počátkem 90. let minulého století Rámcovou úmluvou OSN o změně klimatu, když se zájem o ochranu klimatu přenesl z roviny vědecké do roviny politického vyjednávání a stal se jeho centrálním pilířem.¹⁴ Princip stojí na myšlence, že vyspělé průmyslové státy mají odpovědnost za svoje historické emise a zároveň mnohem větší možnosti snižování svých emisí než chudé rozvojové státy, jejichž podíl na způsobení změny klimatu je zanedbatelný a životní úroveň tamních obyvatel je nízká.¹⁵

12 WEISS, E. B. Common but Differentiated Responsibilities in Perspective. *Proceedings of the Annual Meeting American Journal of International Law*. 2002, Vol. 96, s. 366.

13 CULLET, P. Differentiation. In: RAJAMANI, L. – PEEL, J. (eds). *The Oxford Handbook of International Environmental Law*. Second edition. Oxford: Oxford University Press, 2021, s. 327; SCHOLTZ, W. Equity. In: RAJAMANI, L. – PEEL, J. (eds). *The Oxford Handbook of International Environmental Law*. Second edition. Oxford: Oxford University Press, 2021, s. 346.

14 Rámcová úmluva OSN o změně klimatu je první závaznou mezinárodní smlouvou v oblasti klimatu a jejím cílem je dosáhnout stabilizace koncentrací skleníkových plynů v atmosféře na úrovni, která by umožnila předejít nebezpečným důsledkům vzájemného působení lidstva a klimatického systému (čl. 2). Rovněž ustavila Konferenci smluvních stran jako nejvyšší orgán úmluvy, kde se každoročně scházejí lídři ke klimatickým vyjednáváním (tzv. COP z angl. Conference of Parties).

15 Nicméně princip společné, ale rozdílné odpovědnosti se vztahuje pouze na státy jako na primární aktéry mezinárodního práva.

Konkrétně ve vztahu ke klimatu princip společné, ale diferencované odpovědnosti znamená, že:

1. všechny státy mají společnou odpovědnost chránit klimatický systém;
2. různé státy přispěly a přispívají ke klimatické změně různou měrou;
3. schopnosti a kapacity států předcházet klimatické změně a zasahovat proti ní snižováním emisí a dalšími způsoby se liší.¹⁶

Rámcová úmluva OSN o změně klimatu, která byla podepsána rovněž na Konferenci v Riu roku 1992, zmiňuje princip společné, ale diferencované odpovědnosti již v preambuli a zakotvuje jej v článku 3 odst. 1 a 2, kde stanoví, že „smluvní strany by měly chránit klimatický systém ve prospěch současných a budoucích generací lidstva na základě rovnosti a v souladu s jejich společnými, i když rozdílnými odpovědnostmi a odpovídajícími schopnostmi,“ přičemž by měly být vzaty v úvahu specifické potřeby a podmínky rozvojových zemí, které jsou obzvláště vystaveny nepříznivým účinkům změny klimatu. Rámcová úmluva OSN o změně klimatu v souladu s tímto principem rozlišuje mezi povinnostmi pro všechny státy a pro státy uvedené v příloze č. I (Annex I countries, rozvinuté státy a státy v ekonomické tranzici).

Bylo stanoveno, že rozvinuté státy by měly zaujmout v boji proti změně klimatu vedoucí postavení. Tomu odpovídalo předpokládané navazující přijetí Kjótského protokolu v roce 1997, který obsahoval kvantifikované závazky pro snížení emisí skleníkových plynů pouze pro rozvinuté státy, které byly uvedeny právě v příloze I Rámcové úmluvy OSN o změně klimatu. Ačkoliv se kolektivní cíl Kjótského protokolu, tedy snížení emisí rozvinutých států do roku 2010 o 5 %, podařilo naplnit, Kjótský protokol nakonec pokryl jen asi 24 % celosvětových emisí.¹⁷ To bylo způsobeno

16 MÜLLEROVÁ, H. Právní principy v klimatickém právu. In: MÜLLEROVÁ, H. (ed.). *Klimatické právo*. Praha: Wolters Kluwer, 2022, s. 115–135, s. 129.

17 BALOUNOVÁ, E. Mezinárodní klimatický režim OSN. In: MÜLLEROVÁ, H. (ed.). *Klimatické právo*. Praha: Wolters Kluwer, 2022, s. 169.

jednak tím, že Spojené státy americké¹⁸ protokol neratifikovaly a Kanada od něj odstoupila,¹⁹ jednak tím, že podíl ostatních (čti tehdy rozvojových) států na celosvětových emisích roste. Mezi rozvojové státy totiž byla zařazena Čína, Singapur, Jižní Korea, ale např. i státy, které mají nyní nejvyšší emise skleníkových plynů per capita, jako je Bahrajn, Omán, Kuvajt, Katar a Spojené arabské emiráty.

Zařazení států do příloh Rámcové úmluvy OSN o změně klimatu se ukázalo jako rigidní a zejména během druhého závazkového období Kjótského protokolu již nerefletovalo výši emisí per capita v různých státech ani ekonomickou situaci států (např. již zmíněné Singapur a Jižní Korea předstihly Česko).²⁰ Rámcová úmluva OSN o změně klimatu neobsahovala žádný automatický mechanismus, podle kterého by se smluvní strany staly smluvní stranou podle přílohy I, ani žádné omezení doby, po kterou by přísnější povinnosti platily jen pro určité státy.²¹ Příkladem může být případ Kazachstánu, který se chtěl stát stranou přílohy I, ale neuspěl, a proto jen deklaroval záměr být vázán

18 USA mají největší odpovědnost za historické emise a podle komentátorů dlouhodobě selhávají v převzetí role klimatického lídra, když neratifikovaly Kjótský protokol a podporovaly fosilní průmysl. Ačkoliv USA v roce 2022 přijaly zákon, který podporuje investice do obnovitelných zdrojů, sklídily pro svůj přístup kritiku ze strany svých obchodních partnerů. Např. SCHALATEK, L. Klimatický pragmatismus, nebo smlouva s ďáblem? Co přináší nový americký klimatický zákon a v čem selhává [online]. Heinrich Böll Stiftung, Praha. 31. 8. 2022 [cit. 2023-10-21]. Dostupné z: <<https://cz.boell.org/cs/2022/08/19/climate-pragmatism-or-faustian-bargain-what-new-us-climate-law-does-and-where-it-fails>>.

19 Stalo se to, když bylo zřejmé, že nesplní svůj cíl snížení emisí skleníkových plynů.

20 Kjótský protokol byl prodloužen dodatkem z Dauhá, který se ovšem stal účinným až v roce 2020, tedy v roce, kam měl původně cílit. Více např. MAYER, B. The Curious Fate of the Doha Amendment [online]. In: *EJIL: Talk!* [online]. 4. 5. 2020 [cit. 2023-10-21]. Dostupné z: <<https://www.ejiltalk.org/the-curious-fate-of-the-doha-amendment/>>.

21 V tomto se klimatický režim liší od režimu ochrany ozónové vrstvy Země. Podle některých komentátorů lze toto považovat za úspěch rozvojových států ve vyjednávání, které právě již byly poučeny z vyjednávání režimu ochrany ozónové vrstvy Země. Více např. PAUW, P. a kol. *Different Perspectives on Differentiated Responsibilities*. Discussion Paper 6/2014. Bonn: German Development Institute, 2014.

jako smluvní strana přílohy I.²² Pařížská dohoda z roku 2015²³ upouští od striktního rozdělení mezi povinnostmi pro rozvinuté a rozvojové státy vzhledem k tomu, že hlavní povinnosti plynoucí ze smlouvy (tj. zejména příprava vnitrostátně stanoveného příspěvku) zavazují všechny smluvní strany a v souladu s požadavkem rozvinutých států dohoda již neodkazuje na přílohy Rámcové úmluvy OSN o změně klimatu. Dohoda však nadále pracuje s principem společné, ale rozdílné odpovědnosti, když stanoví, že se bude provádět podle zásady rovnosti a společných, i když rozdílných odpovědností a odpovídajících schopností a se zřetelem na zvláštní vnitrostátní podmínky (toto je nazýváno jako jemná diferenciace, viz čl. 2 odst. 2).²⁴ Na rozvinuté státy jsou kladeny vyšší požadavky – kromě jiného mají hrát vedoucí úlohu nastavením absolutních redukčních emisních cílů v rámci celého hospodářství (čl. 4 odst. 4). Naproti tomu rozvojové státy mají zvyšovat své úsilí a snažit se k těmto cílům postupně přejít. Rovněž se počítá s tím, že jim bude trvat déle dosažení vrcholu emisí skleníkových plynů (čl. 4 odst. 1). Dále je také brán zřetel na nejméně rozvinuté státy a státy, které jsou obzvláště zranitelné vůči nepříznivým účinkům změny klimatu, jako jsou malé ostrovní rozvojové státy (princip zvláštních okolností, př. čl. 4 odst. 6). Kromě jemnějšího

22 Více k přesunům mezi přílohami DEPLEDGE, J. The road less travelled: difficulties in moving between annexes in the climate change regime. *Climate Policy*. 2009, Vol. 9.

23 Pařížská dohoda poprvé uvádí teplotní cíle. Jsou jimi udržení nárůstu průměrné globální teploty výrazně pod hranici 2 °C oproti hodnotám před průmyslovou revolucí a snaha o to, aby tento nárůst nepřekročil 1,5 °C. Pro dosažení těchto cílů mají smluvní strany usilovat o dosažení vrcholu globálních emisí skleníkových plynů co nejdříve, poté emise urychleně snižovat. V druhé polovině tohoto století má dojít k dosažení klimatické neutrality. K tomuto mají vést tzv. vnitrostátně stanovené příspěvky států (Nationally Determined Contributions, NDCs), které musí každých pět let připravit a oznámit každá smluvní strana. Strany mají přitom zachovávat princip progresu a nejvyšších možných ambicí a vycházet z tzv. globálního hodnocení, což je mechanismus pravidelného vyhodnocování toho, jak se daří Pařížskou dohodu plnit.

24 VAN ASSELT, H. – MEHLING, M. – KULOVESI, K. The evolving architecture of global climate law. In: *Research Handbook on Climate Change Mitigation Law*. Second edition. Cheltenham: Edward Elgar Publishing Limited, 2022, s. 32. Více k tomuto např. RAJAMANI, L. Common but differentiated responsibilities. In: KRÁMER, L. – ORLANDO, E. (ed.). *Principles of Environmental Law*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2018.

odlišování mezi rozvinutými a rozvojovými státy Pařížská dohoda také referuje k ne zcela definovaným skupinám zemí, jako jsou „ostatní státy, kterým se doporučuje poskytovat finanční prostředky rozvojovým zemím“ (čl. 9 odst. 2), případně je ponecháno na uvážení smluvních stran, zda určitou „úlevu“ potřebují (viz čl. 13 odst. 2).²⁵

Je zřejmé, že státy, které byly v příloze I Rámcové úmluvy OSN o změně klimatu definovány jako rozvinuté, požadovaly upuštění od této diferenciace a prosazovaly Pařížskou dohodu jako v zásadě samostatný nástroj. Naproti tomu rozvojové státy požadovaly zachování principu společné, ale diferencované odpovědnosti a v souladu s tím chtěly vykládat Pařížskou dohodu jako pouze implementační dohodu Rámcové úmluvy OSN o změně klimatu, která pro striktní rozdělení položila základ.

Vůle přistupovat k zemím tzv. globálního Jihu diferencovaně se v průběhu času ve vyjednávání mezinárodních environmentálních smluv oslabuje. Důvodem je ekonomický růst vybraných velkých rozvojových ekonomik²⁶ – zejména Číny, která je sice stále klasifikována jako rozvojový stát, ale zároveň je největším emitentem skleníkových plynů, jednou z největších ekonomik a také jedním ze států, kde lze nalézt

25 Toto odlišování je rozdílné od kategorií v Rámcové úmluvě OSN o změně klimatu, která také referovala k více skupinám států; ty ale byly jasněji definovatelné (př. státy produkující fosilní paliva apod.). V současné době mezinárodní environmentální právo spoléhá více na dobrovolnost a transparentnost. RAJAMANI, L. – PEEL, J. Reflections on a decade of change in international environmental law. *Cambridge International Law Journal*. 2021, Vol. 10, No. 1.

26 Jde zejména o státy BASIC.

poměrně početnou skupinu tzv. superznečišťovatelů.²⁷ Nicméně ekonomický růst v těchto státech nemusí nutně znamenat zlepšení životních podmínek nejchudších obyvatel. V některých rozvojových státech se situace v posledních desetiletích navíc příliš nezlepšila.²⁸ Proto se poukazuje na nutnost diferencovaného přístupu, nicméně po omezenou dobu.²⁹ Ovšem právě Čína spolu s Indií se oslabení principu společných, ale rozdílných povinností velmi brání.³⁰

1.3 Navrhovaná řešení na půdorysu mezinárodního klimatického režimu

Kromě toho, že je zapotřebí začít co nejdříve snižovat emise skleníkových plynů, je nutné také dosáhnout klimatické neutrality do roku 2050.³¹ Návrhy řešení, která by zajistila přechod na klimatickou neutralitu a zároveň zmírnila nebo alespoň neprohloubila globální nerovnosti a která navrhuji vědci, se překrývají se současnými trendy v klimatických vyjednáváních, respektive zejména s iniciativami malých

27 Čína je momentálně zemí s nejvyššími emisemi skleníkových plynů, ačkoliv přepočten per capita dosahuje pouze přibližně poloviny toho, co USA. Uvádí se, že Čína si uvědomuje svoji vlastní ohroženost klimatickou krizí a přislíbila vrchol svých emisí do roku 2030 a dosažení klimatické neutrality do roku 2060. Čína také investuje do obnovitelných zdrojů energie (cca 35 až 40 % celosvětové výroby), ale pokračuje i v těžbě fosilních paliv a otevírání nových projektů (ačkoliv bylo přislíbeno neotevírat nové projekty mimo své území). Role Číny v klimatických vyjednáváních je důležitá, snaží se být v kategorii rozvojových zemí, a některé dokonce ovlivňovat. Jako stěžejní je pro klimatická jednání spatřován dialog právě mezi USA a Čínou.

28 Např. situace v subsaharské Africe, CULLET, P. Differentiation. In: RAJAMANI, L. – PEEL, J. (eds). *The Oxford Handbook of International Environmental Law*. Second edition. Oxford: Oxford University Press, 2021, s. 330 a 331.

29 Někdo také kritizuje ekonomické pojetí principu společné, ale diferencované odpovědnosti a namísto toho požaduje zaměření na environmentální a sociální posouzení. Ibidem, s. 332.

30 VAN ASSELT, H. – MEHLING, M. – KULOVESI, K. *The evolving architecture of global climate law*, s. 31.

31 IEA. Net Zero by 2050: A Roadmap for the Global Energy Sector. IEA, 2021. Dostupné z: <<https://www.iea.org/reports/net-zero-by-2050>>.

ostrovních států a dalších ambiciózních hráčů. V mezinárodních klimatických vyjednáváních se diskuze rámuje okolo financí, snahy o zakotvení ukončení využívání fosilních paliv a případně navržení globálního cíle pro obnovitelné zdroje energie.³²

Zpráva o uhlíkové nerovnosti z roku 2023 navrhuje ke zlepšení současného stavu odstranění přímých i nepřímých dotací fosilního průmyslu a namísto toho investování těchto financí do zdravotnictví, vzdělávání a obnovitelných zdrojů energie.³³ Kromě toho považuje za nutné navýšit finanční rozvojovou pomoc a provést daňové reformy včetně progresivních daní z majetku (konkrétně např. progresivní daně z kapitálových příjmů či dědické daně) a mezinárodního zdanění mezinárodních korporací. V rámci sektorových opatření uvažuje nad vyšším zdaněním letecké a námořní dopravy.³⁴

Ukončení využívání fosilních paliv se pro dosažení klimatické neutrality jeví jako zásadní.³⁵ Teorie rozlišuje čtyři proudy nebo také kroky: ukončení využívání uhlí pro výrobu energie, ukončení využívání ropy a zemního plynu, ukončení dotací pro fosilní paliva a případně reformu těchto dotací.³⁶

32 Jde ale také o klimatické cíle (například jaký bude důraz na 1,5 °C) apod.

33 CHANCEL, L. – BOTHE, P. – VOITURIEZ, T. *Climate Inequality Report 2023*. World Inequality Lab Study 2023/1.

34 K překážkám při přijímání progresivních daní na emise např. GÖSSLING, S. – HUMPE, A. *Millionaire spending incompatible with 1,5 °C ambitions*, s. 5.

35 V posledních deseti letech je spalování fosilních paliv původcem asi 86 % emisí oxidu uhličitého, tedy hlavní příčinou změny klimatu. VAN ASSELT, H. – GREEN, F. COP26 and the dynamics of anti-fossil fuel norms. *Wire Climate Change*. Vol. 14, Issue 3.

36 The equity dimensions of anti-fossil fuel norms. SEI. November 2022. Dostupné z: <<https://www.sei.org/wp-content/uploads/2022/11/equity-anti-fossil-norms-sei2022.49rev.pdf>>, s. 6.

Na oficiálních klimatických jednáních na půdorysu mezinárodního klimatického režimu (COP)³⁷ se v posledních letech objevuje snaha o stanovení povinnosti postupného omezení využívání fosilních paliv. Poprvé se formulace směřující k tomuto cíli objevila v roce 2021 na COP26 ve skotském Glasgow.³⁸ Výzva k urychlení úsilí k postupnému omezení výroby elektrické energie z uhlí („phase down coal“) a postupnému ukončení neefektivních dotací pro fosilní paliva³⁹ je ústupkem Číně a Indii, které nesouhlasily s formulací postupného ukončení využívání uhlí („phase out coal“).⁴⁰ Přesto jde o milník a první ukotvení této potřeby v mezinárodním právu – ačkoliv závěry COP jsou právně nezávazné.^{41, 42}

Další posun přinesl COP28, který měl zvláštní postavení v tom, že na něm proběhlo první zhodnocení snah v plnění cílů Pařížské dohody – tzv. globální hodnocení. Výsledky tohoto hodnocení musí mimo jiné státy zohlednit při aktualizaci svých příspěvků v rámci Pařížské dohody. Světové společenství zde vyzvalo ke ztrojnásobení obnovitelné energie

37 Viz Rámcová úmluva OSN o změně klimatu, která ustavila Konferenci smluvních stran jako nejvyšší orgán úmluvy, kde se každoročně scházejí lídři smluvních stran ke klimatickým vyjednáváním (tzv. COP z angl. Conference of Parties).

38 Na COP vznikají i různé neformální iniciativy k ukončení využívání fosilních paliv a uhlí či dotací či k jejich reformě. Např. The Beyond Oil and Gas Alliance. Dostupné z: <<https://beyondoilandgasalliance.org/>>.

39 Angl. „accelerating efforts towards the phasedown of unabated coal power and phase-out of inefficient fossil fuel subsidies“. Decision 1/CMA.3. Glasgow Climate Pact. Dostupné z: <https://unfccc.int/sites/default/files/resource/cma2021_10_add1_adv.pdf>.

40 BALOUNOVÁ, E. Co přineslo klimatické jednání v Glasgow? In: Centrum pro klimatické právo a udržitelnost (CLASS), *Komentujeme* [online]. 29. 11. 2021 [cit. 2023-10-21]. Dostupné z: <<https://www.ilaw.cas.cz/vyzkum/class/komentujeme/>>.

41 Neznamená to, že by nebyla vůbec relevantní. Jednání o nich jsou vždy složitá a v minulosti k nim přihlíděly třeba i soudy.

42 Následující COP 27 v Egyptě v tomto nepřinesl mnoho posunu, ačkoliv návrh Indie byl podpořen více než 80 státy včetně EU. Nicméně přineslo údiv nad tím, že na klimatických vyjednáváním bylo přítomno více lobbistů fosilního průmyslu než delegátů jednotlivých zemí. GREEN, F. – VAN ASSELT, H. COP27 flinched on phasing out 'all fossil fuels'. What's next for the fight to keep them in the ground? [online]. SEI, 21. 11. 2022 [cit. 2023-10-19]. Dostupné z: <<https://www.sei.org/perspectives/cop27-phasing-out-fossil-fuels/>>.

a zdvojnásobení energetické účinnosti do roku 2030, k opuštění fosilních paliv v energetických systémech („transitioning away from fossil fuels in energy systems“), rozvoji nízkouhlíkových technologií (včetně jadra a vodíku), urychlení snížení emisí ze silniční dopravy, k co možná nejdřívějšímu ukončení neefektivních podpor fosilních paliv, které se netýkají energetické chudoby a spravedlivé transformace, či k urychlení úsilí k postupnému omezení výroby energie z uhlí.⁴³

Předmětem debat a výzkumů se tak stává to, jaké reálné implikace z těchto rozhodnutí COP vyplývají včetně jejich výkladu a soudní vymahatelnosti.⁴⁴ Na národní úrovni si již některé (zejména evropské) státy stanovily termín ukončení využívání uhlí k výrobě energie.⁴⁵

Myšlenku globálního závazného nástroje směřujícího k ukončení využívání fosilních paliv zvedají v mezinárodní komunitě zejména malé ostrovní státy. Uvažovaná smlouva o nešíření fosilních paliv (z angl. fossil fuel non-proliferation treaty, po vzoru smlouvy o nešíření jaderných zbraní) by měla stát na třech pilířích: ukončení expanze (tj. neotevírání nových projektů těžby), postupné vyřazování a ukončování využívání fosilních paliv a konečně globální spravedlivá transformace.⁴⁶ Právě třetí pilíř, myšlenka spravedlivé transformace (z angl. just transition),

43 Decision 1/CMA.5. Outcome of the first global stocktake. Dostupné z: <https://unfccc.int/sites/default/files/resource/cma2023_16a01E.pdf>.

44 K tomuto např. BALOUNOVÁ, E. Komise plánuje do roku 2040 snížit emise v EU o 90 %, konec fosilních paliv ale v doporučení chybí. In: *Euractiv.cz* [online]. 5. 4. 2024 [cit. 2024-06-27]. Dostupné z: <<https://euractiv.cz/section/klima-a-zivotni-prostredi/opinion/komise-planuje-do-roku-2040-snit-emise-v-eu-o-90-konec-fosilnich-paliv-ale-v-doporuceni-chybi/>>.

45 To je v souladu s tím, že tento krok by měly dříve udělat vyspělé státy. K tomuto např. Overview: National coal phase-out announcements in Europe [online]. Europe Beyond Coal, January 2021 [cit. 2023-10-20]. Dostupné z: <<https://beyondfossilfuels.org/wp-content/uploads/2021/01/Overview-of-national-coal-phase-out-announcements-Europe-Beyond-Coal-January-2021.pdf>>.

46 NEWELL, P. – VAN ASSELT, H. – DALEY, F. *Building a fossil fuel non-proliferation treaty: Key elements*.

má směřovat k potírání globálních nerovností.⁴⁷ Ačkoliv ze strany států zatím neexistuje větší podpora vyjednání takové smlouvy, odborníci ukazují právě na smlouvě o nešíření jaderných zbraní, jakou roli může hrát občanská společnost a že i smlouva, která nemá z počátku velkou podporu, může být nakonec uzavřena v relativně krátkém čase.⁴⁸

I samotné ukončení dotací pro fosilní paliva by bylo velkým posunem. I vyspělé státy totiž stále dotují fosilní průmysl a objem těchto dotací neklesá. Právě větší transparentnost ohledně dotací, těžby fosilních paliv i plánovaných projektů považují vědci za druhý pilíř, doplňující snahu o dojednání smlouvy o nešíření fosilních paliv.⁴⁹ Reforma dotací by měla reflektovat to, že ačkoliv z dotací do fosilních paliv v zásadě více benefitují bohatší skupiny obyvatel, protože více spotřebují, dotace mohou být vhodně cíleny na zranitelné skupiny obyvatel. Ohledně možného globálního zdanění fosilních paliv se poukazuje právě na možný negativní dopad na nejchudší vrstvy obyvatel. Odborníci uvádějí, že takové opatření by mělo jít ruku v ruce s opatřeními dalšími.⁵⁰ Prvním krokem se tak

47 Koncept spravedlivé transformace (just transition) vznikl v USA jako snaha o podporu pracovníků a komunit, jejichž živobytí mělo být ohroženo v důsledku plánovaného uzavírání určitých nebezpečných průmyslových odvětví. Postupem času je však chápán šířeji jako koncept propojující ekologickou, klimatickou a energetickou spravedlnost. Více k tomuto MÜLLEROVÁ, H. – BALOUNOVÁ, E. – RUPPEL, O. C. – HOUSTON, L. J. H. Building the Concept of Just Transition in Law: Reflections on its Conceptual Framing, Structure and Content, *Environmental Policy and Law*. 2023, s. 1–14, Pre-press, DOI 10.3233/EPL-230012. K dimenzi spravedlnosti v ukotvování ukončení uhlí např. The equity dimensions of anti-fossil fuel norms. SEI. November 2022. Dostupné z: <<https://www.sei.org/wp-content/uploads/2022/11/equity-anti-fossil-norms-sei2022.49rev.pdf>>.

48 Smlouva o nešíření jaderných zbraní byla dojednána během tří let a stala se téměř univerzálně ratifikovanou. NEWELL, P. – VAN ASSELT, H. – DALEY, F. *Building a fossil fuel non-proliferation treaty: Key elements*.

49 GREEN, F. – VAN ASSELT, H. *COP27 flinched on phasing out 'all fossil fuels'. What's next for the fight to keep them in the ground?*

50 CHANCEL, L. – BOTHE, P. – VOITURIEZ, T. *Climate Inequality Report 2023*; RITCHIE, H. – ROSADO, P. Which countries have put a price on carbon? In: *Our World in Data* [online]. 14. 10. 2022 [cit. 2023-10-23]. Dostupné z: <<https://ourworldindata.org/carbon-pricing>>.

zdá být odstranění dotací pro fosilní paliva, případně zdanění určitých sektorů, jako je letectví.

Financování klimatických opatření je nezbytné ke globálnímu přechodu na nízkouhlíkovou ekonomiku a ke zvyšování odolnosti vůči změně klimatu a jsou za něj považovány finance směřující k mitigaci (většina financí), adaptaci a financování ztrát a škod. V rámci mezinárodního klimatického režimu OSN je největším nástrojem Zelený klimatický fond, založený v roce 2010,⁵¹ tedy v době, kdy státy deklarovaly cíl klimatických financí: v souhrnu ročně mobilizovat 100 miliard dolarů (USD) do roku 2020 (posléze prodlouženo do roku 2025) na podporu rozvojových ekonomik. Stávající vyjednávání se vedou jednak ohledně cíle pro období po roce 2025, který by mohl být – tentokrát na základě vědeckých podkladů – stanoven v roce 2024, jednak ohledně financování tzv. ztrát a škod. Ke zřízení separátního fondu pro financování ztrát a škod neodvratitelně způsobených změnou klimatu došlo v roce 2022 na COP27. Jeho konkrétní parametry, jako například to, kdo bude příjemcem a kdo plátcem,⁵² však ještě budou předmětem dalších jednání.⁵³ Ohledně klimatických financí ale stále přetrvávají otázky a problémy, jako je dvojí započítávání emisí, snížení výše veřejného financování na úkor mnohdy netransparentního financování soukromého, zacílení podpory (namítá se, že nejhudší, např. africké země nedostávají tolik), role Světové banky apod.⁵⁴

51 Zprovozněn byl až v roce 2014.

52 Fond je zřízen z iniciativy malých ostrovních a nejméně vyspělých států, ale otázka „rozvojových států“, jako je Čína, je velmi kontroverzní. EU a USA požadují, aby Jižní Korea, Saudská Arábie, Čína a Singapur byly již plátcí. Uvádí se, že zřízení fondu bylo na COP27 vyměněno za udržení cíle 1,5 °C v textu. CLÉMENCON, R. 30 Years of International Climate Negotiations: Are They Still our Best Hope? *The Journal of Environment and Development*. 2023, Vol. 32 (2), s. 124.

53 Naposledy na COP28 v roce 2023.

54 CLÉMENCON, R. *30 Years of International Climate Negotiations: Are They Still our Best Hope?*, s. 125.

1.4 Zapojení soudů a zejména Mezinárodního soudního dvora – alternativní cesty

Je zřejmé, že pokrok v rámci Pařížské dohody a obecně v rámci mezinárodních klimatických jednání na půdorysu COP je pomalý a nedostatečný.⁵⁵ Na to reaguje občanská společnost. Jedním z nástrojů klimatického hnutí jsou tzv. klimatické žaloby. Klimatické žaloby, také označované obecně jako klimatická litigace,⁵⁶ jsou v současné době trendem a od národních soudů⁵⁷ se postupně dostávají k soudům širěji regionálním⁵⁸ a mezinárodním. Právě mezinárodní soudy mají velkou morální i odbornou autoritu a jejich rozhodnutí mohou přispět k vyjasnění klimatických povinností států, interpretaci stávajících principů i mezinárodním klimatickým vyjednáváním. Zapojení mezinárodních soudů může také pomoci překonat nedostatky klimatické litigace u národních soudů.⁵⁹ Na globální úrovni se změnou klimatu již zabývaly výbory OSN (pro lidská práva, pro práva dítěte) a nyní také Mezinárodní tribunál pro mořské

55 Globální emise skleníkových plynů stále stoupají navzdory tomu, že Pařížská dohoda v roce 2015 vyzvala k úsilí o dosažení vrcholu globálních emisí skleníkových plynů co nejdříve. Srov. např. AČ, A. *Rok 2023 skončí jako rekordně teplý, teplota může pokořit první limit Pařížské klimatické dohody*.

56 Jde tedy o soudní případy týkající se změny klimatu.

57 Národní soudy již v minulosti nařídily vládám (př. případ Urgenda v Nizozemsku či Neubauer v Německu), ale i soukromým společnostem (př. případ Shell v Nizozemsku) snižovat jejich emise rychleji či upravit jejich klimatickou legislativu.

58 V Evropě je to například k Evropskému soudu pro lidská práva, ale např. v Americe lze tyto snahy pozorovat již dříve (viz Inuité proti USA, 2005); nyní např. žádost o poradní posudek u Meziamerického soudu pro lidská práva. Snahy o regionální řešení jsou ale i v Africe.

59 Např. ve státech s autoritářským režimem je její využití značně problematické. K tomu např. MAYER, B. – VAN ASSELT, H. The rise of international climate litigation. *RECIEL*. 2023, Vol. 32, No. 2.

právo a Mezinárodní soudní dvůr (MSD), které byly požádány o poradní posudky ve věci klimatických povinností států v letech 2022 a 2023.⁶⁰

Konkrétně MSD byl o poradní posudek ve věci klimatu požádán rezolucí Valného shromáždění OSN ze dne 29. března 2023 a byla k němu vznesena otázka, jaké jsou právní důsledky vyplývající ze stávajících mezinárodních závazků států, pokud by svým jednáním (nebo opomenutím) způsobily významnou škodu na klimatickém systému nebo dalších složkách životního prostředí, a to s ohledem na obzvláště dotčené a zranitelné malé ostrovní rozvojové státy a národy i jednotlivce současných i budoucích generací, které jsou nepříznivými účinky změny klimatu postiženy.⁶¹ Žádost byla vznesena z iniciativy malých rozvojových ostrovních států (konkrétně Vanuatu)⁶² a byla podpořena mnoha mladými lidmi a dalšími aktéry.⁶³

60 Mezinárodní tribunál pro mořské právo (ITLOS), soudní orgán zřízený Úmluvou OSN o mořském právu (UNCLOS), vydal poradní posudek v oblasti klimatu 21. května 2024. ITLOS ve svém poradním posudku nejprve potvrdil, že antropogenní emise skleníkových plynů představují znečištění mořského prostředí podle UNCLOS, a proto jsou státy zavázány přijmout všechna nezbytná opatření k předcházení tomuto znečištění. ITLOS rovněž zdůraznil, že povinnost ochrany mořského prostředí může zahrnovat i obnovu ekosystémů a mořských habitatů. ITLOS se vyjádřil i k dalším právním otázkám, jako je vztah UNCLOS a Pařížské dohody. Dostupné z: <<https://www.itlos.org/en/main/cases/list-of-cases/request-for-an-advisory-opinion-submitted-by-the-commission-of-small-island-states-on-climate-change-and-international-law-request-for-advisory-opinion-submitted-to-the-tribunal/>>.

61 Celý proces lze sledovat z: <<https://www.icj-cij.org/case/187>>.

62 Situace malých ostrovních států je specifická v tom, že ačkoliv je jejich podíl na celosvětově vypuštěných emisích zanedbatelný, změna klimatu na ně již citelně dopadá a v budoucnu ještě dopadne. V krajním případě těmto státům hrozí až zánik obyvatelného území. Úvahy malých (rozvojových) ostrovních států o přivolání Mezinárodního soudního dvora (MSD) k řešení klimatické krize se začaly objevovat již po roce 2000.

63 Více viz World's Youth for Climate Justice [online]. Dostupné z: <<https://www.wy4cj.org/our-vision>>.

Poradní posudky MSD nejsou pro státy závazné, těší se ale velké morální a odborné autoritě. Ohledně žádosti ve věci klimatu je někdy shledávána paralela s poradním posudkem ve věci legality použití jaderných zbraní, který MSD vydal v 90. letech po necelých dvou letech od obdržení žádosti.⁶⁴ MSD zejména vyzval k pokračování mezinárodních vyjednávání vedoucích k jadernému odzbrojení.⁶⁵

Význam a dopad rozhodnutí mezinárodních soudů v otázce klimatu zatím není jasný, odborná literatura ale poukazuje na to, že tyto iniciativy značí snahu zpochybňovat stávající systém.⁶⁶ Obecně mohou soudy přispět ke zmírňování stávajících klimatických nerovností a nespravedlností⁶⁷ a právě MSD byl k jejímu adresování explicitně vyzván. Závěrem lze připomenout, že soudy již ve svých klimatických rozhodnutích adresovaly i princip společné, ale diferencované odpovědnosti.⁶⁸ Dá se tak očekávat, že k jeho vyjasnění ve světle stávajících okolností přispěje i poradní posudek MSD.

64 Žádostí o poradní posudek Mezinárodního soudního dvora již bylo v historii podáno okolo tří desítek a soud může odmítnout posudek vydat nebo se odchýlit od podaných otázek.

65 Více k poradnímu posudku ve věci klimatu např. BODANSKY, D. Advisory opinions on climate change: Some preliminary questions. *Review of European, Comparative and International Environmental Law*. 2023, Vol. 32, Issue 2.

66 KOTZÉ, L. J. a kol. Courts, climate litigation and the evolution of earth system law. *Global Policy*. 2023, s. 8.

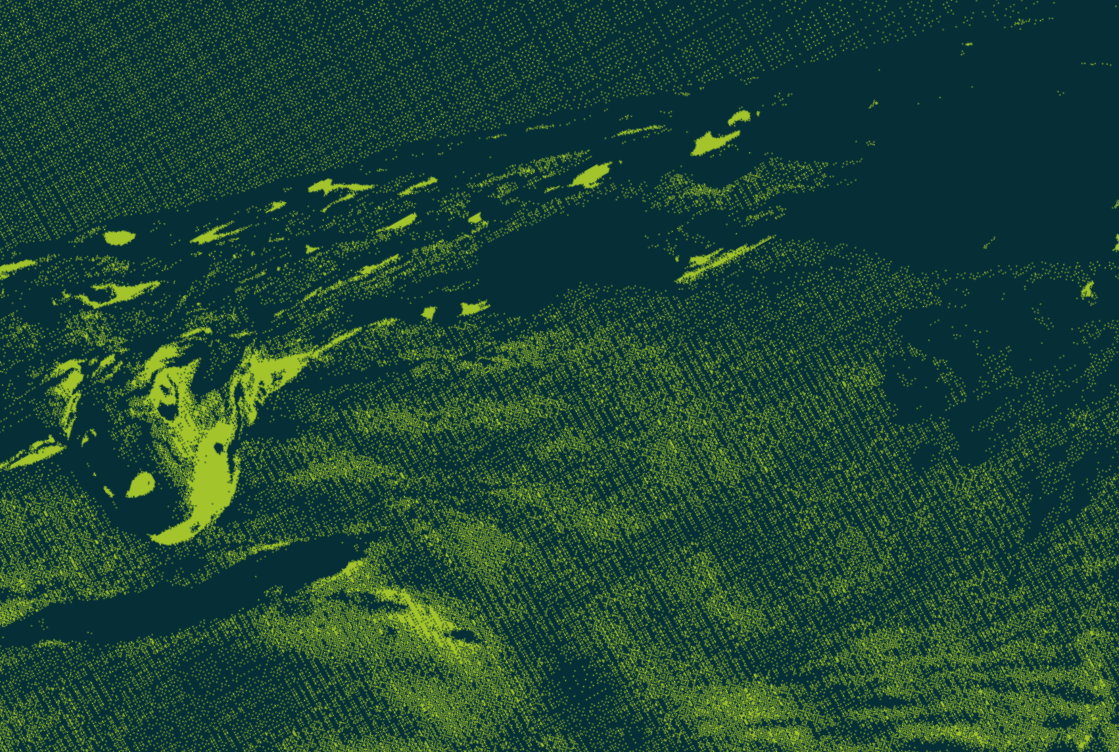
67 A již se tak stalo např. v případech týkajících se práv budoucích generací, původních obyvatel nebo migrantů. Nemusí tomu tak však být vždy, některé případy soudy odmítly.

68 Bylo tomu tak např. v případě Urgenda.

1.5 Závěr

Princip společné, ale diferencované odpovědnosti, tak jak byl rozpracován Rámcovou úmluvou OSN o změně klimatu a Kjótským protokolem, se ukázal jako dlouhodobě nevyhovující, a byl proto Pařížskou dohodou oslaben. V určité podobě je však nutné jej v mezinárodním právu zachovat; měl by cílit na nejméně rozvinuté a nejzranitelnější rozvojové státy. Klimatický režim OSN zatím nebyl schopen snížit celosvětové emise skleníkových plynů. Vyjednávání na jeho půdorysu (COP) však stále pokračují. Pro přechod na klimatickou neutralitu a současné neprohlubování globálních nerovností je klíčové ukončení využívání fosilních paliv a v prvním kroku alespoň ukončení dotací pro fosilní průmysl. Jako úplně první krok se nabízí zacílit na určité formy soukromé dopravy (letadla, jachty), které jsou prokazatelně jednou z nejvýznamnějších příčin globální uhlíkové nerovnosti. Ačkoliv na klimatických jednáních dochází ke snahám formulovat výzvy k ukončení využívání fosilních paliv včetně zmínek o nutnosti spravedlivé transformace, tato konkrétní opatření k potírání nerovností se v textech neobjevují. V posledních letech je zřejmé, že ne všichni aktéři věří v zajištění dostatečné reakce na klimatickou krizi prostřednictvím klimatických vyjednávání na půdorysu stávajícího klimatického režimu, a snaží se proto „donutit“ státy i další aktéry konat v ochraně klimatu alternativními cestami. Jedním z nástrojů jsou klimatické žaloby. Otázkou klimatických povinností států se tak bude zabývat i Mezinárodní soudní dvůr. Právě ten byl vyzván k tomu, aby se zabýval i dopady na nejzranitelnější státy.

PERSPEKTIVY KLIMATICKÉ SPRAVEDLNOSTI

Principy spravedlivé distribuce klimatických povinností: perspektiva politické teorie

Gabriela Štvrtňová

Kapitola se z perspektivy současné politické teorie věnuje teoriím distribuční spravedlnosti, jejichž principy slouží jako normativní vodítka pro nastavení spravedlivého a účinného přerozdělování mitigačních a jiných klimatických povinností mezi národními a globálními aktéry. V první části kapitoly jsou kategoricky představeny principy, které mají v odborné diskuzi klíčové postavení: equal per capita, „znečišťovatelé platí“ a způsobilost platit. Je ukázáno, jak mohou směřovat k odlišným pojetím spravedlivého přístupu k aktérům účastnícím se distribuce, a to na základě zvážení metodologických úvah a normativních předpokladů. V druhé části je prostřednictvím této trojice principů otevřeno pojetí distribuční spravedlnosti v klíčových mezinárodních dohodách UNFCCC, v současnosti hlavního koordinátora mezinárodní klimatické akce, a je definující hybridní princip „společných, avšak odlišných odpovědností a odpovídajících schopností“. Kapitola dokládá centrální postavení normativních konceptů politické teorie v současném globálním klimatickém režimu a nabízí teoretický a konceptuální rámec k jejich reflexi i dalšímu studiu.

2.1 Úvod

Jedním z klíčových faktorů efektivní stabilizace koncentrace skleníkových plynů v atmosféře je mezinárodní koordinace mezi aktéry, kteří se na omezování svých emisí musí kolektivně podílet. Každý z těchto aktérů – států, ale i jiných, individuálních a nadnárodních subjektů – je odpovědný za omezení svých emisí, které ovšem v podmínkách přetrvávajícího socioekonomického fungování společnosti zatím zůstávají také důsledkem aktivit nutných pro zajištění jeho základních potřeb, například potravy, energie nebo dopravy. To vyvolává zásadní etickou otázku: jak

by mělo být právo vypouštět skleníkové plyny mezi těmito aktéry rozdělováno, aby tyto potřeby zůstaly zajištěny všem a zároveň se dosáhlo efektivního ustálení klimatické krize?

Principy spravedlnosti, která zůstává v posledních desetiletích hlavním výzkumným zájmem politické teorie, je možné nahlížet jako vodítka, kterými se lze při hledání odpovědi na tuto otázku řídit. Spravedlnost se totiž jako jiné morální koncepty, parafrází slov filozofky Dorothy Emmet,¹ vztahuje k úvahám o tom, co člověk považuje za důležité dělat a jakým způsobem, a to ve vztahu k ostatním lidem a jejich potřebám. V tomto duchu jsou častým výstupním formátem úvah o spravedlnosti právě principy, které mohou navigovat i řešení konfliktních politických situací, mezi něž se mezinárodní koordinace klimatické akce bezesporu řadí.²

Cílem této kapitoly je z perspektivy politické teorie představit tři základní principy, které jsou předmětem promýšlení spravedlivé distribuce vypouštění emisí a souvisejících klimatických povinností a jejichž prostřednictvím je možné otevřít normativní pojetí distribuce v dokumentech UNFCCC, v současnosti hlavního koordinátora mezinárodní klimatické akce. Kapitola ukazuje centrální postavení normativních konceptů politické teorie v současném globálním klimatickém režimu a nabízí také základní teoretický a konceptuální rámec k jejich další reflexi.

V podkapitole 2.2 nejdříve nastíním základní metodologické otázky, kterými se teoretičky a teoretici při promýšlení principů distribuce klimatických povinností řídí. Principy klíčové pro odbornou diskuzi – equal per capita, „znečišťovatelé platí“ a způsobilost platit – jež do velké míry vznikají právě uvážlivým posouzením těchto otázek, jsou představeny

1 EMMET, D. *The Moral Prism*. New York: St. Martin's Press, 1979, s. 7.

2 Podrobněji k důležitosti normativních konceptů spravedlnosti a férovosti pro mezinárodní klimatickou akci viz např. VANDERHEIDEN, S. Climate Change, Fairness, and Equity. In: VANDERHEIDEN, S. *Atmospheric Justice: A Political Theory of Climate Change*. New York: Oxford University Press, 2008, s. 45–79.

v podkapitole 2. 3. V podkapitole 2.4 následně otevírám prostřednictvím předchozího teoretického rámce pojetí spravedlivé distribuce v klíčových mezinárodních dohodách UNFCCC (Rámcová úmluva OSN o změně klimatu, Kjótský protokol, Pařížská dohoda), které stojí na svébytném principu distribuční spravedlnosti „společných, avšak rozdílných odpovědností a odpovídajících schopností“. Tento princip vychází ze standardů „znečišťovatelé platí“ a způsobilosti platit, jak je v podkapitole nicméně rozvedeno, v porovnání s Rámcovou úmluvou a Kjótským protokolem dochází v Pařížské dohodě k obratu k pojetí distribuce, jež se blíže přiklání k předpokladům principu equal per capita.

Kapitola uvádí čtenářstvo do rozvětvené odborné diskuze, a nelze se proto vyhnout určitým zjednodušením, například při vykreslování morálních a filozofických ospravedlnění principů, ale i praktických aspektů. Z toho důvodu je možné text číst také jako rozcestník pro další studium.

2.2 Výchozí metodologické otázky

S hledáním spravedlivé distribuce povinností spojených s klimatickou akcí se pojí tři metodologické otázky, které výsledný princip určují. Dvě se týkají vymezení aktérů účastnících se distribuce a třetí předmětu distribuce – či odborně v termínu politické teorie také „měny spravedlnosti“ (*currency of justice*)³ – tedy toho, co je mezi aktéry přerozdělováno. Začneme nejprve vyjasněním třetí z otázek: co je měnou klimatické distribuce?

S ohledem na skutečnost, že současné změny klimatu jsou způsobeny lidskou činností – spalováním uhlí, ropy a zemního plynu, které do atmosféry vypouští skleníkové plyny – bylo za výhradní měnu distribuce klimatických povinností dlouhou dobu považováno výhradně omezení (odborně *mitigace*) vypouštění těchto plynů a aktivity, které *mitigaci*

3 COHEN, G. A. On the Currency of Egalitarian Justice. *Ethics*. 1989, Vol. 99, No. 4, s. 906–944.

podmiňují, například zavádění alternativních zdrojů energie.⁴ S vydáním třetí shrnující zprávy Mezinárodního panelu pro změny klimatu (IPCC) v roce 2001, ve které byly poprvé definovány také adaptační požadavky přizpůsobení ekologických, sociálních a ekonomických systémů klimatickým výzvám⁵ a jejím dopadům, se začínají i v politické teorii objevovat argumenty pro rozlišení různých povinností, které mají být součástí zamýšlené distribuce. Vedle adaptace se v posledních deseti letech v synergii s mezinárodními klimatickými jednáními diskutují zejména kompenzační povinnosti a povinnosti nápravy škod druhým aktérům, které jim mohla způsobit některá opatření či jejich včasná nezavedení.⁶

Je důležité zdůraznit, že mitigační, adaptační či kompenzační povinnosti mají ve zkoumaném kontextu klimatické distribuce povahu tzv. břemen (*burdens*), neboť od daných aktérů zpravidla žádají nezanedbatelné výdaje, které by v jiné situaci mohly být využity na jiné potřebné cíle.⁷ Navíc mohou vést také k požadavkům relativně nákladných změn dosavadních praktik organizace společnosti. Příkladem může být změna infrastruktury a ekonomické nabídky a poptávky vozidel a dopravních prostředků v důsledku omezování spalovacích motorů. Právě negativní hodnota břemen a jejich možný dopad pro ty, kterým jsou přidělena,

4 Jiné důvody jsou politicko-pragmatické, například jednoduchost a snazší vymahatelnost pouze mitigačních povinností. Viz MEYER, L. – ROSER, D. Distributive Justice and Climate Change. The Allocation of Emission Rights. *Analyse & Kritik*. 2006, Vol. 2006, No. 28, s. 239.

5 IPCC. *Climate Change 2001: Synthesis Report* [online]. 2001 [cit. 2023-09-05]. Dostupné z: <https://www.ipcc.ch/site/assets/uploads/2018/05/SYR_TAR_full_report.pdf>, s. 278.

6 Viz DUUS-OTTERSTRÖM, G. – JAGERS, S. Identifying burdens of coping with climate change: A typology of the duties of climate justice. *Global Environmental Change*. 2012, Vol. 2012, No. 12, s. 746–753. Dále CANEY, S. Justice and the distribution of greenhouse gas emissions. *Journal of Global Ethics*. 2009, Vol. 5, No. 2, s. 125–146.

7 CANEY, S. Cosmopolitan Justice, Responsibility, and Global Climate Change. *Leiden Journal of International Law*. 2005, Vol. 2005, No. 18, s. 751–752.

nás může navést k metodologickým otázkám týkajícím se aktérů,⁸ kteří se na distribuci podílejí. Ty totiž míří na rozlišení toho, a) kteří aktéři by se měli přerozdělování břemen mitigace, adaptace a kompenzace účastnit a b) jakou měrou, respektive jaká břemena, mají být konkrétním aktérům ve výsledku přidělena.⁹

Intuitivně férovou a v jistém smyslu i výchozí odpovědí může být, že se mitigace i dalších povinností mají účastnit všichni (například všechny státy) stejně. To totiž nejen zajišťuje rovnocenné jednání s každým aktérem, ale zároveň to teoreticky může vést kolektivní akci k efektivním výsledkům. Tuto odpověď nicméně komplikují přinejmenším dvě výhrady praktické povahy, které mají zpětný dopad i na morální ospravedlnění takového přístupu. Zaprvé, aktéři se často liší prostředky potřebnými pro vypořádání se s těmito břemeny. Bohaté a rozvinuté státy s vysokou životní úrovní mají například lepší výchozí podmínky k plnění svých povinností než státy rozvojové, kde klimatické výdaje, mnohdy navíc v kombinaci s vypořádáváním se s dopady změn klimatu, mohou vést k horší životní úrovni jejich obyvatel. V souvislosti s tím jsou, zadruhé, bohatší aktéři zpravidla těmi, kteří nejvíce těžili z historických emisí, které vedly k současné klimatické krizi. Nesou za ni tudíž historickou odpovědnost. Je na pozadí uznání těchto skutečností spravedlivé požadovat po chudších a rozvojových aktérech stejný podíl na distribuci? Nebo je možné tyto aktéry z distribuce klimatických povinností vyřadit? Nastíněné úvahy o a) rovnocenném dělení, b) schopnosti se s břemeny vypořádat a c) historické odpovědnosti jsou normotvornými základy ústředních principů klimatické distribuce,

8 Zpravidla hovoříme o státech, kromě nich se ale v posledních letech čím dál více zdůrazňuje také role individuálních subjektů nebo nenárodních organizací a korporací, které významnou měrou přispívají ke klimatické krizi: v politické teorii takový přístup volí např. Simon Caney, viz závěr příští podkapitoly.

9 Srov. CANEY, S. Climate justice. In: *Stanford Encyclopedia of Philosophy* [online]. 3. 6. 2020 [cit. 2023-08-10]. Dostupné z: <<https://plato.stanford.edu/entries/justice-climate/#PollPaysPrin>>.

jejichž různorodé odpovědi na vznesené otázky v předcházejících řádcích budou rozvedeny v následující podkapitole.

2.3 Principy distribuce klimatických břemen

V odborné literatuře je možné narazit na tři klíčové principy¹⁰ distribuce klimatických břemen, které k představeným metodologickým aspektům přistupují odlišným způsobem: princip „equal per capita“, princip „znečišťovatelé platí“ (*polluters pay principle*) a princip „způsobilosti platit“ (*ability to pay principle*). Zatímco equal per capita klade důraz na egalitářské (rovnostářské) dělení, podle něhož má každý zúčastněný aktér stejný díl povinností, zbylé dva principy zdůrazňují kontext a situaci aktérů podílejících se na klimatické akci – především zvážením jejich historické odpovědnosti a aktuálních společensko-ekonomických a technologických možností. Ospravedlnění těchto dvou faktorů lze nejlépe představit v opozici k principu equal per capita, který byl v politické teorii dlouho dominantní, a je tudíž žádoucí ho představit jako první.

Označení equal per capita doslovně odkazuje k jednotnému podílu rovnocenně (*equal*) distribuovanému na osobu (*per capita*),¹¹ u států se například podíl odvozuje od počtu jejich obyvatel. Rovnostářské dělení bývá v kontextu environmentálních zdrojů morálně zdůvodňováno myšlenkou kolektivního vlastnictví Země (*collective ownership of the Earth*), podle níž mají všichni lidé stejný nárok na zdroje a podmínky, které Země

10 Jedná se o rodiny principů s definujícími normativními předpoklady, zahrnující ovšem rozdílné interpretace. V této kapitole budou principy představeny zjednodušeně na konkrétních příkladech. V poznámkách pod čarou odkazují na další autory. Podrobnější rozdělení možných principů klimatické distribuce viz RISSE, M. Environmental Justice. In: RISSE, M. *Global Political Philosophy*. London: Palgrave Macmillan, 2012, s. 119–208.

11 ASLAM, M.A. Equal Per Capita Entitlements: A Key to Global Participation on Climate Change? In: BAUMERT, K. A. – BLANCHARD, O. – LLOSA, S. – PERKAUS, J. F. (eds). *Options for protecting the climate*. Washington: WRI, 2002, s. 176–177; CANEY, S. Just Emissions. *Philosophy & Public Affairs*. 2012, Vol. 40, No. 4, s. 259–260.

poskytuje.¹² Pro všechny lidské bytosti jsou totiž tyto zdroje klíčové pro naplnění přirozených práv a základních lidských potřeb (některými autory definovanými například lidskými právy).¹³ Z toho důvodu si je nikdo nemůže nárokovat více než ostatní, a to bez ohledu na to, kde a jak žije.¹⁴ Známý příklad teoretického rozvinutí equal per capita¹⁵ v kontextu klimatické krize pochází od filozofa Petera Singera, který toto morální zdůvodnění aplikuje v kontextu mitigačních břemen. Podle Singera lidstvo kolektivně vlastní zemskou atmosféru a její kapacitu vstřebávat skleníkové plyny tak, aby byly zachovány pro život přijatelné klimatické podmínky. Každý člověk má proto stejný nárok tuto kapacitu využívat pro svůj prospěch, což ve výsledku implikuje právo na totožný počet emisí na osobu.¹⁶ Prakticky je Singerova formulace principu zasazena do rámce systému obchodování s emisemi (*cap and trade*) mezi státy a rozvíjí se následovně. Nejprve je potřeba stanovit celkové množství skleníkových emisí, které je možné vypustit, aby zůstaly klimatické podmínky dlouhodobě přijatelné. Toto množství se posléze dělí počtem světové populace, tedy v daném časovém bodě aktuálně žijících lidí. Výsledné číslo stanovuje počet emisí na osobu a podle Singera reprezentuje základní a rovnocenný nárok každého člověka na užívání atmosféry. Posledním krokem

12 Teorii vlastnictví Země v environmentálním kontextu nejdůkladněji rozvedl Mathias Risse v knize *On Global Justice*. Princeton: Princeton University Press, 2012.

13 Henry Shue například pracuje s právy na životní minimum a fyzické bezpečí, protože jsou dle jeho názoru nutnou podmínkou pro uplatnění práv dalších (například práva na svobodu projevu), a určují tedy práh lidské důstojnosti. Pro srovnání, Simon Caney odkazuje ke třem lidským práům: k právu na život, na zdraví a na životní minimum. Viz SHUE, H. *Basic Rights: Subsistence, Affluence, and U. S. Foreign Policy*. 2nd edition. Princeton: Princeton University Press, 1980; CANEY, S. *Climate Change, Human Rights, and Moral Thresholds*. In: GARDINER, S. (ed.). *Climate Ethics: Essential Readings*. Oxford: Oxford University Press, 2010, s. 164, 171–172.

14 RISSE, M. *Environmental Justice*, s. 127.

15 Pro jiné představitele viz JAMIESON, D. *Adaptation, Mitigation, and Justice*. In: SINNOT-ARMSTRONG, W. – HOWARTH, R. B. (eds). *Perspectives on Climate Change: Science, Economics, Politics, Ethics*. Amsterdam: Elsevier, 2005. VANDERHEIDEN, S. *Atmospheric Justice: A Political Theory of Climate Change*. New York: Oxford University Press, 2008.

16 SINGER, P. *One Atmosphere*. In: GARDINER, S. *Climate Ethics: Essential Readings*. Oxford: Oxford University Press, 2010, s. 188–190.

je znásobení získaného množství na osobu počtem obyvatel jednotlivých států, čímž jsou definovány státní kvóty. S kvótami emisí pak tyto státy mohou navzájem obchodovat podle svých socioekonomických potřeb.¹⁷ Obchodování s emisemi je tedy možné chápat jako na trhu založený opravný mechanismus pro výchozí rovnocenné dělení.¹⁸

Jak bylo naznačeno i dříve, hlavní výhodou tohoto dělení je intuitivně srozumitelná férovost „každému stejným dílem“. Kritika naopak míří na přehlížení kontextuálních faktorů a nerovných podmínek, důsledkem čehož paradoxně těží ze zamýšleného egalitaristického dělení, jehož normativním základem je rovnost, pouze někteří aktéři. Striktně rovnocenné dělení například nezohledňuje, že emise mají pro zúčastněné aktéry především instrumentální hodnotu: jsou například prostředkem (instrumentem) k zajištění základních potřeb spojených s dodávkou tepelné energie. Ta se konkrétně může u různých států lišit v závislosti na jejich geografické poloze. Bez zvážení geografického a obecně sociálního kontextu aktérů, kteří emise vypouštějí, je tedy podle kritiků izolovaná distribuce emisí problematická, v některých situacích navíc může být i otevřeně nespravedlivá.¹⁹ S přihlédnutím k těmto výhradám se morální filozof Mathias Risse vrací k původním kořenům teorie kolektivního vlastnictví Země a nabízí jiné čtení, které nás překlene i ke zbylým dvěma principům.

17 Ibidem, s. 190–191.

18 Equal per capita lze samozřejmě aplikovat i na adaptační a jiné povinnosti, ačkoli je v odborné diskuzi úzce spjat zejména s emisemi. Břemena je přitom možné rozdělovat buď a) samostatně (jeden princip se uplatňuje pro každé břemeno zvlášť), nebo b) dohromady jako balíček břemen (existuje pouze jeden univerzální princip). Toto metodologické rozlišení nazývá teoretik Simon Caney a) atomismus a b) holismus. Singerův přístup je atomistický, protože pracuje pouze s mitigačními břemeny. Viz CANEY, S. Just Emissions. *Philosophy & Public Affairs*. 2012, Vol. 40, No. 4, s. 258.

19 Blíže k filozofickým základům izolace některých břemen od ostatních v teorii spravedlnosti a kritice této izolace viz CANEY, S. Just Emissions. *Philosophy & Public Affairs*. 2012, Vol. 40, No. 4, s. 271.

Původní myšlenka kolektivního vlastnictví vychází z legitimizačních teorií přirozeného práva na soukromé vlastnictví, například v díle Johna Locka.²⁰ Jedním z Lockových výchozích předpokladů je, že Země je lidstvu společná a lidem dána proto, aby ji obhospodařovali a užívali za účelem svých zájmů. Lidé podle něj mají přirozené právo na přivlastnění majetku, mohou tak ale činit pouze tehdy, pokud zanechávají dostatek i pro ostatní. Risse tedy nabádá k pojetí tohoto vlastnictví Země nikoli jako kolektivního (*collective*), na nějž mají všichni totožný nárok, ale společného (*common*): rozdělení původních zdrojů Země včetně atmosféry je spravedlivé pouze tehdy, pokud má každý možnost je využívat k pokrytí svých základních potřeb. Z tohoto vnímání spravedlnosti můžeme následně vyvodit, že by si nikdo neměl tyto zdroje nárokovat bez zvážení možností a potřeb ostatních.²¹

Společné vlastnictví podle Risseho tedy svým původem neimplikuje přímočaré řešení spravedlnosti ve formě striktně egalitaristického *equal per capita*, přestože normativním předpokladem zůstává rovnost. Risse²² vyzývá k bedlivému zvážení kontextů a potřeb jednotlivých aktérů a přimlouvá se za hledání distribučního pravidla, které by rovnosti mezi nimi mohlo nejlépe dosáhnout.²³ Rovnost v takovém případě není výchozím standardem, ale cílem, ke kterému klimatická distribuce míří. Princip „znečišťovatelé platí“ a princip „způsobilost platit“ bývají považovány z hlediska tohoto čtení za nepřijatelnější a jsou také součástí návrhu klimatické distribuce, který Risse formuluje.²⁴

20 LOCKE, J. *Two Treatises of Government* [online]. 1823 [cit. 2023-09-20]. Dostupné z: <<https://www.yorku.ca/comminel/courses/3025pdf/Locke.pdf>>.

21 RISSE, M. *Environmental Justice*, s. 128.

22 Ibidem, s. 135.

23 Ve významu rovnosti příležitosti využívat zemské zdroje, jako je atmosféra, s ohledem na zajištění životní úrovně.

24 Viz také např. CANEY, S. Climate change and the duties of the advantaged. *Critical Review of International Social and Political Philosophy*. 2010, Vol. 13, No. 1, s. 203–228; SHUE, H. *Climate Justice: Vulnerability and Protection*. Oxford: Oxford University Press, 2014.

Podle prvního z principů se břemena rozdělují mezi těmi, kteří za současný stav klimatické krize nesou odpovědnost. Vzhledem k etickým komplikacím doprovázejícím historickou odpovědnost, například k problematickému přisouzení viny za činy už nežijících předků, je pravidlem definovat hranice možné odpovědnosti na rok 1990, kdy IPCC ve své zprávě poskytlo dostatečné informace o potenciálních důsledcích klimatické změny a možnostech mitigačních strategií.²⁵ Ostatně kvůli zjednodušujícímu zaměření na kauzální vinu, která historickou odpovědnost komplikuje, je těžké princip znečišťovatelů uplatnit v mnoha situacích.²⁶ Někteří aktéři mohou být kupříkladu významnými znečišťovateli, zároveň však mohou náklady spojené s mitigací a adaptací negativně ovlivnit zdroje nutné pro zajištění jejich kvalitní životní úrovně. Z tohoto důvodu bývá princip „znečišťovatelé platí“ považován za neoddelitelný od dalšího z principů: od způsobilosti platit.²⁷

Podle třetího diskutovaného principu se břemena distribuuji na základě technologické a finanční způsobilosti (*ability*) jednotlivých aktérů se s klimatickými povinnostmi vypořádat: čím vyšší způsobilost, tím větší břemeno by měli nést.²⁸ Pro výhradu vůči skutečnosti, že ne všichni bohatí a způsobilí aktéři jsou za současný klimatický stav odpovědní, se pak někteří přiklánějí ke specifické verzi tohoto principu, který lze do češtiny přeložit jako „příjemce platí“ (*beneficiary pays principle*). Na základě tohoto principu tyto povinnosti distribuujeme primárně aktérům, jejichž způsobilost (např. právě finanční jmění) vychází z činností, které

25 RISSE, M. *Environmental Justice*, s. 136; stejně postupuje také Peter Singer a Simon Caney. Pro odlišnou hranici v rámci několika let viz VANDERHEIDEN, S. *Atmospheric Justice. A Political Theory of Climate Change*. Oxford: Oxford University Press, 2008.

26 Pro různé výhrady viz CANEY, S. *Cosmopolitan Justice, Responsibility, and Global Climate Change*, s. 769–770.

27 Ibidem.

28 SHUE, H. *Climate Justice: Vulnerability and Protection*, s. 186–189.

jsou přímo odvislé od skleníkových emisí,²⁹ případně pokud byly nabyty jinou nespravedlivou cestou, jako je obchodování s otroky, kolonizační vykořisťování nebo korupce.³⁰

Jak bylo zmíněno, tyto dva principy bývají v odborné diskuzi mnohdy chápány jako komplementární, a to například i v návrzích distribuce zde diskutovaných filozofů Mathiase Risseho nebo Simona Caneyho. Oba teoretici navrhují břemena přerozdělovat aktérům, kteří po roce 1990 nesou historickou odpovědnost za současný stav (největší emitenti, princip „znečišťovatelé platí“). Pokud tito aktéři nejsou své povinnosti schopni plnit kvůli pokrytí svých základních potřeb, může část jejich povinností přecházet na bohaté aktéry (princip způsobilosti platit, případně „příjemce platí“). Na pozadí teorie globální spravedlnosti tak oba teoretici kladou v distribuci důraz na zajištění základních potřeb nejzranitelnějších, například chudých a rozvojových států.

Jejich konkrétní návrhy distribuce je možné shrnout následovně: Risse³¹ na základě dvou diskutovaných principů vyzývá k sestavení kombinovaného indexu, podle něhož bude možné aktérům, v jeho případě státům, břemena přidělovat. V tomto indexu mohou mít oba principy stejnou váhu a je možné je přidělit na břemena zvlášť – mitigaci, adaptaci či kompenzaci. Caney³² pojímá princip „znečišťovatelé platí“ jako žádoucí ve většině případů, zatímco principu způsobilosti platit přisuzuje ve své teorii sekundární postavení, neboť je určen pro aplikaci pouze ve

29 PAGE, E. A. Give It up for Climate Change: A Defence of the Beneficiary Pays Principle. *International Theory*. 2012, Vol. 4, No. 2, s. 300–330.

30 CANEY, S. Climate change and the duties of the advantaged. *Critical Review of International Social and Political Philosophy*. 2010, Vol. 13, No. 1, s. 217.

31 RISSE, M. *Environmental Justice*, s. 142–143. Srovnej s CANEY, S. *Cosmopolitan Justice, Responsibility, and Global Change*, s. 763–770.

32 CANEY, S. *Climate change and the duties of the advantaged*, s. 209–217.

stanovených situacích.³³ Břemena přitom pojímá jako neoddělitelný balíček, pro který je vždy uplatněn jeden princip: mitigaci nelze vyžadovat bez souvisejících povinností adaptace a kompenzace.

V závěru této podkapitoly můžeme tři diskutované principy – equal per capita, „znečišťovatelé platí“ a schopnost platit – shrnout optikou metodologických otázek distribuce, které byly definovány v první podkapitole: a) Kteří aktéři se mají mitigace a adaptace účastnit? b) Jak se konkrétní aktéři podílejí na výdajích spojených s mitigací a adaptací? U principu equal per capita se distribuce mají účastnit všichni aktéři rovnoměrně, odpověď je tedy na obě otázky stejná. U principů „znečišťovatelé platí“ a způsobilost platit se distribuce břemen mohou účastnit všichni, nicméně primární povinnost náleží těm, kteří emitují nejvíce nebo mají největší finanční a technologickou způsobilost. Zranitelným aktérům bývá v distribuci výdajů podle těchto dvou principů udělena výjimka, a to z důvodu zajištění základních lidských potřeb, jež bývají mnohdy definovány lidskými právy.

33 V odborné terminologii politické teorie nazýváme situaci, kdy má jeden princip normativní přednost před druhým, jako tzv. lexikální prioritu (v angličtině také „lexicographical priority“). K odlišení priority principů se přistupuje například z důvodů vážení možnosti proveditelnosti ideálních cílů. V takovém případě může princip s lexikální prioritou zastupovat ideální, normativně žádoucí řešení, zatímco ostatní uváděné principy zastupují nejlepší „druhá řešení“ (second best). Jindy se toto odlišení používá k vážení srovnatelně důležitých, avšak v určitých situacích konfliktních cílů či principů. Takto je lexikální priorita uplatněna například Johnem Rawlsem v principech spravedlivé společnosti.

2.4 Pojetí distribuce v mezinárodních dohodách UNFCCC

Vzájemná konvergence tří výše diskutovaných principů³⁴ se odráží ve svébytném a hybridním principu „společných, i když rozdílných odpovědností a odpovídajících schopností“ (*common but differentiated responsibilities and respective capabilities*), na němž je postavena Rámcová úmluva OSN o změnách klimatu (UNFCCC) z roku 1992 a na ni navazující mezinárodní dokumenty. V této podkapitole nám proto trojice těchto principů umožní otevřít a reflektovat normativní pojetí distribuce v současné mezinárodní politice.

V původní Rámcové úmluvě je princip uveden následovně: „[S]mluvní strany by měly chránit klimatický systém na základě rovnosti a v souladu s jejich společnými, i když rozdílnými odpovědnostmi a odpovídajícími schopnostmi. V této souvislosti by měly smluvní strany rozvinutých zemí zaujmout vedoucí postavení v boji proti změně klimatu a z ní plynoucích negativních důsledků.“³⁵ V zásadě se princip skládá ze tří aspektů, které se při distribuci povinností mezi jednotlivými aktéry, zde smluvními státy Úmluvy, zvažují: společné odpovědnosti, odlišné odpovědnosti a odpovídající schopnosti.

Společné odpovědnosti vycházejí z uznání, „že jsou změna klimatu Země a její nepříznivé důsledky společným zájmem celého lidstva“,³⁶ přičemž lidská činnost je zásadním činitelem těchto důsledků. Globální povaha

34 Při schvalování Úmluvy byly různé principy předmětem mezinárodních jednání, například princip *equal per capita* byl jedním z klíčových bodů vyjednávání. Viz ASLAM, M.A. *Equal Per Capita Entitlements: A Key to Global Participation on Climate Change?*, s. 181. Zároveň platí, že se dokumenty UNFCCC a příspěvky politických teoretiků a teoretiků na téma klimatické distribuce částečně vyvíjejí ve vzájemné závislosti. Viditelné je to například v pojetí břemen (viz první podkapitola). Politickou teorii lze tak chápat i jako nástroj pečlivého uvážení a normativního rozvíjení nároků na mitigaci.

35 UNFCCC. *Rámcová úmluva OSN o změně klimatu* [online]. 1992 [cit. 2023-09-05]. Dostupné z: <https://www.mzp.cz/cz/ramcova_umluva_osn_zmena_klimatu>.

36 Ibidem.

klimatické krize si proto nutně žádá mezinárodní spolupráci při „stabilizaci koncentrací skleníkových plynů v atmosféře na úrovni, která by umožnila předejít nebezpečným důsledkům vzájemného působení lidstva a klimatického systému“. Jak píše ve svém článku Yoshiro Matsui,³⁷ „společně“ lze číst především s odkazem na vzájemnou solidaritu mezi jednotlivými aktéry při sdílení břemen, která jsou pro stabilizaci klimatické změny nezbytná, a to na pozadí principu spravedlivé rovnosti (*equity*). Tato rovnost neodkazuje k egalitaristickému dělení emisí jako u *equal per capita*, nýbrž k férovému zacházení s každým aktérem.³⁸ Idea férového zacházení uznává, že se potřeby aktérů a jejich situace mohou lišit a musí k nim být přihlíženo. Ve výsledku proto vede UNFCCC k nastavení distribuce odlišných odpovědností s přihlédnutím k situacím jednotlivých států a podílu na vypouštěných emisích, jak je reflektováno zbylými dvěma aspekty.

Rozdílné odpovědnosti jsou zčásti interpretací principu „znečišťovatelé platí“, ve kterém je historická odpovědnost přisuzována industrializovaným státům. Úmluva přijímá, „že největší podíl na dřívějších a současných globálních emisích mají rozvinuté země, že množství emisí na obyvatele je v rozvojových zemích stále relativně malé a že podíl rozvojových zemí na globálních emisích bude narůstat, aby mohly být uspokojeny jejich sociální a rozvojové potřeby“.³⁹ Z tohoto důvodu by měly rozvinuté státy zaujmout vedoucí postavení v boji proti změně

37 MATSUI, Y. Some Aspects of the Principle of „Common but Differentiated Responsibilities“. *International Environmental Agreements: Politics, Law and Economics*. 2002, No. 2, s. 153.

38 Český překlad „rovnost“ není přesný. Pojem se někdy v češtině překládá jako „spravedlivost“ za účelem odlišení od „spravedlnosti“ či rovnosti. V tomto textu termín překládám jako „rovnost“, neboť vycházím z pojmového rámce českého překladu UNFCCC. V rámci teorií spravedlnosti mohou být egalitarismus a equity doplňujícími se koncepty. Egalitarismus bývá koncipován různě, v závislosti na méně distribuce (viz první podkapitola), a od striktního pojetí může být upuštěno. Equity je možné chápat jako procedurální standard, kritérium spravedlivého procesu vedoucího k definovanému cíli, kterým může být egalitaristická rovnost.

39 UNFCCC. *Rámcová úmluva OSN o změně klimatu* [online]. 1992 [cit. 2023-09-05].

klimatu a přijmout výdaje, které z něj vyplývají. Z citace je patrné, že primární odpovědnost rozvinutých zemí je zdůvodněna také sociálními a rozvojovými potřebami některých zemí. Historická odpovědnost je nicméně propojena také s technologickými a finančními zdroji, kterými disponují a které by měly historickou odpovědnost dále nuancovat podle způsobilosti největších historických emitentů jednat. Odtud se odvozuje aspekt odpovídajících schopností. V podstatě se tak v principu UNFCCC odráží hybridní přístup podobný návrhům od Mathiase Risseho a Simona Caneyho. Jinými slovy, svébytný princip spravedlivé distribuce UNFCCC se při přidělování břemen řídí dvěma standardy (principy): „znečišťovatelé platí“ a způsobilostí platit.

UNFCCC je nicméně úmluvou rámcovou. Jejím cílem bylo navržení institucionální architektury a uvedení do pohybu politicko-právního procesu k naplnění jejích cílů.⁴⁰ Tak jako je dohodnutí závazků a konkrétních řešení klimatických povinností a břemen předmětem až následujících mezinárodních smluv a protokolů,⁴¹ i princip společných, i když rozdílných odpovědností a odpovídajících schopností zůstal otevřen interpretacím. Vývoj principu, jakož i celkového nastavení distribuce klimatických povinností je tak možné ukázat především na dokumentech, které na Úmluvu navazují: na Kjótském protokolu a Pařížské dohodě. Zatímco v Úmluvě a Kjótském protokolu se aplikuje tzv. dvojí standard pro rozvinuté a rozvíjející se státy, který principiálně kopíruje hybridní přístup, v Pařížské dohodě dochází k obratu k egalitarnějšímu přístupu.

Dvojí standard vycházel z rozdělení smluvních států v přílohách Úmluvy do čtyř kategorií podle odlišných odpovědností a schopností, podle nichž se státům ukládají povinnosti.⁴² Jeho hlavním účelem bylo definovat

40 Ibidem.

41 KUYPER, J. – SCHROEDER, H. – LINNÉR, B.-O. The Evolution of the UNFCCC. *Annual Review of Environment and Resources*. 2018, No. 43, s. 345.

42 UNFCCC. *Rámcová úmluva OSN o změně klimatu* [online]. 1992 [cit. 2023-09-05], přílohy I a II.

břemena pro rozvinuté a způsobilé státy, zatímco rozvíjejícím se a nejhůře postaveným státům vytvářel prostor pro další rozvoj a zajištění životní úrovně vyčleněním z distribučních požadavků. Příloha I zahrnuje industrializované a rozvinuté státy, které byly v roce 1992 členy Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (OECD), a státy, jejichž ekonomiky právě procházely restrukturalizací k tržnímu modelu ekonomiky po pádu Sovětského svazu. Tito aktéři měli zaujmout vedoucí roli při omezování skleníkových emisí a dosažení cílů Úmluvy na národní úrovni, neboť historicky těžili z vypouštěných emisí a současných klimatických změn (princip „znečišťovatelé platí“). Příloha II dále státy z předchozí skupiny zužuje na skupinu nejzpůsobilejších aktérů, kteří jsou povinni poskytnout finanční prostředky a technologie také rozvojovým státům, které jim pomohou dosáhnout smluvených cílů (princip způsobilosti platit). Smluvní strany mimo přílohy jsou většinou rozvojové země, jež jsou v distribuci zvýhodněny a výše zmíněné povinnosti se na ně nevztahují. Čtyřiceti devíti nejméně rozvinutým zemím je přitom věnována zvláštní pozornost a v distribuci jim je udělena priorita.⁴³

Jedna z prvních implementací Úmluvy iniciovaná Berlínským mandátem, Kjótský protokol, na struktuře příloh posléze stavěla. Rozvinutým a historicky odpovědným zemím uvedeným v příloze I protokol uložil právně závazné povinnosti snížit do roku 2012 současné emise skleníkových plynů na výchozí úroveň roku 1990,⁴⁴ zatímco pro rozvojové státy nebyly konkrétní povinnosti definovány. Předpokládala se pouze jejich nezávazná odpovědnost za podílení se na udržitelném rozvoji.⁴⁵

43 UNFCCC. Parties and observers. In: *United Nations Climate Change* [online]. 2013 [cit. 2023-05-09]. Dostupné z: <<https://unfccc.int/parties-observers>>.

44 Viz sekce Základní principy distribuce klimatických břemen a zdůvodnění roku 1990 jako hranice historické viny.

45 UNFCCC. *Kjótský protokol k Rámcové úmluvě Organizace Spojených národů o změně klimatu* [online]. 1997 [cit. 2023-09-05]. Dostupné z: <[https://www.mzp.cz/C1257458002F0DC7/cz/kjotsky_protokol/\\$FILE/OMV-cesky_protokol-20081120.pdf](https://www.mzp.cz/C1257458002F0DC7/cz/kjotsky_protokol/$FILE/OMV-cesky_protokol-20081120.pdf)>.

Dvojí standard a neúčast rozvojových států ovšem vzápětí narazily na kritiku ze strany důležitých emitentů a členů prvního dodatku, kteří upozorňovali na selhávání spravedlnosti při takové distribuci. Podle kritiků totiž některé státy na seznamu rozvojových států, zejména Čínská lidová republika⁴⁶, během platnosti protokolu znásobily své celkové emise na úroveň emisí států první skupiny, aniž by se podílely na klimatických povinnostech. Systém příloh a dvojí standard tedy podle těchto výhrad nereflektovaly skutečnou situaci smluvních států,⁴⁷ a tudíž principiálně selhávaly i ve snahách o rovný přístup (*equity*).

Pod tíhou těchto faktorů,⁴⁸ jež částečně vedly i k odstoupení jednoho z největších emitentů – Spojených států amerických – od Kjótského protokolu,⁴⁹ se začalo proměňovat binární chápání principu společných, avšak odlišných odpovědností a schopností směrem k nuancovanějšímu a obecně mnohostrannému přístupu.⁵⁰ Ten je zakotven v Pařížské dohodě, která po téměř dekádě vyjednávání v roce 2016 Kjótský protokol nahrazuje. Nová dohoda předpokládá, že efektivní stabilizace emisí nebude možné dosáhnout bez závazků i rozvojových aktérů, a v souladu

46 Tato kritika je z pohledu spravedlnosti komplikovaná, protože se v tomto případě neměřily emise na čínské obyvatele (per capita), které v té době byly stále relativně nízké a které jsou důležitým ukazatelem zajištění základní životní úrovně těchto obyvatel. VIDAL, J. – ADAM, D. China overtakes US as world's biggest CO2 emitter. In: *The Guardian* [online]. 19. 6. 2007 [cit. 2023-10-10]. Dostupné z: <<https://www.theguardian.com/environment/2007/jun/19/china.usnews>>. Viz také VANDERHEIDEN, *Climate Change, Fairness, and Equity*, s. 65–71.

47 BODLE, R. – DONAT, L. – DUWE, M. *The Paris Agreement: Analysis, Assessment and Outlook* [online]. 28. 1. 2016 [cit. 2023-09-10]. Dostupné z: <https://www.ecologic.eu/sites/default/files/event/2016/ecologic_institute_2016_paris_agreement_assessment.pdf>.

48 KUYPER, J. – SCHROEDER, H. – LINNÉR, B.-O. *The Evolution of the UNFCCC*, s. 347–348.

49 BODLE, R. – DONAT, L. – DUWE, M. *The Paris Agreement: Analysis, Assessment and Outlook* [online, cit. 2023-09-10].

50 BRUNNÉE, J. – STRECK, C. The UNFCCC as a negotiation forum: towards common but more differentiated responsibilities. *Clim. Policy*. 2013, Vol. 13, No. 5, s. 589–591. Viz také KUYPER, J. W. – LINNÉR, B.-O. – SCHROEDER, H. Non-state actors in hybrid global climate governance: justice, legitimacy, and effectiveness in a post-Paris era. *WIREs Climate Change*. 2018, Vol. 9, No. 1, s. 497.

s tím se pojetí distribuce posunuje blíže k egalitaristickému dělení mezi všemi aktéry, kteří jsou zahrnuti v přílohách Úmluvy:

Pařížská dohoda stanovila dlouhodobý cíl ochrany klimatu společný pro všechny smluvní státy – udržet nárůst průměrné globální teploty výrazně pod hranicí 2 °C v porovnání s obdobím před průmyslovou revolucí a usilovat o to, aby nárůst teploty nepřekročil hranici 1,5 °C. Smluvní státy mají odpovědnost podílet se na dosažení tohoto cíle srovnatelným dílem: jsou souhrnně zodpovědné za snížení svých emisí o přibližně 40 % do roku 2030.⁵¹ Státům je v reakci na předchozí zkušenosti s Kjótským protokolem ponechána autonomie v navrhování svých „národně stanovených příspěvků“ (*nationally determined contributions*) k mitigaci a adaptaci, a to na základě zvážení kontextuálních faktorů a potřeb. Tyto příspěvky jsou sledovány pravidelnými zprávami o plnění, jež státy odevzdávají, ve vztahu k realizaci kolektivního dlouhodobého cíle.⁵² Výchozí standard egalitarismu tedy spočívá právě v rozdělení jednotného cíle a závazků stejných pro všechny aktéry. Od diferencovaného rozdělení břemen mezi konkrétními aktéry se odstupuje.

Princip společných, i když rozdílných odpovědností a odpovídajících schopností je ovšem stavebním kamenem UNFCCC, a zůstává proto důležitou, byť zatím spíše formální součástí i politického narativu Pařížské dohody.⁵³ V několika jejích článcích se zmiňuje žádoucí udržení vůdčí role rozvinutých států a jejich odpovědnosti podílet se na mitigaci a pomoci rozvíjejícím se státům, především v článku 2. Formy asistence nejsou konkrétně definovány, je nicméně specifikováno několik technik, které

51 Každý stát má tedy v rámci národně stanovených příspěvků snížit své emise ve srovnání se svou výchozí pozicí s ohledem na své obyvatele, možnosti a příležitosti.

52 UNFCCC. *Pařížská dohoda* [online]. 2015 [cit. 2023-05-09]. Dostupné z: <https://www.mzp.cz/cz/parizska_dohoda>. Srov. BODLE, R. – DONAT, L. – DUWE, M. *The Paris Agreement: Analysis, Assessment and Outlook* [online, cit. 2023-09-10].

53 BRUNNÉE, J. – STRECK, C. *The UNFCCC as a negotiation forum: towards common but more differentiated responsibilities*, s. 589–591.

by měly vést k implementaci tohoto principu. Mezi ně se řadí nástroje adaptace (článek 7), pomoc a asistence při snížení a řešení ztrát a škod způsobených nepříznivými účinky změny klimatu (článek 8), poskytnutí finančních prostředků na pomoc s mitigací a adaptací (článek 9) a spolupráce v oblasti technologického vývoje a inovací, které pomohou dosáhnout cílů ochrany vůči změně klimatu (článek 10).⁵⁴

Nastolená dobrovolná kooperace smluvních států, jež nejsou vázány právními závazky, se pro implementaci těchto nástrojů jeví nicméně problematická. Národním příkladem komplikací při zavádění principu společných, i když rozdílných odpovědností a odpovídajících schopností je v roce 2022 zřízený finanční fond ztrát a škod. Ten spadá mezi zmíněné techniky Pařížské dohody, které mají poskytnout kompenzaci rozvíjejícím se a zranitelným aktérům. Cíle tohoto fondu se nedaří efektivně uskutečnit mimo jiné z toho důvodu, že dosud nebyly definovány ani povinnosti týkající se účasti jednotlivých aktérů – kdo a jak se má na finanční pomoci podílet. Jinými slovy, vyjasnění základních metodologických otázek spravedlivé distribuce nyní velkou měrou závisí na snaze a dobré vůli smluvních aktérů, a to především těch bohatých a způsobilých, jejichž politické zájmy mohou být s požadavky na finanční pomoc v konfliktu, jejichž kooperace je však pro realizaci přerozdělení financí klíčová.⁵⁵

Závěrem této podkapitoly je důležité představit dvě vzájemně související proměny v metodologických aspektech, kterými pojetí spravedlnosti

54 UNFCCC. *Pařížská dohoda* [online, cit. 2023-09-15].

55 Jistý posun bude pravděpodobně možné sledovat po klimatických vyjednáváních v Dubaji v roce 2023 (COP28, konference smluvních stran, UNFCCC), kde se zodpovědnost za financování fondu oficiálně přiřkla finančně způsobilým historickým znečišťovatelům. Spojené arabské emiráty, Německo, Velká Británie, USA, Japonsko a státy Evropské unie, které do této skupiny spadají, přislíbily do fondu přispívat. Otázkou nyní zůstává, jestli se tyto závazky podaří dlouhodobě plnit a jestli existují mechanismy, kterými můžeme tuto odpovědnost vymáhat.

UNFCCC v Pařížské dohodě také prošlo.⁵⁶ Prvním je forma povinností a břemen spojených s klimatickou akcí. Z výhradního zaměření se na omezování emisí a mitigační povinnosti v Kjótském protokolu se břemena v distribuci formálně rozšiřují o adaptační, finanční a kompenzační požadavky.⁵⁷ Rozšíření sektorů, které nástroje těchto břemen pokrývají, pak vedlo, za druhé, k formálnímu začlenění nestátních aktérů, kteří se účastní distribuce a jako „pozorovatelé“ (*observers*)⁵⁸ vystupují také na každoročních klimatických konferencích UNFCCC.⁵⁹ Mezi ně se řadí například environmentální a odborové organizace, obchodní podniky, lokální zastupitelé a představitelé průmyslu, akademici a vědci a také zastupci klimatem nejvíce ohrožených skupin, například domorodých obyvatel, žen a mladších generací.⁶⁰ Rozhodnutí o začlenění nových aktérů vychází nejen ze snahy posílit vymahatelnost závazků smluvních aktérů, ale také za účelem utváření procedurálně férového prostředí, v němž budou mít všechny strany, které jsou pro řešení klimatické krize relevantní, příležitost se vyjádřit k zaváděným politikám. Samotné možnosti realizace těchto cílů v kontextu nastavených rozhodovacích mechanismů UNFCCC jsou ovšem diskutabilní a měla by jim být rovněž věnována pozornost.⁶¹ Předmětem výzkumu v tomto kontextu mohou být například inkluzivní a deliberativní rozhodovací praktiky na mezinárodní úrovni, které by mohly zajistit diskuzi méně závislou na mocenských zájmech.

56 Srov. tři obraty ve vývoji UNFCCC v KUYPER, J. – SCHROEDER, H. – LINNÉR, B-O. *The Evolution of the UNFCCC*, s. 344–368.

57 KUYPER, J. – SCHROEDER, H. – LINNÉR, B-O. *The Evolution of the UNFCCC*, s. 356.

58 UNFCCC. *Pařížská dohoda* [online, cit. 2023-09-15].

59 Změny v Pařížské dohodě ovšem vycházejí z dlouhodobého vývoje jednání UNFCCC. Mezi důležité milníky patří v tomto ohledu zejména předcházející rozhodnutí o potřebě systematického klimatického pozorování na Mezinárodní klimatické konferenci v Kodani. Viz UNFCCC. *COP-15. Decision 9/CP.15* [online]. 2009 [cit. 2023-09-10]. Dostupné z <<https://unfccc.int/resource/docs/2009/cop15/eng/11a01.pdf#page=23>>.

60 UNFCCC. *Parties and observers* [online, cit. 2023-09-15].

61 Viz diskuze rozhodovacích mechanismů v KUYPER, J. – SCHROEDER, H. – LINNÉR, B-O. *The Evolution of the UNFCCC*, s. 354–360.

2.5 Závěr

Tato kapitola představila tři principy distributivní spravedlnosti, se kterými politické teoretičky a teoretici vstupují do diskuze o klimatické spravedlnosti. Tyto principy vycházejí z uvážení normativních a metodologických aspektů, které souvisejí s žádoucí globální klimatickou akcí, a každý z nich nabízí odlišnou interpretaci toho, jak je spravedlivé povinnosti související s mitigací mezi danými aktéry rozdělovat. Equal per capita je principem striktně egalitaristickým a podle něj je důležité povinnosti rozdělovat každému stejným dílem. Principy „znečišťovatelé platí“ a způsobilost platit přihlížejí ke kontextuálním faktorům a povinnosti redistribuují těm, kteří a) vypouštěli nejvíce emise v daném časovém období nebo b) mají nejvíce financí a jiných možností, jak se povinností ujmout. Všechny tři principy ovšem staví na hodnotách rovnosti. Zatímco pro equal per capita je v tomto kontextu výchozím a doslovným (egalitaristickým) standardem, „znečišťovatelé platí“ a způsobilost platit jej definují jako svůj cíl, kterého je potřeba postupně dosáhnout. Rovnost u těchto dvou principů je chápána na pozadí konceptu *equity*, férového jednání s každým s ohledem na zvážení jeho odpovědnosti a možností, stejně jako zajištění důstojné životní úrovně, které může vést k odlišným odpovědnostem mezi aktéry, kteří se distribuce účastní.

Východiska těchto dvou principů jsou také jádrem principu „společných, i když rozdílných odpovědností a odpovídajících schopností“, který dlouhodobě utváří normativní základ dokumentů UNFCCC. V Pařížské dohodě se mu však prakticky vzdálil. Dohoda z roku 2015 stanovuje srovnatelný (a formálně rovný) podíl každého smluvního státu, za který si každý stát sám zodpovídá, přičemž se s výchozím egalitaristickým standardem přibližuje logice fungování principů equal per capita. Rozdílné odpovědnosti a odpovídající schopnosti, jež se mají projevit zejména v asistenci méně rozvinutým a zranitelným státům s adaptací a kompenzací, jsou sice v dohodě zahrnuty, jejich praktické plnění nicméně selhává kvůli chybějícím závazným mechanismům a vyjasnění metodologických otázek distribuce: kdo mezi aktéry povinné podílet se na asistenci patří

a jak moc mají přispívat? Odpovědi se navíc mohou v následujících letech proměňovat s měnícími se podmínkami, zapojováním nových aktérů do globální klimatické politiky nebo rozšiřováním distribuovaných břemen. Metodologická východiska a potřebnost teoretických úvah o klimatické spravedlnosti tudíž nejsou vyčerpána a jejich role zůstává nadále relevantní. Kapitola v tomto kontextu nabízí základní konceptuální a teoretický rámec pro orientaci v těchto tématech a je výzvou k jejich další reflexi. Pozornost je třeba věnovat především nástrojům a mechanismům, které s vědomím diskutovaných principů a konceptů spravedlivou distribuci realizují.

Příkladem námětu k výzkumu v tomto kontextu může být analýza nastavení rozdělení absolutního množství emisí, které je možné vypustit v rámci tzv. emisních rozpočtů (*emissions budget*).⁶² Ty jsou jedním z možných nástrojů připravovaného klimatického cíle Evropské unie, který má být právně vymahatelný a jehož implementaci si žádá Evropský právní rámec pro klima (*the European Climate Law*) účinný od roku 2021. Jak zdůrazňují analytici z berlínského think-tanku Ecologic Institute,⁶³ různé kombinace distribučních kritérií a principů mají výrazný dopad na efektivitu těchto rozpočtů a návrhy na rozdělení povinností stojících převážně na úvahách o spravedlnosti vedou k odlišné distribuci než návrhy stojící například na oblíbené ekonomické analýze nákladů

62 Emisní rozpočty se zpravidla stanovují na několikaleté období na základě žádoucích scénářů vývoje globálního oteplování a s přihlédnutím k různým kritériím ekonomického (analýza přínosů a nákladů) a normativního charakteru (principy spravedlivé distribuce). Cíl omezit do roku 2040 globální oteplování na úroveň 1,5 °C oproti předindustriální úrovni s sebou nese například množství zastropovaných emisí (tedy emisní rozpočet), které je v následujících pěti letech možné kolektivně vypustit, a to v rámci dané úrovně jednání (globální, národní, lokální apod.). Za nasměrování k otázce emisních rozpočtů děkuji Kristině Zindulkové.

63 MEYER-OHLENDORF, N. – VOß, P. – VELTEN, E. – GÖRLACH, B. EU Greenhouse Gas Emission Budget: Implications for EU Climate Policies [online]. 2018 [cit. 2024-07-24]. Dostupné z: <https://www.ecologic.eu/sites/default/files/publication/2018/2120_eu_emission_budgets_ecologic_report20180124_final.pdf>, s. 4.

a přínosů (*cost-benefit analysis*). V tomto kontextu pak také citují⁶⁴ modelové analýzy principů spravedlnosti a ekonomických nákladů zpracované vědeckým poradním výborem pro změnu klimatu ESABCC, z nichž vyplývá, že equal per capita vede v rámci Evropské unie k vyšším emisním rozpočtům, zatímco v kombinaci s principem „znečišťovatelé platí“ ústí v záporné emise. V případě záporných emisí by byl (spravedlivý) emisní rozpočet Evropské unie už vyčerpán.

Budoucí normativní a ekonomické analýzy emisních rozpočtů se mohou zaměřit na ideální a neideální scénáře aplikace principu „společných, i když rozdílných odpovědností a odpovídajících schopností“, který v sobě reflektuje také ESABCC opominutý princip způsobilosti platit. Za důležité považují také rozšíření analýzy z horizontální státní úrovně na vertikální společenskou či individuální úroveň, která bude mezi způsobilé aktéry zahrnovat i tzv. elity znečišťovatelů a ropné společnosti.

64 MEYER-OHLENDORF, N. – SPASOVA, D. – GRAICHEN, J. – GORES, S. Designing the EU 2040 climate target: Political context, level of ambition, implications for Member States and sectors [online]. 2024 [cit. 2024-07-24]. Dostupné z: <<https://www.ecologic.eu/sites/default/files/publication/2023/60028-2040-Target-Overview-Report.pdf>>, s. 17–18.

Neudržitelná minulost, udržitelná budoucnost? Pět tezí k příčinám naší současné situace

Matěj Moravanský

Kapitola v pěti tezích shrnuje ohlédnutí za historickým kontextem klimatické krize v České republice. Dotýká se závislosti na fosilních palivech, orientace ekonomiky na centralizované a velké zdroje energie, pravicových tendencí v české klimatologii, tunelového vnímání možného budoucího vývoje a rovněž nedůvěry vůči celoevropským řešením. Zastřešující myšlenkou je pak potřeba hluboké strukturální změny, skrze kterou dokážeme čelit klimatické krizi a krizi biodiverzity v kategoriích „klimatické spravedlnosti“ nebo „udržitelnosti“, a nikoliv v kategoriích současného světa plného globálních nerovností nebo klimatické dystopie. Hlavním cílem této kapitoly je pak snaha na konkrétních příbězích z české minulosti a současnosti stopovat projevy nespravedlností a nerovností; nejvýmluvnějším příkladem je výsledek nedávné energetické krize, ze které těžili především velcí vlastníci energetických společností. Rovněž je ale třeba poukázat na významné kontinuity mezi obdobím státního socialismu a režimu po roce 1989. Cílem textu je tak nejen ohlédnutí a přiznání si zásadní odpovědnosti za současný stav, ale i pokus o vykročení za něj.

3.1 Úvod: Ohlížení se zpět

V této kapitole se pokusím o ohlédnutí. Nespočet nadcházejících generací vyroste a stejně jako my dnes se budou ohlížet do minulosti a ptát se, proč to „oni“ dělali, potažmo proč jsme to dělali. Spalování fosilních zdrojů, intenzivní zemědělství, masivní těžba nerostných surovin, využívání práce a životů zvířat, rostlin a ekosystémů dovolilo lidským společnostem rozvinout globální socioekonomický systém. Výsledkem je možná zlepšení životní úrovně lidí, ale jen některých, rozhodně ne všech. Snad nic nesvědčí o rozsahu tohoto systému víc než právě klimatická krize

a krize biodiverzity. Spalováním fosilních paliv vytváříme kromě elektřiny, nutné k rozsvícení žárovky i zprovoznění obřích datových center, také zcela novou realitu klimatického systému; miliony tun skleníkových plynů zásadně proměňují doposud skryté mechanismy planety, které živým organismům zprostředkovávaly tak bytostně důležité podmínky pro jejich život, jako je pitná voda, dýchatelný vzduch nebo stabilní počasí. Důsledky činnosti naší generace a generací minulých tak budou ještě mnohá desetiletí, možná i staletí děsit generace, které přijdou po nás.

Česká republika nese za tento vývoj nemalou část odpovědnosti. Emise skleníkových plynů s efektem na planetární klima ekvivalentní k oxidu uhličitému v roce 2020 dosáhly 114 milionů tun. Přepočteno na obyvatele pak Česká republika dalece předhání světový průměr.¹ Vedle Polska a Německa je to právě český energetický systém, který je bytostně závislý na spalování hnědého a černého uhlí a zemního plynu, nemluvě o propojení energetických korporací se státními institucemi a politickými stranami. Nelze se tedy vyvinít. I naší vinou jsme se dostali do bodu, kdy je mnoho z klíčových podmínek života dáno všanc. To je bod, ze kterého se ohlížíme. Bod, ve kterém si můžeme klást onu otázku, proč to dělali, proč jsme to dělali.

Odpovídat na takové otázky lze mnoha způsoby. Jedním z nich, a zřejmě i způsobem s menšími sklony k bezvýchodnosti, je pokus o historizaci vývoje, který nás do našeho bodu dostal. Ve své kapitole se o něco takového pokusím. Nepůjde však o chronologický popis, ale spíše o načrtnutí pěti základních tezí, které je třeba brát v českém příběhu klimatické krize v potaz.

1 PŘIBYLA, O. – LNĚNIČKA, J. – PECHNÍK, O. – PŠORN ZÁKOPČANOVÁ, K. – KOLOUCHOVÁ, K. *Atlas klimatické změny. Změny v atmosféře a rizika oteplování*. Brno, 2022, s. 29.

3.2 Závislost na fosilních zdrojích

Dlouhá tradice těžby a spalování uhlí v českých zemích by napovídala, že příběh fosilních zdrojů na českém území začíná hluboko v minulosti. Není tomu tak, alespoň ne zcela. Uhlí bylo zásadní pro rozvoj průmyslu a dopravy v podmínkách industrializací procházející habsburské monarchie, stejně tak i v meziválečném Československu. Skutečně zásadní rozmach fosilních zdrojů však přišel až s elektrifikací Československa po druhé světové válce a budováním jednotné rozvodné sítě v 50. letech. Postupná elektrifikace byla plánována již během válečných let a byla zařazena do poválečného Košického vládního programu. Vlády socialistického Československa dokázaly během bezmála čtyřiceti let takřka plně elektrifikovat celé území republiky; tisíce kilometrů elektrického vedení rozvádělo elektřinu z převážně uhelných a vodních elektráren, později pak z elektráren jaderných. Československé domácnosti tak v relativně krátkém historickém období zásadně změnily způsob, jakým fungovaly: v mnoha případech došlo k výměně svíček za lampy a k nákupu nových spotřebičů, lidé začali vařit na zemním plynu přivedeném ze Sovětského svazu plynovody. Elektrifikace přispěla rovněž k rozsáhlému rozvoji průmyslu, který se mohl více rozptýlit a spoléhat na dodávky energie ze vzdálenějších elektráren.

Ruku v ruce s tímto až civilizačním výkonem státního socialismu však zásadně vzrostlo zatížení životního prostředí. Zhoršila se kvalita ovzduší, v 70. a 80. letech uhynulo v důsledku přítomnosti dusíkatých a siřičitých látek v ovzduší mnoho vzrostlých lesních porostů. Státně-socialistické zemědělství a průmysl proměnily i krajinu budováním velkých lánů půdy skrze meliorační projekty na pokládání desetitisíců metrů potrubí pod zem, zaorávání remízků, scelování půdy, vysoušení mokřadů či narovnávání koryt řek. Pro potřeby průmyslu a energetiky režim

státně-socialistického Československa přemístil i celá města a proměnil velké oblasti v povrchové doly.²

Jedná se tak o ustanovení toho, co můžeme s historikem a environmentálním sociologem Andreasem Malmem nazvat *fosilní ekonomikou*.³ Obrovské zásoby původně sluneční energie nahromaděné v pozůstatcích těl druhohorních rostlin a organismů stlačené hluboko pod povrchem se ukázaly být relativně levným zdrojem energie, který byl v 50. letech nejen již zapojen do rozvoje průmyslu, ale byl na něm založen celý tehdejší hospodářský model, který v rovině zdrojů energie a struktury její výroby v mnohém pokračuje až do dnešních dnů.

Na jedné straně tak leží zvyšující se životní úroveň a výkon ekonomiky a na straně druhé pak bezprostřední dopady na stav životního prostředí a – jak dnes již víme – i dopady na planetární klima. Právě od roku 1950 emise přisouzené České republice takřka kontinuálně rostou, přičemž svého vrcholu dosáhly v polovině 80. let, načež kolem roku 1987 začaly významně klesat. Proč ale již v roce 1987? Neměl by pokles přijít až po demokratické revoluci v listopadu 1989 a velkých ekologických reformách, které následovaly?

Není zcela jasné, co pokles emisí v Československu na konci 80. let způsobilo. Přehlédnout ale nelze minimálně dvě skutečnosti. První je, že špičky komunistické strany velmi silně vnímaly zhoršující se situaci ovzduší a s tím spojenou ztrátu legitimacy u obyvatelstva. Režim, který sliboval kontinuální zvyšování životní úrovně a který se snažil dokazovat svou nadřazenost nad kapitalistickými státy argumentem o upřednostnění člověka před ziskem, zcela zjevně narušoval životní prostředí milionů obyvatel Československa. Státní socialismus se dostal do

2 Viz SPURNÝ, M. *Most do budoucnosti. Laboratoř socialistické modernity na severu Čech*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2016.

3 Viz MALM, A. *Fossil Capital. The Rise of Steam Power and the Roots of Global Warming*. London: Verso, 2016.

ideologických kleští: na jedné straně chtěl zajistit elektřinu a teplo pro domácnosti, podniky a občany, na druhé straně tak činil s pomocí spalování fosilních paliv, především nekvalitního hnědého uhlí. Snad nejvíce si to uvědomovali lidé kolem členů Ústředního výboru KSČ Lubomíra Štrougala a Rudolfa Hegenbarta.⁴

Témata životního prostředí se již od začátku 80. let stávala předmětem stranických sjezdů, a to jak XVI. sjezdu KSČ v roce 1981, tak XVII. sjezdu v roce 1986. Znečištění ovzduší a celé krajiny i s vodními zdroji se tematizovalo poměrně výrazně, což podporovali experti z etablovujících se ekologických pracovišť v rámci Československé akademie věd, například Emil Hadač, Bedřich Moldan nebo Josef Vavroušek. Právě tyto lidé apelovali na stranické funkcionáře a různými cestami jim předkládali materiály o stavu československého životního prostředí a nutných opatřeních. Straniční funkcionáři celou záležitost rámovali především jako problémy hygieny, které se vyřeší technologickými inovacemi, například instalováním filtrů na komíny jednotlivých průmyslových závodů, elektráren a tepláren, popřípadě přechodem na emisně méně náročný plyn. Vedle „plynifikace“ však dokumenty KSČ vkládaly nejvíce naději do masivního budování jaderné energetiky. Ta měla hrát „nezastupitelnou úlohu“ v rozvoji „palivoenergetického komplexu národního hospodářství“, jak shodně uvádějí dokumenty obou celostranických sjezdů.⁵ Stranické špičky tedy vnímaly naléhavost situace a měly o ní dostatek informací. Řešení však očekávaly od postupné, ekologicky citlivé modernizace.

4 Rudolf Hegenbart v roce 1989 dokonce v osobním dopise požadoval na Miloši Jakešovi, generálním tajemníkovi ÚV KSČ, zřízení federálního orgánu ochrany životního prostředí, tedy ve své podstatě Ministerstva životního prostředí. Viz VANĚK, M. *Nedalo se tady dýchat. Ekologie v českých zemích v letech 1968 až 1989*. Praha, 2022, s. 270–272.

5 Viz Komunistická strana Československa. *Sborník hlavních dokumentů 16. sjezdu Komunistické strany Československa: 6. až 10. dubna 1981*. Praha: Svoboda, 1981, s. 85. Srov. Komunistická strana Československa. *Sborník hlavních dokumentů 17. sjezdu Komunistické strany Československa: 24. až 28. března 1986*. Praha: Svoboda, 1986, s. 13.

Druhou skutečností je, že komunistickému hospodářství se skutečně podařilo dokončit a uvést do provozu mnoho jaderných elektráren. První jaderná elektrárna byla budována 14 let. Šlo o elektrárnu v Jaslovských Bohunicích na Slovensku, byla spuštěna v roce 1972. Mezi lety 1972 a 1981 se v Jaslovských Bohunicích postavily další dva reaktory. Do roku 1985 se podařilo vybudovat dohromady pět funkčních reaktorů: čtyři v Jaslovských Bohunicích a jeden v Dukovanech, přičemž společně vyráběly 13 % veškeré elektřiny vyrobené v Československu. Za 27 let od spuštění československého jaderného programu se podařilo realizovat šest bloků (pět fungujících a jeden vyřazený), mezi lety 1985 a 2000 pak mělo vzniknout dalších deset bloků. Šlo o velmi rozsáhlý investiční program, který by – pokud by byl realizován – zásadně změnil fungování celého československého hospodářství. V českých zemích se podařilo dokončit čtyři reaktory v Dukovanech, a to za méně než deset let mezi lety 1978 a 1987. Dva jaderné bloky v Temelíně se začaly stavět v roce 1987 a byly dokončeny v roce 2000. Jedním ze zásadních argumentů pro rozhodnutí vedoucích činitelů státně-socialistického Československa pro napnutí sil do budování velkých jaderných zdrojů byly právě ohledy na katastrofální stav životního prostředí. Spuštění jaderných elektráren na konci 80. let tak mohlo vést ke snížení spotřeby energie z uhelných zdrojů. Pokud představitelé státního socialismu očekávali zlepšení životního prostředí od postupné ekologické modernizace, tak zásadní investice do jaderné energie a rovněž skutečnost, jak pro tyto investice argumentovali, jen dokazují, že svá očekávání hodlali naplnit činy.

Závislost na fosilní energetice však trvá i po demokratické revoluci roku 1989. Z expertů a disidentů zabývajících se ekologickými tématy se během několika dní stali ministři nových vlád. Bedřich Moldan byl ještě v roce 1989 jmenován do čela budovaného Ministerstva životního prostředí, Josef Vavroušek pak zodpovídal za environmentální témata v rámci federálních orgánů. Během několika prvních let se podařilo této nové garnituře a jejím nástupcům prosadit zásadní zákony zavádějící emisní limity a limity těžby uhlí. Emise České republiky významně klesly a obecná situace životního prostředí se zlepšila. Významné posuny

nastaly například v agendě národních parků a zapojování ekologických organizací do procesů státní správy a samosprávy, což souvisí i s budováním environmentálního hnutí, rozvojem organizací a kolektivů z let před sametovou revolucí a zakládáním nových organizací po roce 1989.

Zároveň jsou ale 90. léta 20. století a nultá léta 21. století obdobím zrodu vlivných hospodářských struktur založených na fosilní energetice a fosilním kapitálu. Lidé jako Pavel Tykač, Zdeněk Bakala, Jan Dobrovský nebo Daniel Křetínský skrze vlastnictví a podnikání v sektoru fosilních paliv dokázali rozvinout svá podnikatelská portfolia a rozvinout takové kolosy, jako je například Energetický a průmyslový holding (EPH) Daniela Křetínského nebo Sev.en Pavla Tykače, nemluvě o polostátním kolosu ČEZ. Velmi malá skupina soukromých podnikatelů a zástupců se státem sice provázaného, ale velmi mocného ČEZu kontroluje významnou většinu energetického trhu v České republice. I pod tíhou stále čtenějších zpráv o klimatické krizi a škodlivosti uhelného podnikání se stalo podnikatelským modelem EPH Daniela Křetínského skupování emisně nejnáročnějších uhelných elektráren po celé Evropě.⁶ Česká republika patří k zemím s vysokou emisní stopou a emisní náročností co do počtu emisí na hlavu z významné části právě kvůli faktu, že tato závislost nahrávala dlouhé roky astronomické zisky jak polostátní entitě ČEZ, tak firmám uhelných oligarchů typu Pavla Tykače nebo Daniela Křetínského.

Rozšíření oligarchických struktur spojených s energetikou dosahuje tak významné úrovně, že není možné rámovat EPH nebo Sev.en jen jako příběh o „úspěšných podnikatelích“. Jde mnohem spíše o samé jádro systému, pro jehož vytvoření otevřel cestu rok 1989 a který se zde takřka nerušeně etabloje od privatizace 90. let. Spojení a politický vliv těchto struktur zásadně ovlivnily i podobu české polistopadové politiky. Fosilní paliva zkrátka a dobře leží v samém centru uspořádání státu, společnosti a ekonomiky současnosti.

6 Viz KUBALA, R. *Fosilní hyena: Jak EPH Daniela Křetínského ničí klima, profituje z energetické chudoby a ohrožuje demokracii*. Re-set, 2022.

Teze číslo jedna tedy zní: Česká republika je po dlouhá desetiletí závislá na fosilních palivech. Znovu a znovu to její obyvatele přivádí do bodu, kdy se nacházejí mezi dvěma mlýnskými kameny. Za státního socialismu šlo o dilema mezi dosahováním zvyšování životní úrovně spalováním fosilních paliv na jedné straně a životním prostředím a jeho katastrofálním stavem, způsobeným mimo jiné i užíváním právě fosilních paliv, na straně druhé. Nyní jde o dilema mezi dosahováním kontinuálního ekonomického růstu, poháněného využíváním fosilních paliv, na jedné straně a udržetím podmínek potřebných pro přežití lidstva na naší planetě na straně druhé.⁷ K pádu byl státní socialismus přiveden mimo jiné i neschopností vyřešit dilema mezi fosilními palivy a ničením životního prostředí; jak dopadne režim vzešlý z demokratické revoluce roku 1989?

S přijetím nových opatření na ochranu globálního klimatu na půdě Evropské unie můžeme očekávat, že do České republiky přijdou prostředky v řádech stovek miliard korun. Tyto prostředky mají jednoduchý úkol: vyvést Českou republiku ze závislosti na fosilních palivech. Úsilí o takovou „zelenou transformaci“ však může ztroskotat na řadě překážek. Jednou z nich je centralizace české energetiky a orientace na velké zdroje.

3.3 Centralizace energetiky a orientace na velké zdroje

Česká energetika byla v roce 2020 zodpovědná za takřka 39 % emisí skleníkových plynů v České republice. Přibližně 20 % emisí vypouštějí velké uhelné elektrárny jako elektrárna Počerady, Chvaletice nebo Prunéřov. Jde o rozsáhlé komplexy navázané na infrastrukturu dobývání uhlí a na další průmysl v oblasti. Zároveň není náhoda, že právě uhlí tvoří významnou část výrobních kapacit energie v České republice. Bylo ho v uhelných

7 O zásadním vlivu spalování fosilních paliv na ničení podmínek pro život lidských společností a o nutnosti rychlé dekarbonizace za účelem omezení ničivých dopadů klimatické změny se kontinuálně vyjadřuje například Mezivládní panel pro změnu klimatu. Viz The Intergovernmental Panel on Climate Change. *Climate Change 2023: Synthesis Report*. 2023.

pánvích dostatek a velké uhelné kotle a paroplynové generátory elektráren sloužily a slouží jako stabilní zdroj energie. Technologie přenosu elektrické energie umožnily přenosy uhelné elektřiny na dlouhé vzdálenosti a budování průmyslových závodů tam, kde byl přístup k pracovní síle a surovinám.

Z tohoto faktu pak těžil hlavně faktor produktivismu. Právě na příslibu rostoucí kvality a rychlosti produkce stavěly svou legitimitu všechny režimy vládnoucí v prostoru českých zemí od druhé poloviny 20. století. Snaha vyrábět, budovat a vytvářet víc a rychleji patřila k nedílným prvkům oficiální rétoriky nacistického protektorátu, poválečné republiky, stalinistické diktatury, státního socialismu i současného liberálně-demokratického kapitalismu. Zvyšování produkce pak bylo spojováno s důrazem na velké investiční projekty; investovalo se do hutí a strojírenských závodů, rozsáhlých komplexů automobilového průmyslu, velkých přehrad, uhelných nebo jaderných elektráren, budování liniových staveb jako dálnice nebo železnice, realizovaly se fundamentální zásahy do městské i venkovské krajiny.

Nejde však jen o budování specifických prostředků k dosahování určitých produktivisticky definovaných cílů. Jde o budování specifické socioekonomické struktury. Když Karel Marx tvrdí ve slavné pasáži *Bídy filosofie*, že „ruční mlýn nám dává společnost s feudálními pány, parní mlýn společnost s průmyslovými kapitalisty,“ tak my bychom mohli se zkušenostmi z druhé poloviny 20. století a začátku 21. století tvrdit, že společnost velkých fosilních a centralizovaných zdrojů energie nám dává kapitalistické a socialistické produktivisty.⁸

Energetický systém byl po desetiletí budován právě za účelem dosahování velké produktivity. Podobné modely realizované napříč velkou částí světa umožnily významnou, často revoluční proměnu spotřeby: osobní automobily, domácí spotřebiče, nové možnosti trávení volného času,

8 Viz MARX, K. *Bída filosofie*. 2. autoriz. vyd. Praha: Svoboda, 1950, s. 100.

nové potraviny, oblečení. Zároveň to ale pomohlo konstituovat globální trhy s komoditami a oddálit výrobu od spotřeby často na tisíce kilometrů daleko. Nové boty pro obyvatele českých zemí se již nevyrábí především ve Zlíně, ale ve státech globálního Jihu.

Nedílnou součástí tohoto modelu, který již tak vytváří řadu těžkých výzev pro moderní společnosti a zároveň je jedním z jejich nosných pilířů, je, že klíčově přispívá k ohrožování klimatických podmínek příhodných pro existenci těchto společností. Je pak otázkou, zda je skutečně nutným krokem nejen konec závislosti na fosilních palivech, ale i strukturální změna současného produktivistického a centralizovaného socioekonomického modelu a snad i jeho „jiné zadání“ než současný nekonečný růst.

Své odůvodnění mají takové úvahy v ryze praktických souvislostech. Proměna stávajícího socioekonomického systému bude vytvářet mnoho napětí a již dnes vidíme, že se neobejde bez „reakčních“ protipohybů majících za cíl celou transformaci zvrátit. Kromě výroby elektřiny totiž budeme muset zásadně proměnit i celou strukturu umožňující a podporující to, co Ulrich Brand a Markus Wissen nazývají *imperiálním způsobem života*. Nejde jen o způsob života, který by náležel pouze do oblasti svobodného rozhodování jednotlivců. Častokrát člověk ani neví, že užívá nějakou věc, spotřebovává potraviny nebo se chová určitým způsobem majícím zásadní destruktivní konsekvence pro životní prostředí, klima, biodiverzitu a rovněž pro sociálně-ekonomické podmínky životů milionů lidí v jiných, zpravidla chudších částech světa. Je jednoduché nasednout do objemného SUV, krátkodobě užívat elektroniku s lithiovými bateriemi nebo jíst „jídlo odkud“ (tedy jídlo, o jehož nákladné výrobě nemáme ani zdání); jednoduché je to alespoň pro obyvatele zemí globálního Severu. A jednoduché je to především kvůli struktuře globální ekonomiky, která extrahuje zdroje z periferií a umožňuje jejich využívání v centrech světového systému. O jiných, neimperiálních modech života je těžké přemýšlet ve chvíli, kdy výroba závisí na imperiální spotřebě a imperiální spotřeba zase na výrobě: pokud klesne poptávka po SUV, může zkrachovat automobilový průmysl a lidé pak přijdou o práci. Problém tak není

v neekologičnosti jednotlivců, ale v celé struktuře, která plodí jednotlivé vzájemné závislosti a dostává do patové situace i ty, kteří by chtěli žít ekologicky méně náročný život.⁹ Právě tyto závislosti mohou vést k situacím, kdy se struktury imperiálního způsobu života začnou bránit. Cestou tak není víra v „ozelenění“ stávajících způsobů života, ale vytvoření nových struktur sociálně a environmentálně spravedlivého způsobu života, jakési nové ekologické třídy.¹⁰

Ekologická transformace se tak nutně dotkne i naší každodennosti. Pokud nebude existovat kritické množství lidí, kteří budou mít životní zájem na pokračování této transformace, můžeme očekávat společenské protipohyby jdoucí proti intencím zelené transformace. Vyjádřeno konkrétněji: chceme-li ekologickou transformaci, musí vzniknout energetická a spotřební družstva, silné komunity, politické strany a další společenské struktury, které svou budoucnost spojí s prosazováním a realizováním takové transformace.

Teze dvě: trvání na nynější úrovni centralizace energetiky a dalším budování velkých zdrojů, například jaderných, může podlomit budoucnost ekologické transformace jako společenského projektu.

3.4 „Národ inženýrů“

Česká debata o klimatické změně trpí řadou neduhů.¹¹ Snad nejzajímavějším je ten související s příběhem české klimatologie. Vznik a historii environmentalismu obsáhle rozebírá historik Matěj Spurný v kapitole *Mezi vědou a politikou: Ekologie za socialismu a kapitalismu (1975–1995)*

9 BRAND, U. – WISSEN, M. *Imperiale Lebensweise. Zur Ausbeutung von Mensch und Natur im globalen Kapitalismus*. Oekom Verlag, 2017, kapitola 3.

10 Viz LATOUR, B. – SCHULTZ, N. *On the Emergence of an Ecological Class*, 2022.

11 Viz KRAJHANZL, J. – BUCHTÍK, M. *Česká (ne)transformace 2022*. Stem & Institut 2050, 2022.

v knize *Architekti dlouhé změny*.¹² Ukazuje, jak se vědci a experti z prostředí přírodních věd začleňovali do rodícího se environmentálního hnutí v době státního socialismu, a rovněž upozorňuje na různé roviny spolupráce těchto expertů v řízení státu. Ze Spurného výkladu pak vyplývá značná kontinuita mezi expertními kruhy státního socialismu a období po roce 1989. Například již zmiňovaný Bedřich Moldan, kterému patří významné zásluhy za vybudování Ministerstva životního prostředí a prosazení zásadní legislativy ochrany přírody a klimatu, si vybral pro své politické působení Občanskou demokratickou stranu (ODS) a snažil se prosazovat další prohlubování ochrany životního prostředí z apolitických, expertních pozic. Moldanův krok byl logický. Strana zelených záhy po sametové revoluci neuspěla v několika volbách za sebou. Jeden z ústředních motivů sametové revoluce, požadavek k přírodě šetrnější společnosti, tak nenaplnily politické strany, ale zdánlivě apolitičtí experti na životní prostředí.

Není pak náhoda, že mocné osobnosti české politiky, jako například Václav Klaus nebo Miloš Zeman, klimatickou změnu systematicky zlehčovaly a na zástupce klimatického hnutí útočily. Právě klimatičtí aktivisté, členové nejružnějších hnutí za ochranu životního prostředí nebo i klimatičtí vědci tak byli a do jisté míry stále jsou z veřejné debaty vytěšňováni a systematicky delegitimizováni. To vede k situaci, kdy na nejružnější výzvy spojené s postupem klimatické změny neodpovídají občané a organizace patřící k environmentálnímu hnutí, ale odpověď se očekává právě a pouze od technokratických expertů, ekonomů, energetiků a lidí takzvaně „z byznysu“. Investice na dlouhá desetiletí představující velké části veřejných rozpočtů tak do značné míry nepodléhají veřejné debatě; respektive nemluví se o alternativách, ale o tom, kde, za jak dlouho a za kolik budou takové investice realizovány. Dobrým příkladem jsou již zmiňované jaderné elektrárny: z expertních pozic se považují za nutné,

12 SPURNÝ, M. Mezi vědou a politikou: Ekologie za socialismu a kapitalismu (1975–1995). In: KOPEČEK, M. (ed.). *Architekti dlouhé změny: Expertní kořeny postsocialismu v Československu (1980–1995)*. Praha: Argo, 2019, s. 267–314.

zatímco z politických pozic je otázkou, jen kdy, kde a za kolik budou dokončeny. O svém svědčí i fakt, že klíčový expertní orgán zabývající se jadernou energetikou, Státní úřad pro jadernou bezpečnost, řídí už více než dvě dekády členka pravostředové strany Starostové a nezávislí (STAN) Dana Drábová. Avšak neměla by být role expertů především taková, že nabízejí různá řešení, a na politické reprezentaci je, aby z takových řešení vybrala a nesla za jejich realizaci zodpovědnost?

Experti mají v českém diskurzu velké slovo. Nutno ale dodat, že figura objektivního nezávislého experta, který mávnutím kouzelného expertního proutku může zlepšit sociální a ekonomickou kondici země, je přinejmenším velmi naivní. Mnohem častěji se jedná o politiky experty, kteří prosazují svou vlastní, partikulární a bytostně politickou představu o budoucnosti. Zmiňovaná expertka na jadernou bezpečnost je dobrým příkladem.

K tomuto expertnímu diskurzu neexistuje ve veřejném prostoru dostatečně reprezentovaná a přesvědčivá alternativa. V druhé dekádě 21. století se tak potácíme od pravicové technokracie ODS, hnutí STAN a dalších stran vládní koalice premiéra Petra Fialy k národovecké technokracii Andreje Babiše, rovněž člena expertních kruhů státního socialismu a následně pak jednoho z nejlepších příkladů nové podnikatelské elity, která se zrodila v neoliberální transformaci 90. let.

Třetí tezi tedy formuluji takto: značná část expertní komunity vyjadřující se k otázkám klimatické krize rozvíjí konzervativní, opatrnícké pohledy na člověkem zapříčiněné proměny klimatického režimu. Místo volání po aktivní klimatické politice varuje před extrémismem a experti se pak pasují do role mluvčích objektivitu, ačkoliv jsou často přímo spojeni s nej-různějšími politickými stranami.

3.5 Antikomunismus a uzavření horizontů možného

Klíčovým prvkem toho, jak v České republice přemýšlíme o klimatické krizi, je depolitizace: skutečnost hrozby klimatického rozvratu, který zásadním způsobem mění klimatické podmínky na planetě a tím ohrožuje celou strukturu ekonomiky a společnosti, nás nechává chladnými. Postačí zapojit více expertního vědění, přijít s inovacemi stávajících postupů, modernizovat aplikací nejnovějších vynálezů a s krizí se vyrovnáme. O budoucnosti přemýšlíme především jako o něčem uzavřeném. V mentalitě „konce dějin“ pro nás neexistuje nic kromě neoliberálně chápaného kapitalismu v symbióze s demokracií, symbióze, která je a vždy byla spíše přáním než realitou.¹³

Dějiny České republiky přitom takto uzavřeně nezačínaly. Rok 1989 byl výbuchem představ o tom, jakou společnost chceme mít. Jak popisuje Václav Rameš v knize *Trh bez přívlastků, nebo ekonomickou demokracii?*, konec 80. a začátek 90. let 20. století lze charakterizovat i otevřením „horizontů očekávání“ a rozvíjením mnoha představ o podobě budoucnosti.¹⁴ Klausův neoliberální kapitalismus se silně národoveckými a etatistickými rysy (Klaus například nikdy nezprivatizoval banky, přičemž právě soukromé bankovníctví je základním kamenem neoliberálního kapitalismu, a rovněž považoval za důležitý vznik velkého národního kapitálu na způsob PPF Petra Kellnera nebo společnosti Motoinvest) nikdy nebyl jedinou cestou, kterou se mohl vývoj po roce 1989 vydat. Rameš uvádí například dlouhou tradici ekonomické demokracie, jejíž intelektuální kořeny lze stopovat až do doby kolem první světové války a která byla vtělena do řady legislativních opatření československého pokusu o „přestavbu“ a následnou reformu po sametové revoluci. Šlo ve zkratce především o zapojení zaměstnanců do vlastnictví a řízení

13 Viz FISHER, M. *Capitalist Realism: Is There No Alternative?* Winchester: Zero Books, 2009.

14 Viz RAMEŠ, V. *Trh bez přívlastků, nebo ekonomickou demokracii? Spory o podobu vlastnické transformace v porevolučním Československu*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2021.

podniků. Posléze můžeme mluvit i o představě toho, že hlavním účelem podniku má být plnění veřejných služeb a produkce statků nutných pro fungování ekonomiky a společnosti, a nikoliv generování zisku jdoucího ke kapitálovému vlastníkovi nebo do dalších investic do generování ještě většího zisku. „Právě porážka myšlenek tzv. ekonomické demokracie po sametové revoluci je podle mého názoru jedním z nejzajímavějších a z dlouhodobé perspektivy i nejdůležitějších výsledků celé ekonomické reformy,“ tvrdí Rameš v závěru knihy.¹⁵

Uzavření horizontů možného si můžeme představit na sobě samých. Kdo by například chtěl v této době zakládat družstva o stovkách a tisících členů, která by místo dosahování zisků „jen“ naplňovala naše základní potřeby? Spíše než vznik větrných a solárních elektráren vlastněných komunitami, občanskými organizacemi a dalšími subjekty, které můžeme označit za iniciativy jdoucí „zdola“, si tak dokážeme představit, že uhelní baroni své zisky z fosilních paliv investují do „ozelenění“ svého podnikání, které devastuje přírodu, lidské zdraví a klimatický systém Země. Družstva a kolektivní vlastnictví jsou zkrátka stále vnímána především jako líc mince, jejímž rubem jsou tábory nucených prací, politické procesy a stalinistická diktatura.

Znění čtvrté teze je následující: tváří v tvář hrozbě ohrožující fundamentální podmínky naší společenské existence nedokážeme do důsledků přemýšlet o opatřeních, která si tak závažná hrozba vynucuje. Alternativy jsou mimo náš horizont očekávání; vše kromě inovace a „ozelenění“ stávajícího fungování považujeme přinejmenším za nerealistické báčorky, přinejhorším pak za společenské projekty, které přímo vedou k návratu do dob „diktatury proletariátu“.

15 RAMEŠ, V. *Trh bez přívlastků, nebo ekonomickou demokracií?*, s. 314.

3.6 Nedůvěra vůči společnému evropskému projektu

Poslední, pátá teze je opakováním toho, co v eseji *Historický pokus a české selhání* vyjádřil filozof Ladislav Hejdlánek, a sice: „Dnes platí: česká otázka je buď otázka evropská – anebo to není žádná otázka.“¹⁶ V zápase proti dopadům a příčinám klimatické krize to není jinak.

Je to Evropská unie, skrze kterou se pro Českou republiku uvolňují prostředky dosahující úrovně desítek miliard korun, které mohou být využity na transformaci průmyslových a energetických odvětví, dopravy, zemědělství a takřka celé ekonomiky. Pro budoucnost obnovitelných zdrojů pak bude zřejmě nevyhnutelné vybudovat daleko objemnější propojení přenosové soustavy napříč Evropou, a to především ve směru stávajících energetických toků ze severu na jih. Vnitrozemská poloha a klimatické podmínky tak nedávají České republice dobré podmínky pro rozvoj obnovitelných zdrojů, jako je tomu například v Dánsku, Nizozemí nebo Itálii a Španělsku. Tato nevýhoda ale může posloužit jako výborný impuls pro těsnější evropskou integraci. Vznik takové energetické sítě, která by propojovala Evropu jako celek, a ne jako skrumáž energeticky soběstačných národních států, může mít pro Českou republiku zásadní význam.

Problémem je nedůvěra vůči společnému evropskému projektu. Zčásti je jistě na vině dlouhodobý demokratický deficit Evropské unie, neopominutelný je ale i historický vztah české politiky k Unii.¹⁷ Kromě řady korupčních skandálů s různými druhy evropských fondů je nejvýraznější formování distancovaného a politickou reprezentací široce sdíleného vztahu k institucím Evropské unie. Politické strany a hnutí od

16 HEJDÁNEK, L. *Češi a Evropa*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2017, s. 82–85.

17 Debata o demokratickém deficitu Evropské unie sahá hluboko do minulosti. Jedním z posledních příspěvků je například MAVROULI, R. – VAN WAYENBERGE, A. EU Responses to the Democratic Deficit and the Rule of Law Crisis: Is It Time for a (New) European Exceptionalism? *Hague journal on the rule of law: HJRL*. 2023. O vztahu tzv. kulturních válek a Evropské unie viz BARŠA, P. – HESOVÁ, Z. – SLAČÁLEK, O. *Central European Culture Wars: Beyond Post-communism and Populism*. Praha, 2021.

pravicově-populistických až po strany takzvaně „demokratické“ kontinuuálně artikuluji nutnost „boje“ za české národní zájmy, přičemž rozvíjejí představu o nejrůznějších „ideologiích“ přicházejících ze „Západu“. Jak poznamenává Ondřej Slačálek, Evropská unie je kritizována za prosazování směsi human-rightismu, ekologismu, feminismu a multikulturalismu, přičemž „Češi“, jak tvrdí Slačálek, „sami sebe prezentují jako národ, který prokázal loajalitu k západním hodnotám i pod tíhou diktatury a okupací Východem, a tak je oni [Češi – pozn. M. M.] znají lépe [než Západ sám – pozn. M. M.]“.¹⁸ Budování společné unijní energetické soustavy přitom může dávat smysl jak z pohledu energetiky, tak především z pohledu samotné evropské integrace; co jiného by mohlo více přispět další federalizaci Evropské unie a být pro Evropu oním „hamiltonovským momentem“?

3.7 Závěr: O klimaticky a sociálně spravedlivou budoucnost

V září roku 2023 proběhly českým veřejným prostorem dva údaje. Výše zisku energetických firem vlastněných českými miliardáři a poté údaje o poklesu reálné mzdy a kupní síly českého obyvatelstva. Zatímco již několikrát zmíněný miliardář Daniel Křetínský vydělal desítky miliard korun, reálná mzda v České republice zaznamenala největší propad od roku 2001.¹⁹ Tak závažných příjmů dosáhl holding Daniela Křetínského především skrze své podnikání v sektoru energetiky, a tím pádem těžil i z energetické krize způsobené nárůstem cen zemního plynu a energií obecně během příprav agrese Putinova Ruska proti Ukrajině a jejího následného zahájení v únoru roku 2022. České domácnosti a firmy naopak tak i kvůli nevoli středopravicové vlády Petra Fialy zavést speciální daň z neočekávaných zisků pocítily dopady krize jednak na straně výdajů za energie, jednak následně skrze inflaci. Emblémem ekonomické

18 BARŠA, P. – HESOVÁ, Z. – SLAČÁLEK, O. *Central European Culture Wars: Beyond Post-communism and Populism*. Prague: Faculty of Arts, Charles University, s. 179–180.

19 Český statistický úřad. Průměrné mzdy – 2. čtvrtletí 2023. In: *Český statistický úřad* [online]. 4. 9. 2023 [cit. 2023-10-08]. Dostupné z: <<https://www.czso.cz/csu/czso/cr/prumerne-mzdy-2-ctvrtleti-2023>>.

krize postcovidových dvacátých let 21. století tak je heslo: bohatí bohatli na úkor chudnoucích chudých.

Nejde však jen o výjimečné selhání vedoucí politické reprezentace. V energetické krizi se jako dlouhé červené nitky sbíhají problémy socio-ekonomického systému České republiky, které jsem se v předešlých pěti tezí snažil zachytit. Například výše zmíněný antikomunismus vyústil v neschopnost politické reprezentace adekvátně zdanit vysoké zisky fosilních korporací, nemluvě o zaostávání v budování decentralizovaných energetických zdrojů a modernizaci sítě.

Musíme si přiznat, že jsme za poslední více než tři dekády vytvořili socio-ekonomický systém, který trpí zásadními strukturálními nedostatky. Pokus o neoliberální kapitalismus v symbióze s liberální demokracií trvající od 90. let 20. století tak musíme vnímat se vši kritičností a především jako stav, který není dovršením logického vývoje, ale jako dočasné období, které v sobě může (a takovou možnost bychom si měli tvářit v tvář hrozícímu rozvratu klimatického systému a krizi biodiverzity uvědomit) od svých počátků skrývat zásadní strukturální chyby, které nepůjde opravit. Místo rezignovaného smíření se s tím, že až se příští generace budou ohlížet na naši dobu, budou ji dost možná odsuzovat, můžeme vést zápas s nepříznivým vývojem a snažit se o hledání spravedlnosti, a to nejen té klimatické, tady a teď. Bude ale nutné, abychom si my dnes nic nenalhávali.

Snižování osobní uhlíkové stopy jednotlivců jako greenwashing korporací, kterým jde o zisk

Petra Paříková

Současné možnosti zapojení jednotlivců do řešení klimatické změny jsou z velké části postaveny na snižování osobní uhlíkové stopy, a to především pomocí tzv. zelené spotřeby. Snahy o ochranu klimatu spojené se snižováním uhlíkové stopy se zakládají na předpokladu, že každý z nás nese část odpovědnosti za klimatickou změnu a může ji tak ovlivňovat pomocí změn ve vlastním životním stylu. Tato strategie je však z pohledu opravdových dopadů na klima nefunkční, a navíc také nebezpečná. Narativ o odpovědnosti spotřebitelské veřejnosti za klimatickou změnu je mylný a jeho akceptování ze strany společnosti pouze odvádí pozornost od skutečných viníků. Těmi jsou velké (především fosilní) korporace, které právě do propagace snižování uhlíkové stopy jednotlivců hojně investují. Příkladem může být vynález tzv. uhlíkové kalkulačky, za kterým stojí velká fosilní korporace British Petrol. Stále však existují možnosti, jak se mohou jednotlivci účinně zapojit do ochrany klimatu – a to pomocí kolektivního jednání zaměřeného na dosažení systémových změn.

4.1 Realita klimatické katastrofy a možnosti jednotlivců

Vědecký konsensus na tom, že klimatická změna existuje a je způsobena lidskou činností, už trvá desítky let.¹ Mezivládní panel pro změnu klimatu (IPCC) vydává jednou za několik let reporty, které mimo jiné reflektují stále se zhoršující klimatické změny a jejich ničivé dopady po celém světě. Ten nejnovější, v pořadí šestý report IPCC nám jasně říká, že pro řešení klimatické změny stále neděláme dost a rychle se blížíme oteplení Země o 1,5 °C, tedy hranici, která je klimatickou komunitou chápána

1 PECKA, V. *Továrna na lži*. Praha: Utopia libri, 2023.

jako pro lidstvo relativně bezpečná a je také součástí Pařížské dohody.² Ostatně ani nemusíme číst reporty IPCC, abychom klimatické změny pocítili na vlastní kůži. Celosvětově máme za sebou nejteplejší červenec v historii, který s sebou přinesl extrémní vedra, mohutné požáry, ale i rozsáhlé povodně a přívalové deště v některých regionech.³ Zatímco nemalá část Evropy byla v plamenech, Česko si zatím vyzkoušelo „jen“ extrémně vysoké teploty.⁴ Předpovědi do budoucna však nejsou nijak příznivé a zůstává otázkou, jaké extrémy počasí nás ještě čekají.⁵

Jestli vám alespoň trochu záleží na světě kolem, se zjištěním hroživých rozměrů klimatické krize pravděpodobně budete cítit různé negativní emoce, ať už strach, smutek, vztek, či bezmoc.⁶ To jsou vzhledem k rozsahu krize, které všichni čelíme, naprosto legitimní pocity a rozhodně bychom je neměli odsuzovat či podceňovat. Společně s nimi však přichází i zásadní otázka: „Co s tím mohu dělat já sám/sama?“ Přes množství a rozmanitost odpovědí existuje jedna, která ve veřejném povědomí a dostupných internetových zdrojích suverénně převažuje. Zjednodušeně by se dala shrnout asi takto: „Začněte u sebe. Každý z nás nese část

2 VRBA, M. Klimatická bomba tiká. Do fosilních paliv proudí víc peněz než do řešení změny klimatu, varují vědci. In: *Deník Alarm* [online]. 21. 3. 2023 [cit. 2023-09-30]. Dostupné z: <<https://a2larm.cz/2023/03/klimacka-bomba-tika-do-fosilnich-paliv-proudi-vic-penez-nez-do-reseni-zmeny-klimatu-varuji-vedci/>>.

3 July set to be the warmest on record. In: *Deutsche Welle (DW)* [online]. 27. 7. 2023 [cit. 2023-09-30]. Dostupné z: <<https://www.dw.com/en/july-set-to-be-the-warmest-on-record/a-66369651>>.

4 KUBALA, R. Po Kerberovi Charón. Letošní léto nás posouvá od klimatické krize ke kolapsu. In: *Deník Referendum* [online]. [cit. 2023-09-30.] Dostupné z: <<https://denikreferendum.cz/clanek/35441-po-kerberovi-charon-letosni-leto-nas-posouva-od-klimaticke-krize-ke-kolapsu?>>>.

5 MAČÍ, J. O počasí v Česku je jasno. Extrémní sucha, prudké povodně a loučení se sněhem. In: *Seznam Zprávy* [online]. 7. 2. 2023 [cit. 2023-09-30]. Dostupné z: <<https://www.seznamzpravy.cz/clanek/domaci-pocasi-o-pocasi-v-cesku-je-jasno-extremni-sucha-prudke-povodne-a-loucení-se-snehem-225162>>.

6 VOŠTOVÁ, Z. Environmentální žal a ekologická úzkost. In: *Zdeňka Voštová* [online]. [cit. 2023-09-30.] Dostupné z: <<https://www.vostova.cz/environmentalni-zal/>>.

odpovědnosti za klimatickou změnu, a tudíž ji může ovlivňovat pomocí změn ve svém vlastním životním stylu. Snižovat osobní uhlíkovou stopu, spotřebovávat méně a nakupovat udržitelně. Jakmile se taková změna rozšíří mezi (alespoň) většinovou část společnosti, klimatickou krizi společně porazíme.“ Zní to jednoduše a na první pohled to dává smysl. Je to ale opravdu tak?

4.2 Začněte u sebe

Uhlíková stopa označuje celkové množství skleníkových plynů, které vznikají při nějaké lidské činnosti. Správně by měla zahrnovat všechny vypuštěné skleníkové plyny, které jsou pak vyjádřené v ekvivalentech oxidu uhličitého (CO₂).⁷ Používá se jako ukazatel zátěže životního prostředí a můžeme ji také označit jako součást širšího ukazatele – ekologické stopy, která zahrnuje také vodní stopu, územní stopu atd. Zde je třeba zmínit, že uhlíková stopa by neměla existovat jako samostatná entita,⁸ ale měla by být počítána v kontextu celkové ekologické stopy.⁹ Klimatická krize totiž není jen o tom, kolik emisí skleníkových plynů vypustíme, ale také o tom, jak jejich destruktivní efekty může životní prostředí kolem ovlivnit. Krajina zdevastovaná průmyslovým zemědělstvím a vylovené oceány klimatickou krizi jen podpoří, kdežto krajina s prostorem pro volnou přírodu a vysokou biodiverzitou a zdravé oceány je mohou (alespoň částečně) mitigovat.

Nějakou (větší či menší) uhlíkovou stopu má prakticky všechno – od výrobků přes firmy, odvětví až po jednotlivé země a životy jednotlivců.

7 V některých případech zahrnuje uhlíková stopa pouze emise oxidu uhličitého (CO₂) bez ohledu na další skleníkové plyny.

8 Carbon footprint. In: *Wikipedia, the free encyclopedia* [online]. 2023 [cit. 2023-09-30]. Dostupné z: <https://en.wikipedia.org/wiki/Carbon_footprint>.

9 Pro potřeby této kapitoly však budu pracovat především s uhlíkovou stopou, jelikož právě s tímto indexem se nejčastěji pracuje ve zdrojích, které se týkají zapojení jednotlivce v řešení klimatické krize.

A tak se dostáváme k osobní uhlíkové stopě – tedy množství CO₂, které se dostává do atmosféry během našeho života. Naše osobní uhlíková stopa se odvíjí od životního stylu, který vedeme, a prostředí, ve kterém žijeme. Pokud tedy pomineme vliv prostředí, ve kterém žijeme, jedná se z velké části o naše osobní volby – jaké budeme využívat dopravní prostředky, kolik energie spotřebujeme, kam pojedeme na dovolenou či jaké věci si budeme kupovat. Každý z nás tak (více či méně) přispívá ke klimatické změně, kterou emise skleníkových plynů způsobují. Můžeme si však vybrat, zda budeme jen nečinně sedět a sledovat klimatický rozvrat kolem nás, nebo se staneme součástí jeho řešení. „Nevíte, kde začít? Výpočet vaší uhlíkové stopy je dobrým vodítkem. Projdete si všechny hlavní oblasti svého života a zjistíte, kde máte rezervy.“¹⁰ S výpočtem vám pomůže uhlíková kalkulačka – nástroj, který umožňuje posoudit, jak se běžný každodenní život (chození do práce, nakupování potravin a cestování) podílí na klimatické změně.¹¹ Svou uhlíkovou stopu můžeme snížit celou řadou voleb – vyměníme auto za hromadnou dopravu, začneme se stravovat rostlinně a lokálně, nebudeme plýtvat jídlem, omezíme spotřebu energie atd.¹² Samotnému konzumu se sice nevyhneme, ale můžeme začít kupovat zelenější produkty, které zatěžují planetu méně než ty konvenční. Staneme se tak zelenými konzumenty,¹³ tedy těmi, kdo se ve svých spotřebních volbách ohlížejí na životní prostředí a upřednostňují produkty (a v širším slova smyslu také činnosti), které

10 Co můžeš udělat ty pro ochranu klimatu? In: *Ekologický institut Veronica* [online]. [cit. 2023-09-30.] Dostupné z: <<https://www.veronica.cz/klima-tipy#t1>>.

11 KAUFMAN, M. The carbon footprint sham: A ‚successful, deceptive‘ PR campaign. In: *Mashable.com* [online]. [cit. 2023-09-30.] Dostupné z: <<https://mashable.com/feature/carbon-footprint-pr-campaign-sham>>.

12 Actions for a healthy planet. In: *United Nations*. [online]. [cit. 2023-10-01.] Dostupné z: <<https://www.un.org/en/actnow/ten-actions>>.

13 Zelený konzumerismus je také součástí uvědomělého konzumerismu, který se zakládá na tom, že spotřebitelé přemýšlejí nad svými spotřebními volbami a jejich následky.

jsou vůči němu šetrnější.¹⁴ Díky těmto a dalším volbám nám pak uhlíková kalkulačka ukáže výrazně nižší osobní uhlíkovou stopu. Pokud bude obsahovat i srovnání s výsledky ostatních uživatelů či průměrnou osobní uhlíkovou stopou v dané zemi, pravděpodobně se bude ta naše jevit jako zanedbatelná. A tak se staneme součástí řešení hrozivého problému jménem klimatická krize. Svou nízkou uhlíkovou stopou a činnostmi, které k ní vedou, pak můžeme jít příkladem ostatním a ovlivňovat je směrem k jejich udržitelné budoucnosti. „K zastavení klimatické krize je klíčové dosáhnout celosvětově tzv. klimatické neutrality – tedy stavu, kdy lidstvo už svou činností nebude přidávat do atmosféry žádné skleníkové plyny. Změna je jen na nás a nepřijde sama – pojďme dát naše úsilí dohromady!“¹⁵

Snahy o ochranu klimatu spojené se snižováním osobní uhlíkové stopy se zakládají na předpokladu, že každý z nás nese část odpovědnosti za klimatickou změnu, a může ji tedy ovlivňovat pomocí změn ve svém vlastním životním stylu. Úspěch této strategie nastane, jakmile svůj dopad na klimatickou krizi takto vědomě sníží (alespoň) většinová část lidské populace. V takovém případě se celkové emise, které lidstvo vypouští do atmosféry, radikálně sníží, což zabrání prohlubování již probíhající klimatické katastrofy. Systémová změna pak přijde poté, co se změní jednotlivci a potažmo celá společnost. Opravdu to ale tak funguje?

4.3 Snižování osobní uhlíkové stopy jako investice

Běžní jednotlivci jsou v klimatické krizi statisticky nevinně¹⁶. Narativ o odpovědnosti spotřebitelské veřejnosti a její spotřeby za klimatickou

14 Green Consumerism: Importance, Examples and Strategies. In: *Conserve Energy Future* [online]. [cit. 2023-09-30.] Dostupné z: <<https://www.conserve-energy-future.com/green-consumerism-importance-examples-strategies.php>>.

15 Co můžeš udělat ty pro ochranu klimatu? In: *Ekologický institut Veronica*.

16 BYSKOV, M. F. Climate change: focusing on how individuals can help is very convenient for corporations. In: *The Conversation* [online]. [cit. 2023-09-30.] Dostupné z: <<https://theconversation.com/climate-change-focusing-on-how-individuals-can-help-is-very-convenient-for-corporations-108546>>.

změnu je mylný a jeho akceptování ze strany společnosti pouze odvádí pozornost od skutečných viníků. Známa studie Carbon Majors¹⁷ z roku 2017 ukazuje, že za 71 % emisí skleníkových plynů od roku 1988 (kdy byla oficiálně uznána změna klimatu způsobená člověkem) je zodpovědných pouze 100 zejména fosilních společností, jako jsou např. China Coal, Gazprom, Saudi Aramco či ExxonMobil.¹⁸ Nejenže se tyto a jiné korporace podílejí na neuvěřitelně vysokém procentu celkových emisí, významně také ovlivňují veřejnou diskuzi v oblasti klimatické krize – bohužel směrem k popírání vědeckých poznatků a klimaskepticismu.¹⁹

A právě pro tyto korporace je narativ o odpovědnosti jednotlivců za klimatickou změnu velmi výhodný, a tak hojně investují do jeho propagace. Nejznámějším příkladem této skutečnosti je bezesporu vynález uhlíkové kalkulačky, za kterým stojí firma British Petrol. Společnost představila uhlíkovou kalkulačku v roce 2004 jako součást své širší marketingové kampaně Za hranice ropy (v angličtině Beyond Petroleum) v USA. V témže roce si svou uhlíkovou stopu spočítalo 300 tisíc lidí a jen o pár let později už byla uhlíková kalkulačka všude. Na svých stránkách psala BP tučným písmem: „Je čas přejít na nízkouhlíkovou dietu.“²⁰ A tak zatímco si lidé počítali emise CO₂, které způsobili svými každodenními běžnými činnostmi, firma BP dále vydělávala na produkci ropy a zemního plynu (rok po vynálezu uhlíkové kalkulačky produkovala 4 miliony barelů ropy denně). V rámci jiné marketingové kampaně BP ve Velké Británii se marketéři ptali běžných lidí na ulici Londýna, jaká je jejich osobní uhlíková

17 New report shows just 100 companies are source of over 70 % of emissions. In: *CDP.net* [online]. [cit. 2023-09-30.] Dostupné z: <<https://www.cdp.net/en/articles/media/new-report-shows-just-100-companies-are-source-of-over-70-of-emissions>>.

18 Studie Carbon Majors přisuzuje emise těmto společnostem na základě produkce fosilních paliv. Pokud tyto firmy těží a prodávají ropy, která je později spálena, studie přičítá emise těmto firmám, nikoliv koncovým spotřebitelům. Tato metodologie zdůrazňuje odpovědnost producentů fosilních paliv za emise, namísto kladení odpovědnosti na individuální spotřebitele, kteří jsou konečnými uživateli těchto paliv.

19 PECKA, V. *Továrna na lži*.

20 KAUFMAN, M. The carbon footprint sham: A 'successful, deceptive' PR campaign.

stopa – cílem bylo opět přenesení viny na běžné jednotlivce.²¹ Jeden z tvůrců této kampaně, expert na PR, později přiznal, že celá kampaň Za hranice ropy byla pouze marketingovým schématem, nikoliv snahou podpořit nízkouhlíkovou transformaci společnosti BP. „Jen oni nešli za hranice ropy,“ napsal Kenney. „Oni jsou ropa.“²²

4.4 Počítání osobní uhlíkové stopy v kontextu

V reakci na vynález uhlíkové kalkulačky se vědci z Technologického institutu v Massachusetts (MIT) zabývali výpočtem osobní uhlíkové stopy různých typů lidí v USA ve společenském kontextu. Zjistili, že i lidé s nejnižší spotřebou produkují více než dvojnásobek průměrných celosvětových emisí CO₂ na obyvatele. Jak to? Jelikož už jen tím, že jsou daní lidé obyvateli USA, připadne na ně automaticky cca 8,5 tuny CO₂ ročně, což jsou emise pocházející především z průmyslu a energetiky. „I člověk bez domova žijící ve společnosti poháněné fosilními palivy má neudržitelně vysokou uhlíkovou stopu,“ řekl klimatický výzkumník Benjamin Franta ze Stanfordu. „Dokud budou fosilní paliva základem energetického systému, nikdy nemůžete mít udržitelnou uhlíkovou stopu. To prostě nejde.“²³ V České republice dosahuje tato „minimální uhlíková stopa“ 5 tun CO₂ ročně.²⁴

Takže i v případě, že sami žijeme asketickým životem a naše osobní uhlíková stopa je srovnatelná s bangladéšským rolníkem, nakonec nám k ročním emisím, které souvisejí s životním stylem, nekompromisně

21 Ibidem.

22 Ibidem.

23 Ibidem.

24 Uhlíková stopa: Cesta ke klimatické neutralitě. In: *Kalkulačka uhlíkové stopy* [online]. [cit. 2023-09-30.] Dostupné z: <<https://www.uhlikovastopa.cz/cs/>>.

přistane zhruba 5 tun emisí CO₂ z průmyslu a uhelné energetiky, které se rozpočítávají zvlášť na každého obyvatele.²⁵

Ke splnění Pařížské dohody je zapotřebí, aby se množství ročních emisí CO₂ globálně pohybovalo na cca 2,3 tuny ročně na osobu do roku 2030.²⁶ Toho je samozřejmě těžké (nebo přesněji řečeno nemožné) dosáhnout, když žijete v zemi, jež svou ekonomikou a průmyslem nastavuje minimální uhlíkovou stopu výrazně nad tento limit.

Strategie zaměřující se na uhlíkové stopy jednotlivců se společenským kontextem a minimální uhlíkovou stopou vůbec nepočítá. Zaměřuje se pouze na emise, které pocházejí přímo z našeho životního stylu, tedy naši celkovou uhlíkovou stopu odečtenou od té minimální. Pojďme se tedy také na chvíli zaměřit výhradně na tyto emise. Jak už jsem zmínila, pocházejí z každodenního života a zahrnují různé kategorie, jako jsou nákupy, jídlo, doprava a jiné. Efekty pro-environmentálního chování v různých z těchto oblastí (např. nákupy módy z druhé ruky místo řetězců) jsou většinou pouze odhadovány či kalkulovány. Velmi málo vědců a vědkyň a výzkumů se však soustředilo na to, zda opravdu mají vliv na uhlíkovou či ekologickou stopu daného jednotlivce. Jedním z těchto mála výzkumů je studie One More Awareness Gap? The Behaviour–Impact Gap Problem, kterou představila maďarská vědkyně Mária Csutora v roce 2012.²⁷ Studie

25 PAVLOVIČ, L. Kalkulačka uhlíkové stopy – dobrý sluha, ale špatný pán. In: *Greenpeace.org* [online]. 7. 10. 2020 [cit. 2023-09-30]. Dostupné z: <<https://www.greenpeace.org/czech/clanek/11776/kalkulacka-uhlikove-stopu-dobry-sluha-ale-spatny-pan/>>.

26 HEGARTY, S. COP26: Emissions of rich put climate goals at risk – study. In: *BBC News* [online]. 5. 11. 2021 [cit. 2023-09-30]. Dostupné z: <<https://www.bbc.com/news/world-59157836>>.

27 CSUTORA, M. One More Awareness Gap? The Behaviour–Impact Gap Problem. *Journal of Consumer Policy*. 2012, Vol. 35, No. 1, s. 145–163. 2012 [cit. 2023-09-30]. Dostupné z: <https://core.ac.uk/display/12355477?utm_source=pdf&utm_medium=banner&utm_campaign=pdf-decoration-v1>.

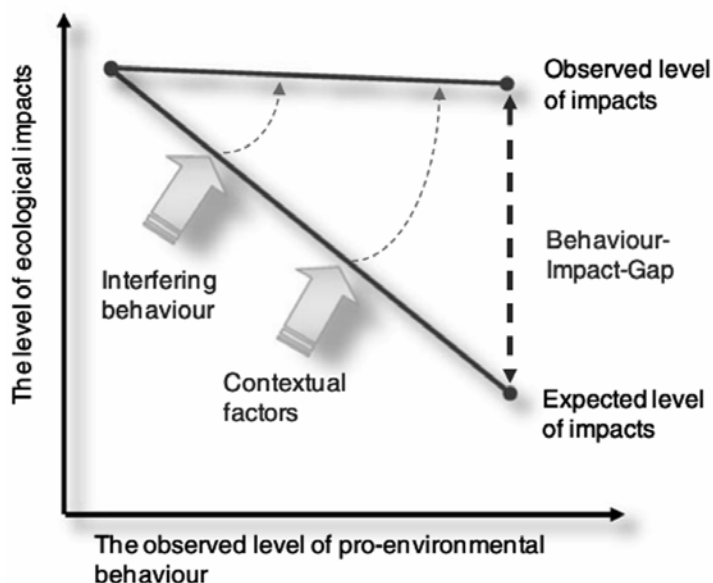
zkoumala rozdíly v ekologické a uhlíkové²⁸ stopě tzv. zelených a hnědých spotřebitelů²⁹ a kladla si otázku, jak moc jednotlivci mohou dobrovolným jednáním snížit svou stopu, aniž by se změnily jejich socioekonomické životní faktory. Překvapivým zjištěním studie bylo, že mezi osobními uhlíkovými stopami těchto dvou skupin nebyl nalezen žádný podstatný rozdíl. Jak je to možné? Tento jev vysvětluje fenomén BIG, tedy tzv. behaviour impact gap (v češtině mezera mezi chováním a dopadem). Ten nastává v situaci, kdy dojde k požadované změně chování (jednotlivec se chová a spotřebovává zeleně), která ale nepřinese kýžený výsledek (jeho uhlíková stopa se skoro vůbec nesníží). Velkou roli ve vzniku fenoménu BIG mají kontextuální faktory – tedy skutečnost, že totéž chování může mít různý dopad v závislosti na společenském kontextu, ve kterém je daný jedinec koná. Pokud například vyměníte své vozidlo se spalovacím motorem za elektromobil v zemi, kde mix výroby elektřiny zahrnuje převážně uhelné elektrárny, snížení vaší uhlíkové stopy bude výrazně omezené. Naopak, pokud byste tentýž elektromobil provozovali v zemi, kde většina elektřiny pochází z obnovitelných zdrojů, dosáhnete podstatně většího snížení emisí ve srovnání s používáním konvenčního vozidla. Tato mezera mezi chováním a dopadem přímo závisí na tom, jaké zdroje energie jsou zastoupeny v mixu výroby elektřiny využívané k nabíjení vozidla. Podobně je to i v případě zacházení s odpady – jestliže se rozhodnete začít recyklovat odpad ve městě, kde není žádná infrastruktura pro recyklaci, žádný environmentální dopad to mít nebude, kdežto pokud se totéž rozhodne udělat jedinec žijící ve městě se specializovanou recyklační soustavou, pozitivní environmentální dopad to mít může.

Další příčinou fenoménu je také navzájem se rušící chování – např. velká ochota recyklovat plasty spojená s nezájmem kupovat si výrobky

28 Dále už se v textu vztahují pouze k uhlíkové stopě, jež je hlavním tématem kapitoly. Výsledky dané studie pro uhlíkovou stopu však byly velmi podobné výsledkům pro ekologickou stopu.

29 Zelení spotřebitelé se snažili o změnu svých individuálních návyků směrem k dosažení menšího environmentálního vlivu, zatímco hnědí spotřebitelé se problematikou nijak nezabývali. Více o metodice výzkumu najdete v dané studii na stránce 155.

z recyklovaných plastů se ve výsledku navzájem vyruší, jelikož po recyklování zboží nebude poptávka (a jeho recyklování nebude ekonomicky výhodné). Svou roli také hraje nedostatečná informovanost samotných spotřebitelů o tom, nakolik jsou výrobky označené jako environmentálně šetrné jiné než ty konvenční – často jsou totiž víceméně stejné. Tyto a mnohé další faktory pak způsobují, že výše environmentálních dopadů se se zvyšujícím pro-environmentálním chováním nesnižuje, a nastává tedy fenomén BIG (viz graf č. 1).

Graf č. 1: Mezera mezi chováním a dopadem (fenomén BIG)³⁰

30 Zdroj: CSUTORA, M. *One More Awareness Gap? The Behaviour–Impact Gap Problem*.

Snižování osobní uhlíkové stopy (a s tím spojený zelený konzumerismus) je pro jednotlivce v boji s klimatickou krizí nejen nefunkční strategií. Je to zároveň nebezpečný narativ, jehož cílem je odvést pozornost od klíčových aktérů, kteří klimatickou krizi způsobují, a přehodit odpovědnost na běžné jednotlivce. „Strategií je svalit co největší vinu na spotřebitele, kteří, jak víme, nejsou schopní situaci ovlivnit. Prakticky to zajišťuje, že se nic nezmění.“³¹ Snahy o snížení osobních emisí vedou pouze k čerpání energie, peněz a občanské moci jednotlivců. Berou nám právě ty věci, které v boji s klimatickou změnou a jejími opravdovými viníky potřebujeme.

4.5 Jak jednotlivci mohou zachránit klima

Problémy celoplanetárního měřítka, jako je klimatická krize, vyžadují systémovou změnu, která se bude týkat celé společnosti. „Abychom omezili růst globální teploty na 1,5 °C, zastavili úbytek biologické rozmanitosti a vybudovali spravedlivější ekonomiku, bude třeba změnit téměř všechny hlavní systémy, včetně způsobu, jakým pěstujeme potraviny, poháníme ekonomiku, stavíme města, chráníme přírodu a další. K průřezovým změnám musí dojít také v politických, sociálních a ekonomických systémech – například v tom, jak tyto změny financujeme, jak vyvíjíme měřítka ekonomické prosperity, jak spravujeme naše společné přírodní zdroje a jak zajišťujeme, aby z udržitelné ekonomiky měli prospěch všichni.“³² Systémovou změnu mohou vykonávat především lidé v rozhodujících pozicích, kteří tvoří politiky a zákony našich společností. To však neznamená, že jako jednotlivci na ně nemáme žádný vliv. „Největší vliv na změnu klimatu

31 KAUFMAN, M. The carbon footprint sham: A ‘successful, deceptive’ PR campaign.

32 JETEL, R. What Is Systems Change? 6 Questions, Answered. In: *World Resources Institute* [online]. 4. 11. 2022 [cit. 2023-10-01]. Dostupné z: <<https://www.wri.org/insights/systems-change-how-to-top-6-questions-answered>>.

a další environmentální krize má kolektivní tlak na zákonodárce, aby jednali v našem zájmu.“³³

Jako jednotlivci a kolektivy se můžeme stát součástí aktivní občanské společnosti a participovat na rozhodovacích procesech, které mají vliv na ochranu klimatu. Můžeme tláčit na politické představitele země, ve které žijeme, aby se zavázali k mezinárodním dohodám o snižování emisí, ať už prostřednictvím přímého lobbingu, demonstrací, občanských protestů, veřejných petic, či oslovováním politiků prostřednictvím sociálních sítí. Můžeme volit strany, které se ochraně klimatu věnují, a ještě lépe – stát se jejich součástí. Na lokální úrovni se můžeme účastnit obecních či městských zastupitelstev, pořádat místní referenda a aktivně spoluutvářet místo, kde žijeme. Můžeme se organizovat do spolků, organizací a hnutí, které budou prosazovat ochranu klimatu na různých úrovních, a zapojovat, vzdělávat a hlavně mobilizovat další občany, kterým není budoucnost lidstva na Zemi lhostejná.

Jakmile budeme jednat kolektivně, budeme mít mnohem větší moc než každý zvlášť. A pokud se navíc zaměříme na dosahování systémových změn, máme šanci dosáhnout opravdových vítězství. Inspirací nám může být nedávná výhra organizace Greenpeace a šesti milionů občanů, kteří požadovali přijetí Globální smlouvy o oceánech. Díky tlaku organizace a veřejnosti byla smlouva schválena na půdě OSN a dojde tak k vytvoření sítě chráněných rezervací, které by měly do roku 2030 ochránit 30 % světových oceánů. „Je to historický den pro ochranu přírody a znamená, že i v rozděleném světě může ochrana přírody a lidí zvítězit nad geopolitikou. Chválíme země za to, že hledaly kompromisy, odložily své vzájemné spory a přijaly smlouvu, která nám umožní chránit oceány, budovat naši odolnost vůči změně klimatu a chránit životy a živobytí miliard lidí,“ řekla

33 ADAMS, M. Individual action won't achieve 1.5 warming – social change is needed, as history shows. In: *The Conversation* [online]. 10. 10. 20218 [cit. 2023-10-01]. Dostupné z: <<https://theconversation.com/individual-action-wont-achieve-1-5-warming-social-change-is-needed-as-history-shows-104643>>.

Laura Mellerová, vedoucí oceánské kampaně z Greenpeace Nordic, která sledovala jednání na místě v New Yorku.³⁴

S prosazováním systémových změn však nemusíme čekat na mezinárodní jednání a rozhodnutí politických představitelů. Skvělým příkladem takové praxe může být nedávno uskutečněné referendum v Ekvádoru, ve kterém občané rozhodli o zachování národního parku Yasuní, místa s vysokou biologickou rozmanitostí a domova dvou z posledních domorodých komunit žijících v dobrovolné izolaci, který se měl stát obětí destruktivní těžby ropy. „Jsme světovou jedničkou v řešení klimatických změn tím, že obcházíme politiky a demokratizujeme rozhodování o životním prostředí,“ řekl Pedro Bermeo, mluvčí environmentální organizace Yasunidos, která referendum prosadila.³⁵ Díky organizaci Yasunidos a veřejnosti tak národní park nebude zničen těžbou ropy a příroda, lidé a zvířata nebudou muset ustoupit ekonomickým zájmům určité skupiny lidí.

A ani již zmíněné velké znečišťující korporace nejsou tváří v tvář aktivním občanům, organizacím a kolektivům všemocné. To ukazuje mimo jiné úspěšná žaloba proti Shellu, kterou vedla organizace Milieudefensie³⁶ s podporou 17 tisíc spolužalobců ze strany veřejnosti. Na základě rozhodnutí soudu tak bude muset Shell snížit své emise o 45 % ve srovnání s rokem 2019 do roku 2030. Soud zároveň stanovil odpovědnost korporací za ochranu lidských práv prostřednictvím omezování emisí CO₂ v celém svém výrobním řetězci a také v rámci svých obchodních vztahů a u svých zákazníků. „Toto prohlášení změní svět. Lidé po celém světě následují náš

34 OSN schválila historickou dohodu o ochraně oceánů. Na 30 % jejich rozlohy vzniknou rezervace. In: [Greenpeace.org](https://www.greenpeace.org/czech/tiskova-zprava/18495/osn-schvalila-historickou-dohodu-o-ochrane-oceanu-na-30-jejich-rozlohy-vzniknou-rezervace/) [online]. 5. 3. 2023 [cit. 2023-10-01]. Dostupné z: <<https://www.greenpeace.org/czech/tiskova-zprava/18495/osn-schvalila-historickou-dohodu-o-ochrane-oceanu-na-30-jejich-rozlohy-vzniknou-rezervace/>>.

35 HOLLAND, H. Ecuador votes in historic referendum on oil extraction in the Amazon. In: [CNN.com](https://edition.cnn.com/2023/08/20/americas/ecuador-election-oil-extraction-amazon-climate-intl/index.html) [online]. 21. 8. 2023 [cit. 2023-10-01]. Dostupné z: <<https://edition.cnn.com/2023/08/20/americas/ecuador-election-oil-extraction-amazon-climate-intl/index.html>>.

36 Nizozemská pobočka organizace Friends of the Earth.

příklad a chystají se žalovat ropné společnosti ve svých zemích. A nejen to, ropné společnosti se začnou mnohem více zdráhat investovat do fosilních paliv, která znečišťují životní prostředí. Klima dnes zvítězilo,“ řekl jeden z právníků Milieudefensie Roger Cox po vítězství u soudu.³⁷

Mnohé příklady z minulosti i současnosti nám ukazují, že změna k lepšímu (nejen v oblasti ochrany klimatu) je možná – bude od nás však vyžadovat přerámování naší představy o tom, kdo klimatickou krizi způsobuje, a kolektivní akci v prosazení systémových změn zaměřených právě na tyto aktéry.

37 Yeah! Milieudefensie wins revolutionary lawsuit. Shell forced to go green. In: *Milieudefensie.nl* [online]. 26. 5. 2021 [cit. 2023-10-01]. Dostupné z: <https://en.milieudefensie.nl/news/yeah-milieudefensie-wins-revolutionary-lawsuit-shell-forced-to-go-green>.

KLIMATICKÁ KRIZE A PRÁVO

Klimatická strategická litigace

Veronika Králová

Klimatická strategická litigace se v Evropě stala klíčovým nástrojem pro aktivní řešení klimatických problémů. Tato kapitola představuje významné evropské případy klimatických žalob s důrazem na rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva (ESLP). První část kapitoly se zaměřuje na případ Urgenda v Nizozemsku, který představuje první úspěšnou klimatickou žalobu na světě. Dalším významným případem je případ Neubauer v Německu, který ukázal, jak mohou občané prostřednictvím soudního systému prosadit změny v klimatickém právu. Kapitola také zkoumá případy týkající se životního prostředí a trendy v interpretaci základních lidských práv z hlediska ochrany životního prostředí. Poslední část kapitoly se zabývá případy nedávno rozhodnutými i ESLP, jako je případ Verein Klimaseniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland, který zahrnuje unikátní aspekt intersekcionality a ovlivní budoucnost klimatické strategické litigace v Evropě.

5.1 Úvod

„Skončila éra globálního oteplování, nastala éra globálního varu,“ pronesl na konci července 2023 António Guterres ve svém projevu¹ v sídle OSN v New Yorku. Generální tajemník také varoval před tím, že klimatická změna se děje právě nyní a její projevy, které nyní můžeme sledovat po celém světě, jsou teprve začátkem. Zdůraznil také potřebu opatření v oblasti emisí, adaptace a financování opatření v oblasti klimatu. Zároveň ale apeloval na státy, že ačkoliv změna klimatu již probíhá, „stále můžeme zastavit to nejhorší. Abychom toho však dosáhli, musíme změnit

* Tato kapitola vznikla jako součást řešení projektu Ústavu státu a práva AV ČR Právo ochrany klimatu podpořeného v rámci prémie Lumina quaeruntur udělené Akademii věd České republiky.

1 Hottest July ever signals 'era of global boiling has arrived' says UN chief In: *UN News Global perspective Human stories* [online]. 27. 6. 2023 [cit. 2023-08-30] Dostupné z: <<https://news.un.org/en/story/2023/07/1139162>>.

rok spalujícího tepla na rok spalujících ambicí“.² Reflekoval tak nedosta-
tečnou činnost států v oblasti ochrany klimatu.

Náprava nečinnosti států v oblasti klimatických změn se začíná stávat
předmětem soudních sporů, kdy se jednotlivci nebo větší skupiny lidí
dožadují toho, aby státy v ochraně klimatu aktivně jednaly. Právní ter-
minologie hovoří o tzv. strategické litigaci, což jsou případy, kdy motivy
žalobců přesahují zájmy jednotlivců a účelem soudních sporů je dosáh-
nout větší celospolečenské změny, jako je zaplnění mezer v právu či
změna stávající nefunkční (klimatické) legislativy. Velmi často jsou do nich
zapojeny neziskové organizace a mezinárodní sítě právníků, kteří se na
strategickou litigaci zaměřují.³ Cílem není jen vítězství v soudním sporu,
ale zároveň i edukace veřejnosti o akutnosti jednání v oblasti ochrany
klimatu a mobilizace občanského sektoru. Aktuální odhady hovoří o tom,
že před soudy se momentálně nachází zhruba 2000 případů, které se
týkají ochrany klimatu.⁴ Ve své kapitole proto představím nejzásadnější
evropské klimatické žaloby s důrazem na Evropský soud pro lidská práva.

5.2 Příklad Urgenda

Jedním z prvních evropských případů je případ *Urgenda Foundation v.
Nizozemské království*⁵ z roku 2013. Žalovaným byla v tomto případě
nizozemská vláda a žalobci Urgenda Foundation, nezisková organizace,
která pomáhá prosazovat smlouvy a úmluvy o životním prostředí,⁶ a 900

2 Ibidem.

3 Například Stop Ecocide Foundation [online]. [cit. 2023-08-12.] Dostupné z: <<https://www.stopecocide.earth/sef>>.

4 Intersectionality in Climate Litigation. In: *Verfassungsblog* [online]. 20. 4. 2023 [cit. 2023-08-12]. Dostupné z: <<https://verfassungsblog.de/intersectionality-in-climate-litigation/>>.

5 Urgenda Foundation v. State of the Netherlands [online]. 2015 [cit. 2023-08-14] Dostupné z: <<https://climatecasechart.com/non-us-case/urgenda-foundation-v-kingdom-of-the-netherlands/>>.

6 Urgenda Foundation [online]. 2020 [cit. 2023-08-14] Dostupné z: <<https://www.urgenda.nl/en/themas/climate-case/>>.

nizozemských občanů. Ti žalovali nizozemskou vládu za to, že nečiní dost opatření v oblasti ochrany klimatu.

Městský soud v Haagu shledal, že stávající závazek, který si Nizozemsko vytyčilo v oblasti snížení emisí skleníkových plynů, a to snížení o 17 % oproti roku 1990, je nedostatečný k dosažení závazku z Pařížské dohody o změně klimatu,⁷ podle kterého nesmí zvýšení globální teploty přesáhnout 2 °C oproti předindustriálnímu období. V rozsudku z roku 2015 soud nařídil Nizozemskému království, aby do roku 2020 snížilo své emise o 25 %. Soud dospěl k závěru, že stát má povinnost jednat a přijmout taková opatření, která zmírní klimatickou změnu vzhledem k „závažnosti důsledků změny klimatu a velkému riziku, že změna klimatu nastane“.⁸ Nizozemská vláda se u odvolacího soudu snažila napadnout přímé použití článků 2 (právo na život) a 8 (právo na respektování soukromého a rodinného života) Evropské úmluvy o ochraně lidských práv⁹ (EÚLP). Vláda také argumentovala vyšší emisí ostatních zemí, jako jsou například Čína, Indie nebo USA, které jsou proti nizozemským poměrně vyšší, a tvrdila, že případné snížení nizozemských emisí by bez zapojení těchto „velkých hráčů na mezinárodní scéně“ na globální zvyšování teplot nemělo vliv.¹⁰ Tvrdila tak, že Urgenda vlastně nemá zájem na tom, aby byl její nárok uznán.¹¹ Tento argument jde ale přímo proti principu společné, ale diferencované odpovědnosti, který je zakotven v Rámcové úmluvě OSN

7 Pařížská dohoda o změně klimatu. In: *consilium.europa.eu* [online]. 29. 5. 2018 [cit. 2023-08-20]. Dostupné z: <<http://www.consilium.europa.eu/cs/policies/climate-change/timeline/>>.

8 Urgenda Foundation (on behalf of 886 individuals) v. The State of the Netherlands (Ministry of Infrastructure and the Environment), First instance decision, HA ZA 13-1396, C/09/456689, ECLI:NL:RBDHA:2015:7145, ILDC 2456 (NL 2015), 24th June 2015, Netherlands; The Hague; District Court.

9 European Convention on Human Rights [online]. 2021 [cit. 2023-08-30]. Dostupné z: <https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_ces>.

10 ŠEBA, J. Klimatická změna před soudem: případ Urgenda proti Nizozemsku. *České právo životního prostředí*. 2017, č. 3, s. 116–147.

11 Viz bod 4.77 rozhodnutí Haagského soudu. 24. 6. 2015 [cit. 2023-08-30]. Dostupné z: <<https://uitspraken.rechtspraak.nl/details?id=ecli:nl:rbdha:2015:7196>>.

o změně klimatu¹² (přijata na konferenci OSN o životním prostředí v Rio de Janeiru v roce 1992). Ten zakotvuje nutnost snahy všech aktérů (včetně takových, kteří se na globálních emisích podílejí jen malým množstvím) aktivně bránit degradaci stavu životního prostředí. Zároveň také opomíná koncept klimatické spravedlnosti, tedy že negativní následky vyplývající z dopadů klimatické změny by měly být nesený rovně a spravedlivě,¹³ a to i s ohledem na historické geopolitické události. Nizozemské království, které historicky těžilo ze své koloniální expanze,¹⁴ by proto podle principu klimatické spravedlnosti mělo mít vůdčí pozici ve snižování emisí, neboť jejich dopady nyní značně pociťují i jejich bývalé kolonie.

Odvolací soud v roce 2018 nicméně potvrdil povinnost uplatňovat ustanovení mezinárodních smluv, jichž je Nizozemsko smluvní stranou, a to včetně EÚLP. Soud se také zabýval článkem 193 Smlouvy o fungování Evropské unie, který podle soudu nezakazuje členskému státu přijmout ambicióznější klimatická opatření než celá EU. Zároveň vyvrátil, že by adaptační opatření mohla nahradit povinnost vlády snižovat emise skleníkových plynů, a také zdůraznil, že transnacionální povaha problému nemůže být důvodem nečinnosti nizozemské vlády, a reflektoval tak princip klimatické spravedlnosti, který byl popsán výše.¹⁵ Případ se dostal až k Nejvyššímu soudu, který dne 20. prosince 2019 finálně potvrdil rozhodnutí předchozích instancí, a to s odkazem na články 2 a 8 EÚLP. Nizozemský soud tak potvrdil právní odpovědnost vlády za nepřijetí

12 Text úmluvy je dostupný z: <https://www.mzp.cz/cz/ramcova_umluva_osn_zmena_klimatu>.

13 MÜLLEROVÁ, H. Klimatická změna a snahy o rozšiřování lidských práv v čase a prostoru. *Právník*. 2021, roč. 160, č. 9, s. 549–564.

14 VAN DER ENG, P. Exploring Exploitation: The Netherlands and Colonial Indonesia 1870–1940. *Revista de Historia Económica / Journal of Iberian and Latin American Economic History*. 1998, roč. 16, č. 1, s. 291–321.

15 Urgenda Foundation (on behalf of 886 individuals) v The State of the Netherlands (Ministry of Infrastructure and the Environment), First instance decision, HA ZA 13-1396, C/09/456689, ECLI:NL:RBDHA:2015:7145, ILDC 2456 (NL 2015), 24th June 2015, Netherlands; The Hague; District Court.

dostatečných opatření, kterými by zabránila vzniku předvídatelných škod v důsledku změny klimatu, čímž vědomě vystavila své občany nebezpečí.

I přestože byly rozsudky z let 2015 a 2018 vykonatelné, začala vláda na jejich základě aktivně jednat až v roce 2019, což v praxi znamenalo, že opatření nemohla být provedena dostatečně včas, aby dosáhla stanoveného snížení emisí globálních skleníkových plynů.¹⁶ To potvrdily i závěry Nizozemské agentury pro posuzování vlivů na životní prostředí. Vláda ale urychlila uzavření uhelné elektrárny Hemweg, jejíž plánované uzavření mělo proběhnout až v roce 2024. V červnu 2019 byl také přijat nový klimatický plán, v němž si vláda stanovila cíl do roku 2030 snížit emise skleníkových plynů o 49 % (a dokonce o 95 % do roku 2050)¹⁷. Zahrnuje také zdanění korporací, které vypouštějí emise oxidu uhličitého, a také další opatření na poli spotřeby energií, průmyslu, ale i staveb, dopravy a zemědělství.

I když se nejedná o historicky první případ klimatické litigace,¹⁸ „Urgenda“ je celosvětově první úspěšnou klimatickou žalobou, a i když nelze dle některých autorů¹⁹ hovořit o tom, že právní implikace tohoto rozhodnutí sahají i za hranice Nizozemského království, jedná se o přelomový případ, který inspiroval mnoho dalších klimatických žalob, a to evropských i mimoevropských, včetně těch, o kterých bude řeč v této kapitole.

16 MAYER, B. The Contribution of Urgenda to the Mitigation of Climate Change. *Journal of Environmental Law*. 2023, Vol. 35, No. 2, s. 167– 184. Dostupné z: <<https://doi.org/10.1093/jel/eqac016>>.

17 National Climate Agreement – The Netherlands [online]. 2019 [cit. 2023-08-30]. Dostupné z: <<https://www.government.nl/topics/climate-change/climate-policy>>.

18 NACHMANY, M. – FANKHAUSER, S. – SETZER, J. – AVERCHENKOVA, A. Global trends in climate change legislation and litigation [online]. 2017 [cit. 2023-08-30]. Dostupné z: <<https://www.lse.ac.uk/GranthamInstitute/wp-content/uploads/2017/04/Global-trends-in-climate-change-legislation-and-litigation-WEB.pdf>>.

19 Např. VOMÁČKA, V. Soudní dvůr a Urgenda po česku: Jak donutit stát, aby plnil své povinnosti v ochraně životního prostředí. *České právo životního prostředí: časopis České společnosti pro právo životního prostředí*. 2019, roč. 54, č. 4, s. 82–104.

5.3 Případ Neubauer

Dalším ze zásadních úspěšných klimatických rozsudků v evropském kontextu je případ *Neubauer a další proti Spolkové republice Německo*. Případ bývá označován jako příklad toho, jak se občané mohou pomocí soudního aparátu domoci zaplnění mezer v (klimatickém) právu.²⁰ V únoru 2020 podala u Spolkového ústavního soudu skupina mladých lidí vedená mladou klimaaktivistkou Luisou Neubaer²¹ žalobu proti německému zákonu o ochraně klimatu („Bundesklimaschutzgesetz“ nebo „KSG“). Zákon si kladal za cíl snížit emise skleníkových plynů o 55 % oproti roku 1990, což byl podle stěžovatelů nedostatečný závazek, a byla tak porušena jejich lidská práva chráněná ústavou.²² Nebyli však jediní, kdo ústavní stížnost napadající nedostatečnost vládních opatření podal. Zároveň stížnost podali BUND – *Friends of the Earth Germany* a *Sdružení příznivců solární energie a další* v listopadu 2018, *Yi Yi Prue a další z Bangladéše a Nepálu* v lednu 2020²³ a také *Steinmetz a další němečtí mladí lidé* v lednu 2020.²⁴ Ústavní soud o těchto stížnostech rozhodl v jednom společném řízení.

Stěžovatelé rovněž tvrdili, že KSG nesplňuje požadavky vyplývající z Pařížské dohody (ty by byly naplněny, kdyby byl cíl 70 %), a napadali skutečnost, že zákon nepočítá s opatřeními na snížení emisí oxidu

20 KOTZÉ, L. *Neubauer et al. versus Germany: Planetary Climate Litigation for the Anthropocene?* *German Law Journal*. 2021, Vol. 22, No. 8, s. 1423–1444 [cit. 2023-09-05]. DOI 10.1017/glj.2021.87.

21 Více o Luisě Neubaer zde: <https://en.wikipedia.org/wiki/Luisa_Neubauer>.

22 Bundesverfassungsgericht [BVerfG] [Federal Constitutional Court], Mar. 24, 2021, Case No. BvR 2656/18/1, BvR 78/20/1, BvR 96/20/1, BvR 288/20. Dostupné z: <http://www.bverfg.de/e/rs20210324_1bvr265618en.html>.

23 Taking Germany to Court: Legal Actions for Climate Justice and the Rights of Indigenous Peoples In: *Decolonization Action* [online]. 19. 6. 2020 [cit. 2023-08-30]. Dostupné z: <<https://www.decolonizationaction.com/episodes/season-4-episode-7>>.

24 Bundesverfassungsgericht [BVerfG] [Federal Constitutional Court], Mar. 24, 2021, Case No. BvR 2656/18/1, BvR 78/20/1, BvR 96/20/1, BvR 288/20, I. 1.–13. Dostupné z: <https://www.bverfg.de/e/rs20210324_1bvr265618en.html>.

uhličitého po roce 2030. Dalším bodem ústavní stížnosti bylo zpochybnění systému mezinárodního obchodování s emisními povolenkami jako (ne)účinného opatření ke snižování emisí.

Žalobci argumentovali tím, že stávající stav zasahuje do jejich lidských práv, konkrétně do práva na důstojnou budoucnost a práva na život a tělesnou integritu, a to ve spojení s článkem 20a základního zákona, který zavazuje politický proces k ochraně přirozených základů života a k odpovědnosti za budoucí generace. Stěžovatelé tvrdili, že KSG tím, že požaduje nedostatečné krátkodobé a střednědobé snížení emisí skleníkových plynů a umožňuje převod emisních přidělů mezi Německem a ostatními členskými státy EU, a to navzdory nedostatečnému celkovému cíli EU v oblasti snižování emisí, umožňuje dopady na klima, které porušují jejich základní práva.

Dne 29. dubna 2021 rozhodl Spolkový ústavní soud o zrušení části KSG, neboť podle soudu porušuje základní lidská práva, protože neobsahuje závazky pro snížení emisí po roce 2030. Soud v rozsudku zdůraznil (stejně jako nizozemský soud v případě Urgenda), že to, že klimatická změna se dotýká všech států světa, neznamená, že by stát neměl přijímat žádná opatření ke zmírnění dopadů klimatických změn. Soud také zdůraznil princip mezigenerační (klimatické) spravedlnosti, tedy povinnosti, které mají současní lidé vůči lidem budoucím, tak, aby jim planeta zůstala zachovaná v obyvatelném stavu.²⁵ Podle soudu nemá tento argument větší váhu než jiné ústavní principy, nicméně je ho třeba reflektovat ve světle stále závažnějších dopadů klimatické změny a přisuzovat mu v rozsudcích větší a větší význam.²⁶ Soud tak ve svém rozhodnutí reflektoval nejen propojení lidských práv a klimatické změny, a tudíž komplexní

25 MÜLLEROVÁ, H. Klimatická změna a snahy o rozšiřování lidských práv v čase a prostoru. *Právník*. 2021, roč. 160, č. 9, s. 549–564.

26 FRANKOVÁ, M. Lidskoprávní aspekty klimatické litigace. Online. *Acta Universitatis Carolinae. Iuridica*. 2024, roč. 70, č. 1, s. 9–19. [cit. 2024-07-14.] Dostupné z: <<https://doi.org/10.14712/23366478.2024.1>>.

pohled na klimatické právo, ale i planetární a klimatickou spravedlnost z pohledu Německa.²⁷ Zároveň by také mohl mít implikace pro první český případ klimatické žaloby,²⁸ neboť německý ústavní soud je pro ten český v mnoha ohledech příkladem a rozhodnutí českých soudů často vycházejí z rozhodnutí německého ústavního soudu.²⁹

5.4 Evropský soud pro lidská práva

Evropský soud pro lidská práva („ESLP“) je mezinárodní soud zřízený v roce 1959, který sídlí ve Štrasburku.³⁰ Základním dokumentem je Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod („Evropská úmluva o lidských právech“, „Evropská úmluva“, „Úmluva“).

Soud má pravomoc rozhodovat o stížnostech podaných jednotlivci, ale i státy. Stížnosti se ale musí týkat porušení Evropské úmluvy o lidských právech. Soud se tak případu nemůže věnovat z vlastní iniciativy. V jurisdikci soudu se momentálně nachází 46 států, což je i počet soudců u ESLP (za každý stát je u soudu jeden soudce; za Česko je to aktuálně emeritní ústavní soudkyně JUDr. Kateřina Šimáčková, Ph.D.). K tomu, aby se individuální případ před ESLP dostal, musí stížnost splňovat několik základních podmínek.³¹

27 KOTŽÉ, L. Neubauer et al. versus Germany: Planetary Climate Litigation for the Anthropocene? *German Law Journal*. 2021, Vol. 22, No. 8, 1423–1444. [cit. 2023-09-05.] Dostupné z: <<https://doi.org/10.1017/glj.2021.87>>.

28 Příklad stále probíhá, více info dostupné z: <<https://www.klimazaloba.cz/>>.

29 FRANKOVÁ, M. Lidskoprávní aspekty klimatické litigace. *Acta Universitatis Carolinae. Iuridica*. 2024, roč. 70, č. 1, s. 9–19. [cit. 2024-07-14.] Dostupné z: <<https://doi.org/10.14712/23366478.2024.1>>.

30 European Court of Human Rights. In: *International Justice Resource Center* [online]. [cit. 2023-09-15.] Dostupné z: <<https://ijrcenter.org/european-court-of-human-rights/>>.

31 Ibidem.

- Před podáním stížnosti musí stěžovatel vyčerpat všechny vnitro-státní opravné prostředky. V případě české klimatické žaloby by tak šlo o odmítnutí stížnosti Ústavním soudem či jeho zamítavý nález.
- Stížnost musí být podána do čtyř měsíců od konečného vnitro-státního rozhodnutí (doba byla od 1. února 2022 zkrácena z původních šesti měsíců kvůli velkému množství stížností, které před ESLP přichází).
- Nesmí se jednat o anonymní stížnost.
- Musí být přímo dotčena práva stěžovatele zakotvená v Evropské úmluvě a zároveň se jednat o signifikantní zásah do stěžovatelových práv.
- Absence překážky rei iudicatae. Musí se jednat o věc novou, to znamená takovou, která nebyla projednána ESLP, ale ani nebyla předložena k projednání jinému mezinárodnímu orgánu.
- Nepřípustná je taková stížnost, která je zjevně nepodložená, neslučitelná s ustanoveními Evropské úmluvy nebo také ta, která očividně zneužívá práva na podání stížnosti.
- Stížnost musí být podána proti státu, který je smluvní stranou Evropské úmluvy o lidských právech.

Rozsudky ESLP jsou závazné a státy tak mají povinnost je plnit.³²

Ačkoliv samotná Úmluva žádná environmentální práva neobsahuje, experti hovoří o tzv. ozeleňování v ní zakotvených lidských práv, což je podle JUDr. Hany Müllerové, Ph.D.³³, „uznání environmentálního rozměru určitých existujících lidských práv“.³⁴ Základní lidská práva jsou tak interpretována z pohledu ochrany životního prostředí. Jedná se o trend,

32 Článek 46 Evropské úmluvy o lidských právech.

33 Vědecká pracovnice Ústavu státu a práva Akademie věd České republiky, vedoucí Centra pro klimatické právo a udržitelnost (CLASS).

34 MÜLLEROVÁ, H. Aktuální otázky zakotvení lidského práva na životní prostředí v mezinárodním právu. *Acta Universitatis Carolinae – Iuridica* 3. 2011, s. 19–44. Dostupné z: <https://karolinum.cz/data/clanek/822/lurid_3_2011_02_mullerova.pdf>.

který můžeme pozorovat nejen u ESLP, ale i u dalších mezinárodních i národních soudů.³⁵

V případě ESLP se jedná hlavně o právo na život (článek 2), právo na respektování soukromého a rodinného života (článek 8) a právo na ochranu vlastnictví (dodatkový protokol č. 1 čl. 1).³⁶

Nejvýznamnějším environmentálním případem týkajícím se článku 2 je případ Budayeva v. Russia.³⁷ V červenci 2000 zasáhl město Tyrnauz v ruské Kabardinsko-Balkarské republice sesuv půdy, který si vyžádal osm životů (včetně manžela stěžovatelky) a o domov připravil desítky lidí, kterým zároveň způsobil psychické trauma. Stěžovatelé namítali, že Ruská federace³⁸ jednak nezmírnila následky sesuvu půdy, jednak také neprovedla řádné vyšetřování. ESLP shledal porušení článku 2 Úmluvy, a to jak z hlediska procesního, a to při selhání orgánů při ochraně životů, tak z hlediska nedostatečně důkladného vyšetření události, neboť Rusko nevyšetřilo svou odpovědnost za nehodu na správní ani soudní úrovni.

Porušení článku 8 pak bylo shledáno v případě Fadeyeva v. Russia,³⁹ kdy stěžovatelé – obyvatelé ruského města Cherepovets – namítali, že blízkost bytů poskytnutých ocelárnou Severstal, nacházejících se přibližně 450 metrů od ocelárny, negativně ovlivňuje jejich zdraví.

35 WOLFE, K. Greening the international human rights sphere – environmental rights and the draft declaration of principles on human rights and the environment. *Appeal: Rev. Current L. & L. Reform*. 2003, No. 9, 45. Dostupné z: <<https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/appeal9&div=8&id=&page=>>>.

36 Environment and the European Convention on Human Rights [online]. September 2023 [cit. 2012-09-20]. Dostupné z: <https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/FS_Environment_ENG>>.

37 Budayeva v. Russia no. 55723/00 (ECtHR, 20 March 2008).

38 Dne 16. září 2022 přestala být Ruská federace smluvní stranou Evropské úmluvy.

39 Fadeyeva v. Russia no. 55723/00 (ECtHR, 9 June 2005).

ESLP shledal porušení práva na respektování soukromého a rodinného života, neboť blízkost ocelárny měla negativní vliv na kvalitu života stěžovatelů a odpovědné ruské orgány tento problém účinně neřešily a zároveň neposkytly odpovídající náhradu.

Dodatkovým protokolem č. 1 článkem 1 pak argumentuje skupina portugalských mladých lidí v případě *Duarte Agostinho and Others v. Portugal and 32 Others*,⁴⁰ který bude představen později. ESLP tak dlouhodobě potvrzuje trend ozeleňování lidských práv, a i proto se před něj dostalo několik klimatických případů. Dne 11. ledna 2023 se konalo procesní zasedání Velkého senátu⁴¹ ohledně tří stížností, které k němu byly podány: *Verein Klimaseniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland*, *Carême v. France* a *Duarte Agostinho and Others v. Portugal and 32 Others*. Všechny tři případy označil soud za prioritní a bylo rozhodnuto, že ve všech třech věcech bude nařízeno ústní jednání, přičemž ostatní klimatické případy byly odloženy do té doby, než bude rozhodnuto. Soud všechny tři případy projednal ve Velkém senátu ve zkráceném řízení v dubnu 2024. V následující části budou jednotlivé rozsudky představeny.

5.5 Příklad *Verein Klimaseniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland*⁴² („Klimaseniorinnen“)

Jedná se o jeden z prvních klimatických intersekcionálních případů před ESLP, neboť stěžovatelkami jsou organizace *KlimaSeniorinnen*, která sdružuje zhruba 2000 žen v seniorském věku, a samostatně pak čtyři její členky, kterým je všem přes 65 let. Jde tak o poměrně unikátní případ, ve kterém hraje důležitou roli nejen gender stěžovatelek, ale i jejich věk. V klimatické litigaci bývá poměrně časté, že žalobci jsou

40 *Duarte Agostinho and others v. Portugal and 32 other states* (application no. 39371/20).

41 Velký senát je složen ze sedmnácti soudců ESLP, předsedy a místopředsedy soudu, předsedů sekcí, národního soudce společně se soudci určenými losem. Dostupné z: <https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/50questions_CES>.

42 *Verein Klimaseniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland* (Application no. 53600/20).

příslušníci mladé generace (například případ Neubaer), kteří namítají, že nečinností v oblasti ochrany klimatu je státy okrádají o jejich právo na budoucnost. V tomto případě hraje zásadní roli také věk: seniorky namítají, že právě kvůli svému pokročilému věku a reakcím na vlny veder se jim zhoršují zdravotní problémy, nemohou chodit ven a musí zůstat doma v tzv. klimatickém lockdownu.⁴³ Ve stížnosti tak tvrdily, že Švýcarsko porušuje svoji povinnost ochránit je před vlnami veder, a to nenastavením dostatečných cílů v oblasti snižování emisí v odvětvových oblastech, jako jsou doprava a stavby budov. Švýcarsko je také jedním ze signatářských států Pařížské úmluvy⁴⁴ a svůj závazek vyplývající z této úmluvy (který je méně ambiciózní než cíl EU) dostatečně netransponovalo do svého právního řádu.⁴⁵

Případ se ve Švýcarsku dostal až k federálnímu soudu, ale ten ho označil za „politickou otázku“ a zároveň případ odmítl pro „nedostatečné prokázání individuálního zájmu“⁴⁶ (tedy aktivní legitimace). Seniorky ve stížnosti podané 26. listopadu 2020 namítaly, že Švýcarsko zcela jistě nesplní své závazky vyplývající z Pařížské dohody a ve svém jednání tak porušuje

43 'Climate lockdown' anger drives Swiss grandmother to sue Bern at European court. In: *Reuters.com* [online]. 28. 3. 2023 [cit. 2023-09-23]. Dostupné z: <<https://www.reuters.com/world/europe/climate-lockdown-anger-drives-swiss-grandmother-sue-bern-eu-court-2023-03-28/>>.

44 UNFCCC, Paris Agreement – Status of Ratification. In: *United Nations Climate change* [online]. [cit. 2024-08-10.] Dostupné z: <<https://unfccc.int/process/the-paris-agreement/status-of-ratification>>.

45 BALOUNOVÁ, E. – MÜLLEROVÁ, H. Evropský soud pro lidská práva poprvé rozhodoval o klimatu: Spolek sdružující švýcarské seniorky uspěl, zbytek nikoliv. In: Centrum pro klimatické právo a udržitelnost (CLASS) [online]. 23. 4. 2024 [cit. 2024-08-10]. Dostupné z: <<https://www.ilaw.cas.cz/vyzkum/class/komentujeme/eslp-klima-rozsudky.html>>.

46 Federal Supreme Court [of Switzerland], Public Law Division I Judgment 1C_37/2019 of 5 May 2020 Verein KlimaSeniorinnen Schweiz et al. v. Federal Department of the Environment, Transport, Energy and Communications (DETEC) Ruling on real acts relating to climate protection Appeal against the judgment of the Federal Administrative Court, Section 1, of 27 November 2018 (A-2992/2017).

články 2, 8, 6 (právo na spravedlivý proces) a článek 13 (právo na účinné opravné prostředky) Úmluvy.

Ústní projednání stížnosti proběhlo dne 29. března 2023. Právní zástupce stěžovatelek zdůraznil transnacionální rozměr klimatické krize a reflektoval pohled klimatické spravedlnosti, i podle kterého má Švýcarsko jako jeden z nejbohatších států na světě povinnost spravedlivě se podílet na snižování emisí. Zároveň zdůraznil, že by ve svých klimatických závazcích mělo jít příkladem ostatním státům, které nedisponují takovou technickou vybaveností. Cíl vytyčený Švýcarskem, kterým má být snížení emisí o 34 % oproti roku 1990, je podle nich nedostatečný, neboť samotná Evropská unie jako celek má za cíl snížit emise o 55 %. Seniorky také srovnávaly švýcarský plán snižování emisí s dalšími velkými evropskými ekonomikami, jako je například Německo (65 %), Dánsko (60 %) a Finsko (70 % a uhlíková neutralita do roku 2035), za kterými Švýcarsko ve svých plánech značně zaostává.⁴⁷ Novým cílem Švýcarska mělo podle stěžovatelek být snížení emisí o 60 % a zároveň by mělo Švýcarsko jako „*bohatá země s historicky vysokými emisemi*“⁴⁸ napomoci snahám ostatních států ve snižování emisí.

ESLP rozhodl ve věci dne 9. dubna 2024 a shledal porušení článku 6 (právo na respektování soukromého a rodinného života) a článku 8 (právo na spravedlivý proces). Soud shledal zásadní nedostatky při vytváření vnitrostátního regulačního rámce, včetně uhlíkového rozpočtu nebo národních omezení emisí skleníkových plynů. Soud vyvažoval tzv. široký prostor pro uvážení, který státy mají v oblasti snižování emisí skleníkových plynů a který znamená, že státy si samy mohou volit, jakým způsobem snížení emisí dosáhnou, a urgenci jednání v oblasti klimatické změny. Zdůraznil, že i když mají státy širokou míru volnosti při

47 Media documents for „Swiss Climate Senior Women and Others v. Switzerland“ [online]. 7. 3. 2023 [cit. 2023-09-23]. Dostupné z: <<https://www.klimasenioren.ch/wp-content/uploads/2023/03/Medienmappe-KlimaSeniorinnen-EN.pdf>>.

48 Ibidem.

rozhodování o způsobech snižování emisí skleníkových plynů, nemohou si dovolit zůstat v této záležitosti pasivní a nereagovat.⁴⁹ V rozsudku ve věci Klimaseniorinen tak došel k závěru, že Švýcarsko nesplnilo své minulé cíle v oblasti snižování emisí skleníkových plynů a tím porušuje články Evropské úmluvy.

Je nutno podotknout, že podle soudu čtyři jednotlivé stěžovatelky nesplňují kritéria pro přiznání statusu oběti podle článku 34 Úmluvy a prohlásil jejich stížnosti za nepřijatelné. Naproti tomu měl podle soudu spolek právo (*locus standi*) podat stížnost jménem těch osob, které tvrdí, že podléhají konkrétním hrozbám nebo nepříznivým účinkům změny klimatu na jejich život, zdraví, blahobyt a kvalitu života. Soud především určil, že spolky nemusí prokazovat, že by jejich členové nebo jiné dotčené osoby, jejichž jménem jedná, sami splňovali požadavky pro status oběti.⁵⁰

Soud ve svém rozsudku stanovil podmínky aktivní legitimace spolků i jednotlivců, které budou aplikovány v případech klimatických stížností před ESLP. Aby měl jednotlivec aktivní legitimaci, musí splnit následující podmínky:

- Je vystaven značnému riziku negativních dopadů klimatické změny, přičemž míra a závažnost těchto rizik jsou signifikantní.
- Jeho stát nepřijal žádná nebo jen nedostatečná opatření, a proto je nezbytné urychleně zajistit ochranu jeho práv.

Soud tedy potvrdil vysoký práh minimální úrovně závaznosti: poukázal na potenciálně obrovský počet osob, pokud se použije nízká prahová

49 BALOUNOVÁ, E. – MÜLLEROVÁ, H. *Evropský soud pro lidská práva poprvé rozhodoval o klimatu...*

50 Rozsudek paragraf 501.

hodnota, protože nepříznivé účinky změny klimatu se týkají nebo budou týkat všech.⁵¹

Aby se tak předešlo abstraktním stížnostem na zhoršování životních podmínek zapříčiněných klimatickou změnou, určuje soud (mírnější) podmínky pro spolky. Spolky tedy musí:

- být založeny v souladu s právním řádem příslušného státu,
- vyvíjet činnost zaměřenou na ochranu svých členů před dopady změny klimatu,
- prokázat, že zastupují dostatečně velký počet osob nebo dostatečně rozsáhlé území. Pro spolky je tak mnohem jednodušší splnit podmínky kladené ESLP. Rozhodnutí v případě *Klimaseniorinnen* bude mít dalekosáhlé důsledky nejen na rozhodování ESLP, ale na celoevropskou judikaturu, neboť soudy jsou jeho rozhodnutím vázány. V potaz je nutné brát také to, že Švýcarsko není členem EU, která má závazky nastaveny na unijní úrovni, a je tedy otázkou, jak bude ESLP rozhodovat ve stížnostech týkajících se členských států Unie.

5.6 Carême v. France

Dne 29. března 2023 proběhlo veřejné líčení ve věci *Carême v. France*.⁵² Stěžovatelem byl bývalý starosta a obyvatel francouzské obce Grande-Synthe, který tvrdil, že Francie nepřijala dostatečná opatření, která by zabránila klimatickým změnám, čímž byla porušena jeho práva chráněná články 2 a 8 Úmluvy.

V roce 2019 požadovala obec Grande-Synthe, která se nachází v oblasti považované za velice ohroženou klimatickými změnami, a žalobce

51 ARNTZ, S. – KROMMENDIJK, J. Historic and Unprecedented. In: *Verfassungsblog.de* [online]. 9. 4. 2024 [cit. 2024-08-11]. Dostupné z: <<https://verfassungsblog.de/historic-and-unprecedented/>>.

52 *Carême v. France* (Application no. 7189/21).

Žádost byla dne 9. dubna 2024, tedy ve stejný den jako rozhodnutí ve věci Klimaseniorinnen a Duarte Agostinho, odmítnuta.⁵⁶ Stěžovatel zakládal svou stížnost na poměrech, které panují v oblasti Grande-Synthe, v roce 2019 se ale stal francouzským europoslancem a z Francie se přestěhoval do Bruselu. ESLP mu tedy nepřiznal status oběti, neboť ztratil vazbu k místu, v jehož prospěch podával stížnost. Nicméně, jak bylo již zmíněno výše, francouzské soudy v minulosti stížnosti vyhověly a vládě bylo nařizováno přijmout do roku 2030 opatření ke snížení emisí skleníkových plynů o 40 %.

5.7 Duarte Agostinho and Others v. Portugal and 32 Others („Duarte Agostinho“)

Věk stěžovatelů hraje roli i v případě Duarte Agostinho, kde šest portugalských občanů, kterým je mezi deseti a třidvaceti lety, podávalo stížnost na Portugalsko a 32 dalších států. Žaloba byla podána proti členským státům Rady Evropy, kterými jsou Rakousko, Belgie, Bulharsko, Kypr, Česko, Německo, Řecko, Dánsko, Estonsko, Finsko, Francie, Chorvatsko, Maďarsko, Irsko, Itálie, Litva, Lucembursko, Lotyšsko, Malta, Nizozemsko, Polsko, Portugalsko, Rumunsko, Slovensko, Slovinsko, Španělsko a Švédsko i Norsko, Švýcarsko, Turecko, Ukrajina (proti Ukrajině stěžovatelé však svoji stížnost stáhli s odkazem na „výjimečné okolnosti související s probíhající válkou“)⁵⁷ a Spojené království.

Stěžovatelé tvrdili, že kvůli nedodržování závazků, které vyplývají z Pařížské dohody, státy přímo přispívají ke globálním klimatickým změnám, které mají za následek vlny veder, lesní požáry či jiné klimatické jevy, a tím porušují jejich práva chráněná články 2 a 8 Úmluvy. V souvislosti s těmito články namítali, že byl nedodržováním klimatických závazků

56 Rozhodnutí Velkého senátu ve věci Careme v. Francie. In: HUDOC [online]. 9. 4. 2024 [cit. 2024-08-11]. Dostupné z: <<https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-233174%22%7D>>.

57 Paragraf 158.

států porušení i článek 14 (zákaz diskriminace) ve spojení s články 2 a 8.⁵⁸ Tvrdili totiž, že globální oteplování se týká především generace mladých lidí, neboť to budou oni, kdo nepoměrně ponесou následky změn klimatu v budoucnosti. Zároveň ve své argumentaci používali dodatkový protokol č. 1 článek 1 (ochrana vlastnictví). ESLP povolil intervence třetích stran do řízení, k případu tak předložila písemné vyjádření podporující stěžovatele Amnesty International,⁵⁹ ale i Evropská komise. Ta upozornila na dopady zhoršování stavu životního prostředí na lidská práva, zdůraznila důležitost mezinárodních právních nástrojů ochrany životního prostředí a vyzdvihla potřebu „ozeleňování“ lidských práv.⁶⁰

Případem se zabýval Velký senát ESLP složený ze sedmnácti soudců, protože případ vyvolával závažnou otázku týkající se výkladu Úmluvy (článek 30 EÚLP). Veřejné slyšení ve věci proběhlo 29. září 2023.⁶¹

Na rozdíl od ostatních případů před soudem stěžovatelé nesplnili jednu z podmínek pro přijatelnost stížnosti před ESLP: ani v jednom ze států nevyčerpali vnitrostátní opravné prostředky. I přesto stížnost k ESLP podali – podle nich jako mladí lidé čelí finančním a jiným překážkám v přístupu k právním mechanismům ochrany lidských práv a argumentují také urgencí klimatické krize, neboť domácí soudy by podle nich

58 Článek 14 EÚLP je tzv. akcesorický, a tudíž musí být použit jen ve spojitosti s jiným článkem Úmluvy.

59 Written Submission to the European Court of Human Rights in the case of Duarte Agostinho and Others v. Portugal and Others. In: *Amnesty International* [online]. [cit. 2023-09-28.] Dostupné z: <https://www.amnesty.org/en/documents/eur01/4092/2021/en/>.

60 Duarte Agostinho and Others v. Portugal and 32 Other States [online]. [cit. 2023-09-28.] Dostupné z: <https://climatecasechart.com/non-us-case/youth-for-climate-justice-v-austria-et-al/>.

61 Hearing of the Grand Chamber of the European Court of Human Rights in the case of Duarte Agostinho and Others v. Portugal and 32 Others In: *Conseil de L'Europe* [online]. [cit. 2023-09-28.] Dostupné z: <https://www.coe.int/fr/web/commissioner/-/hearing-of-the-grand-chamber-of-the-european-court-of-human-rights-in-the-case-of-duarte-agostinho-and-others-v-portugal-and-32-others>.

nereagovaly dostatečně včas na to, aby bylo možné splnit cíl vytyčený v Pařížské dohodě z roku 2015.⁶²

Tento argument byl ale dne 9. dubna 2024 soudem odmítnut stejně jako celý případ na základě nesplnění jedné ze základních podmínek přípustnosti stížností před ESLP, a to nevyčerpání všech vnitrostátních opravných prostředků. Soud odkázal na svůj subsidiární charakter a uvedl, že i pro něj samotný je přezkum vnitrostátními soudy výhodný.⁶³ Vzhledem k množství (klimatických) případů, které se před národními soudy momentálně nachází, by přípuštění této stížnosti otevřelo „stavidla“ velkého množství stížností, kterými je již tak ESLP přehlcen.⁶⁴ I když soud stížnost odmítl, věnoval se také extraterritorialitě, tedy podání stížnosti i proti státům, jehož nejsou stěžovatelé občany. Soud sice uznal, že státy mají kontrolu nad činnostmi na svém území, a tedy i nad produkovánými emisemi, jejichž dopad se objevuje i za jejich hranicemi,⁶⁵ nicméně v souladu se svojí předchozí judikaturou odmítl stížnost proti jiným státům než Portugalsku na základě nedostatku extraterritoriální jurisdikce. Podle ELSP neexistovala žádná zvláštní vazba k žádnému jinému žalovanému státu než k Portugalsku,⁶⁶ a tudíž jejich pozitivní povinnosti v oblasti ochrany klimatu nelze vůči těmto stěžovatelům uplatnit.⁶⁷ Soud také

62 What's next in Climate Litigation before the European Court of Human Rights? Duarte Agostinho and Others v Portugal and 32 other States In: *Oxford Human Rights Hub* [online]. [cit. 2023-09-28.] Dostupné z: <<https://ohrh.law.ox.ac.uk/whats-next-in-climate-litigation-before-the-european-court-of-human-rights-duarte-agostinho-and-others-v-portugal-and-32-other-states/>>.

63 Paragraf 228.

64 HELFER, L. R. Redesigning the European Court of Human Rights: Embeddedness as a Deep Structural Principle of the European Human Rights Regime. *European Journal of International Law*. 2008, roč. 19, č. 1, s. 125–159 [cit. 2024-08-11]. Dostupné z: <<https://doi.org/10.1093/ejil/chn004>>.

65 Paragraf 192.

66 Paragraf 201.

67 BALOUNOVÁ, E. – MÜLLEROVÁ, H. *Evropský soud pro lidská práva poprvé rozhodoval o klimatu...*

zdůraznil, že Úmluva primárně negarantuje obecnou ochranu životního prostředí, která je založena na principech teritoriality a subsidiarity.

Před ESLP se nachází mnoho dalších klimatických stížností jako například *Greenpeace Nordic and Others against Norway*,⁶⁸ *Engels v. Germany*⁶⁹ a další, které byly odloženy, než bude rozhodnuto ve třech výše zmíněných případech.

Jedním z nich je i *Müllner v. Austria*,⁷⁰ kde stížnost podal občan Rakouska s formou roztroušené sklerózy. Stížnost směřuje proti rakouské vládě, která podle něj nestanovila dostatečná opatření v oblasti změn klimatu. Stížnost je specifická v tom, že ji podává člověk se zdravotním postižením. Stěžovatel upozorňuje na fakt, že většina pacientů s roztroušenou sklerózou trpí Uhthoffovým syndromem, což je citlivost závislá na teplotě. Tato citlivost způsobuje, že tito pacienti ztrácejí s rostoucí teplotou kontrolu nad svaly a s globálním oteplováním se zhoršuje i jejich zdraví.⁷¹

5.8 Závěr

Judikatura Evropského soudu pro lidská práva hraje klíčovou roli nejen v určení směru, kterým se tento soud v oblasti ochrany vydává, ale rovněž zásadně ovlivňuje rozhodování vnitrostátních soudů, které jsou jeho rozsudky vázány. Tato právní taktika není pouze prostředkem k získání nápravy, ale současně může vést k přijetí opatření, která mají za cíl minimalizovat negativní dopady změn klimatu či jim předcházet a zajistit spravedlivý přístup k ochraně životního prostředí pro všechny obyvatele, včetně těch nejzranitelnějších.

68 *Greenpeace Nordic and Others against Norway* (Application no. 34068/21).

69 *Engels v. Germany* (Application no. 46906/22).

70 *Müllner v. Austria* (Application no. no. 18859/21).

71 Více v KRÁLOVÁ, V. – RADOVÁ, V. Lidé se zdravotním postižením a klimatická krize. In: Centrum pro klimatické právo a udržitelnost (CLASS) *Komentujeme* [online]. 11. 6. 2024 [cit. 2024-08-11]. Dostupné z: <<https://www.ilaw.cas.cz/vyzkum/class/komentujeme/>>.

Klimatická strategická litigace se v posledních letech stala na celém světě (s Evropou v čele) jedním z nejdůležitějších nástrojů pro prosazování klimatické spravedlnosti a ochrany lidských práv. Tato kapitola se zaměřila na klíčové případy, které tuto skutečnost ilustrují, a to včetně průlomových rozhodnutí, jež mohou změnit podobu klimatického práva.

V případě Urgenda ukázala tato strategie svou efektivitu, když došlo k uzavření uhelné elektrárny a Nizozemské království následně přijalo nový klimatický plán jako reakci na danou klimatickou žalobu. Tímto způsobem se klimatická litigace stává aktivním nástrojem nejen k prosazení nápravy v konkrétním případě, ale též k přijetí obecných opatření směřujících k ochraně životního prostředí.

Podobně i případ Neubauer v Německu poukázal na důležitost soudní moci při vymáhání vládních závazků týkajících se ochrany klimatu. Soudní rozhodnutí v tomto případě, které uznalo mezigenerační spravedlnost jako klíčový prvek ochrany klimatu, představuje významný krok vpřed v prosazování práv budoucích generací na zdravé životní prostředí.

Nejen do klimatických žalob v Evropě, ale i globálně se aktivně zapojují mladí lidé, jak můžeme vidět na příkladu německé klimatické žaloby či případu Duarte Agostinho. Kromě mladých lidí se angažují i další skupiny obyvatel, které jsou vystaveny výraznějším dopadům klimatických krizí než většinová populace, jako například starší občanky. Přinášejí tím tak další rozměr v oblasti klimatických litigací a inspiraci pro budoucí případy.

Strategická litigace tak přináší nejen změny v národní legislativě a vládních politikách, ale rozšiřuje povědomí o nutnosti ochrany klimatu a o důležitosti soudní ochrany lidských práv v této oblasti. V kontextu narůstajících důsledků klimatické krize bude role soudů v prosazování klimatické spravedlnosti stále významnější. Evropské soudy ukazují, že mohou být silnými aktéry v boji proti klimatické změně a v ochraně základních lidských práv a že právní rámec může sloužit jako důležitý

nástroj pro občany, kteří chtějí, aby jejich státy dodržovaly závazky, ke kterým se na mezinárodní úrovni zavázaly. Bude zajímavé sledovat, jak se vyvinou další případy a jakou roli budou v prosazování klimatické spravedlnosti hrát soudy.

Případ Shell: klimatické žaloby proti korporacím a klimatická spravedlnost

David Chytil

Klimatická změna je otázkou odpovědnosti, na kterou musí reagovat právo. Vedle odpovědnosti států se prosazuje odpovědnost soukromých společností za změnu klimatu. V kapitole jsou představeny zejména fosilní korporace a jejich role v klimatickém systému. Na společnosti Shell lze ilustrovat, jaké dopady mají aktivity nadnárodních fosilních korporací na změnu klimatu, ale i na stav životního prostředí a lidská práva jako taková. Kapitola nejprve v první podkapitole popisuje vliv emisí korporace Shell na klima a jejich počítání (uhlíkové účetnictví) a poté dopady na lidská práva v zemích globálního Jihu (na příkladu Nigérie). Druhá a třetí podkapitola jsou věnovány (klimatickým) žalobám proti Shellu jako možné reakci na jeho aktivity. Jednotlivé žaloby jsou dány do souvislosti a ilustrují komplexitu sporů proti nadnárodním korporacím. V kapitole je zdůrazněna otázka klimatické spravedlnosti a přístupu k soudní ochraně.

6.1 Úvod: Klimatická odpovědnost fosilních korporací a dvě roviny klimatické spravedlnosti

S prohlubující se klimatickou krizí roste i význam otázky odpovědnosti za probíhající antropogenní změny klimatického systému Země. Přestože je mezinárodní režim Rámcové úmluvy OSN o změně klimatu (UNFCCC)

* Tento příspěvek částečně vychází z mé diplomové práce, jejíž obhajoba proběhla na podzim 2023. CHYTIL, D. *Corporate responsibility and human rights: A way forward for climate litigation?* Praha, 2023. Diplomová práce. Univerzita Karlova. Vedoucí práce Karolina ŽÁKOVSKÁ.

** Tato kapitola vznikla jako součást řešení projektu Ústavu státu a práva AV ČR, v. v. i. Právo ochrany klimatu podpořené v rámci prémie *Lumina quaeruntur* udělené Akademií věd České republiky.

a Pařížské dohody postaven na odpovědnosti států coby primárních subjektů mezinárodního práva, v poslední dekádě roste tlak na vyvození odpovědnosti soukromých společností. Vzhledem k neexistenci závazných mezinárodněprávních nástrojů je možnou cestou klimatická litigace proti korporacím u národních soudů, které se bude věnovat tento příspěvek na příkladu žalob proti společnosti Shell.

Klimatické žaloby proti soukromým společnostem jsou nejčastěji zaměřeny proti tzv. *carbon majors*, tedy největším soukromým producentům skleníkových plynů – kromě fosilních korporací (producentů uhlí, zemního plynu a ropy) jde například o výrobce cementu. Pro popularizaci pojmu *carbon majors*¹ byly zásadní studie týmu okolo vědce Richarda Heeda z Climate Accountability Institute (CAI), ze kterých vyplývá, že velkou část historických emisí skleníkových plynů (dále též „emise“) lze přičíst² několika desítkám soukromých společností. Pouhých 90 největších znečišťovatelů je tak zodpovědných za 63 % historických emisí z let 1751–2010,³ přičemž polovina těchto emisí byla vypuštěna po roce 1986, tedy v době, kdy korporace o dopadech změny klimatu věděly a informace se začaly dostávat do povědomí veřejnosti.⁴ Podobný vzorec plyne i z dalších studií.⁵

1 V americkém kontextu se lze setkat s termínem *Big Oil*.

2 Velká je v tomto ohledu role tzv. atribuční vědy, viz BURGER, M. – WENTZ, J. – HORTON, R. The Law and Science of Climate Change Attribution: Executive summary. In: *Sabin Center for Climate Change Law* [online]. [cit. 2023-10-18.] Dostupné z: <<https://climate.law.columbia.edu/sites/default/files/content/docs/Executive%20Summary.Law%20and%20Science%20of%20Climate%20Change%20Attribution.pdf>> (zejména s. 7–9 pro kontext soukromého práva).

3 HEEDE, R. Tracing anthropogenic carbon dioxide and methane emissions to fossil fuel and cement producers, 1854–2010. *Climatic change*. 2014, Vol. 122, No. 1–2, s. 234.

4 Mezinárodní panel pro změnu klimatu, IPCC, byl založen v roce 1988.

5 Viz např. GRIFFIN, P. CDP Carbon Majors Report 2017. In: *Carbon Disclosure Project* [online]. Červenec 2017 [cit. 2023-10-18]. Dostupné z: <<https://cdn.cdp.net/cdp-production/cms/reports/documents/000/002/327/original/Carbon-Majors-Report-2017.pdf?1501833772>>.

Carbon majors jsou tak zodpovědní za většinu produkce, která vedla (a vede) ke změně klimatu, pokračovaly v této produkci i poté, co bylo nebezpečí spalování fosilních paliv vědecky prokázáno a uznáno mezinárodním společenstvím.⁶ Kromě toho je doloženo, že systematicky ovlivňovaly politiku a veřejnost, např. šířením dezinformací.⁷ K podobným závěrům došla filipínská Komise pro lidská práva v roce 2022 ve svém šetření, tzv. *Carbon Majors Inquiry*,⁸ ve kterém konstatovala, že aktivita asi 50 fosilních společností má skrze svůj vliv na klima dopad na lidská práva Filipínců. I když nejde o závazné rozhodnutí, *Carbon Majors Inquiry* je přelomová pro akcentování lidských práv v kontextu zvláště zranitelné země globálního Jihu.⁹

Filipínská Komise shrnuje, že fosilní korporace „si byly včas vědomy a měly znalosti o tom, že jejich produkty mají nepříznivé dopady na životní prostředí a klimatický systém,“ a to nejpozději v roce 1965.¹⁰ Korporace se podle Komise „podílely na záměrném zamlžování klimatické vědy a obstrukcích s cílem zabránit smysluplným klimatickým opatřením“¹¹ a stále pokračují v popírání změny klimatu s cílem ovlivnit politiku a zpomalovat přechod na obnovitelnou energii.¹²

6 FRUMHOFF, P. C. – HEEDE, R. – ORESKES, N. The climate responsibilities of industrial carbon producers. *Climatic change*. 2015, Vol. 132, No. 2, s. 166 an.

7 Ibidem. V češtině lze též doporučit populárně-naučnou publikaci PECKA, V. *Továrna na lži: výroba klimatických dezinformací*. Alarm, 2023.

8 Závěrečná zpráva Komise pro lidská práva Filipín, *Carbon Majors Inquiry*, 2022, Case No. CHR-NI-2016-0001. Dostupné z: <<https://climatecasechart.com/non-us-case-in-re-greenpeace-southeast-asia-et-al/>>.

9 Pojmům globální Sever a globální Jih dávám přednost oproti dichotomii rozvojová/rozvinutá země nebo země prvního/třetího světa.

10 Závěrečná zpráva Komise pro lidská práva Filipín, *Carbon Majors Inquiry*, dostupné z: <https://climatecasechart.com/wp-content/uploads/non-us-case-documents/2022/20220506_Case-No.-CHR-NI-2016-0001_judgment-1.pdf>, s. 100 an.

11 Ibidem, s. 104 an.

12 Ibidem, s. 110.

Shell¹³ jsem pro účely této případové studie zvolil z několika důvodů:

1) Jde o největší evropskou¹⁴ ropnou společnost.¹⁵

2) *Milieudefensie vs. Shell*¹⁶ je první případ, kdy národní soud nařídil soukromému aktérovi přijmout mitigační opatření přímo, nehladě na státní regulaci.

3) Shell je nechvalně proslulý porušováním lidských práv v „rozvojových“ zemích globálního Jihu, zejména v Nigérii. Vazby Shellu na nigerijský diktátorský režim v 90. letech, který vyeskaloval justiční vraždou lidskoprávních aktivistů v čele s Kenem Saro-Wiyou, se staly symbolem hnutí za lidskoprávní odpovědnost korporací (Business and Human Rights, BHR).¹⁷

13 V lednu 2022 došlo ke změně jména z Royal Dutch Shell plc na Shell plc. V tomto článku proto budu používat pouze kratší verzi *Shell*. Viz BOUSSO, R. Royal Dutch no more – Shell officially changes name. In: *Reuters* [online]. 21. 1. 2022 [cit. 2023-10-18]. Dostupné z: <<https://www.reuters.com/world/uk/shell-officially-drops-royal-dutch-name-2022-01-21/>>.

14 Shell měl historicky zdvojenou korporátní strukturu v Nizozemsku a Spojeném království (UK). Od roku 2021 sídlí výhradně v UK. Viz BBC. Shell plans to move headquarters to the UK. In: *BBC* [online]. 15. 11. 2021 [cit. 2023-10-18]. Dostupné z: <<https://www.bbc.com/news/business-59288593>>.

15 Shell je podle obrátů za rok 2022 největší fosilní společností se sídlem v Evropě. Celkově se jedná o druhou největší soukromou fosilní společnost po americké ExxonMobil. Viz WIKIPEDIA. List of largest oil and gas companies by revenue. In: *Wikipedia* [online]. [cit. 2023-10-18]. Dostupné z: <https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_largest_oil_and_gas_companies_by_revenue>.

16 *Milieudefensie vs. Shell*. Rozhodnutí Obvodního soudu v Haagu (*Rechtsbank Den Haag*) ze dne 26. května 2021, ECLI:NL:RBDHA:2021:5339. Dostupné z (anglický překlad): <<https://uitspraken.rechtspraak.nl/#/details?id=ECLI:NL:RBDHA:2021:5339>>.

17 WETTSTEIN, F. The history of business and human rights and its relationship with corporate social responsibility. In: DEVA, S. – BIRCHALL, D. (ed.). *Research Handbook on Human Rights and Business*. Edward Elgar Publishing, 2020, s. 27.

Architektura Pařížské dohody a její přístup „zdola nahoru“ (*bottom-up approach*)¹⁸ jsou otevřeny zapojení nestátních aktérů, o čemž svědčí rostoucí zapojení soukromého i nevládního sektoru na každoročních konferencích smluvních stran (COP).¹⁹ Správa klimatického systému (*climate governance*) je některými autory označována jako polycentrická;²⁰ úspěch Pařížské dohody tedy bude záviset na zapojení celé řady aktérů. Klimatické žaloby proti korporacím tak lze touto optikou chápat jako nástroj jednoho aktéra klimatického režimu (typicky nevládní organizace, případně jednotlivce s podporou nevládní organizace) proti jinému aktérovi, korporaci,²¹ a to prostřednictvím národního soudu.²²

Vzhledem k tomu, že mezinárodní právo (ale ani národní právní režimy) nestanovují konkrétní mitigační cíle pro korporace, žalobci využívají pro řešení dopadu aktivity korporací na klima lidskoprávní nástroje.²³ Snaha o stanovení odpovědnosti korporací za lidská práva má své kořeny v 70. letech a je charakterizována hnutím *corporate social responsibility* (CSR) a *business and human rights* (BHR). Výsledkem snahy zakotvit lidskoprávní odpovědnost společností jsou zejména instrumenty mezinárodního soft-law, jako jsou Obecné zásady OSN pro byznys a lidská práva

18 BALOUNOVÁ, E. Mezinárodní klimatický režim OSN. In: MÜLLEROVÁ, H. a kol. *Klimatické právo*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2022, s. 179.

19 Srov. JUNGWIRTH BŘEZOVSKÝ, T. – JUNGWIRTH BŘEZOVSKÁ, R. Klimatická politika a klimatické politiky. In: MÜLLEROVÁ, H. a kol. *Klimatické právo*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2022, s. 77.

20 Viz obecně OSTROM, E. Polycentric systems for coping with collective action and global environmental change. *Global environmental change*. 2010, Vol. 20 No. 4, s. 550–557; v kontextu klimatu též: JORDAN, A. – HUITEMA, D. – FORSTER, J. – ASSELT, H. van. *Governing climate change: polycentricity in action?* Cambridge: Cambridge University Press, 2018, s. 6.

21 Viz MÜLLEROVÁ, H. Aktéři klimatické politiky a práva. In: MÜLLEROVÁ, H. a kol. *Klimatické právo*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2022, s. 141–142.

22 I soudy lze v kontextu tzv. strategické litigace vnímat jako nepřímého aktéra klimatické politiky a práva, viz *ibidem*.

23 FEIGERLOVÁ, M. „Klimatická odpovědnost“ korporací. In: MÜLLEROVÁ, H. a kol. *Klimatické právo*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2022, s. 623.

(UN Guiding Principles on Business and Human Rights, UNGPs) nebo Pokyny OECD pro nadnárodní podniky.²⁴

Cílem této kapitoly je na příkladu společnosti Shell:

- 1) zmapovat vliv fosilní korporace na klimatický systém a lidská práva (část 6.2),
- 2) představit klimatickou litigaci jako možnou cestu k dovození právní odpovědnosti takové společnosti za její podíl na globální změně klimatu a identifikovat hlavní úskalí, kterým tyto žaloby čelí.

Do příspěvku jsem se rozhodl zahrnout opomíjené případy, které nebývají řazeny mezi klimatickou litigaci v užším smyslu. Jde o lidskoprávní litigaci řešící zásah aktivity korporací (zejména těžby) do životního prostředí, která porušuje práva jednotlivců a komunit v zemích globálního Jihu. Těmto případům se budu věnovat v podkapitole 6. 3. Případy týkající se lidskoprávní odpovědnosti Shellu poté propojím a porovnáám s přelomovým rozsudkem *Milieudefensie vs. Shell* (podkapitola 6.4).

Pozornost bude kladena na lidskoprávní aspekty působení Shellu a jejich reflexi ve strategické litigaci. V odborných člancích se hovoří o „lidskoprávním obratu“ na poli klimatických žalob.²⁵ Do jaké míry to platí i pro žaloby proti korporacím? Na jednotlivé případy se budu dívat též optikou klimatické spravedlnosti, kterou budu zkoumat ve dvou rovinách. Zaprvé, vypouštěné emise dopadají na světovou populaci nerovnoměrně a možnost se škodlivé aktivitě korporace bránit např. soudní cestou se liší stát od státu. Zadruhé, nesmíme zapomínat ani na přímý dopad činností

24 Ibidem, s. 624.

25 Viz PEEL, J. – OSOFSKY, H. A Rights Turn in Climate Change Litigation? *Transnational Environmental Law*. 2018, Vol. 7, No. 1. Srov. též MÜLLEROVÁ, H. Mezinárodní právo lidských práv a klimatická změna. In: MÜLLEROVÁ, H. a kol. *Klimatické právo*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2022, s. 201 an.

fosilních korporací, který je největší v zemích globálního Jihu, kde není dostatečná environmentální regulace. Lidskoprávní a klimatická litigace tak míří na přeshraniční problémy způsobené globalizací, kdy je hledání odpovědnosti ztížené.

6.2 Shell jako „aktér“ v klimatickém systému:

Od Deltu Nigeru k natankování auta

Globalizovaný tržní systém a jeho liberalizace od 70. let 20. století vedly k nárůstu vlivu nadnárodních korporací (*transnational corporations*, TNCs) a oslabení národních států.²⁶ Porušování lidských práv a poškozování životního prostředí korporacemi se tak odehrává v jakémsi „institucionálním vakuu“ (v anglickojazyčné literatuře se hovoří o tzv. *governance gaps*)²⁷ bez účinných mechanismů, jak se domoci spravedlnosti. Hnutí zasazující se o větší odpovědnost společností za porušování lidských práv (*Business and Human Rights*, BHR) klade čím dál tím větší důraz na dopady klimatické krize.²⁸

26 WETTSTEIN, F. *The history of business and human rights and its relationship with corporate social responsibility*, s. 25.

27 Viz ibidem, viz též UN Human Rights Council. *Protect, respect and remedy: a framework for business and human rights: report of the Special Representative of the Secretary-General on the Issue of Human Rights and Transnational Corporations and Other Business Enterprises* (A/HRC/8/5), 2008, odst. 3.

28 Viz např. PHILLIPS, S. K. – ANSCHELL, N. Building business, human rights and climate change synergies in Southeast Asia: what the Philippines' National Inquiry on Climate Change could mean for ASEAN. *Journal of human rights and the environment*. 2022, Vol. 13, No. 1. [cit. 2023-12-28.] Dostupné z: <<https://doi.org/10.4337/jhre.2022.01.10>>.

Shell je ukázkovým příkladem takové nadnárodní korporace: působí asi ve 160 zemích²⁹ a součástí skupiny Shell je více než 1000 společností.³⁰ V případě fosilních korporací je jejich vliv na lidská práva a životní prostředí dvojí: podíl na produkci globálních (historických i současných) emisí (podkapitola 6. 2. 1) a poškození vlivem těžby v zemích globálního Jihu (podkapitola 6. 2. 2). Nejen že fosilní společnosti patří mezi *carbon majors* s podstatným vlivem na změnu klimatu, ale těžební průmysl také dominuje seznamům korporátních porušování lidských práv.³¹

6.2.1 Podíl Shellu na globálních emisích a uhlíkové účetnictví

První oblast je primární doménou klimatické litigace. Vazba dopadů změn klimatu na lidská práva je již odbornou veřejností prozkoumána a uznána.³² Shell je podle studie z roku 2017 zodpovědný za cca 1,7 % emisí v letech 1988–2015,³³ což přesahuje emise většiny států. Jde tak mezi *carbon majors* o devátého největšího producenta emisí. V seznamu soukromých (tj. nestátních) fosilních společností jde dokonce o druhého největšího (po ExxonMobil) znečišťovatele a největšího se sídlem v Evropě.

29 *Milieudefensie vs. Shell*, bod 4. 4. 16.

30 SCOTT, P. – CORBINEAU, G. Exclusive database of multinational oil and gas companies and their subsidiaries. In: *Offshore Technology* [online]. 30. 6. 2021 [cit 2023-12-28]. Dostupné z: <<https://www.offshore-technology.com/features/database-multinational-oil-gas-offshore-operations-technologies-companies/?cf-view>>. V rozsudku *Milieudefensie vs. Shell* se hovoří o cca 1100 společnostech, jejichž je Shell přímým nebo nepřímým akcionářem (viz bod 2. 2. 2 rozsudku).

31 Jak plyne z šetření Johna Ruggieho, viz UN. Special Representative of the Secretary-General on Human Rights and Transnational Corporations and Other Business Enterprises. *Interim report of the Special Representative of the Secretary-General on the issue of human rights and transnational corporations and other business enterprises*. E/CN.4/2006/97. Ženeva: UN, 2006, s. 8.

32 Srov. MÜLLEROVÁ, H. Mezinárodní právo lidských práv a klimatická změna. In: MÜLLEROVÁ, H. a kol. *Klimatické právo*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2022, s. 189 an.

33 Příloha I studie viz GRIFFIN P. CDP Carbon Majors Report 2017. In: *Carbon Disclosure Project* [online]. Červenec 2017 [cit. 2023-10-18] Dostupné z: <<https://cdn.cdp.net/cdp-production/cms/reports/documents/000/002/327/original/Carbon-Majors-Report-2017.pdf?1501833772>>, s. 14.

Pro právní posouzení vlivu na klima jsou klíčové dvě otázky. První je míra kontroly mateřské společnosti vůči dceřiným společnostem (slovy podle manuálu *Greenhouse Gas Protocol* „stanovení organizačního rámce“).³⁴ Druhou je identifikace emisí, které lze společnosti přičíst. Tady je užitečné porozumět pojmům uhlíkového účetnictví. Rozlišujeme mezi přímými emisemi (tzv. *scope 1*), které pocházejí ze zdrojů ve vlastnictví nebo pod kontrolou společnosti (např. emise z provozu továrny ve vlastnictví společnosti), a nepřímými emisemi, které se dělí na *scope 2* a *scope 3*. *Scope 2* představuje emise pocházející z výroby nakoupené elektřiny, kterou společnost spotřebovala. *Scope 3* emise jsou sice důsledkem činnosti společnosti, ale pocházejí ze zdrojů, které společnost nevlastní ani nekontroluje,³⁵ tj. emise produkované v rámci hodnotového řetězce společnosti.³⁶ Emise *scope 3* (také nepřímé emise z hodnotového řetězce, *indirect value chain emissions*) můžeme dále dělit na *upstream* a *downstream* emise.³⁷ *Upstream* emise se vážou na nakoupené nebo pořízené zboží/služby; *downstream* pak popisuje emise vyprodukované prodaným zbožím/službami (tzv. koncovými uživateli, *end-users*), které společnost již nemá pod kontrolou.

Emise podle *scope 3* jsou často obtížně kvantifikovatelné a jejich reporting bývá nedobrovolný.³⁸ Vzhledem k tomu, že tvoří drtivou většinu

34 GREENHOUSE GAS PROTOCOL. *The Greenhouse Gas Protocol: A Corporate Accounting and Reporting Standard*. World Resources Institute and World Business Council for Sustainable Development, 2004, s. 16 an. Dostupné z: <<https://ghgprotocol.org/sites/default/files/standards/ghg-protocol-revised.pdf>>.

35 Ibidem, s. 25.

36 Viz CLIMATE PARTNER. The complete guide to understanding scope 1, 2, and 3 emissions. In: *Climate Partner* [online]. [cit. 2023-12-28]. Dostupné z: <<https://www.climatepartner.com/en/scope-1-2-3-complete-guide>>.

37 Viz ibidem.

38 Greenhouse Gas Protocol. *The Greenhouse Gas Protocol: A Corporate Accounting and Reporting Standard*, s. 25.

(podle odhadů v průměru 85 %)³⁹ emisí fosilního průmyslu, jejich přičtení korporaci je zásadní; v případě Shellu jde do konce o 95 %, ⁴⁰ z nichž většinou jde o emise v rámci *downstream* fáze hodnotového řetězce, tj. emise produkované koupeným zbožím (v tomto případě spalováním paliva koncovými uživateli).

Odpověď na tyto dvě otázky – vztah mezi dceřinou a mateřskou společností a které emise lze korporaci přičíst – přelomově formuloval nizozemský soud v *Milieudefensie vs. Shell* (viz podkapitola 6.3).

6.2.2 Porušování lidských práv v „upstream“ fázi – těžba v Nigérii

Kromě otázky globálních emisí nelze opomenout ze západního pohledu upozaděnou optiku porušování lidských práv v zemích globálního Jihu. Ve výše představeném schématu hodnotového řetězce jde o *upstream* fázi, kdy probíhá průzkum nalezišť a těžba. Zatímco k těmto aktivitám dochází v chudých regionech bez účinné environmentální regulace, z této produkce následně nejvíce benefitují koncoví uživatelé (v rámci *downstream* fáze) v zemích globálního Severu.

39 MILLS, R. Why the oil industry should set greenhouse gas emissions reduction target at Cop28. In: *The National News* [online]. 10. 7. 2023 [cit. 2023-12-28]. Dostupné z: <<https://www.thenationalnews.com/business/comment/2023/07/10/why-the-oil-industry-should-set-greenhouse-gas-emissions-reduction-target-at-cop28/>>.

40 Ibidem; viz též BOUSSO, R. – NASRALLA, S. Shell rules out more ambitious goal for end-user emissions. In: *Reuters* [online]. 16. 3. 2023 [cit. 2023-12-28]. Dostupné z: <<https://www.reuters.com/business/environment/shell-rules-out-more-ambitious-goal-end-user-emissions-2023-03-16/>>.

Pojďme se podívat na aktivitu *carbon majors* v zemích globálního Jihu blíže; jako ilustrativní poslouží příklad Shellu v Nigérii.⁴¹

Těžba zemního plynu a ropy (probíhající zejména v Deltě Nigeru a regionu Ogoniland⁴², nazvaném po etnické menšině Ogoni) ovlivňuje Nigérii od roku 1956.⁴³ Vliv přírodního bohatství na ekonomiku, společnost a politiku dosáhl takové míry, že Nigérii lze označit za tzv. petro-stát. Pro státy závislé na těžbě fosilních surovin jsou (přírodnímu bohatství navzdory) typické velké sociální nerovnosti, autoritářství a rekordní korupce a politické násilí.⁴⁴

Od 90. let se do popředí zájmu dostává otázka propojení „ropných států“ a nadnárodních korporací. Shell není jedinou korporací, která se na těžbě v Nigérii podílí,⁴⁵ ale historicky má v rámci nigerijské ekonomiky výsadní postavení (v roce 1999 byl producentem cca poloviny surové ropy v zemi,⁴⁶ v roce 2009 šlo o cca 21 % ropy a zemního

41 Podobné vzorce lze pozorovat např. v případě těžby amerického Chevronu v Ekvádoru nebo francouzského TotalEnergies v Africe. Viz např. PERCIVAL, R. V. Transnational litigation: what can we learn from Chevron–Ecuador? In: HEYVAERT, V. – DUVIC-PAOLI, L. *Research Handbook on Transnational Environmental Law*. Edward Elgar Publishing, 2020. Dostupné z: <<https://doi.org/10.4337/9781788119634.00031>>; SCHILLING-VACAFLOR, A. Putting the French Duty of Vigilance Law in Context: Towards Corporate Accountability for Human Rights Violations in the Global South? *Human rights review* (Piscataway, N.J.). 2021, Vol. 22, No. 1. [cit. 2023-12-28.] Dostupné z: <<https://doi.org/10.1007/s12142-020-00607-9>>.

42 Viz UNEP. About Ogoniland. In: *UNEP* [online]. [cit. 2023-12-28.] Dostupné z: <<https://www.unep.org/explore-topics/disasters-conflicts/where-we-work/nigeria/about-ogoniland>>.

43 Human Rights Watch. *The Price of Oil: Corporate Responsibility and Human Rights Violations in Nigeria's Oil Producing Communities*. New York: Human Rights Watch, 1999, s. 7. Dostupné z: <<https://www.hrw.org/legacy/reports/1999/nigeria/nigeria0199.pdf>>.

44 Viz studie citované v publikaci WATTS, M. J. Righteous oil? Human rights, the oil complex, and corporate social responsibility. *Annual review of environment and resources*. 2005, Vol. 30, No. 1, s. 384 an. [cit. 2023-12-28.] Dostupné z: <<https://doi.org/10.1146/annurev.energy.30.050504.144456>>.

45 Viz Human Rights Watch. *The Price of Oil: Corporate Responsibility and Human Rights Violations in Nigeria's Oil Producing Communities*, s. 7.

46 Ibidem.

plynu),⁴⁷ jehož kořeny sahají do koloniální minulosti britské nadvlády.⁴⁸ Shell vykonává těžbu prostřednictvím dceřiných společností, primárně Shell Petroleum Development Company (SPDC). Podle nigerijské ústavy náleží přírodní bohatství státu;⁴⁹ velký vliv na produkci západních korporací má Nigerijská národní ropná korporace (Nigerian National Petroleum Corporation, NNPC),⁵⁰ která je většinovým akcionářem SPDC.

Výčet porušování lidských práv korporacemi je široký. Nejzjevnější je porušování práva na zdraví a environmentálních práv v důsledku úniků ropy, výbuchů a spalování zemního plynu (tzv. flérování, *gas flaring*).⁵¹ Mezi zdravotními dopady lze uvést alarmující statistiky dětské úmrtnosti.⁵² Podle studie UNEP z roku 2011 jsou dopady těžby na Ogoniland značné i po ukončení aktivity fosilního průmyslu (např. stále dochází k únikům ropy) – v podobě kontaminace půdy a podzemní vody, nezvratného poškození mokřadních ekosystémů a rybích populací.⁵³ Největší zdravotní riziko představuje karcinogenním benzenem

47 SHELL. *Shell in Nigeria: Our Economic Contribution*. Shell, 2010. [cit. 2023-12-28.] Dostupné z: <<https://web.archive.org/web/20100807032757/>>, <http://www-static.shell.com/static/environment_society/downloads/nigeria/economic_contribution.pdf>.

48 Viz např. FRYNAS, J. G. – BECK, M. P. – MELAHI, K. Maintaining corporate dominance after decolonization: the 'first mover advantage' of Shell-BP in Nigeria. *Review of African political economy*. 2000, Vol. 27, No. 85. [cit. 2023-12-28.] Dostupné z: <<https://doi.org/10.1080/03056240008704475>>.

49 Nigerijská ústava z roku 1999, článek 44 (3), dostupné z: <<https://nigeriareposit.nln.gov.ng/items/399df25a-52d0-4972-9365-c618cd3ddf5f/full>>.

50 Viz HUMAN RIGHTS WATCH. *The Price of Oil: Corporate Responsibility and Human Rights Violations in Nigeria's Oil Producing Communities*.

51 WATTS, M. J. *Righteous oil? Human rights, the oil complex, and corporate social responsibility*, s. 388.

52 BRUEDERLE, A. – HODLER, R. Effect of oil spills on infant mortality in Nigeria. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*. 2019, Vol. 116, No. 12. [cit. 2023-12-28.] Dostupné z: <<https://doi.org/10.1073/pnas.1818303116>>.

53 UNEP. *Environmental Assessment of Ogoniland: Executive Summary*. [cit. 2023-12-28.] Dostupné z: <https://wedocs.unep.org/bitstream/handle/20.500.11822/22169/EA_Ogoniland_ES.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, s. 2 an.

kontaminovaná voda, místní často nemají jinou možnost než takovou vodu užívat.⁵⁴

Těžba poškozuje zejména lokální komunity, tudíž dochází k porušování práv etnických menšin a práva k půdě.⁵⁵ Výčet dále zahrnuje práva související s problémy veřejné správy (korupce a podvody⁵⁶, problémy s transparentností a vyvozením zodpovědnosti)⁵⁷ a nestabilitou ve společnosti na pokraji občanské války.⁵⁸ Savaresi a McVey rozlišují mezi přímými a nepřímými zásahy a mezi porušením „hmotných“ lidských práv (právo na život, zdraví, přiměřené obydlí a obživu apod.) a procesních práv (přístup ke spravedlnosti, přístup k nápravě, právo na informace apod.).⁵⁹

Extrémně nerovnoměrně rozdělené bohatství, environmentální problémy a potlačování práv menšin vedlo v Deltě Nigeru v 90. letech k vyhrocení situace.⁶⁰ V roce 1990 bylo založeno Hnutí za přežití ogonského lidu (Movement for the Survival of Ogoni People, MOSOP), které přišlo s požadavky autonomie, kontroly přírodních zdrojů a práva na ochranu

54 Ibidem, s. 4.

55 WATTS, M. J. *Righteous oil? Human rights, the oil complex, and corporate social responsibility*, s. 389.

56 Viz např. PARODI, E. – JEWKES, S. Italian court acquits Eni and Shell in Nigerian corruption case. In: *Reuters* [online]. 18. 3. 2021 [cit. 2023-12-28]. Dostupné z: <<https://www.reuters.com/article/uk-eni-shell-nigeria-idUSKBN2BA0XF>>.

57 WATTS, M. J. *Righteous oil? Human rights, the oil complex, and corporate social responsibility*, s. 387–393.

58 Ibidem.

59 SAVARESI, A. – MCVEY, M. *Human Rights Abuses by Fossil Fuel Companies*. 350.org, 2020, s. 27 an. [cit. 2023-12-29.] Dostupné z: <<https://350.org/press-release/climate-crisis-is-aggravating-human-rights-violations-caused-by-the-fossil-fuel-industry-alerts-350-org-report/>>.

60 Pro zájemce lze doporučit dokumentární film *Sweet Crude* (2009) dokumentaristky Sandy Cioffi.

životního prostředí.⁶¹ MOSOP se povedlo mobilizovat lokální populaci, Shell byl nucen kvůli protestům a nepokojům v roce 1993 zastavit produkci v Ogonilandu. Hnutí bylo násilně potlačováno federálními paramilitantními ozbrojenými sbory a v roce 1995 byl Ken Saro-Wiwa a dalších osm lídrů popraveno (po zatčení v roce 1994) za porušení pravidel spravedlivého procesu.⁶² Justiční vražda se stala symbolem boje za lidskoprávní odpovědnost korporací, násilí a nepokoje v Deltě Nigeru pokračovaly i po potlačení MOSOP.⁶³

Snahy Shellu o podporu komunit v oblasti těžby od 70. let ve světle výše nastíněného vývoje selhaly⁶⁴ a Shell (SPDC) přiznal svoji účast na rozpoutání konfliktu a korupce v regionu.⁶⁵ Zdokumentována je i spolupráce korporací s paramilitantními státními jednotkami.⁶⁶ Vojenské diktatury umožňovaly korporacím vyhnout se litigacím a obecně odpovědnosti za environmentální škody. Nigérie *de facto* delegovala část státních povinností v ropných regionech na fosilní korporace a korporace se z pohledu obyvatel postižených regionů staly synonymem pro stát.⁶⁷

61 Viz *Ogoni Bill of Rights*. [cit. 2023-12-29.] Dostupné z: <<https://web.archive.org/web/20171013164743/http://www.ogoniyouthnetwork.org/wp/wp-content/uploads/2011/04/Ogoni-Bill-of-Rights.pdf>>.

62 Viz HUMAN RIGHTS WATCH. *The Price of Oil: Corporate Responsibility and Human Rights Violations in Nigeria's Oil Producing Communities*, s. 9.

63 Např viz WATTS, M. J. *Righteous oil? Human rights, the oil complex, and corporate social responsibility*, s. 400.

64 WATTS, M. J. *Righteous oil? Human rights, the oil complex, and corporate social responsibility*, s. 398–401.

65 BBC. Shell admits fuelling corruption. In: BBC [online]. 11. 6. 2004 [cit. 2023-12-29]. Dostupné z: <<https://news.bbc.co.uk/2/hi/business/3796375.stm>>.

66 HUMAN RIGHTS WATCH. *The Price of Oil: Corporate Responsibility and Human Rights Violations in Nigeria's Oil Producing Communities*, s. 14 an.

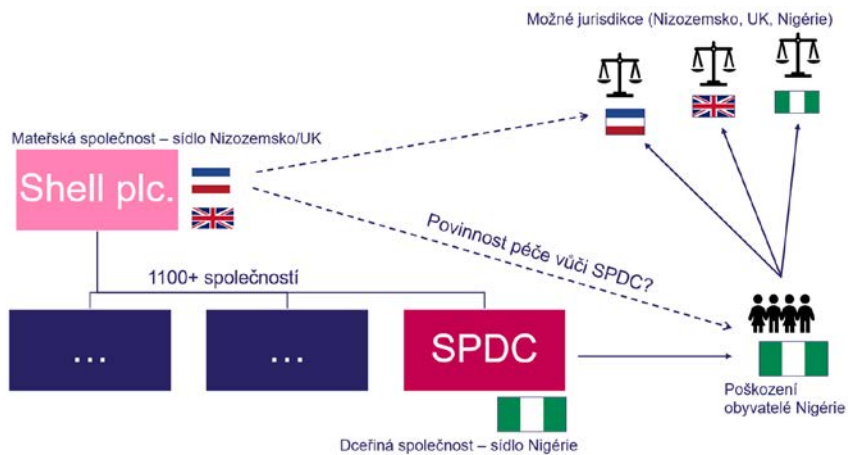
67 WATTS, M. J. *Righteous oil? Human rights, the oil complex, and corporate social responsibility*, s. 398; viz též HENNCHEN, E. Royal Dutch Shell in Nigeria: Where Do Responsibilities End? *Journal of Business Ethics*. 2015, Vol. 129, No, s. 9. [cit. 2023-12-29.] Dostupné z: <<https://doi.org/10.1007/s10551-014-2142-7>>.

Možnosti právní obrany poškozených jednotlivců a komunit a potenciální vyvození odpovědnosti se v takovém kontextu zdá nemožné. Jak ukáže příští podkapitola, Shell po často vleklých sporech nakonec přestal unikat spravedlnosti.

6.3 Lidskoprávní⁶⁸ žaloby jako průkopníci klimatické litigace

Výše popsaná environmentální degradace v Nigérii vedla k celé řadě žalob s mezinárodním přesahem. Za situace porušování lidských práv v autoritářském režimu se slabou regulací a velkým vlivem nadnárodních korporací je přístup k soudu ztížen. Lze způsobení škody (respektive porušení lidských práv) dát do souvislosti s aktivitou v Nigérii sídlící dceřiné společnosti SPDC, mateřské společnosti Shell se sídlem v Evropě, nebo je odpovědný nigerijský stát za porušení svých pozitivních závazků? Soudy kterého státu jsou pro projednávání takových sporů příslušné? A právo kterého státu použít? (Pro ilustraci viz obr. 1.) Analýza nadnárodní „lidskoprávní“ judikatury může přinést zajímavé odpovědi i pro klimatickou litigaci proti korporacím.

68 Termín „lidskoprávní“ používám ve smyslu (zejména soukromoprávních) žalob s lidskoprávním přesahem, nikoliv nutně ve smyslu ústavního (veřejného) práva.

Obr. 1: Schéma se snaží ukázat vazbu mezi mateřskou a dceřinou společností a jejich roli v poškození práv Nigerijců a státy, na jejichž soudy se lze obrátit (Nizozemsko, Spojené Království, Nigérie)⁶⁹ 6.3.1 Spravedlnost v globálním Jihu? Klimatická litigace v Nigérii

Žalovat v zemi, kde ke škodě dochází, zní logicky – v případě Nigérie tato snaha naráží na mnoho problémů. Nigerijské soudy dávají dlouhodobě přednost ekonomickým zájmům před ochranou životního prostředí.⁶⁹ V případě žalob proti znečišťujícím aktivitám korporací proto nejsou ochotny nařizovat zákaz takových aktivit a většinou pouze přiznávají (relativně nízkou) náhradu škody, která k efektivní ochraně životního prostředí nevede.⁷⁰

Více než dekádu byl jedinou výjimkou (a zároveň jediným zaznamenaným případem klimatické litigace) v Nigérii případ *Gbemre v SPDC*

69 ETEMIRE, U. The Future of Climate Change Litigation in Nigeria: COPW v. NNPC in the Spotlight. *Carbon & climate law review: CCLR*. 2021, Vol. 15, No. 2, s. 160. [cit. 2024-01-02.] Dostupné z: <<https://doi.org/10.21552/cclr/2021/2/7>>.

70 Ibidem, s. 163–164.

a NNPC et al.⁷¹ z roku 2005. Individuální žalobce Jonah Gbemre tvrdil, že aktivita (zejména flérování zemního plynu) žalovaných poškozuje jeho lidská práva (a práva jeho komunity, kterou zastupoval). Symbolicky jde o významný případ, protože žalobce a následně i Federální nejvyšší soud Nigérie zmiňují změnu klimatu jako jeden ze škodlivých důsledků flérování (vedle bezprostředních dopadů na zdraví vlivem znečištěného ovzduší a poškození úrody kyselými dešti).⁷² Podle soudu z práva na život a lidskou důstojnost (které garantuje nigerijská ústava a Africká charta) vyplývá právo na zdravé životní prostředí prosté znečištění a škodlivin a že pokračování ve spalování zemního plynu žalovanými představuje zásah do tohoto práva. Soud přikázal žalovaným zdržet se flérování a vládě přijmout zákonný zákaz této škodlivé činnosti v Nigérii.⁷³ Inovativní žaloba i rozsudek narazily na realitu nigerijského právního státu. K vykonání rozsudku nikdy nedošlo – přeložení soudce a záhadné zmizení spisu dokonce nasvědčují snaze vlády (která má jakožto vlastník NNPC střet zájmů) ovlivnit justici.⁷⁴

Posun k lepšímu představuje rozsudek COPW v. NNPC⁷⁵ nigerijského Nejvyššího soudu z roku 2018, který zvrátil nepříznivá rozhodnutí nižších

71 *Gbemre v SPDC a NNPC et al*, rozsudek Federálního vyššího soudu v Nigérii z 30. 11. 2005. Dostupné z: <<https://climatecasechart.com/non-us-case/gbemre-v-shell-petroleum-development-company-of-nigeria-ltd-et-al/>>.

72 ADIGUN, M. – OLABORODE JEGEDE, A. A Human Rights Approach to Climate litigation in Nigeria: Potentialities and Agamben's State of Exception Theory. *Carbon & climate law review: CCLR*. 2022, Vol. 16, No. 3, s. 183. [cit. 2024-01-02.] Dostupné z: <<https://doi.org/10.21552/cclr/2022/3/5>>.

73 Viz shrnutí případu v publikaci ETEMIRE, U. *The Future of Climate Change Litigation in Nigeria: COPW v. NNPC in the Spotlight*, s. 162–163.

74 FATUROTİ, B. – AGBAITORO, G. – ONYA, O. Environmental Protection in the Nigerian Oil and Gas Industry and Jonah Gbemre v. Shell PDC Nigeria Limited: Let the Plunder Continue? *African journal of international and comparative law*. 2019, Vol. 27, No. 2. [cit. 2024-01-02.] Dostupné z: <<https://doi.org/10.3366/ajicl.2019.0270>>.

75 *COPW v. NNPC*, rozsudek Nejvyššího soudu Nigérie z 20. 7. 2018. Dostupné z: <<https://climatecasechart.com/non-us-case/centre-for-oil-pollution-watch-copw-vs-nnpc-2018-supreme-court-of-nigeria/>>.

instancí (žalobu na vládní NNPC kvůli jí zaviněnému úniku ropy u města Acha podala nevládní organizace COPW⁷⁶ již v roce 2005).⁷⁷ Rozsudek rozšířil aktivní žalobní legitimaci na nevládní organizace a umožnil tak žalobu ve veřejném zájmu ve věcech životního prostředí, podtrhl roli soudů v ochraně klimatu a práv budoucích generací a navázal na rozsudek *Gbemre* v „ozeleňování“ lidských práv.⁷⁸ V souhrnu lze mluvit o pozitivní změně paradigmatu v Nigérii.⁷⁹

6.3.2 Nadnárodní litigace: Anglie a Nizozemsko

Pro problémy nastíněné výše se žalobci raději obrací na soudy států, kde sídlí mateřská společnost (v zemi sídla dceřiné společnosti nemusí být zaručena soudcovská nezávislost a právní postavení žalobců vůči moci nadnárodní korporace bývá slabé).⁸⁰ Takové nadnárodní soudní spory (*transnational litigation*) mají strategický charakter přesahující zájmy žalobců – pro konfrontaci s mateřskou společností, která je atraktivní pro média a může vést ke zhoršení pověsti korporace⁸¹ a vyvinout nepřímý tlak k odpovědnému přístupu k jejímu okolí. Do roku 2022 byl Shell společností kótovanou na dvou burzách (*dual-listed company*) s ústředím v nizozemském Haagu a se sídlem v Londýně. Proto bylo možné dovodit příslušnost nizozemských i britských soudů.

76 Centre for Oil Pollution Watch.

77 Shrnutí případu viz publikace CLIMATE CASE CHART. Centre for Oil Pollution Watch (COPW) vs NNPC (2018) Supreme Court of Nigeria. In: *Climate Case Chart* [online]. [cit. 2024-01-02]. Dostupné z: <<https://climatecasechart.com/non-us-case/centre-for-oil-pollution-watch-copw-vs-nnpc-2018-supreme-court-of-nigeria/>>.

78 Viz ETEMIRE, U. *The Future of Climate Change Litigation in Nigeria: COPW v. NNPC in the Spotlight*, s. 165–170.

79 Ibidem, s. 170.

80 VAN DAM, C. Breakthrough in Parent Company Liability Three Shell Defeats, the End of an Era and New Paradigms. *European company and financial law review*. 2021, Vol. 18 No. 5, s. 727. [cit. 2024-01-02.] Dostupné z: <<https://doi.org/10.1515/ecfr-2021-0032>>.

81 Ibidem.

V hromadné žalobě *Okpabi et al vs. Shell et al*⁸² žalovalo cca 40 000 žalobců ze zemědělských a rybářských oblastí (Ogale a Bille) Deltu Nigeru Shell a jeho dceřinou společností SPDC kvůli únikům ropy; ty měly být způsobeny „nedbalostí“ (*tort of negligence*) SPDC, přičemž Shell měl jako mateřská společnost vůči žalobcům povinnost péče (*duty of care*). Nejvyšší soud Spojeného království pod vlivem judikatury⁸³ případu *Vedanta et al. vs. Lungowe et al.*⁸⁴ zvrátil rozhodnutí nižších instancí, které souhlasily s argumentací žalovaného, a rozhodl, že Shell jako mateřská společnost může mít povinnost péče v případě vymáhání pravidel a pokynů stanovených pro celou korporátní skupinu.⁸⁵

V roce 2008 čtyři nigerijští farmáři a nevládní organizace Milieudefensie žalovali SPDC a Shell plc (*Oguru et al. vs. Shell et al.*) za tři úniky ropy, které měly vliv na zdraví a živobytí žalobců. Soud první instance (Obvodní soud v Haagu)⁸⁶ zamítl odpovědnost mateřské společnosti ve všech případech. Co se odpovědnosti SPDC týče, bylo sporné, zda došlo k únikům kvůli sabotáži, nebo pochybení korporace. Pouze jeden nárok vůči SPDC byl úspěšný; šlo o vůbec první případ, kdy západní soud uznal odpovědnost zahraniční společnosti za škodu způsobenou na životním

82 *Okpabi and others vs. Royal Dutch Shell Plc and another*, rozsudek Nejvyššího soudu Spojeného království z 12. 2. 2021.

83 Viz např. VAN DAM, C. Breakthrough in Parent Company Liability Three Shell Defeats, the End of an Era and New Paradigms, s. 719 an.; viz též VARVASTIAN, S. – KALUNGA, F. Transnational Corporate Liability for Environmental Damage and Climate Change: Reassessing Access to Justice after Vedanta v. Lungowe. *Transnational environmental law*. 2020, Vol. 9, No. 2, s. 323–345. [cit. 2024-02-01.] Dostupné z: <<https://doi.org/10.1017/S2047102520000138>>.

84 *Vedanta et al vs. Lungowe et al*, rozsudek Nejvyššího soudu Spojeného Království z 10. 4. 2019.

85 VAN DAM, C. *Breakthrough in Parent Company Liability Three Shell Defeats, the End of an Era and New Paradigms*, s. 724–725.

86 *Oguru et al vs. Shell et al*, rozsudek Obvodního soudu v Haagu z 30. 1. 2013, ECLI:NL:RBDHA:2013:BY9850.

prostředí v jiné než „západní“ zemi.⁸⁷ Odvolací soud v Haagu⁸⁸ v případě dvou úniků dovedl částečnou odpovědnost jak mateřské, tak dceřiné společnosti za způsobení úniků, reakce na ně a obnovu znečištěných území.⁸⁹ Nizozemské soudy aplikovaly nigerijské právo, díky kterému mohly vycházet z britské common-law interpretace povinnosti péče. Mateřská společnost tak odpovídala za neinstalování systému na detekci úniků a soud nařídil instalaci takového systému pod finanční sankcí. Jde o první případ, kdy byla mateřská společnost shledána odpovědnou za činnost své dceřiné společnosti v zahraničí.⁹⁰ Obě strany se odvolaly k Nejvyššímu soudu Nizozemska.

Případ Oguru ilustruje, jak komplexní nadnárodní environmentální litigace může být: Nizozemský soud posuzuje škodu, která nastala v Nigérii podle nigerijského práva, které ale vlivem kolonialismu spoléhá na britské common-law.

V podobných nadnárodních případech se musí nejprve posoudit příslušnost soudu a určit tzv. rozhodné právo, podle kterého soud případ posoudí.

Příslušnost se v zemích EU určuje podle nařízení Brusel I bis.⁹¹ Podle čl. 4 odst. 1 ve spojení s čl. 63 odst. 1 Brusel I bis mohou být společnosti žalovány ve státě, kde mají sídlo nebo ústředí. Příslušnost k projednávání nároků vůči dceřiným společnostem sídlícím mimo EU určují jednotlivé

87 VAN DAM, C. *Breakthrough in Parent Company Liability Three Shell Defeats, the End of an Era and New Paradigms*, s. 721.

88 *Oguru et al vs. Shell et al*, rozsudek Odvolacího soudu v Haagu z 29. 1. 2021, ECLI:NL:GHDHA:2021:132.

89 VAN DAM, C. *Breakthrough in Parent Company Liability Three Shell Defeats, the End of an Era and New Paradigms*.

90 *Ibidem*, s. 723.

91 Nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) č. 1215/2012, o příslušnosti a uznávání a výkonu soudních rozhodnutí v občanských a obchodních věcech (Brusel I bis).

národní úpravy.⁹² Například nizozemské soudy byly příslušné projednávat žalobu vůči SPDC, protože je spolu s mateřskou společností Shell součástí stejné skupiny, skutkové okolnosti se týkaly téže věci (úniků ropy) a jednání SPDC bylo klíčové pro posouzení odpovědnosti Shellu.⁹³ Nevládní organizace Milieudefensie měla podle nizozemského procesního práva aktivní žalobní legitimaci jednat jménem osob poškozených ropnými úniky.⁹⁴ Pozoruhodné jsou otázky, kdy západní právní koncepty neplatí pro nadnárodní spory – např. jiné pojetí vlastnického práva.

Co se týče rozhodného práva, základní úpravu pro mimosmluvní závazkové vztahy (civilní delikty) nalezneme v čl. 4 odst. 1 nařízení Řím II,⁹⁵ který stanoví jako rozhodné právo té země, kde škoda vznikla. Výjimku v případě škody na životním prostředí představuje čl. 7 Řím II, který umožňuje volbu práva země, kde došlo ke skutečnosti, která ke vzniku škody vedla.⁹⁶ V případě *Okpabi* tak londýnský soud posuzoval případ podle nigerijského práva, které je však ovlivněno britským výkladem *common-law*.⁹⁷

Jak britské, tak nizozemské soudy tedy v přelomových rozsudcích proti Shellu přiznaly odpovědnost mateřské společnosti za aktivity dceřiné společnosti v zahraničí. Podobným otázkám, kterými se zabývají výše zmíněné litigace, se nevyhnou ani strategické žaloby zaměřené na celosvětové emise korporace.

92 VAN DAM, C. *Breakthrough in Parent Company Liability Three Shell Defeats, the End of an Era and New Paradigms*, s. 727.

93 *Ibidem*, 728.

94 *Ibidem*, 729.

95 Nařízení Evropského parlamentu a Rady (ES) č. 864/2007, o právu rozhodném pro mimosmluvní závazky (Řím II).

96 K tomu podrobněji viz VAN CALSTER, G. *Lex ecologia. On applicable law for environmental pollution (Article 7 Rome II), a pinnacle of business and human rights as well as climate change litigation. Praxis des Internationalen Privat- und Verfahrensrechts*. 2022, Vol. 42, No. 5.

97 VAN DAM, C. *Breakthrough in Parent Company Liability Three Shell Defeats, the End of an Era and New Paradigms*, s. 730.

6.4 Klimatická odpovědnost a povinnost snížit emise – Milieudéfensie vs. Shell

Profilovým případem klimatické litigace proti soukromým aktérům je nizozemská žaloba proti Shellu. Typově ji lze označit za strategickou žalobu, která míří „do budoucna“ (tzv. „‘prospective’ corporate framework case“ podle Setzer a Higham)⁹⁸ ve snaze urychlit mitigaci.⁹⁹

Žalobu podala v roce 2019 nevládní organizace Milieudéfensie spolu s dalšími šesti nevládními organizacemi a 17 000 individuálními žalobci. Argumentačně se mohli opírat o úspěšný případ *Urgenda vs. Nizozemsko*, ve kterém holandské soudy¹⁰⁰ stanovily nizozemskému státu zvýšit mitigační ambice na 25 % do roku 2030, aby byly v souladu se scénáři IPCC a Pařížskou dohodou. *Urgenda* byla založena na interpretaci občanského práva, proto bylo možné přijít s podobnými nároky i proti soukromé společnosti (více v kapitole Veroniky Králové nazvané Klimatická strategická litigace v Evropě).

Podle žalobců měl Shell porušit povinnost mitigovat svůj podíl na změně klimatu, jež vyplývá z tzv. nepsaného standardu péče (*unwritten standard of care*), který kodifikuje holandský občanský zákoník (*Burgerlijk Wetboek*, BW).¹⁰¹ Politika mateřské společnosti Shell (jež má odpovídat

98 SETZER, J. – HIGHAM, C. *Global trends in climate change litigation: 2023 snapshot*. Londýn: Grantham Research Institute on Climate Change and the Environment and Centre for Climate Change Economics and Policy, London School of Economics and Political Science, 2023, s. 36; vedle tohoto typu Setzer a Higham rozlišují „retrospektivní“ případy mířící na náhradu za škody způsobené změnou klimatu. Typickým případem je případ *Lliuya vs. RWE*, viz ibidem.

99 Srov. ibidem.

100 Rozhodnutí obvodního soudu v Haagu z 25. 6. 2015 (ECLI:NL:RBDHA:2015:7196) a odvolacího soudu v Haagu z 9. 10. 2018 (ECLI:NL:GHDHA:2018:2610) potvrdil nizozemský nejvyšší soud, viz rozhodnutí Nejvyššího soudu Nizozemska (*Hoge Raad*) z 20. 12. 2019, ECLI:NL:HR:2019:2007. Dostupné z (anglický překlad): <<https://uitspraken.rechtspraak.nl/#!/details?id=ECLI:NL:HR:2019:2007>>.

101 6:162 BW.

za emise produkované celou skupinou, nad kterou vykonává kontrolu) podle žaloby neodpovídá globálním cílům snížení emisí a přispívá tak k nebezpečné změně klimatu.¹⁰²

Standard péče je norma otevřená k soudní interpretaci. Obvodní soud v Haagu vzal do úvahy čtrnáct faktorů,¹⁰³ včetně emisní politiky Shellu, dopadů změny klimatu na Nizozemsko, mezinárodní klimatické cíle, lidskoprávní závazky plynoucí z Evropské úmluvy o lidských právech nebo mezinárodní soft law (tedy právně nezávazné) standardy, které jsou zakotveny v Obecných principech OSN pro byznys a lidská práva (UNGPs). V souhrnu pak dovodil odpovědnost Shellu snížit emise (*reduction obligation*) o 45 % do roku 2030 (vůči roku 2019), tedy nejambicióznější alternativu, kterou žalobci navrhovali.

Před posouzením věci samé soud přiznal žalobcům aktivní legitimaci (tj. způsobilost žalobu vůbec podat), s výjimkou individuálních žalobců¹⁰⁴ a nevládní organizace ActionAid, která reprezentovala zájmy celosvětové populace, včetně budoucích generací. Situace v různých částech světa je příliš rozdílná od té v Nizozemsku, a soud tedy nepřipustil její projednání.¹⁰⁵ Toto restriktivní rozhodnutí soud nijak zvlášť fakticky neodůvodnil – analýza dopadu aktivit Shellu na celosvětovou populaci navíc mohla mít větší váhu než omezení pohledu na jeden evropský stát.¹⁰⁶ Individuální žalobci nebyli připuštěni pro nedostatek „dostatečně určitého individuálního zájmu“, což je pro globální charakter změny klimatu typické.¹⁰⁷

102 *Milieudefensie vs. Shell*, bod 3. 2.

103 *Milieudefensie vs. Shell*, bod 4. 4. 2.

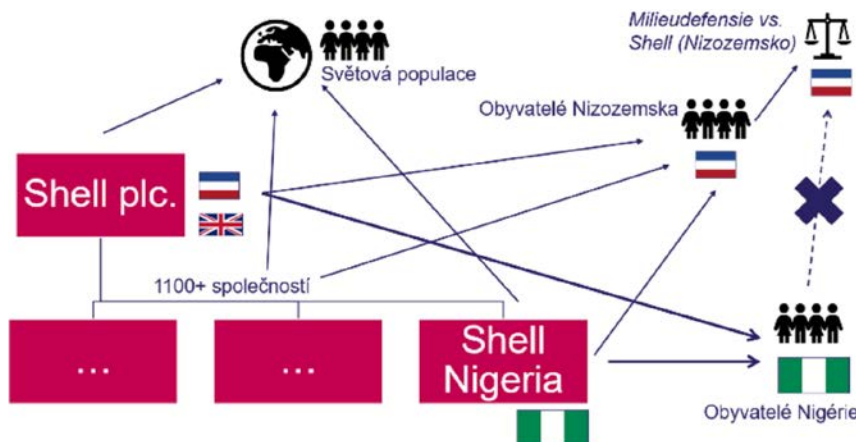
104 *Milieudefensie vs. Shell*, bod 4. 2. 7.

105 *Milieudefensie vs. Shell*, bod 4. 2. 3.

106 Viz kritika v MAYER, B. The Duty of Care of Fossil-Fuel Producers for Climate Change Mitigation. *Transnational Environmental Law*. 2022, Vol. 11, No. 2, s. 407, 409–410. [cit. 2024-01-02.] Dostupné z: <<https://doi.org/10.1017/S2047102522000103>>.

107 *Ibidem*, s. 410.

Soud se tedy zabýval pouze nároky nizozemských nevládních organizací ve veřejném zájmu zastupující obyvatele Nizozemska (viz schéma obr. 2).

Obr. 2: Škoda, kterou způsobuje skupina Shell (v podobě emisí skleníkových plynů), dopadá na celosvětovou populaci. Přestože např. na obyvatele Nigérie a jiných zemí globálního Jihu zranitelných klimatickou krizí dopadá aktivita Shellu výrazněji než na Nizozemce, soud se rozhodl posuzovat zásah do práv pouze obyvatel evropské země.

Příslušnost nizozemského soudu ani možnost, že mateřská společnost může mít povinnost péče za aktivity dceřiných společností v zahraničí, Shell nijak nerozporoval.¹⁰⁸ Její existenci dovodila předchozí judikatura lidskoprávních litigací, mimo jiné ve výše popsanych případech *Oguru* a *Okpabi*.¹⁰⁹

108 Ibidem, s. 409.

109 Viz komparativní analýza: VAN DAM, C. *Breakthrough in Parent Company Liability Three Shell Defeats, the End of an Era and New Paradigms*.

Na základě čl. 7 nařízení Řím II došlo k aplikaci nizozemského práva, které je s otevřenou normou standardu péče klimatickým žalobám poměrně příznivé.¹¹⁰

Díky progresivní interpretaci tohoto občanskoprávního institutu se mohl soud zabývat dopady klimatické změny na lidská práva a podílu emisí nadnárodní korporace na klimatické krizi. V případě posuzování nepsaného standardu péče musí soud poměřovat chování žalovaného s „řádným společenským chováním“. Právě pro posouzení, zda je jednání Shellu v souladu se společenským očekáváním, se soud rozhodl pro analýzu již zmíněných čtrnácti faktorů. Soud tak například poznamenal, že „emise Shellu překračují emise CO₂ většiny států včetně Nizozemska“¹¹¹ a vliv emisí na dopady změny klimatu v Nizozemsku je nesporný¹¹² s „vážnými a nezvratnými dopady na nizozemské občany“¹¹³. K odvrácení nebezpečné změny klimatu v souladu s cíli Pařížské dohody je podle soudu třeba i aktivita nestátních aktérů¹¹⁴ – ke konkrétní povinnosti snížit emise soud dospěl na základě modelů IPCC.¹¹⁵

Soud vyvrátil argument Shellu, že přikázat takovou povinnost snížit emise pouze jednomu aktérovi není efektivním řešením klimatické krize: Skutečnost, že „[Shell] nemůže tento globální problém vyřešit sám, [...] [Shell] nezabývá jeho individuální částečné odpovědnosti snižovat emise skupiny Shell, nad kterou vykonává kontrolu a vliv“.¹¹⁶

110 MAYER, B. *The Duty of Care of Fossil-Fuel Producers for Climate Change Mitigation*, s. 410.

111 *Milieudefensie vs. Shell*, bod 4. 4. 5.

112 Ibidem.

113 Ibidem, bod 4. 4. 6.

114 Ibidem, body 4. 4. 26 an.

115 Ibidem.

116 Ibidem, bod 4. 4. 49.

Po vzoru judikatury *Urgenda* hrají v případě *Milieudefensie* roli lidská práva, která díky interpretaci soukromého práva nepřímou ovlivňují i povinnosti soukromé společnosti. Kromě lidských práv podle Evropské úmluvy o lidských právech hrály zásadní roli nezávazné principy UNGPs, díky kterým mohl soud dovodit spojitost mezi jednáním společnosti a porušením lidských práv.¹¹⁷ Soud sice zdůrazňuje, že Principy UNGPs nejsou právně závazné, představují ale mezinárodně uznávaná „autoritativní“ pravidla chování společností.

Základ tvoří Principy 11 a 12 UNGPs, podle kterých jsou společnosti zodpovědné za dopad svých aktivit na lidská práva nezávisle na odpovědnosti státu, tedy přímo, a týká se všech společností neohledně na jejich strukturu a velikost (Princip 14 UNGPs). Soud přesto bere v potaz postavení a moc Shellu a celé skupiny, kterou ovládá, a konstatuje očekávání s tím spojená.¹¹⁸ Interpretace Principu 13 UNGPs, který rozšiřuje odpovědnost korporací za lidská práva na obchodní vztahy (*business relationships*) v rámci hodnotového řetězce, byla zásadní pro dovození odpovědnosti Shellu za veškeré jemu přiřitatelné emise (tj. včetně *scope 3* emisí koncových uživatelů).¹¹⁹

Rozsudek Shell je příkladem synergie mezi deliktním občanským právem a mezinárodním „soft law“. Cílem tohoto článku není detailní rozbor soukromoprávních aspektů, lze shrnout, že odpovědnost společností za lidská práva představuje podle soudu „globální standard očekávaného chování“. ¹²⁰ Ten Shell porušil, a proto mu soud nařídil, aby zavedl opatření pro snížení emisí.

117 Ibidem, body 4. 4. 11–4. 4. 21.

118 Ibidem, bod 4. 4. 16.

119 Ibidem, body 4. 4. 17–4. 4. 19.

120 Ibidem, bod 4. 4. 13.

Význam lidských práv pro případ *Milieudéfensie* je ale sporný, kdy někteří autoři jejich roli považují pouze za symbolickou a pro závěr soudu nepodstatnou (Mayer),¹²¹ jiní naopak za jádro argumentace soudu.¹²²

Odvážná interpretace nizozemského soudu inspirovala žaloby proti společnostem v jiných státech, např. proti italské energetické společnosti Eni¹²³ nebo švýcarskému producentu cementu Holcim.¹²⁴ Tyto a další spory, stejně jako rozhodnutí soudů vyšší instance v případě *Milieudéfensie*, teprve ukážou, jak dokáže právní systém na aktivity fosilních společností reagovat.

121 MAYER, B. *The Duty of Care of Fossil-Fuel Producers for Climate Change Mitigation*, s. 413.

122 BURGERS, L. An Apology Leading to Dystopia: Or, Why Fuelling Climate Change is Tortious. *Transnational Environmental Law*. 2002, Vol. 11, No. 2, s. 419. [cit. 2024-01-02.] Dostupné z: <<https://dx.doi.org/10.1017/s2047102522000267>>.

123 CLIMATE CASE CHART. Greenpeace Italy et. Al. v. ENI S.p. A., the Italian Ministry of Economy and Finance and Cassa Depositi e Prestiti S.p. A. In: *Climate Case Chart* [online]. [cit. 2024-01-02.] Dostupné z: <<https://climatecasechart.com/non-us-case/greenpeace-italy-et-al-v-eni-spa-the-italian-ministry-of-economy-and-finance-and-cassa-depositi-e-prestiti-spa/>>.

124 CLIMATE CASE CHART. Asmania et al. vs. Holcim. In: *Climate Case Chart* [online]. [cit. 2024-01-02.] Dostupné z: <<https://climatecasechart.com/non-us-case/four-islanders-of-pari-v-holcim/>>.

6.5 Závěr: Byznys, lidská práva a změna klimatu?

Nedostatečná regulace korporací je jeden z důsledků globalizace a souvisí i s klimatickou krizí. Dopad změny klimatu na lidská práva je v současné době bohužel nevyhnutelný. Na příkladu nadnárodní korporace Shell jsem ukázal, jaké podoby může korporátní zásah do lidských práv mít a hlavně jaké jsou mezery v současné regulaci a jaké rozdílné prostředky mají jednotliví žalobci k dispozici.

Celkový dopad korporátních aktivit na klimatický systém nelze oddělit od bezprostředních lidskoprávních dopadů těžby, zejména v zemích globálního Jihu. Klimatickou litigaci (proti korporacím) tak lze brát jako součást širších lidskoprávních litigací (které jsou projevem hnutí *Business and Human Rights*) proti zasahování do životního prostředí a porušování lidských práv aktivitou korporací, které se klimatu mohou dotýkat jen okrajově. Posouzení dílčích úniků ropy v případě *Oguru* tak například usnadnilo úspěch žalobců v případě *Milieudefensie* s mnohem širším záběrem.

Nejen že společnosti uplatňují dvojí standard¹²⁵ v přístupu k životnímu prostředí a sociálním dopadům svých aktivit, když se v zemích globálního Jihu uchylují k aktivitám, které by v jejich domovských zemích nebyly přípustné; z analýzy v podkapitolách 2 a 3 vyplývá také nepoměr v možnostech právní ochrany obyvatel zemí globálního Jihu (Nigérie) a globálního Severu (Nizozemsko).

Obyvatelé Nigérie, které produkce ropy přímo postihuje destrukcí životního prostředí a poškozováním zdraví, mají v kontextu africké země omezené prostředky, jak se domoci nápravy. Obrací se proto za pomoci nevládních organizací na evropské soudy. Přestože evropské soudy dovodily odpovědnost mateřské společnosti Shell za dění v Nigérii, příznivé

125 HUMAN RIGHTS WATCH. *The Price of Oil: Corporate Responsibility and Human Rights Violations in Nigeria's Oil Producing Communities*, s. 52.

rozsudky a náhrada škody nepředstavují účinné řešení environmentálních problémů v zemi.

Opačná situace je v Nizozemsku. Silná občanská společnost a příznivý právní řád znamenají vhodné podmínky pro podání klimatické žaloby. Hodí se připomenout, že nizozemský soud posuzoval porušení povinnosti péče Shellu jen vůči obyvatelům Nizozemska, nikoliv celosvětové populaci (i když mohl, viz podkapitola 6.4 a obr. 2). Na celkovém posouzení a významu případu to nic nemění, jedná se však o symbol vystihující nevyrovnané postavení lidských populací, co se domáhání se klimatické spravedlnosti týče. Množství úspěšných nároků proti Shellu také vypovídá o relativní vstřícnosti práva evropských států pro podobné spory, např. ve srovnání se situací v USA.¹²⁶

Lze tedy uzavřít, že klimatická (ne)spravedlnost se projevuje i v přístupu k soudní ochraně.

Klimatické nerovnosti a vztah globálního Jihu a globálního Severu proto komunikují i samotné klimatické žaloby – připomenout lze žalobu peruánského farmáře *Lluyi proti německé energetické společnosti RWE*¹²⁷ nebo čerstvý případ *Asmania vs. Holcim*.¹²⁸

Cílem tohoto příspěvku bylo poukázat na příkladu jedné společnosti na to, jaký může mít vliv v rámci svého dodavatelského řetězce na lidská práva a klima. S klimatickou litigací proti společnostem se pojí další

126 Viz závěr Spitzera a Burtschera: SPITZER, M. – BURTSCHER, B. *Liability for Climate Change: Cases, Challenges and Concepts*. *Journal of European Tort Law*. 2017, Vol. 2017, No. 2, s. 176. [cit. 2024-01-02.] Dostupné z: <<https://dx.doi.org/10.1515/jetl-2017-0009>>.

127 CLIMATE CASE CHART. Luciano Lluya v. RWE AG. In: *Climate Case Chart* [online]. [cit. 2024-01-02.] Dostupné z: <<https://climatecasechart.com/non-us-case/lluya-v-rwe-ag/>>.

128 Žalobci jsou obyvatelé indonéského ostrova Pari, který ohrožuje zvedající se hladina moře. Viz CLIMATE CASE CHART. Asmania et al. vs. Holcim. In: *Climate Case Chart* [online]. [cit. 2024-01-02.] Dostupné z: <<https://climatecasechart.com/non-us-case/four-islanders-of-pari-v-holcim/>>.

otázky (např. otázka příčinné souvislosti, vymahatelnosti nebo odpovědnosti vedení společnosti¹²⁹), které přesahují rámec tohoto článku. Zároveň se jedná o problematiku přesahující právo a související s (globálním) ekonomickým systémem.

Lze uzavřít, že v případě nedostatečné veřejnoprávní regulace korporátních aktivit ze strany států a mezinárodního práva nastupují prostředky soukromého práva, které nebylo konstruováno pro řešení komplexních případů souvisejících s klimatem.¹³⁰ Všudypřítomnost klimatické změny a mnohost aktérů, kteří ji způsobují, tak činí problémy např. v případě posouzení, za které emise je daný subjekt odpovědný. Zároveň dochází k čím dál tím většímu zdůrazňování lidskoprávní dimenze i v těchto sporech. V kontextu změny klimatu a jejích dopadů na lidská práva je zakotvení lidskoprávní odpovědnosti korporací na místě, ať už na národní (formou zákonů o náležité péči v oblasti lidských práv),¹³¹ evropské,¹³² nebo mezinárodní úrovni v podobě závazné mezinárodní smlouvy.¹³³

129 Otázka odpovědnosti představenstva Shellu v důsledku neplnění rozsudku *Milieudefensie vs. Shell* byla předmětem sporu *ClientEarth v. Shell's Board of Directors*, viz CLIMATE CASE CHART. *ClientEarth v. Shell's Board of Directors*. In: *Climate Case Chart* [online]. [cit. 2024-01-02.] Dostupné z: <<https://climatecasechart.com/non-us-case/clientearth-v-shells-board-of-directors/>>.

130 Srov. analýzu viz SPITZER, M. – BURTSCHER, B. *Liability for Climate Change: Cases, Challenges and Concepts*.

131 Anglicky *Human rights due diligence*. Viz např. SCHILLING-VACAFLOR, A. Putting the French Duty of Vigilance Law in Context: Towards Corporate Accountability for Human Rights Violations in the Global South?

132 Viz návrh Směrnice Evropského parlamentu a Rady o náležité péči podniků v oblasti udržitelnosti a o změně směrnice (EU) 2019/1937 (COM/2022/71 final). Dostupné z: <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/?uri=CELEX%3A52022PC0071>>.

133 Viz např. MACCHI, C. A Treaty on Business and Human Rights: Problems and Prospects. In: LETNAR CERNIC, J. – CARRILLO-SANTARELLI, N. (eds). *The Future of Business and Human Rights: Theoretical and Practical Considerations for a UN Treaty*. Intersentia, 2018.

Jestli případ *Milieudefensie vs. Shell* vypovídá o rodící se „klimatické odpovědnosti společnosti“, ¹³⁴ respektive „povinnosti náležité péče (*due diligence*) v oblasti klimatu“, ¹³⁵ napoví vývoj příštích let. Odpovědnost fosilních korporací za klima bude ale s čím dál závažnějšími projevy klimatické krize čím dál aktuálnější a praktičtější otázkou, jak napovídá například vývoj v USA, ¹³⁶ nebo dokonce debata v České republice. ¹³⁷

134 WEBER, R. H. – HÖSLI, A. Corporate Climate Responsibility – The Rise of a New Governance Issue. *Sui-generis.ch*. 2021. [cit. 2024-01-02.] Dostupné z: <w>.

135 „Climate due diligence“, viz MACCHI, C. The Climate Change Dimension of Business and Human Rights: The Gradual Consolidation of a Concept of ‘Climate Due Diligence’. *Business and Human Rights Journal*. 2021, Vol. 6, No. 1. [cit. 2024-01-02.] Dostupné z: <<https://doi.org/10.1017/bhj.2020.25>>.

136 Viz nová vlna žalob amerických států (v čele s Kalifornií) a samospráv proti fosilním korporacím na náhradu škody, viz NOOR, D. ‘Game changing’: spate of US lawsuits calls big oil to account for climate crisis. In: *Guardian* [online]. 7. 6. 2023 [cit. 2024-01-02.] Dostupné z: <<https://theguardian.com/us-news/2023/jun/07/climate-crisis-big-oil-lawsuits-constitution>>.

137 Viz např. studie Greenpeace o potenciální trestněprávní odpovědnosti fosilních společností: POKORNÝ, T. – BERANOVÁ, E. – BAKULE, J. *Klimatická vražda*. Greenpeace, 2023. Dostupné z: <<https://www.greenpeace.org/static/planet4-czech-republic-stateless/2023/10/405c6bd3-klimaticka-vrazda.pdf>>.

Mezi nebem a zemí: osévání mraků pohledem mezinárodního práva

Markéta Gregorová

Ve více než dvou stech světových povodích sdílejí státy vodní zdroj. Dostupnost a kvalita konvenčních sladkovodních zdrojů jsou a nadále i budou ovlivněny klimatickou změnou. Státy adaptující se na nedostatek vody využívají nové technologie k jejímu získávání skrze odsolovací zařízení, dokonalejší čištění odpadních vod i sběr dešťové vody. Jednou z technologií využívajících potenciál vodní páry jako plynného skupenství vody je tzv. osévání mraků. Cílem této metody je aplikací chemických látek katalyzovat dešťové či sněhové srážky v určité oblasti.

Osévání mraků jako způsob využívání vody nacházející se nad územím státu se sice v současnosti provádí pouze na lokální úrovni, ale do budoucna může představovat významnou činnost s potenciálním dopadem na okolní státy. Kapitola provede čtenářstvo možnými úskalími, které osévání mraků přináší pro nastavení pravidel mezinárodního práva, představí současný stav vývoje metody a nastíní možnosti, jak lépe přispět k účinné ochraně atmosféry a sladkovodních zdrojů.

7.1 Úvod

Sladkovodní zdroje procházejí v posledních letech a desetiletích proměnou. Klimatická změna dle vědeckých poznatků již zasahuje malý i velký hydrologický cyklus¹ a prognózy vývoje klimatických podmínek života na

1 Hydrologický cyklus neboli koloběh vody je neustálý pohyb masy vody na povrchu Země, nad ním a pod ním. Cirkulující voda v jeho průběhu mění své skupenství. Rozlišujeme velký oběh vody, probíhající mezi pevninou a oceány, a malý oběh vody, který probíhá buď nad oceány, nebo nad pevninou (tedy co se vypaří z určité plochy, tam také spadne v podobě srážek). Množství kolující vody na Zemi přitom zůstává téměř konstantní.

Zemi ukazují na jejich pokračující významné změny.² S vědomím, že jak povrchové, tak podzemní zdroje vody budou v některých částech světa v důsledku těchto změn méně dostupné a/nebo více znečištěné, je třeba zacházet s těmito zdroji udržitelně. Ruku v ruce s šetrným využíváním čím dál vzácnějšího přírodního zdroje jde i hledání inovativních způsobů, jak doplnit nedostatek dostupného zdroje v podobě kapalné sladké vody a adaptovat se na změny klimatu.

Nemalá část sladkovodních zdrojů se nachází na území vícero států. Sdílená povaha těchto zdrojů klade vyšší nároky na jejich využívání z pohledu mezinárodního práva. Státy jsou především povinny využívat zdroj spravedlivým a rozumným způsobem, který zajišťuje stejný přístup k užitkům ze zdroje všem státům sdílejícím tento zdroj. Zároveň mají povinnost zdržet se takového využívání zdroje, které by způsobilo závažnou škodu jinému státu jej sdílejícímu. Stavba vodní elektrárny na toku sdílené řeky, čerpání vody nashromážděné v podzemní zvodni nacházející se na území vícero států či znečištění sdíleného jezera chemickými látkami představují zásahy, jejichž důsledky se projeví v dalších částech vodních toků a ovlivní tak všechny státy v povodí.

Státy proto mají pro naplnění nastíněných zásad využívání zdrojů jednat s opatrností a předejít možným škodlivým vlivům nejen na životní prostředí ostatních států v povodí. Nadto mají sbírat a sdílet mezi sebou informace o hydrologických vlastnostech sladkovodních zdrojů na jejich území s cílem poznat jejich stav a napomoci k zamezení jejich trvalým negativním změnám. Mají být rovnocennými partnery v péči o tyto zdroje s vědomím, že bez spolupráce při jejich sdíleném využívání mohou být nevratně vyčerpány či znečištěny. Právě mezinárodní právo je rámcem

2 Chapter 8: Water cycle changes. Climate Change 2021: The Physical Science Basis: Intergovernmental Panel on Climate Change [online]. Cambridge University Press, 2021. [cit. 2022-09-24.] Dostupné z: <https://www.ipcc.ch/report/ar6/wg1/downloads/report/IPCC_AR6_WGI_Chapter_08.pdf>.

pro nastavení pravidel chování států při sdílení přírodních zdrojů a napomáhá tak k ochraně a zabezpečení jejich využívání do budoucna.³

Nastíněné trendy toho, kde a v jakém množství a kvalitě se sdílené sladkovodní zdroje budou vlivem klimatické změny nacházet, motivují státy i nestátní aktéry k adaptačním strategiím. Příkladem získávání sladké vody jsou odsolovací zařízení, systémy zachytávání dešťové vody a hospodaření s ní či zařízení na kondenzaci mlhy a distribuci zachycené vody do krajiny. Jednou z podob vodního zdroje, který lze přeměnit do kapalné podoby, je atmosférická voda v podobě vodní páry. Metodou této přeměny je tzv. osévání mraků (*cloud seeding*), které spočívá v řízené reakci látky s vodou v podobě mraků v troposféře s cílem způsobit dešťovou či sněhovou přeháňku.

Právě touto metodou se zabývá kapitola, která si klade za cíl představit ji v kontextu pravidel vyplývajících z mezinárodního práva zavazujícího státy. Státy mohou být (vedle nestátních aktérů) jak těmi, kteří metodu využívají ve svůj prospěch, tak těmi, kteří jsou negativně dotčeni důsledky tohoto využívání. Vzhledem ke sdílené povaze atmosféry platí pro státy stejná pravidla jako v případě sdílených vodních zdrojů. Přispějí tato pravidla mezinárodního práva k účinné ochraně atmosféry a vody? Jaký je současný stav vývoje metody? Je využívání této metody způsobilé mít závažné dopady na státy v blízkosti státu využívajícího tuto metodu pro zvýšení úhrnu srážek v dané lokalitě? Jaká úskalí přináší metoda pro současné nastavení pravidel mezinárodního práva, také s ohledem

3 Příkladem mezinárodní regionální smlouvy obsahující tyto zásady je Dohoda o spolupráci v zájmu udržitelného rozvoje povodí Mekong (*Agreement on the Cooperation for the Sustainable Development of the Mekong River Basin*) z roku 1995, uzavřená mezi Laosem, Kambodžou, Thajskem a Vietnamem. Mezi mezinárodní globální smlouvy o sdílených vodních zdrojích s těmito zásadami řadíme Úmluvu OSN o právu neplavebního využívání mezinárodních vodních toků (*UN Convention on the Law of the Non-Navigational Uses of International Watercourses*) z roku 1997 a Úmluvu Evropské hospodářské komise OSN o ochraně a využívání hraničních vodních toků a mezinárodních jezer (*United Nations Economic Commission for Europe Convention on the Protection and Use of Transboundary Watercourses and International Lakes*) z roku 1992.

na klimatickou spravedlnost? Na tyto otázky se autorka pokouší nalézt odpovědi v této kapitole.

7.2 Osévání mraků jako novodobé přivolávání deště

Osévání mraků se řadí mezi technologie umožňující uměle dosáhnout změny počasí na lokální úrovni.⁴ Vedle osévání mraků je dalším způsobem řízeného působení na atmosféru rozptylování mlhy a bouřek způsobujících krupobití. Na rozdíl od osévání mraků však není cílem těchto technologií zvýšit úhrny srážek v místním měřítku. V současnosti jsou technologie změny počasí využívány v různé škále ve více než padesáti státech světa, kde také probíhá výzkum jejich účinnosti a negativních vlivů na životní prostředí a lidské zdraví.⁵

Počátky technologie změny počasí sahají do 40. let minulého století. Inženýři společnosti General Electric ze Spojených států amerických učinili klíčové objevy pro umožnění řízené přeměny atmosférické vody na vodu kapalnou. Zjistili, že částičky suchého ledu vnášené do uzavřeného chladného prostředí s určitými podmínkami katalyzují vznik větších ledových krystalů. Následně se pokusili nahradit suchý led jodidem stříbrným s podobnou strukturou. Po úspěšné sérii pokusů následoval první

4 Kromě řízené změny počasí dochází ke změně též přirozenou cestou. Příkladem jsou doložené erupce vulkánů, které způsobily snížení průměrné globální teploty o dva až tři stupně Celsia, či satelity zachycené změny intenzity dopadu slunečního záření na zemský povrch v důsledku vypouštění látek z dopravních lodí do ovzduší. Historicky nejmohutnější naměřená erupce na Zemi byla erupce filipínského vulkánu Pinatubo v roce 1991, která měla za následek snížení globální teploty o 1,3 stupně Celsia po dobu následujících tří let. Volcanoes Can Affect Climate. *U.S. Geological Survey* [online]. U.S. Department of the Interior, 2023 [cit. 2023-08-19]. Dostupné z: <<https://www.usgs.gov/programs/VHP/volcanoes-can-affect-climate>>.

5 Mezi státy, které investují nejvíce prostředků do výzkumu a aplikace metody, se řadí Austrálie, Čína, Francie, Řecko, Indie, Rusko, Saudská Arábie a Turecko. Motivace států je často hnána nedostatkem vody v suchých regionech. MUNOZ, Lisa M. P. Seeding Change in Weather Modification Globally. *The World Meteorological Organization Bulletin* [online]. 2017, Vol. 66, No. 1. [cit. 2023-08-19]. Dostupné z: <<https://public.wmo.int/en/resources/bulletin/seeding-change-weather-modification-globally>>.

experiment s rozptýlením suchého ledu vypuštěného letadlem do mraku s cílem vyvolat sněhové přeháňky, který proběhl v roce 1946 s výsledkem potvrzujícím laboratorní experimenty. Od této doby se výzkum a využívání metody rozšířily též mimo hranice USA.

Postupně byly vyvinuty dva typy osévání mraků. Jeden z nich je založen na původním experimentu spočívajícím v zavádění částecí látek, jako je jodid stříbrný, do mraků s teplotou pod bodem mrazu (tzv. glaciogenické osévání). Tyto částecíky způsobí dřívější přeměnu vodní páry na ledové krystaly, které postupně rostou na objemu, až začnou padat k zemi ve formě srážek. Druhý typ osévání zavádí částecíky soli do mraků s vyšší teplotou a vyvolává obdobnou reakci (tzv. hydroskopické osévání). K osévání se kromě letadel používají také zařízení umístěná na zemi ve vysokých nadmořských výškách.

Například ve Spojených státech amerických je osévání mraků aplikováno ve státech na západě v okolí řek Rio Grande a Colorado (Wyoming, Colorado, Utah a další), jejichž průtok již nepostačuje uspokojení poptávky po vodě. Aplikace a výzkum technologie jsou financovány jak státními úřady, tak soukromými subjekty (například horskými resorty). Mraky v této lokalitě se osévají s cílem obnovovat zásoby vody ve formě sněhu na horských vrcholcích.⁶ Pokroku v aplikaci metody odpovídá i pokrok v její regulaci na národní i federální úrovni. Již v roce 1976 byl přijat zákon o regulaci změn počasí (*Weather Modification Regulatory Act*)⁷ obsahující základní rámec pro spolupráci států při aplikaci a výzkumu osévání mraků. Federální státy by podle tohoto zákona měly poskytovat subjektům provozujícím osévání licence.

6 HARVEY, Chelsea. Eight states are seeding clouds to overcome megadrought. *Scientific American* [online]. 2021 [cit. 2023-08-19]. Dostupné z: <<https://www.scientificamerican.com/article/eight-states-are-seeding-clouds-to-overcome-megadrought/>>.

7 *Weather Modification Regulation Act*. H.R. 4069. 95th Congress (1977–1978). In: *Congress.gov* [online]. [cit. 2023-08-19.] Dostupné z: <<https://www.congress.gov/bill/95th-congress/house-bill/4069?s=1&r=11>>.

Tomu, aby mohla být metoda využívána ve větší míře napříč státy světa, brání několik překážek. Zaprvé, metoda nemůže fungovat, aniž by byl v atmosféře již zformován mrak jako masa vysrážené vodní páry. Dosud nebyl vynalezen způsob, jak mraky uměle vytvořit. Zadruhé, úspěšnost metody závisí na vlastnostech mraků, jako je teplota, výška, v níž se nacházejí, a míra znečištění ovzduší v oblasti. Provedené výzkumy ukazují, že vhodným prostředím pro osévání jsou chladné mraky ve vlhkých horských oblastech.⁸ Nevyskytují-li se tedy v daném podnebném pásmu mraky s vyhovujícími parametry, jsou státy nacházející se v této části světa nuceny hledat jiné adaptační strategie, které jim zajistí dostatek vody. Zatřetí, zvýšení účinnosti metody je podmíněno výzkumem počasí za použití nástrojů, jako je matematické modelování, monitorování stavu počasí a jeho změn radarem, rozsáhlá analýza nasbíraných dat a laboratorní experimenty. Provádění výzkumů znesnadňuje vysoce proměnlivá povaha počasí a skutečnost, že v troposféře vznikající mraky se liší jeden od druhého tak, že sesbíraná data z určitého časového úseku v určitém prostředí prakticky nelze znovu ověřit opakovaným modelováním daných podmínek. Je-li vývoj stavu počasí jedinečný v daném místě a čase, pak je pouze velmi omezeně možné modelovat scénáře „bez použití“ a „s použitím“ technologie osévání mraků. Dokud se nezlepší vědecké postupy zachycující přírodní procesy v atmosféře, nelze postupovat v zavádění technologie v širším měřítku s vyšším úhrnem srážek v oblasti. Začtvrté, i kdyby se stát nacházel v oblasti s vhodnými podmínkami k využívání metody, investice do výzkumu jsou natolik vysoké, že lze očekávat prohloubení rozdílů mezi rozvojovými a rozvinutými státy (stejně jako v případě výzkumu jiných adaptačních strategií). Přístup k využívání této technologie se tak dotýká otázky klimatické spravedlnosti.

8 MUNOZ, Lisa M. P. Seeding Change in Weather Modification Globally. *The World Meteorological Organization Bulletin* [online]. 2017, Vol. 66, No. 1. [cit. 2023-08-19.] Dostupné z: <https://wmo.int/media/magazine-article/seeding-change-weather-modification-globally>.

Metoda zároveň představuje atraktivní způsob, jak získat vodu z nekonvenčních zdrojů.⁹ Porovnájí-li se například náklady na tvorbu jednoho kubického metru vody z nádrží v odsolovacím zařízení a z dešťových srážek spadlých vlivem osévání, je osévání zásadně levnější metodou.¹⁰

Důležitou otázkou je, jaké jsou dopady využívání metody na životní prostředí a lidské zdraví. Osévání mraků má široký dopad na složky životního prostředí. K chemické reakci dochází v atmosféře jako plynném obalu Země, když mění skupenství vody nacházející se v podobě vodní páry. Bezesporu ovlivňuje výměnu vody mezi zemí a vzduchem, hydrologický cyklus a tím i množství vody v kapalném skupenství na daném území. Na vodu i koncentraci vodní páry ve vzduchu jsou navázány ekosystémy tvořené živými i neživými složkami přírody. Z pohledu ochrany životního prostředí tak lze vnímat rizika ohrožení a poškození vztahující se k velké části toho, co vůbec životní prostředí představuje, včetně člověka v tomto prostředí žijícího. Výzkumy dopadů vnášení jodidu stříbrného do atmosféry ukázaly, že v současnosti nemá tato lokální změna počasí zásadní vliv na životní prostředí.¹¹ V souvislosti s vývojem metody a používáním nových látek s cílem zvýšit účinnost osévání je namístě přistupovat k jeho aplikaci s obezřetností a předběžnou opatrností. Důsledné výzkumy dopadů vždy musí předcházet jakémukoliv plošnému využívání nových technologií.

Lze shrnout, že osévání mraků jako metoda změny počasí je v současnosti užívanou technologií, jejímž intenzivním výzkumem se zabývají interdisciplinární vědecké týmy. Cílem zkoumání je kromě mapování

9 Nekonenční zdroj pro své využívání vyžaduje aplikaci „nové technologie“, nelze ho tak využít ve svém přirozeném stavu.

10 LACHHAB, Rania. *The Economic Impacts of Weather Modifications on Water Resources* [online]. 2023 Annual Meeting, July 23–25, Washington D.C. 335795, Agricultural and Applied Economics Association. 2023 [cit. 2023-08-19]. Dostupné z: <https://ideas.repec.org/p/ags/aaea22/335795.html>.

11 *Cloud seeding*. *Absolute Astronomy* [online]. Silverdale Interactive, 2023 [cit. 2023-08-19]. Dostupné z: http://www.absoluteastronomy.com/topics/Cloud_seeding.

možných negativních dopadů metody na životní prostředí také zvýšení její účinnosti a její rozšíření na větší území. Je patrné, že metoda bude mít vliv na sdílení sladkovodních zdrojů států. Zatímco jednomu státu může dát do ruky efektivní nástroj k získávání vody k závlaze zemědělské půdy, druhému státu může odjímat srážkové mraky nutné k přirozenému doplnění vody na jeho území. Je proto namístě, aby do interdisciplinárních týmů byly přizvány též právničky a právníci zkoumající vhodné nastavení mezinárodněprávních pravidel osévání mraků.

7.3 Regulace osévání mraků v mezinárodním právu

Podívejme se nyní na osévání mraků jako na činnost prováděnou státem na jeho území,¹² která má vliv na alokaci vody na území druhého státu. Státy spolu sdílí atmosféru, zahrnující vodu v plynném skupenství, jež spadne v kapalném skupenství do toho či onoho státu a dále bude migrovat na jejich území. Atmosféru vnímejme jako médium velmi citlivé na znečištění, v němž probíhá neustálý pohyb a výměna látek. Inherentní vlastností znečištění atmosféry je jeho přeshraniční charakter. Z této nadnárodní perspektivy je patrné, že mají-li být nastavena pravidla této činnosti v atmosféře, měla by být zakotvena na mezinárodní úrovni.

Osévání mraků není aktuálně předmětem žádné mezinárodní smlouvy, nicméně některé smlouvy se dotýkají metod změny počasí. Kromě smluv jsou normy mezinárodního práva obsaženy v obecných principech mezinárodního práva a mezinárodních obyčejích. Právě ty představují za daného stavu vývoje mezinárodního práva hlavní zdroj pravidel chování států při osévání mraků.

Úmluva o zákazu vojenského nebo jakéhokoliv jiného nepřátelského použití prostředků měnících životní prostředí (*Convention on the prohibition of military or any other hostile use of environmental modification*

¹² Území státu zahrnuje nejen zemský povrch, ale také prostor nad zemí do určité výšky a pod zemí do středu Země.

techniques, dále jen „ENMOD“) z roku 1977¹³ vznikla jako reakce na operaci Popeye. Projekt americké vlády cílil na zvýšení dešťových srážek v období monzunů na území Vietnamu v rámci války, kterou vedla mezi lety 1955 a 1975. Sesuvy půdy a snížením kvality povrchů cest ke zpomalení či zamezení dopravy byl celkově znesnadněn přesun vietnamských jednotek v území, což napomohlo v postupu americké armády.

Osévání mraků je v ENMOD rámováno jako prostředek měnící životní prostředí a využívající jej ve válce. Ve vztahu k vodním zdrojům se rozšířilo spojení „weaponizace vody“, která může mít podobu řízeného zaplavití území nepřátelského státu (útoky na vodní přehrady, vodní distribuční soustavu apod.) nebo zamezování přístupu k vodě či znečišťování vodních zdrojů.¹⁴ ENMOD však dopadá pouze na případy použití prostředků ve válce proti jinému státu a nevztahuje se na situace nastalé mimo válečný konflikt i přes to, že by použití prostředků bylo druhým státem vnímáno jako nepřátelské.¹⁵

Další relevantní mezinárodní smlouvou je Úmluva OSN o právu neplavebního využívání mezinárodních vodních toků (*UN Convention on the Law of the Non-Navigational Uses of International Watercourses*, dále jen

13 *Convention on the prohibition of military or any other hostile use of environmental modification techniques* [online]. New York: United Nations, 1977 [cit. 2023-08-19]. Dostupné z: <https://treaties.un.org/doc/Treaties/1978/10/19781005%2000-39%20AM/Ch_XXVI_01p.pdf>.

14 Příkladem weaponizace vody jsou letecké útoky izraelské armády na zavlažovací systém v pásu Gazy na území Palestiny či protržení přehrady na řece Dněpr v Ukrajině (za které byla zodpovědná nejspíše ruská armáda).

15 KOLPAK, Gabriela. From ENMOD to geoeengineering: the environment as a weapon of war. *Conflict and Environment Observatory* [online]. 2020 [cit. 2023-08-19]. Dostupné z: <<https://ceobs.org/from-enmod-to-geoengineering-the-environment-as-a-weapon-of-war/>>.

„UNWC“) z roku 1997,¹⁶ která směřuje k využívání sdílených sladkovodních zdrojů státy, na jejichž území se tyto zdroje nachází. UNWC stojí na dvou základních principech, které patří mezi mezinárodní obyčeje, což má za důsledek, že jsou platné i bez toho, aby byl stát smluvní stranou této úmluvy.

Podle principu spravedlivého a rozumného využívání sdílených vod jsou státy povodí povinny využívat mezinárodní vodní tok spravedlivým a rozumným způsobem s cílem dosáhnout jeho optimálního a udržitelného využití s přihlédnutím k zájmům dalších států povodí a se zohledněním přiměřené ochrany vodního toku. Státy se podílejí na využívání, rozvoji a ochraně mezinárodního vodního toku spravedlivým a rovnocenným způsobem, což zahrnuje jak právo vodní tok využívat, tak povinnost spolupracovat při jeho ochraně. Princip nezpůsobování závažné škody druhému státu znamená, že stát využívající vodní tok má povinnost počínat si tak, aby nevznikla škoda, a pokud již vznikne, aby byl navrácen stav před jejím vznikem či aby byla tato škoda nahrazena, není-li to možné. Zároveň však stát nemusí tuto škodu nahrazovat, pokud prokáže, že naplnil standard náležité péče, tedy že přijal veškerá opatření, která jsou přiměřená, aby předešel vzniku škody.

Osévání mraků sice nelze zařadit pod využívání vodního toku, nicméně v širším kontextu odpovídajícím vodnímu cyklu je vodní pára tvořící mraky pouze jinou podobou vody obsažené ve vodních tocích. Jak uvidíme dále, pravidla využívání vodních toků jsou velmi blízká využívání atmosféry, která patří stejně jako voda mezi sdílené přírodní zdroje.

Mezinárodní smlouva o využívání atmosféry v mezinárodním právu nefiguruje. Existuje však návrh doporučení Komise OSN pro mezinárodní

16 *Convention on the Law of the Non-navigational Uses of International Watercourses Adopted by the General Assembly of the United Nations on 21 May 1997* [online]. United Nations, 2014 [cit. 2023-08-19]. Dostupné z: <https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/8_3_1997.pdf>.

právo (*International Law Commission*, dále jen „ILC“) o ochraně atmosféry (*Draft Guidelines on the Protection of the Atmosphere*, dále jen „Návrh doporučení“) ¹⁷ z roku 2021. ILC v rámci vývoje pravidel mezinárodního práva hraje důležitou roli, neboť je expertním tělesem navrhu- jícím úpravu právního režimu pro nové fenomény a otázky, které dopo- sud nebyly na úrovni mezinárodního práva adresovány mezinárodními smlouvami. Výsledkem práce ILC jsou pak návrhy článků a doporučení včetně jejich detailního odůvodnění představující důležitý zdroj inspirace pro později přijaté smlouvy.

Komise přistoupila k formulování svých doporučení k právnímu režimu ochrany atmosféry před více než dvěma lety především v souvislosti se zesilováním skleníkového efektu a prohlubující se klimatickou změnou. Vzhledem ke sdílené povaze atmosféry jako přírodního zdroje se v návrhu doporučení zrcadlí princip spravedlivého a rozumného využívání obsa- žený v UNWC. Doporučení č. 7 stanoví, že činnosti směřující k úmyslně rozsáhlé změně atmosféry by měly být prováděny pouze s obezřetností a opatrností v souladu s normami mezinárodního práva včetně těch týkajících se posuzování vlivu na životní prostředí (*Environmental Impact Assessment*, dále jen „EIA“).

Komentář k doporučení vysvětluje, že se těmito činnostmi rozumí také metody souhrnně nazývané jako geoinženýrství (*geoengineering*) neboli klimatické inženýrství. Geoinženýrství se snaží zabránit některým nega- tivním dopadům klimatické změny nikoliv snižováním emisí skleníkových plynů, ale různými způsoby předpokládajícími využití existujících či nových technologií. Dělí se na metody odstraňování skleníkových plynů z atmosféry (*carbon dioxide removal*) a metody záměrné modifikace množství sluneční energie dopadající na povrch Země nebo množství tepla unikajícího zpět do vesmíru (*solar radiation management*). Druhá ze

17 *Draft Guidelines on the Protection of the Atmosphere, with commentaries: A/76/10* [online]. New York: United Nations, 2021 [cit. 2023-08-19], s. 13–51. Dostupné z: <https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/8_8_2021.pdf>.

zmiňovaných metod může mít podobu vypouštění sulfátových částic do stratosféry s cílem rozptýlit sluneční světlo a tím i snížit teplotu povrchu Země. Jsou-li rozprašovány solné částičky do stratosféry, mraky se stávají běžnějšími a odrážejí více slunečního záření do vesmíru. Tyto metody aplikované v globálním měřítku spojuje velký územní rozsah, vysoký stupeň a nepředvídatelnost rizika a nevratnost potenciálně vzniklých ekologických škod.¹⁸

Jaký je rozdíl mezi metodami změny počasí a geoinženýrstvím? Zatímco v případě osévání mraků jsou vypouštěny částičky do troposféry, nejnížší části atmosféry ve výšce od 9 do 18 km nad zemským povrchem, tvořené v drtivé většině vodní párou a aerosoly, v případě geoinženýrství dochází k ovlivňování stratosféry nacházející se nad touto vrstvou. Rozdíl je patrný i v cíli obou metod. Osévání mraků je motivováno snahou zvýšit úhrn srážek v dané lokalitě, geoinženýrství má pomoci k odvrácení klimatické změny skrze působení na přírodní procesy ovlivňující planetární ekosystém. Další rozdíl spočívá v rozsahu aplikace metod. Jak bylo výše vysvětleno, osévání mraků nebude možné využívat globálně z důvodu nepříznivých přírodních podmínek v daném místě. Naopak účinnost geoinženýrství je svázána právě s globální aplikací. Osévání mraků tak nelze bez dalšího zařadit mezi metody geoinženýrství. Stále je však namístě ve světle doporučení ILC přistupovat k jakékoli činnosti mající vliv na atmosféru s opatrností a obezřetností.

Z výše uvedeného plyne, že mezinárodní smlouvy a výstupy práce mezinárodních právních týmů požívajících autority se dotýkají osévání mraků

18 Doposud nebyly například přesvědčivě zjištěny dopady modifikace množství sluneční energie dopadajícího na povrch Země a za souběžné vysoké koncentrace skleníkových plynů v atmosféře. Také zatím nelze předjímat dopady dané rozdílnými podmínkami mezi regiony využívajícími metody odštiňování slunečního světla a těmi, které je nevyužívají. PROELSS, A. – STEENKAMP, R. C. *Geoengineering Methods, Geoengineering: Methods, Associated Risks and International Liability*. In: GAILHOFER, P. – KREBS, D. – PROELSS, A. – SCHMALENBACH, K. – VERHEYEN, R. (eds). *Corporate Liability for Transboundary Environmental Harm* [online]. Springer, Cham [cit. 2023-07-02]. Dostupné z: <<https://doi.org/10.1007/978-3-031-13264-39>>.

pouze okrajově. Tento závěr není překvapivý vzhledem k tomu, že vývoj mezinárodního práva je reaktivní, a tedy má vždy zpoždění oproti vývoji přírodních podmínek a společnosti. Zároveň jsme stále svědky pouze lokálního využívání metody. I taková aplikace má však potenciál způsobit závažné dopady na státy sousedící se státem, který „osévá mraky“. Je jisté, že s rozšiřující se aplikací metody bude třeba častěji hledat hranici mezi tím, co je mezi státy dovoleno, případně za jakých podmínek, a co je naopak zakázáno.

7.4 Úvaha nad současným i budoucím právním režimem osévání mraků

Než se metody změn počasí stanou předmětem mezinárodní smlouvy, bude se využívání vody skrze osévání mraků řídit obecnými principy mezinárodního práva a mezinárodními obyčeji. Jejich přirozená vlastnost, obecnost, skrývá však zároveň nevýhodu pro právní režim tvořený souborem práv a povinností států při osévání. Současný systém pravidel mezinárodního práva není pro státy dostatečně předvídatelný a nepostihuje všechny roviny, které při těchto činnostech přicházejí do hry. Využívání metod změny počasí je činností odlišnou od geoinženýrství i prostého využívání vodního zdroje, neboť při něm dochází k modifikaci jak atmosféry, tak hydrosféry.

Státy a mezinárodní organizace by proto měly směřovat k přijetí smlouvy a tím i vytvoření právního režimu metod změny počasí, která by celostně upravovala tuto oblast. Vhodně formulovaná pravidla využívání tohoto adaptačního opatření včetně jejich účinného vymáhání mají potenciál předcházet vzniku a eskalaci konfliktů mezi státy, které by se mohly rozhořet v důsledku nedostatku vody či způsobení škod druhému státu.

Obecné principy mezinárodního práva vztahující se na osévání mraků stejně jako na další metody změn počasí se týkají prevence a odpovědnosti státu osévajícího mraky za škodu způsobenou druhému státu. První z nich, princip předběžné opatrnosti, se uplatní v situaci, kdy hrozí riziko

vzniku vážné újmy či nenapravitelné škody a zároveň existuje vědecká nejistota o tom, zda a kdy k této škodě dojde. Zároveň je ve světle tohoto principu nutné poměřovat, zda by byly následky využití metody změny počasí závažnější než zdržení se jejich aplikace. Pro předcházení vzniku škody je klíčové provedení EIA, které ale opět naráží na mantinely vědeckého poznání důsledků aplikace metody. Tato podmínka nicméně vnáší zajímavý bod do diskuze o možné budoucnosti, v níž státy strádající nedostatkem vody a získávající vodu z mraků budou muset volit mezi rizikem vzniku rozsáhlých povodní ve druhém státě a zajištěním vody pro své hospodářství. Lze očekávat, že s postupujícím výzkumem metody se budou zpřesňovat postupy a lépe odbourávat rizika její aplikace.

Zůstaneme-li u otázky odpovědnosti, pak je za stavu současného poznání metody obtížné prokázat, že ke vzniku závažné škody státu došlo vlivem osévání mraků. Jak bylo výše uvedeno, modelování situací vývoje počasí „s oséváním“ a „bez osévání“ je značně omezené. Intenzivní dešťové srážky či naopak suchá období jsou nadto projevy klimatické změny a nemusí tak nastat v příčinné souvislosti s aplikací metody. Osévání tak může v místním měřítku ještě prohloubit a zintenzivnit dopady klimatické změny. Dovození příčinné souvislosti mezi činností státu a vznikem škody tak představuje výzvu, se kterou si bude muset mezinárodní právo ve vztahu k metodám změn počasí poradit.

Vedle principů spojených s odpovědností států je namísto připomenout také princip spolupráce, který je postaven na elementu spojujícím státy sdílející vodní zdroj, kterým je zájem na ochraně a udržitelném využití zdroje v budoucnu. Za tímto účelem by státy měly pravidelně jednat o způsobech naplnění tohoto společného zájmu, být transparentní co do stavu sdíleného zdroje na jejich území a informovat o zamýšlených činnostech majících potenciální vliv na druhý stát. Příkladem spolupráce může být společný výzkum osévání mraků kombinující personální, finanční i technické kapacity vícero států. Nezbyvá než doufat, že dynamicky se rozvíjející metody změny počasí budou příležitostí k posílení spolupráce napříč státy hnané motivací adaptovat se na klimatické

změny probíhající paralelně s mezinárodními konferencemi o právním režimu těchto metod.

7.5 Závěr

Z pohledu mezinárodního práva veřejného lze vnímat osévání mraků jako využívání atmosféry, přírodního zdroje neznajícího hranic, konkrétně vodní složky v ní obsažené, ze strany státu. Osévání mraků by nemělo být považováno za okrajovou adaptační strategii s nízkou účinností a omezenou aplikovatelností. Ukazuje se jako poměrně levná a slibná cesta, jak se zintenzivňující se klimatickou krizí doplnit zásoby sladkovodních zdrojů.

Řízené působení na přirozený koloběh vody může být ovšem spojeno s negativními dopady na životní prostředí, a to jak na lokální systémy počasí, které se vyznačují svou komplexní a nestálou povahou, tak na vegetaci nacházející se v oblasti, kde dochází k aplikaci metody. V případě, že by technologie osévání mraků byla široce rozšířena k pravidelnému doplňování vodních zdrojů, je nutné důkladně prověřit možné dopady na životní prostředí a lidské zdraví.

Pokud by výzkum metody do budoucna umožnil její aplikaci v širším rozsahu tak, že by mohla být účinnou a dostupnou, pak je třeba se vypořádat v rovině mezinárodního práva s několika výzvami: i) vyjednat mezinárodní smlouvu zakotvující ucelený soubor práv a povinností států při osévání mraků, ii) zajistit její ratifikaci napříč státy světa, iii) adresovat specifické otázky posuzování vlivu na životní prostředí a mezinárodněprávní odpovědnosti státu za škodu způsobenou oséváním jinému státu.

Je právo připravené na klimatickou migraci?

Veronika Radová

Tato kapitola se zaměřuje na migraci jako jeden z důsledků v současnosti již probíhající změny klimatu. Vedle přiblížení různorodosti příčin nedobrovolného opuštění místa bydliště a oblastí, jejichž obyvatelé jsou jím aktuálně nejohroženější, nastiňuje současný právní rámec vztahující se na postavení osob migrujících v důsledku změn klimatu včetně jeho mezer a nedostatků. Následně kapitola shrnuje soudní rozhodnutí v oblasti ochrany klimatických migrantů dostupná v době jejího dokončení a na závěr nastiňuje možné způsoby právního uchopení tohoto dnes již nevyhnutelného fenoménu.

8.1 Úvod

Dostatečně rychlé a účinné řešení klimatické změny je jednou z největších výzev, před kterými lidstvo aktuálně stojí. Na tom, jaká opatření budeme schopni a ochotni přijmout, totiž záleží, jak moc se promění svět, ve kterém žijeme a jehož změny zásadně ovlivňují naše životy. Stejně jako u mnoha jiných fenoménů však míra dopadů na životy lidí nebude rovnoměrná a již v dnešní době je evidentní, že je často neúměrná tomu, jaký je příspěvek daného státu ke globálním emisím skleníkových plynů, které jsou hlavní příčinou aktuální klimatické krize.¹ Míra zásahu do životů lidí se navíc bude lišit nejen na základě geografických rozdílů, ale také

* Tato kapitola vznikla jako součást řešení projektu Ústavu státu a práva AV ČR, v. v. i. Právo ochrany klimatu podpořené v rámci prémie *Lumina quaeruntur* udělené Akademii věd České republiky.

1 ROCHA, M. – KRAPP, M. – GUETSCHOW, J. – SCHAEFFER, M. *Historical Responsibility for Climate Change – from countries emissions to contribution to temperature increase*, Climate Analytics, 2015, s. 6–9.

socioekonomického postavení dotčených jednotlivců i států, v nichž žijí. Zpravidla to totiž budou právě osoby s nižším socioekonomickým postavením z regionů významně zasažených klimatickou změnou, které budou nuceny opustit své domovy a vydat se na často nebezpečnou cestu do stabilnějších regionů, aby tak řešily svou neúnosnou životní situaci. I z toho důvodu je důležité, aby v rámci debaty o řešení změny klimatu bylo reflektováno také hledisko klimatické (ne)spravedlnosti.

8.2 Migrace jako adaptační strategie

Na změny klimatu může lidstvo reagovat v zásadě dvěma druhy opatření. Z dlouhodobé perspektivy by měla být volena primárně opatření mitigační, tedy předcházející negativním důsledkům změny klimatu. Nejúčinnějším mitigačním opatřením je přitom snižování množství emisí skleníkových plynů vypouštěných do atmosféry. Jde však o opatření, k jehož účinnosti je třeba spolupráce celého mezinárodního společenství, a samotné státy nejpostiženější důsledky změn klimatu mají omezené možnosti, jak k jeho zavádění přispět.

Druhým typem opatření jsou pak opatření adaptační, jejichž cílem je přizpůsobení se důsledkům změn klimatu. Tato opatření se liší, stejně tak jako se liší jednotlivé projevy klimatických změn, jde tedy například o změnu způsobu projektování budov či skladby pěstovaných plodin, stavbu mořských zdí bránících zaplavování pobřežních oblastí, dovoz potravin, ovšem v nejextrémnějších případech také opuštění území, které se stalo v důsledku již proběhlých změn neobyvatelným.

V dnešní době je bez pochyby, že ať už lidstvo přijme jakákoli mitigační opatření, změnám v našem životním prostředí se již nevyhneme² a pro

2 IPCC. Climate Change 2023: Synthesis Report. Contribution of Working Groups I, II and III to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change [Core Writing Team, H. Lee and J. Romero (eds)]. IPCC: Geneva, Switzerland, 2023.

nemalou část obyvatel naší planety bude právě migrace nevyhnutelnou adaptační strategií.

Migrace spojená s projevy klimatické změny může být iniciována buďto náhlou přírodní katastrofou, která učiní dané místo dočasně či trvale neobyvatelným, anebo postupnou degradací životního prostředí,³ jejímiž svědky budeme pravděpodobně stále častěji. Osoby, které jsou nuceny opustit své domovy, a to nejen v důsledku klimatických změn, pak zpravidla hledají útočiště na jiném místě ve svém domovském státě, případně v daném regionu, a až subsidiárně se uchylují k migraci mimo daný region. V tomto příspěvku se věnuji primárně právnímu postavení migrujících osob, které překročí hranice svého domovského státu, neboť právní úprava postavení vnitřně přesídlených osob je svrchovanou záležitostí každého státu, ač s určitými korektivy například v podobě mezinárodních lidskoprávních závazků.

8.3 Aktuální právní rámec

Právo pojem klimatického, ovšem stejně tak ani environmentálního migranta nedefinuje a až na určité výjimky těmto skupinám není poskytována žádná speciální ochrana.

Tyto osoby ovšem nejsou ponechány bez jakékoli právní ochrany, neboť základní záruky jim poskytuje mezinárodní lidskoprávní rámec. Mezi tyto záruky patří především právo na život, osobní svobodu a bezpečnost.⁴ V několika mezinárodních dokumentech je pak buďto explicitně vyjádřen, či alespoň dovozován tzv. princip non-refoulement, tedy zákaz navrátit či vyhostit osobu do země, v níž by byly ohroženy její život či svoboda. Tento závazek států vyplývá mimo jiné z Úmluvy proti mučení

3 International Organization for Migration. *Migrants and Migration Policy in the Context of the Adverse Effects of Climate Change and Environmental Degradation*.

4 Např. Evropská úmluva o ochraně lidských práv, Rada Evropy, přijata 4. listopadu 1950, vstoupila v platnost 3. září 1953.

a jinému krutému, nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání⁵ či Mezinárodního paktu o občanských a politických právech.⁶

Další oblastí práva, která přichází v úvahu jako rámec poskytující ochranu osobám migrujícím v důsledku klimatických změn, je mezinárodní uprchlické právo. Jeho aplikovatelnost je však podmíněna splněním podmínek pro přiznání statusu uprchlíka, které taková osoba zpravidla bez dalšího nenaplní.

Nejvýznamnějším mezinárodním dokumentem v oblasti mezinárodního uprchlického práva je Úmluva o právním postavení uprchlíků, která byla přijata v roce 1951 a má univerzální působnost. Podle této úmluvy se za uprchlíka považuje osoba, která „*se nachází mimo svou vlast a má oprávněné obavy před pronásledováním z důvodů rasových, náboženských nebo národnostních nebo z důvodů příslušnosti k určitým společenským vrstvám nebo i zastávání určitých politických názorů, je neschopna přijmout nebo vzhledem ke shora uvedeným obavám odmítá ochranu své vlasti; totéž platí pro osobu bez státní příslušnosti nacházející se mimo zemi svého dosavadního pobytu následkem shora zmíněných událostí, a která vzhledem ke shora uvedeným obavám se tam nechce nebo nemůže vrátit*“.⁷

Úmluva zároveň obsahuje určité právní výsady garantované osobám, které naplní výše uvedená kritéria pro přiznání statusu uprchlíka. Mezi nejvýznamnější z nich patří bezpochyby závazek non-refoulement, jehož obsah byl nastíněn výše.

5 Úmluva proti mučení a jinému krutému, nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání, OSN, přijata 10. prosince 1984, vstoupila v platnost 26. června 1987.

6 Mezinárodní pakt o občanských a politických právech, OSN, přijat 19. prosince 1966, vstoupil v platnost 23. března 1976.

7 Úmluva o právním postavení uprchlíků, OSN, přijata 28. července 1951, vstoupila v platnost 22. dubna 1954, čl. 1 písm. A.

Jedním z hlavních problémů v případě posuzování klimatických migrantů prizmatem této definice je, že ohrožení způsobené sebezávažnějšími změnami životního prostředí nelze v souladu s aktuálně uznávanou interpretací definice uprchlíka podřadit pod žádný z pěti taxativně uvedených důvodů pronásledování. Druhou neméně závažnou překážkou je nemožnost podřazení takovéto situace pod samotný pojem pronásledování ve smyslu této úmluvy. Tomu musí dotýčný čelit ze strany domovského státu, popř. jiného subjektu, přičemž domovský stát není schopen či ochoten dotýčnému ochranu poskytnout. Je velmi nepravděpodobné, že by některý stát byl ochoten uznat argumentaci, že perzekuce na dané osobě se dopouští mezinárodní společenství jako celek, zatímco domovský stát není schopen poskytnout mu potřebnou ochranu. Obecně tedy nelze režim této úmluvy bez dalšího aplikovat nejen na klimatické migranty, ale ani na environmentální či válečné utečence ani vnitřně přesídlené osoby.

Existují ovšem některé regionální mezinárodní úmluvy, které zvolily širší pojetí definice uprchlíka. Například Úmluva Africké unie o specifických aspektech problému uprchlictví v Africe z roku 1969⁸ definici uprchlíka rozšiřuje o osoby nucené opustit místo obvyklého pobytu a hledat útočiště na jiném místě mimo zem svého původu či národnosti mimo jiné z důvodu událostí vážně narušujících veřejný pořádek. Pod takto formulovanou definici by mohla být podřazena i kategorie klimatických migrantů, ovšem dosavadní praxe smluvních států této interpretaci nenasvědčuje.

8.4 Litigace v oblasti klimatické migrace

S postupující změnou klimatu se bude muset právo vypořádat s nemalým množstvím dosud neřešených otázek. Například co se stane se státností a právním statutem obyvatel států v případě, že fyzicky zanikne jeho

8 Úmluva upravující specifické aspekty uprchlických problémů v Africe, Organizace africké jednoty, přijata 10. září 1969, vstoupila v platnost 20. června 1974.

území? A jaký právní status bude mít oblast moře, která bývala územím státu, který pohltily vlny?

Vedle těchto teoretických otázek pro právní vědu ovšem stojí i praktické otázky bezprostředně ovlivňující životy obyvatel států, jejichž území je probíhajícími změnami klimatu ohroženo na samotné existenci. Primárně mám na mysli obyvatele nízko položených ostrovů, které nejen že pravděpodobně zmizí pod hladinou moře do konce tohoto století, ale neobyvatelnými se stanou již o dost dříve v důsledku zasolování půdy a sladkovodních zdrojů, eroze půdy, ale také působení silnějších bouří a dalších faktorů.⁹

Jak jsem uvedla výše, takto ohrožené osoby se nacházejí nejen ve fakticky, ale i právně nejisté situaci, a z toho důvodu se začínají individuálně domáhat poskytnutí ochrany skrze litigaci, tedy soudní řízení. Zpravidla tyto osoby podají v některém státu žádost o poskytnutí mezinárodní ochrany a následně iniciují soudní přezkum případného zamítavého rozhodnutí. Dostupných rozhodnutí tohoto typu je dosud omezené množství, ovšem je pravděpodobné, že reálně bylo rozhodnuto výrazně více případů, které jsou však těžko dohledatelné i vzhledem k jejich publikaci pouze v národních jazycích.

V prvním případě, který bych zde chtěla uvést, rozhodoval již v roce 2009 australský odvolací tribunál pro věci mezinárodní ochrany¹⁰ a přezkumu zamítavého rozhodnutí o udělení mezinárodní ochrany se zde domáhal občan Kiribati, tedy ostrovního státu v Oceánii. Ve svém vyjádření odvolatel předložil australským autoritám rozsáhlou charakteristiku

9 MAGNAN, A. K. – GARSCHAGEN, M. – GATTUSO, J. - P. – HAY, J. E. – HILMI, N. – HOLLAND, E. – ISLA, F. – KOFINAS, G. – LOSADA, I. J. – PETZOLD, J. – RATTER, B. – SCHUUR, T. – TABE, T. – VAN DE WAL, R. *Integrative Cross-Chapter Box on Low-lying Islands and Coasts*.

10 Odvolání č. 0907346 [2009] RRTA 1168. Dostupné z: <https://climatecasechart.com/wp-content/uploads/non-us-case-documents/2009/20091210_0907346-2009-RRTA-1168_decision.pdf>.

aktuálních životních podmínek obyvatel ostrova, které se postupně zhoršují a nejpozději do konce tohoto století zcela znemožní život na něm.

Odvolatel argumentoval, že by jeho žádosti o udělení ochrany mělo být vyhověno, neboť má oprávněné obavy před pronásledováním z důvodu příslušnosti k určité společenské skupině, konkrétně obyvatelstvu Kiribati, přičemž jeho stát ztratil v důsledku změn klimatu schopnost zajistit mu ochranu. Argumentoval také, že v případě absence odpovídající právní úpravy by vzhledem k závažnosti daného případu „*zákony měly být interpretovány kreativním způsobem, aby tak umožnily osobám v obdobném postavení, jako je žadatel, aby jim byl přiznán status uprchlíka*“.

Tribunál vzal na vědomí tvrzení odvolatele o ohrožení ostrova Kiribati a jeho obyvatel důsledky klimatické změny, které se již v době rozhodování projevovaly ztrátou schopnosti zajistit z vlastních zdrojů potravu a pitnou vodu pro obyvatelstvo v důsledku zasolování ostrova, ale také přelidněním, které je podpořeno erozí ostrova, a absencí pracovních či jiných životních příležitostí.

I ve světle tohoto faktického stavu však tribunál rozhodl, že jakkoli je tento stav závažný, nenaplní sám o sobě podmínky vyžadované k přiznání statusu uprchlíka. Tribunál konstatoval, že k jeho přiznání musí tvrzené pronásledování spočívat ve způsobení újmy na základě jednoho z důvodů stanovených Úmluvou o právním postavení uprchlíků, přičemž v tomto případě nelze identifikovat záměr či motivaci na straně státu Kiribati nebo států, které se výrazně podílejí na vypouštění emisí skleníkových plynů, způsobit jakoukoli újmu obyvatelům nízko položených ostrovů na základě některého z uvedených důvodů. Tribunál z těchto důvodů shledal, že australské zákony nelze interpretovat v tom smyslu, že by environmentálním migrantům poskytovaly ochranu na základě Úmluvy o právním postavení uprchlíků.

Obdobný závěr byl učiněn v případě *Teitiota proti Ministerstvu obchodu, inovací a práce Nového Zélandu* v roce 2015. V této věci rozhodovaly Tribunál pro migraci a ochranu, Vrchní soud¹¹ a Nejvyšší soud Nového Zélandu.¹²

Žadatel byl občanem Kiribati, který spolu se svou rodinou žil na Novém Zélandu. V roce 2010 rodině skončila platnost povolení k pobytu, ovšem žadatel podal žádost o udělení mezinárodní ochrany až poté, co byl zadržen po dopravní kontrole.

I v tomto případě soud konstatoval, že osoba domáhající se ochrany z důvodu dopadů změn klimatu či environmentální katastrofy nemůže pouze na základě této skutečnosti naplnit znaky uprchlíka vyžadované Úmluvou o právním postavení uprchlíků. Soud shledal, že předložené důkazy dostatečně nedoložily tvrzení, že by byl žadatel v případě svého nuceného navrácení na Kiribati vystaven nebezpečí. Naopak došel k závěru, že „[a]č žalobcův životní standard bude nižší oproti tomu, který by měl na Novém Zélandu, to samo o sobě nezakládá vážnou újmu ve smyslu Úmluvy o právním postavení uprchlíků“. Ze stejného důvodu soud shledal, že by navrácením žadatele do jeho domovského státu nedošlo k porušení tzv. non-refoulement závazku Nového Zélandu, tedy závazku nenavrácení, který mu vyplývá z mezinárodního práva. Soudy tedy obecně nerozporovaly, že Kiribati čelí výzvám spojeným se změnou klimatu, ovšem neshledaly, že by z předložených důkazů vyplývalo, že by žadatel čelil v případě návratu na Kiribati vážné újmě a že vláda Kiribati nečiní opatření na ochranu svých obyvatel.

11 Ioane Teitiota proti Ministerstvu obchodu, inovací a práce Nového Zélandu, CIV-2013-404-3528 [2013] NZHC 3125. Dostupné z: <<https://climatecasechart.com/non-us-case/ioane-teitiota-v-the-chief-executive-of-the-ministry-of-business-innovation-and-employment/>>.

12 Ioane Teitiota proti Ministerstvu obchodu, inovací a práce Nového Zélandu, [2015] NZSC 107. Dostupné z: <<https://climatecasechart.com/non-us-case/ioane-teitiota-v-the-chief-executive-of-the-ministry-of-business-innovation-and-employment/>>.

Jako další problém soud identifikoval otázku individualizace případného pronásledování, neboť dopadům změn klimatu a degradace životního prostředí čelí daná populace obecně a nesměřují pouze proti určité sociální, politické či náboženské skupině ani příslušníkům určité národnosti či rasy. Na základě výše uvedeného soud došel k závěru, že žadatel nenaplnil podmínky pro přiznání ochrany ve smyslu Úmluvy o právním postavení uprchlíků.

Vrchní soud ve svém rozsudku vyjádřil, že „*není úlohou Vrchního soudu Nového Zélandu měnit rozsah působnosti Úmluvy o právním postavení uprchlíků; toto rozhodnutí by měly učinit zákonodárné sbory suverénních států*“. Na druhou stranu Nejvyšší soud ve svém rozhodnutí připustil, že „*environmentální degradace způsobená klimatickou změnou či jinou přírodní katastrofou by mohla [...] prošlapat cestu do režimu ochrany podle Úmluvy o právním postavení uprchlíků*“.

Po vyčerpání vnitrostátních opravných prostředků se žadatel obrátil se svým případem i na Výbor OSN pro lidská práva.¹³ Ten mimo jiné konstatoval, že újma způsobená důsledky klimatických změn může mít podobu nejen náhlých přírodních katastrof, jako jsou záplavy, ale také „pomalu nastupujících“ událostí, jako jsou stoupající hladiny moří, salinizace či degradace půdy, přičemž nízko položené ostrovy již čelí s nimi spojeným hrozbám. Výbor dále poznamenal, že oba typy těchto událostí mají potenciál iniciovat přeshraniční migraci osob hledajících ochranu a v této situaci může dojít k ohrožení jejich základních práv a hrozí porušení závazku států nenavracet ohrožené osoby do jejich vlasti. Přesto došel výbor k závěru, že v daném případě nebyla prokázána nevyhnutelnost a individuální charakter nebezpečí, které by žadateli mělo hrozit v případě jeho deportace. Výbor se navíc ztotožnil s názorem, že i pokud by se území Kiribati mělo stát neobyvatelným v horizontu 10 až 15 let, stát Kiribati má stále možnost učinit určitá preventivní opatření či zajistit

13 Ioane Teitiota proti Ministerstvu obchodu, inovací a práce Nového Zélandu, 2020, CCPR/C/127/D/2728/2016. Dostupné z: <<https://www.refworld.org/cases, HRC, 5e26f7134.html>>.

přemístění svých obyvatel, a to třeba i s pomocí mezinárodního společenství. Výbor tedy došel k obdobnému závěru jako vnitrostátní soudy, tedy že deportaci žadatele do jeho domovského státu nedojde k ohrožení jeho práva na život.

8.5 Úspěšné případy litigace

Ráda bych na tomto místě zmínila i několik prvních dohledatelných případů úspěšných soudních sporů v oblasti klimatické migrace.

První z případů rozhodoval Tribunál pro imigraci a mezinárodní ochranu Nového Zélandu.¹⁴ Odvolateli byla rodina pocházející z Tuvalu, která dlouhodobě žila bez pobytového oprávnění na Novém Zélandu se svými příbuznými, kteří zde povolení k pobytu měli. Odvolání směřovalo proti rozhodnutí, na jehož základě měla být rodina deportována do své vlasti, která je ovšem jedním z nízko položených ostrovních států ohrožených klimatickou změnou. Odvolatelé argumentovali především tím, že by došlo k jejich odloučení od zbytku rodiny, což by bylo v rozporu se zájmy jejich nezletilých dětí, a že by byli v důsledku návratu na Tuvalu ohroženi nepříznivými důsledky změn klimatu a socioekonomickou deprivací.

Tribunál shledal relevantní zejména argumentaci tím, že rodina je již úspěšně integrována do novozélandské společnosti a že je v nejlepším zájmu nezletilých dětí zůstat na Novém Zélandu spolu se svou širší rodinou. V potaz byl vzat také stupeň závislosti babičky legálně pobývající na Novém Zélandu na pomoci rodiny.

Na základě těchto argumentů došel tribunál k závěru, že se v daném případě vyskytly výjimečné okolnosti humanitárního charakteru, a rozhodl, že by rodině mělo být z humanitárních důvodů uděleno pobytové

14 Rozhodnutí Tribunálu pro imigraci a mezinárodní ochranu Nového Zélandu ve věci AD (Tuvalu), [2014] NZIPT 501370-371. Dostupné z: <https://climatecasechart.com/non-us-case/in-re-ad-tuvalu/>.

oprávnění. V rozhodnutí nebylo výslovně zmíněno, jestli a popřípadě jakou roli při rozhodování hrála environmentální situace domovského státu dané rodiny, tedy Tuvalu. Zdá se však pravděpodobným, že šlo o jeden z významných faktorů, které v daném případě přispěly k závažnosti humanitární situace rodiny. Nicméně vzhledem k absenci výslovného vyjádření významu tohoto faktoru se tento závěr nedá považovat za plně aplikovatelný na čistě klimatické případy, v důsledku čehož je i význam rozhodnutí z hlediska klimatické migrace přinejmenším nejednoznačný.

Poslední případ, který bych na tomto místě ráda zmínila, byl rozhodnut relativně nedávno a jde o případ I. L. proti italskému Ministerstvu vnitra a Nejvyššímu státnímu zastupitelství.¹⁵

Skutkové okolnosti případu se od dosud uvedených výrazně lišily, neboť neúspěšný žadatel I. L. žádal o mezinárodní ochranu v důsledku environmentální katastrofy vyskytující se v oblasti Delty Nigeru. Životní prostředí v této oblasti je zdevastováno v důsledku dlouhodobé intenzivní těžby ropných společností v kombinaci s místními etnicko-politickými konflikty.

Soud sice shledal, že újma obyvatel je všeobecná, nikoli individualizovaná, jak je vyžadováno k přiznání mezinárodní ochrany, zároveň ovšem konstatoval, že pokud jsou základní práva jednotlivce, jako je právo na život, osobní svobodu a sebeurčení, ohrožena jejich úplným popřením či omezením až na samotné neomezitelné jádro, soud by měl shledat důvod pro udělení humanitární ochrany i v případě nepříznivých sociálních, environmentálních či klimatických podmínek.

15 Rozhodnutí Nejvyššího soudu ve věci I. L. proti italskému Ministerstvu vnitra a Nejvyššímu státnímu zástupci č. 23925/2019. Dostupné z: <<https://climatecasechart.com/non-us-case/il-v-italian-ministry-of-the-interior-and-attorney-general-at-the-court-of-appeal-of-ancona/>>.

Doposud nemáme k dispozici větší množství soudních rozhodnutí příkládajících se k obdobnému stanovisku, ovšem i proto by toto rozhodnutí mohlo být vodítkem pro rozhodovací praxi soudů a postupně tak ovlivnit postoj některých států vůči osobám nuceným opustit svou domovskou zemi v důsledku změn klimatu či devastace životního prostředí za samotnou hranici obyvatelnosti. Vzhledem k omezenému vzorku by ovšem bylo předčasné vyvozovat komplexnější pozitivní trend, neboť k jeho zpětnému posouzení budeme potřebovat určitý časový odstup.

8.6 Možné způsoby právního uchopení

Ač jde dle mého názoru o problematiku, která by vzhledem ke svému významu měla být uchopena některým z nástrojů mezinárodního práva, existuje také varianta zakotvení právních záruk pro osoby migrující v důsledku klimatických změn na úrovni práva vnitrostátního. Kupříkladu Švédsko či Finsko již na vnitrostátní úrovni zakotvily důvod pro udělení azylu spočívající v útěku před environmentální katastrofou.¹⁶ Je ovšem nutné mít na paměti, že v případě ryze vnitrostátního zakotvení na základě individuálního rozhodnutí daného státu může tento stát svou vůli opět kdykoli změnit a tento institut ze svého právního řádu odstranit. Z toho důvodu osobně považuji za vhodnější tyto záruky zakotvit na mezinárodní úrovni.

První z variant, jak poskytnout těmto osobám na mezinárodní úrovni adekvátní ochranu, je rozšíření interpretace definice pojmu uprchlík obsažené v Úmluvě o právním postavení uprchlíků. Klimatická změna je okolností, která v roce 1951, kdy byla Úmluva přijata, nemohla být předvídána, a tedy ani zahrnuta mezi důvody pro udělení statusu uprchlíka. Obyvatelé zasažených oblastí by v takovém případě mohli být chápáni

16 Report summary: „Climate refugees“ legal and policy responses to environmentally induced migration. In: Climate and Migration Coalition [online]. [cit. 2023-08-26.] Dostupné z: <<https://climatemigration.org.uk/report-summary-climate-refugees-legal-and-policy-responses-to-environmentally-induced-migration/>>.

jako určitá sociální skupina, příslušnost k níž je důvodem probíhající perzekuce. K obdobnému rozšíření interpretace přitom v minulosti již několikrát došlo, a to například u pojmu specifické sociální skupiny, aby tak zahrnovala osoby homosexuální orientace čelící perzekuci.¹⁷ Ovšem i v případě tohoto pojetí by přetrvával problém identifikace subjektu pro následovatele klimatických migrantů, jak bylo popsáno výše.

Druhou variantou je výslovné zahrnutí nového důvodu pro udělení statusu uprchlíka v rámci stávající Úmluvy o právním postavení uprchlíků. Je představitelné, že by bylo snazší najít politickou vůli pro pouhé doplnění dodatečného důvodu do již existujícího nástroje spíše než pro přijetí zcela nového instrumentu. Aktuálně ovšem nic nenasvědčuje tomu, že by byla ve vládních kruzích taková varianta diskutována.

Další možností je přijetí nové mezinárodní úmluvy, a to na univerzální nebo regionální úrovni. Tato možnost se dlouhodobě skloňuje v právní literatuře a v minulosti vznikly již i doktrinální návrhy takovýchto instrumentů.¹⁸ Ani v této oblasti ovšem nic nenaznačuje, že by se konstitovala dostatečná politická vůle k přijetí obdobného dokumentu. Navíc i v případě, že by došlo k vyjednávání o něm, účast jednotlivých států stejně jako konkrétní podoba případných závazků by závisela plně na vůli a úvaze států jako svrchovaných subjektů mezinárodního práva. Zpravidla přitom státy spíše nejsou ochotny zavazovat se v oblastech, které jsou pro ně důležité či citlivé, neboť tím omezují svoji rozhodovací volnost do budoucna. O něco snadnější by mohlo být takovéto vyjednávání v rámci menšího regionálního uskupení, kde by byly vzájemné závazky vybudovány na základě principu solidarity a reciprocity po vzoru výše zmíněné úmluvy Africké unie.

17 UNHCR. *Guidance Note on Refugee Claims Relating to Sexual Orientation and Gender Identity*. Geneva, 2008. Dostupné z: <<https://www.refworld.org/pdfid/48abd5660.pdf>>.

18 Draft Convention on the international status of environmentally-displaced persons, Univerzita v Limoges, 2010. Dostupné z: <https://www.researchgate.net/publication/290976781_Draft_convention_on_the_international_status_of_environmentally_displaced_persons>.

Poslední z možností, kterou bych v tomto příspěvku ráda zmínila, je uzavírání ad hoc dohod, tedy dohod uzavíraných pouze pro konkrétní případ. Cestou takovýchto bilaterálních či multilaterálních dohod mohou státy, jejichž obyvatelstvo je ohroženo dopady změn klimatu, zajistit odkup či například pronájem části území jiného státu nebo také smluvně ošetřit přesun svých obyvatel. Pozitivem těchto dohod je, že stát svým aktivním jednáním může předem vyjednat určité výhodnější postavení pro své obyvatele, čímž může alespoň zmírnit jejich případnou nejen právní, ale i faktickou nejistotu. Tyto kroky navíc může činit relativně nezávisle na aktivitě či neaktivitě mezinárodního společenství jako celku v oblasti mitigace klimatické změny a klimatické migrace. Tento typ dohod se přitom již stává realitou, například Kiribati, výše zmíněný nízko položený oceánský ostrov, již uzavřelo smlouvu s Fidži ohledně odkoupení části jeho území¹⁹ a různé ostrovní státy sjednávají dohody s většími státy v daném regionu ohledně ročních počtů víz udělovaných jejich obyvatelům.²⁰

8.7 Závěr

Otázka klimatické migrace je v dnešní době více než aktuální. Postupně bude stále větší množství lidí nuceno volit migraci jako adaptační strategii, a to stále častěji v důsledku „pomalu nastupujících“ přírodních katastrof. Navzdory vědomí této skutečnosti aktuální právní systém neposkytuje odpovídající právní nástroje k jejímu uchopení. Nejde přitom pouze o teoretické otázky pro právní vědu, ale jde o životy lidí, kteří již jsou nebo případně v budoucnu budou zasaženi změnami klimatu a kteří žijí ve výrazné nejistotě.

19 DOYLE, A. As seas rise, Pacific island president favours buying land abroad. In: *Reuters* [online]. 22. 9. 2014 [cit. 2023-12-18]. Dostupné z: <<https://www.reuters.com/article/un-climatechange-islands-idUKL6N0RN1BD20140922>>.

20 HURST, D. – BUTLER, J. Tuvalu residency and security treaty: what is it and why is Australia doing it? In: *The Guardian* [online]. 10. 11. 2023 [cit. 2023-12-18]. Dostupné z: <<https://www.theguardian.com/australia-news/2023/nov/10/tuvalu-residency-and-security-treaty-what-is-it-and-why-is-australia-doing-it>>.

Navíc ať už se státy rozhodnou fenomén migrace iniciované změnami klimatu adresovat v právní rovině, či nikoli, bezpochyby se s ním budou muset vyrovnat fakticky. I z tohoto důvodu by dle mého názoru měly státy tento jev právně uchopit, aby tak zaplnily aktuální právní vakuum. V jeho důsledku se v dnešní době lidé pokoušejí domoci ochrany prostřednictvím litigace a kreativní interpretace aktuálních právních nástrojů. Dosavadní výsledky těchto případů však naznačují, že státy zaujímají prozatím spíše rezervovaný postoj, neboť nechtějí otevřít stavidla množství žádostí o přiznání ochrany, kterým by byly nuceny vyhovět.

I to je důvod, proč jsem přesvědčena, že by státy měly přijmout některý z výše uvedených nástrojů či popřípadě i jakýkoli jiný, aby tak měly možnost v této oblasti nastavit v relativním předstihu pravidla souladná s jejich svrchovanými zájmy, ale i faktickými možnostmi. Je však klíčové, aby přitom zohlednily princip humanity a společné, ale diferencované odpovědnosti.

Aktuálně není možné předpovídat, jak budou jednotlivé státy na fenomén klimatické migrace reagovat. Mohou zvolit solidární přístup poskytování pomoci i se zohledněním historické odpovědnosti jednotlivých států a principu humanity, ovšem mohou zvolit také přístup zavřených hranic a dehumanizace osob hledajících bezpečí, a to i prostřednictvím relativizace všeobecnosti současného lidskoprávního rámce.

Osobně doufám, že ač má fenomén klimatické migrace původ v neschopnosti lidstva včas a adekvátně reagovat na hrozbu klimatické změny, budeme schopni vypořádat se s jejími důsledky, a to s respektem k životům všech, nikoli jen obyvatel globálního Severu.

LOKÁLNÍ ROZMĚRY KLIMATICKÉ SPRAVEDLNOSTI

Kdo vyhrává a kdo prohrává v prostorovém rozložení města? Vystavení působení tepla a ochlazování mikroklimatu skrze ekosystémy v Praze

Helena Duchková, Davina Vačkářová

Dopady extrémních teplot v městském prostředí se kvůli klimatické změně a rozšiřování zástavby stávají zhoršujícím problémem pro mnoho obyvatel. Tyto dopady mohou zmírňovat ekosystémy, ty ale obvykle nejsou v městském prostředí rozmístěny rovnoměrně. Prostorové uspořádání města tak může vést k nerovnostem v poskytování ekosystémových služeb, jako je ochlazování. To vede k otázkám jako: Kdo jsou ti, kteří čerpají přínosy městských ekosystémů? A kdo jsou ti, kteří zůstávají vystaveni dopadům extrémních teplot? Kapitola představuje prostorovou analýzu ekosystémového ochlazování v Praze, která je provedena pomocí modelu Urban InVEST na základě modelování mitigace tepla během dne a noci a následného propojení se socioekonomickými daty o populaci. Výstupy poukazují na to, že obyvatelé se státním občanstvím ostatních zemí EU (mimo ČR a SR) a určité národnostní menšiny získávají v rámci jejich bydliště z ekosystémového ochlazování nejméně benefitů, a jsou tudíž znevýhodněni v prostoru. Tato studie poskytuje poznatky, které se dají použít pro podporu adaptačního plánování prosazujícího spravedlnost a odolnost vůči klimatické změně.

* Studie vznikla s podporou výzkumného programu Strategie AV21 *Město jako laboratoř změny; Stavby, kulturní dědictví a prostředí pro bezpečný a hodnotný život.*

9.1 Úvod

Klimatická změna je považována za jednu z nejvíce kritických výzev 21. století. Projevy změny klimatu pociťují již všechny země, nicméně míra a četnost dopadů se liší. Předpokládá se, že v budoucnu se bude navyšovat jak průměrná globální teplota, tak pravděpodobnost výskytu extrémních jevů počasí, jako jsou vlny veder, povodně, sucha nebo větrné bouře.¹ Tyto změny ovlivňují blahobyt lidí, ekosystémy i hospodářství. Města jsou změnou klimatu obzvláště ohrožena, protože se v nich soustřeďuje jak ekonomika, tak obyvatelstvo. V současné době žije v městských oblastech 56 % světové populace. Trend přesunu obyvatelstva z venkovských oblastí do měst bude nadále pokračovat, v roce 2050 tak bude v městských oblastech žít 70 % populace.² V Evropě se v roce 2050 předpokládá městská populace až ~84 %.³ Klimatická změna tudíž představuje riziko pro vysoký podíl lidí a hospodářských aktivit.

Nárůst průměrné teploty a vyšší četnost a intenzita extrémních teplotních projevů počasí je ve městech zesílena tzv. městským tepelným ostrovem (z anglického „urban heat island“, UHI). UHI se vyznačuje vyšší teplotou ve městě, než je v oblastech volné krajiny.⁴ Rozdíl mezi městskými a mimoměstskými teplotami je způsoben rozdílným povrchem a využitím půdy. Pevné materiály, které jsou využívány ve městě, odrážejí a pohlcují sluneční záření jinak, než je tomu ve volné krajině. Městská infrastruktura během dne pohlcuje sluneční energii a tím zvyšuje teplotu.

1 IPCC. *Climate Change 2023: Synthesis Report*. Contribution of Working Groups I, II and III to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change [Core Writing Team, H. Lee and J. Romero (eds)]. IPCC: Geneva, Switzerland, 2023.

2 WORLD BANK. Urban Development. In: *World Bank* [online]. 2023 [cit. 2023-09-06]. Dostupné z: <<https://www.worldbank.org/en/topic/urbandevelopment/overview>>.

3 UNITED NATIONS, DEPARTMENT OF ECONOMIC AND SOCIAL AFFAIRS, POPULATION DIVISION. *World Urbanization Prospects: The 2018 Revision* (ST/ESA/SER.A/420). United Nations: New York, 2019.

4 OKE, T. R. The Energetic Basis of the Urban Heat Island. *Quarterly Journal of the Royal Meteorological Society*. 1982, roč. 108, č. 455, s. 1–24.

Tato energie se pak dále uvolňuje v průběhu noci.⁵ Plánované i živelné rozrůstání měst zvyšuje zastoupení antropogenních povrchů ve městech na úkor zelených ploch a tím zvyšuje i rozsah a intenzitu UHI.

Efekt UHI má zejména v letním období mnoho negativních vlivů, které představují zvýšenou poptávku po energii, hrozby, jako je např. šíření škůdců a patogenů, negativní dopady na porosty, které jsou vystaveny stresu ze sucha, a zvýšení zdravotních rizik.⁶ U dopadů na obyvatele města je tepelný stres znatelný zejména ve snížené produktivitě práce, zvýšení nemocnosti a úmrtnosti a obecně celkovém snížení blahobytu.^{7,8}

Rozmístění UHI a jeho intenzita není napříč městem rozložena rovnoměrně. V oblastech s porosty nebo vodními prvky je teplota obvykle nižší a UHI se nevyskytuje v takové míře. Ekosystémy totiž ochlazují své bezprostřední okolí skrze procesy evapotranspirace (tj. vypařování

5 ALEKSANDROWICZ, O. – VUCKOVIC, M. – KIESEL, K. – MAHDAVI, A. Current Trends in Urban Heat Island Mitigation Research: Observations Based on a Comprehensive Research Repository. *Urban Climate*. 2017, roč. 21, s. 1–26.

6 DODMAN, D. – HAYWARD, B. – PELLING, M. – CASTAN BROTO, V. – CHOW, W. – CHU, E. – DAWSON, R. – KHIRFAN, L. – MCPHEARSON, T. – PRAKASH, A. – ZHENG, Y. – ZIERVOGEL, G. Cities, Settlements and Key Infrastructure. In: H.-O. PÖRTNER – D. C. ROBERTS, – M. TIGNOR – E. S. POLOCZANSKA – K. MINTENBECK – A. ALEGRÍA – M. CRAIG – S. LANGSDORF – S. LÖSCHKE – V. MÖLLER – A. OKEM – B. RAMA (ed.). *Climate Change 2022: Impacts, Adaptation and Vulnerability. Contribution of Working Group II to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change*. Cambridge, UK and New York, NY, USA: Cambridge University Press, 2022, s. 907–1040.

7 HEAVISIDE, C. – MACINTYRE, H. – VARDOLAKIS, S. The Urban Heat Island: Implications for Health in a Changing Environment. *Current Environmental Health Reports*. 2017, roč. 4, č. 3, s. 296–305.

8 FLOURIS, A. D. – DINAS, P. C. – IOANNOU, L. G. – NYBO, L. – HAVENITH, G. – KENNY, G. P. – KJELLSTROM, T. Workers' Health and Productivity under Occupational Heat Strain: A Systematic Review and Meta-Analysis. *Lancet Planet Health*. 2018, roč. 2, č. 12, s. 521–531.

vody z vegetace a půdy), odrazivost slunečního záření (albeda) a stínění.⁹ Městské zelené a vodní plochy jsou pro zmírňování vysokých teplot velmi důležité, v porovnání se zastavěnou plochou města jich je však obvykle pouze malý zlomek. Jak negativní vlivy UHI, tak ekosystémové přínosy ochlazování jsou v městském prostoru rozmístěny nerovnoměrně.¹⁰

Nerovnosti v rozmístění UHI a přínosech ekosystémů znamenají, že všichni obyvatelé města nemají stejný přístup k přínosům, které ochlazování představuje, a někteří jsou vystaveni tepelným extrémům více než jiní. Mimo prostorové rozdíly v distribuci UHI a ekosystémů napříč městem (tudíž rozdíly v teplotě lokalit) existují také rozdíly v pocítování dopadů napříč určitými socioekonomickými skupinami lidí.¹¹ Děti, senioři, nemocní, ekonomicky slabší skupiny obyvatel, menšinové národnosti a obyvatelé s cizím státním občanstvím jsou považováni za tzv. zranitelnou populaci, která je citlivější k nárůstu teplot. Zranitelnost mohou způsobovat jak fyziologické aspekty, tak

9 KEELER, B. L. – HAMEL, P. – MCPHEARSON, T. – HAMANN, M. H. – DONAHUE, M. L. – MEZA PRADO, K. A. – ARKEMA, K. K. – BRATMAN, G. N. – BRAUMAN, K. A. – FINLAY, J. C. – GUERRY, A. D. – HOBBIÉ, S. E. – JOHNSON, J. A. – MACDONALD, G. K. – MCDONALD, R. I. – NEVERISKY, N. – WOOD, S. A. Social-Ecological and Technological Factors Moderate the Value of Urban Nature. *Nature Sustainability*. 2019, roč. 2, č. 1, s. 29–38.

10 HSU, A. – SHERIFF, G. – CHAKRABORTY, T. – MANYA, D. Disproportionate Exposure to Urban Heat Island Intensity across Major US Cities. *Nature Communications*. 2021, roč. 12, č. 1, 2721.

11 SERA, F. – ARMSTRONG, B. – TOBIAS, A. – VICEDO-CABRERA, A. M. – ÅSTRÖM, C. – BELL, M. L. – CHEN, B.-Y. – DE SOUSA ZANOTTI STAGLIORIO COELHO, M. – MATUS CORREA, P. – CRUZ, J. C. – DANG, T. N. – HURTADO-DIAZ, M. – DO VAN, D. – FORSBERG, B. – GUO, Y. L. – GUO, Y. – HASHIZUME, M. – HONDA, Y. – IÑIGUEZ, C. – JAAKKOLA, J. J. K. – KAN, H. – KIM, H. – LAVIGNE, E. – MICHELOZZI, P. – ORTEGA, N. V. – OSORIO, S. – PASCAL, M. – RAGETTLI, M. S. – RYTI, N. R. I. – SALDIVA, P. H. N. – SCHWARTZ, J. – SCORTICHINI, M. – SEPOSO, X. – TONG, S. – ZANOBETTI, A. – GASPARRINI, A. How Urban Characteristics Affect Vulnerability to Heat and Cold: A Multi-Country Analysis. *International Journal of Epidemiology*. 2019, roč. 48, č. 4, s. 1101–1112.

ale i ekonomické, jako např. nižší schopnost adaptovat své prostředí na změny (např. izolace, klimatizace).¹²

Městské prostředí představuje oblast, ve které je kvůli koncentraci populace nerovnost mezi různými společenskými skupinami velmi viditelná. Nerovnost v rozložení ekosystémů a různých skupin obyvatel napříč městem může vést ke znevýhodnění některé ze skupin.¹³ Rizika spojená s vysokými teplotami se budou s klimatickou změnou nadále navyšovat. Společně s tím se mohou prohlubovat také rozdíly mezi skupinami lidí, které získávají přínosy ochlazování z ekosystémů, a skupinami, které jsou v rozložení města v tomto aspektu znevýhodněny.¹⁴ V případě nepříznupůsobení se současným a budoucím projevům změn klimatu by tedy došlo k navýšení nespravedlivého ohrožení populace města.

Nerovnosti v přístupu k ekosystémovým službám (ES; tj. přínosy, které lidé získávají z přírody, např. mikroklimatické ochlazování)¹⁵ a vlivu na rozhodování o jejich správě v městském prostředí řeší environmentální spravedlnost. Environmentální spravedlnost lze v kontextu ES pojímat různými způsoby. Lze ji obecně definovat jako „spravedlivé zacházení a smysluplné zapojení všech lidí bez ohledu na rasu, barvu pleti, národnost nebo příjem v rozvoji, zavádění a prosazování zákonů, předpisů a politik

12 DODMAN, D. – HAYWARD, B. – PELLING, M. – CASTAN BROTO, V. – CHOW, W. – CHU, E. – DAWSON, R. – KHIRFAN, L. – MCPHEARSON, T. – PRAKASH, A. – ZHENG, Y. – ZIERVOGEL, G. *Cities, Settlements and Key Infrastructure*, s. 907–1040.

13 EUGENIO PAPPALARDO, S. – ZANETTI, C. – TODESCHI, V. Mapping Urban Heat Islands and Heat-Related Risk during Heat Waves from a Climate Justice Perspective: A Case Study in the Municipality of Padua (Italy) for Inclusive Adaptation Policies. *Landscape and Urban Planning*. 2023, roč. 238, 104831.

14 MITCHELL, B. – CHAKRABORTY, J. Thermal Inequity: The Relationship between Urban Structure and Social Disparities in an Era of Climate Change. In JAFRY, T. *Routledge Handbook of Climate Justice*. London: Routledge, 2018, s. 566.

15 REID, W. V. – MOONEY, H. A. – CROPPER, A. – CAPISTRANO, D. – CARPENTER, S. R. – CHOPRA, K. – DASGUPTA, P. – DIETZ, T. – DURAIAPPAH, A. K. – HASSAN, R. *Ecosystems and Human Well-Being-Synthesis: A Report of the Millennium Ecosystem Assessment*. Island Press, 2005.

v oblasti životního prostředí“.¹⁶ Toho může být dosaženo jen v případě, že každá skupina jedinců bude mít stejnou míru ochrany před environmentálními riziky, která mají vliv na zdraví, a současně rovný přístup k rozhodovacím procesům.¹⁷ Definice také poukazuje na to, že každý má právo na zdravé prostředí pro život, vzdělávání a práci. Problém extrémních městských teplot v kontextu environmentální spravedlnosti způsobuje zvýšené vystavení se rizikům spojeným s teplotním stresem pro různé skupiny obyvatel.

Výzkum environmentální spravedlnosti související s hodnocením ES se zaměřuje převážně na instrumentální hodnoty odpovídající dimenzi distribuční.¹⁸ Zaměřuje se tedy zejména na nespravedlivé rozdělení přínosů a zátěže z ES, včetně překážek v přístupu k ES pro různé členy společnosti, včetně zranitelných a marginalizovaných skupin obyvatelstva. Dostupnost zelených ploch a přístup k ochlazovacímu přínosu ekosystémů je typickým příkladem otázek, které jsou spojené s distribuční spravedlností (tj. spravedlností, která řeší umístění a redistribuci zdrojů k dosažení spravedlivější společnosti). Zároveň se jedná o téma na průniku environmentální spravedlnosti a klimatické spravedlnosti, kdy se klimatická změna v podobě zvýšené frekvence a intenzity extrémních teplotních jevů protíná s obecnými otázkami spravedlnosti z ekologické a sociální perspektivy.

16 US EPA. Environmental Justice. In: *US EPA* [online]. 2014 [cit. 2023-09-07]. Dostupné z: <<https://www.epa.gov/environmentaljustice>>.

17 STIEB, D. M. – HUANG, A. – HOCKING, R. – CROUSE, D. L. – OSORNIO-VARGAS, A. R. – VILLENEUVE, P. J. Using Maps to Communicate Environmental Exposures and Health Risks: Review and Best-Practice Recommendations. *Environmental Research*. 2019, roč. 176, 108518.

18 LOOS, J. – BENRA, F. – BERBÉS-BLÁZQUEZ, M. – BREMER, L. L. – CHAN, K. M. A. – EGOH, B. – FELIPE-LUCIA, M. – GENELETTI, D. – KEELER, B. – LOCATELLI, B. – LOFT, L. – SCHRÖTER, B. – SCHRÖTER, M. – WINKLER, K. J. An environmental justice perspective on ecosystem services. *Ambio*. 2023, roč. 52, 477–488.

Spravedlnost v kontextu ekosystémových služeb je chápána jako sada podmínek, které plně umožňují prosperitu člověka.¹⁹ Tyto podmínky jsou ukotveny nejenom v distribuci zdrojů (spravedlivé rozdělování přínosů a přístup k ES), ale také v politických procesech (spravedlivé zapojení skupin do rozhodovacích procesů) a společenském uznání (spravedlivé uznání potřeb, hodnot a preferencí skupin v nediskriminačním prostředí).^{20, 21} Pokud tedy nastavené podmínky systematicky podporují jen některé ze skupin obyvatel a současně brání prosperitě jiných skupin obyvatel, jedná se o určitou míru nespravedlnosti.²²

Městské územní plánování má významný vliv na prostor města a jeho uspořádání, a proto hraje důležitou roli v zajištění spravedlnosti v rozložení ekosystémových služeb, jako je ochlazování.²³ Teplotní extrémy ve městech, UHI a jejich negativní dopady na obyvatelstvo jsou (ve velké většině) na politické a plánovací rovině považovány za ohrožující problém a řešeny v mnoha strategiích a plánovacích dokumentech.²⁴ Nicméně zaměření na plánování se zranitelnými skupinami a skupinami

19 LANGEMEYER, J. – CONNOLLY, J. J. T. Weaving Notions of Justice into Urban Ecosystem Services Research and Practice. *Environmental Science & Policy*. 2020, roč. 109, s. 1–14.

20 KRONENBERG, J. – HAASE, A. – ŁASZKIEWICZ, E. – ANTAL, A. – BARAVIKOVA, A. – BIERNACKA, M. – DUSHKOVA, D. – FILČAK, R. – HAASE, D. – IGNATIEVA, M. – KHMARA, Y. – NIŤĂ, M. R. – ONOSE, D. A. Environmental Justice in the Context of Urban Green Space Availability, Accessibility, and Attractiveness in Postsocialist Cities. *Cities*. 2020, roč. 106, 102862.

21 LANGEMEYER, J. – CONNOLLY, J. J. T. *Weaving Notions of Justice into Urban Ecosystem Services Research and Practice*, s. 1–14.

22 Ibidem.

23 CALDERÓN-ARGELICH, A. – BENETTI, S. – ANGUELOVSKI, I. – CONNOLLY, J. J. T. – LANGEMEYER, J. – BARÓ, F. Tracing and Building up Environmental Justice Considerations in the Urban Ecosystem Service Literature: A Systematic Review. *Landscape and Urban Planning*. 2021, roč. 214, 104130.

24 WANG, C. – WANG, Z.-H. – KALOUSH, K. E. – SHACAT, J. Perceptions of Urban Heat Island Mitigation and Implementation Strategies: Survey and Gap Analysis. *Sustainable Cities and Society*. 2021, roč. 66, 102687.

různého socioekonomického statusu není tak běžné a ve strategických dokumentech, které řeší změnu klimatu (adaptační strategie a plány) povětšinou chybí.

V poslední době se objevuje více studií, které se zaměřují právě na problém spravedlnosti v poskytování ekosystémových služeb, ^{např. 25, 26, 27, 28} a existují i případy, kdy se spravedlnost stala hlavním cílem plánování. ^{např. 29, 30} Nicméně většina adaptačního plánování se běžně zaměřuje pouze na fyzické aspekty a nezahrnuje rovné vážení moci a politického zastoupení, což vede k upevňování současných vzorců a privilegií v rozdělování zdrojů adaptace (jako jsou opatření poskytující ES) nebo k ospravedlnění

25 LANGEMEYER, J. – CONNOLLY, J. J. T. Weaving Notions of Justice into Urban Ecosystem Services Research and Practice. *Environmental Science & Policy*. 2020, roč. 109, s. 1–14.

26 CALDERÓN-ARGELICH, A. – BENETTI, S. – ANGUELOVSKI, I. – CONNOLLY, J. J. T. – LANGEMEYER, J. – BARÓ, F. *Tracing and Building up Environmental Justice Considerations in the Urban Ecosystem Service Literature: A Systematic Review*. 104130.

27 BARÓ, F. – LANGEMEYER, J. – ŁASZKIEWICZ, E. – KABISCH, N. Editorial to the Special Issue „Advancing Urban Ecosystem Service Implementation and Assessment Considering Different Dimensions of Environmental Justice.” *Environmental Science & Policy*. 2021, roč. 115, s. 43–46.

28 SELMI, W. – SELMI, S. – TELLER, J. – WEBER, C. – RIVIÈRE, E. – NOWAK, D. J. Prioritizing the Provision of Urban Ecosystem Services in Deprived Areas, a Question of Environmental Justice. *Ambio*. 2021, roč. 50, č. 5, s. 1035–1046.

29 MORAN, S. – PERREAULT, M. – SMARDON, R. Finding Our Way: A Case Study of Urban Waterway Restoration and Participatory Process. *Landscape and Urban Planning*. 2019, roč. 191, 102982.

30 BRINKLEY, C. – WAGNER, J. Who Is Planning for Environmental Justice – and How? *Journal of the American Planning Association*. 2022, s. 1–14.

ekonomického rozvoje.^{31, 32, 33} V kontextu postsocialistických zemí navíc existují překážky, které ztěžují začlenění spravedlnosti do politik a městského plánování. Ty jsou zakořeněny v zavedení neoliberálního tržního kapitalismu v 90. letech a v extrémním odmítání socialistických ideálů, včetně právě rovnosti a sociální spravedlnosti. To vedlo k široké toleranci nerovností, přehlížení společenských zájmů a nedostatku odpovědnosti za veřejné blaho.³⁴

Cílem této kapitoly je prozkoumat, nakolik je nevyrovnaná distribuce oblastí, které jsou vystaveny extrémnějším teplotám, a oblastí, které poskytují ekosystémové ochlazování, a zda existují skupiny obyvatel, které jsou znevýhodněny v prostorovém řešení města z hlediska přístupu k ekosystémové službě zmírňování horka. Jinými slovy, zda existují vítězné a poražení v přístupu k ochlazovacím přínosům prostředí v prostorovém rozložení města. Nejdříve je stručně představena lokalita studie a existující dokumenty, které řeší vysoké teploty v Praze. Následně jsou popsány metody, které byly použity pro spočítání indexu mitigace tepla a k analýze distribuce mitigace tepla mezi jednotlivé socioekonomické skupiny obyvatel. Výsledky pak popisují, které skupiny žijí v oblastech, kde je poskytováno větší či menší ochlazování. Metody i výsledky jsou diskutovány v rámci jejich limitací a nejistot a zasazeny do širšího kontextu spravedlnosti a městského plánování.

31 MOHTAT, N. – KHIRFAN, L. The Climate Justice Pillars Vis-à-Vis Urban Form Adaptation to Climate Change: A Review. *Urban Climate*. 2021, roč. 39, 100951.

32 SWANSON, K. Equity in Urban Climate Change Adaptation Planning: A Review of Research. *UWSpace*, 2021.

33 EUGENIO PAPPALARDO, S. – ZANETTI, C. – TODESCHI, V. *Mapping Urban Heat Islands and Heat-Related Risk during Heat Waves from a Climate Justice Perspective: A Case Study in the Municipality of Padua (Italy) for Inclusive Adaptation Policies*, 104831.

34 KRONENBERG, J. – HAASE, A. – ŁASZKIEWICZ, E. – ANTAL, A. – BARAVIKOVA, A. – BIERNACKA, M. – DUSHKOVA, D. – FILČAK, R. – HAASE, D. – IGNATIEVA, M. – KHMARA, Y. – NIŤA, M. R. – ONOSE, D. A. *Environmental Justice in the Context of Urban Green Space Availability, Accessibility, and Attractiveness in Postsocialist Cities*, 102862.

9.2 Praha jako lokalita studie

Praha je hlavním městem České republiky (ČR), které je situováno v centru Evropy (50°5'16.94"N, 14°25'14.74"E). Současné je největším a nejvíce lidnatým městem ČR s rozlohou 496,2 km² a populací 1,3 milionu obyvatel.³⁵

Praha jako město je charakteristická kopcovitou krajinou s výškovým rozsahem 177–399 m n. m. (průměr 288 m n. m.)³⁶. Město má 47,5 % zastavěných a 52,5 % zelených a vodních ploch.³⁷ Zástavbu města tvoří historické jádro, staré i nové budovy, sídliště, průmyslové areály, nákupní centra a zahrádkové a rekreační zóny. Mezi zelené a vodní plochy nezastavěné plochy patří parky, lesy, pole, sady, řeky a potoky, jezera a mokřady.

Současné klima města se podle Köppenovy klasifikace řadí pod vlhké kontinentální podnebí s teplými léty (Dfb), ke konci století se ale předpokládá, že bude spadat pod vlhké subtropické podnebí (Cfa) až studené semiaridní podnebí (Bsk).³⁸ Dle dat ČHMÚ³⁹ je průměrný roční úhrn srážek 270 mm. Průměrný úhrn srážek za vegetační sezónu (duben–září) je 223 mm za referenční období 1991–2020. Průměrná roční teplota vzduchu je 9,3 °C, průměrná letní (červen–srpen) teplota vzduchu je 19,6 °C a nejteplejším měsícem je červenec s průměrnou teplotou 20,4 °C

35 ČSÚ. *Statistická ročenka hl. m. Prahy*. Ref. No: CSU-000655 2023-71. Praha: Český statistický úřad. 2022, s. 1–313.

36 Ibidem.

37 EEA. *Urban Atlas 2018*. Copernicus Land Monitoring Service. European Environmental Agency, 2018.

38 BECK, H. E. – ZIMMERMANN, N. E. – MCVICAR, T. R. – VERGOPOLAN, N. – BERG, A. – WOOD, E. F. Present and Future Köppen-Geiger Climate Classification Maps at 1-Km Resolution. *Scientific Data*. 2018, roč. 5, č. 1, 180214.

39 ČHMÚ. Měsíční úhrny srážek. ČHMÚ Portal: Historická data: Počasí: Měsíční data dle z. 123/1998 Sb. Český hydrometeorologický ústav. 2023.

(za referenční období 1991–2020).⁴⁰ Nárůst průměrné roční teploty vzduchu v Praze od roku 1991 po současnost (2022) je 2,1 °C a předpokládá se, že trend nárůstu teploty bude dále pokračovat. Počet letních (tj. den s maximální teplotou vzduchu nad 25 °C) a horkých dnů (tj. den s maximální teplotou vzduchu více než 30 °C), tropických nocí (tj. noc, kdy minimální teplota neklesne pod 20 °C) a vln veder (tj. období, kdy je průměr maximální denní teploty vzduchu nad 30 °C a teplota neklesne pod 25 °C alespoň 3 dny po sobě) bude také dále narůstat.⁴¹

Dle dat ze sčítání lidu 2021⁴² je Praha krajem s nejmladší populací v ČR s průměrným věkem 41,4 roku. Největší část obyvatel Prahy (66 %) tvoří osoby v produktivním věku (15–64 let), senioři (nad 65 let) tvoří 18 % a děti do 14 let zbylých 15 %. Vzdělanostní úroveň v Praze je dlouhodobě nejvyšší v porovnání s ostatními kraji ČR. To je způsobeno koncentrací ekonomických aktivit. Vysokoškolské vzdělání má dosaženo 33,7 % obyvatel Prahy, 32,8 % má střední vzdělání s maturitou včetně nástavbového a pomaturitního vzdělání, 17 % střední vzdělání včetně vyučení bez maturity a 7,8 % základní vzdělání včetně neukončeného. Obyvatel s cizím státním občanstvím bylo v Praze 14 % z celkové populace s největším zastoupením Ukrajinců, dále Rusů, Slováků a Vietnamců. V souvislosti s válkou na Ukrajině v Praze k srpnu 2023 přibýlo 89 961 ukrajinských uprchlíků.⁴³ Prognóza obyvatel žijících v Praze naznačuje významný

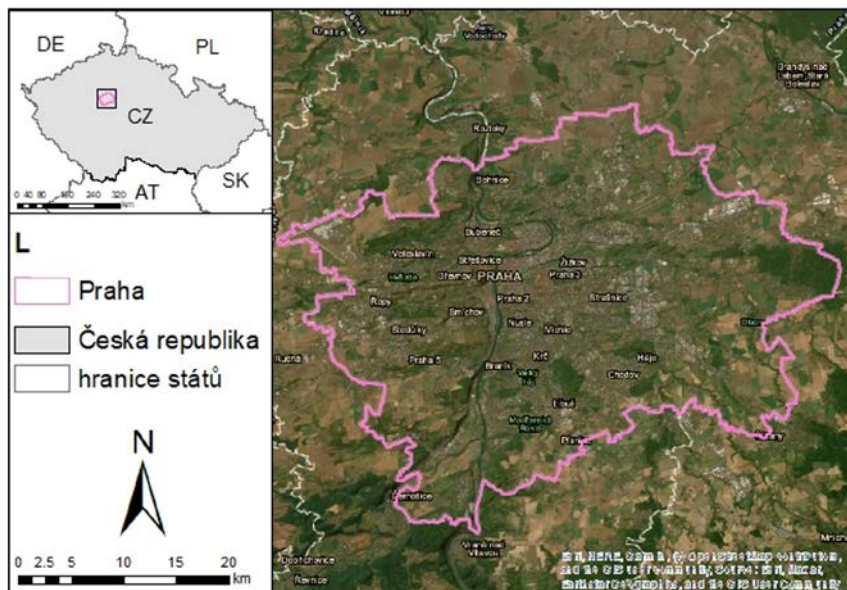
40 ČHMÚ. Průměrná teplota vzduchu. ČHMÚ Portal: Historická data: Počasí: Měsíční data dle z. 123/1998 Sb. Český hydrometeorologický ústav, 2023.

41 Klimatická změna. Klimatická změna v České Republice. In: *Klimatická změna* [online]. 2023 [cit. 2023-09-06]. Dostupné z: <<https://www.klimatickazmena.cz/cs/>>.

42 ČSÚ. *Komentované první výsledky sčítání 2021 – hl. m. Praha*. Praha: Český Statistický Úřad. 2022.

43 MVČR. *Informativní počty obyvatel v obcích. Počty osob s uděleným pobytovým oprávněním v souvislosti s válkou na Ukrajině*. MVČR, 2023.

nárůst obyvatel do budoucna,⁴⁴ což klade vyšší nároky na uspokojení poptávky po ES a vyšší tlak na využití území.

Obr. 3: Lokalita studie

44 BURCIN, B. – KUČERA, T. – KURANDA, J. *Prognóza vývoje počtu a věkové struktury obyvatelstva hlavního města Prahy na období 2020–2050. Východiska, předpoklady a základní výsledky prognózy*. Praha: Univerzita Karlova, Přírodovědecká fakulta, katedra demografie a geodemografie, 2020, s. 1–18.

9.2.1 Praha a městské adaptační plánování

Praha má relativně krátkou historii v plánování města s ohledem na klimatickou změnu. V roce 2015 se stala členem Paktu starostů a primátorů v oblasti klimatu a energetiky.

V roce 2017 byla přijata první Strategie adaptace hl. m. Prahy na klimatickou změnu,⁴⁵ kterou následoval Implementační plán 2018–2019⁴⁶ a současný Implementační plán 2020–2024.⁴⁷ Vizí strategie je „zvýšit dlouhodobou odolnost a snížit zranitelnosti hlavního města Prahy vůči dopadům změny klimatu postupnou realizací vhodných adaptačních opatření (s přednostním využitím ekosystémově založených opatření v kombinaci s šedými – technickými – a měkkými opatřeními) a tím zabezpečit kvalitu života obyvatel hlavního města“.⁴⁸ Adaptace na zvyšování teploty, UHI a vlny horka je jedním z hlavních cílů strategie a zvyšování ekosystémových služeb prolínají i implementační plány.

Analýza zranitelnosti byla zpracována v návaznosti na projekt UrbanAdapt, koordinovaný Ústavem výzkumu globální změny AV ČR v rámci studie Vyhodnocení podkladů pro přípravu Implementačního plánu Strategie adaptace HMP na klimatickou změnu.⁴⁹ Strategie a první implementační plán obsahují analýzu zranitelnosti do budoucna vůči vlnám horka a extrémním srážkám, která bere v potaz osoby mladší 14 a starší 65 let. V druhém implementačním plánu se v části opatření a projektů pro doplnění znalostí o území a procesech jmenuje projekt Adaptační výzvy

45 MHMP. *Strategie adaptace hl. m. Prahy na změnu klimatu*. Praha: MHMP, 2017.

46 MHMP. *Implementační plán strategie adaptace hl. m. Prahy na klimatickou změnu na roky 2018–2019*. Praha: MHMP, 2018.

47 MHMP. *Implementační plán 2020–2024. Strategie adaptace hl. m. Prahy na změnu klimatu*. Praha: MHMP, 2020.

48 MHMP. *Strategie adaptace hl. m. Prahy na změnu klimatu*, 2017, s. 1.

49 ÚSTAV VÝZKUMU GLOBÁLNÍ ZMĚNY AV ČR. *Analýza zranitelnosti hl. m. Prahy – mapové výstupy*. Praha, 2017, s. 59.

měst: podpora udržitelného plánování s využitím integrované analýzy zranitelnosti (TAČR ÉTA). Zpracování analýzy zranitelnosti vůči teplotním extrémům v tomto projektu je již mnohem rozsáhlejší a zahrnuje klimatické modelování, participaci městských aktérů ve tvorbě scénářů rozvoje města a jak věkové, tak ekonomické indikátory zranitelnosti populace.^{50, 51, 52}

Praha má několik dalších plánovacích dokumentů, které řeší adaptaci na extrémní horko, jako např. Klimatický plán hlavního města Prahy do roku 2030⁵³ nebo Městský standard plánování, výsadby a péče o uliční stromořadí jako významného prvku modrozelené infrastruktury pro adaptaci na změnu klimatu,⁵⁴ nebo dokonce Metodiku pro hodnocení adaptace hl. m. Prahy na změnu klimatu z pohledu ekosystémových služeb.⁵⁵ Existuje mnoho dalších strategických a plánovacích dokumentů, které přímo či nepřímo řeší problematiku městského prostředí a klimatické změny či horka (pro přehled problematiky strategických dokumentů viz Národní zprávu za ČR „Green Cities“).⁵⁶ Tyto dokumenty však obvykle neřeší

50 SUCHÁ, L. – VAŇO, S. – JANČOVIČ, M. – AUBRECHTOVÁ, T. – BAŠTA, P. – DUCHKOVÁ, H. – LORENCOVÁ, E. K. Collaborative Scenario Building: Engaging Stakeholders to Unravel Opportunities for Urban Adaptation Planning. *Urban Climate*. 2022, roč. 45, 101277.

51 SUCHÁ, L. – GELETIČ, J. – VAŇO, S. – BAŠTA, P. – JANČOVIČ, M. – DUCHKOVÁ, H. *Adaptace na změnu klimatu: Hodnocení zranitelnosti města vůči teplotním extrémům*. ENV/2022/54714, 2022.

52 VAŇO, S. – BAŠTA, P. – SUCHÁ, L. – GELETIČ, J. – JANČOVIČ, M. – DUCHKOVÁ, H. Zranitelnost vůči teplotním extrémům: čeká nás život v rozpáleném městě? *Urbanismus a územní rozvoj*. 2022, č. 5, s. 22–29.

53 MHMP. *Klimatický plán hlavního města Prahy do roku 2030. Praha na cestě k uhlíkové neutralitě*. Praha: MHMP, 2021.

54 IPR. *Městský standard plánování, výsadby a péče o uliční stromořadí jako významného prvku modrozelené infrastruktury pro adaptaci na změnu klimatu*. Praha: IPR. 2021.

55 MACHÁČ, J. – HEKRLÉ, M. – LOUDA, J. – BRABEC, J. – a kol. *Metodika pro hodnocení adaptace hl. m. Prahy na změnu klimatu z pohledu ekosystémových služeb*. Praha: IREAS, MHMP, 2022.

56 VODIČKA, J. Czech Republic. In: *Green Cities. Questionnaire for the Avosetta Meeting on May 12th/13th 2023 in Bern*. 2023. Dostupné z: <<https://www.avosetta.oer2.rw.fau.de/questionnaire2023.pdf>>.

specifické charakteristiky lokalit ani spravedlnost či rovnost v adaptačním plánování, což může vést k maladaptaci (tj. zavádění opatření za účelem adaptace, která ale vedou ke zvýšení rizik a zranitelnosti⁵⁷) a prohlubování existujících nerovností.

9.3 Modelování zmírnění teploty ve městě

9.3.1 Model pro výpočet ochlazování a jeho konfigurace

Integrated Valuation of Ecosystem Services and Trade-offs (InVEST) je bezplatná sada modelů s otevřeným zdrojovým kódem vyvinutá v rámci projektu Natural Capital Project, která mapuje a oceňuje ekosystémové služby a pomáhá zkoumat změny v jejich tocích.⁵⁸ Modely v rámci platformy InVEST jsou prostorově explicitní, jako vstupy používají mapy a jako výstupy vytvářejí mapy, které vracejí výsledky v podobě biofyzikálních nebo ekonomických hodnot. V rámci platformy existuje městský modul (Urban InVEST), který obsahuje biofyzikální a socioekonomické modely zaměřené na městské ES, které pomáhají zmírňovat naléhavá rizika vyplývající ze změny klimatu, znečištění a neplánovaného rozvoje. Sada je určena ke kvantifikaci a mapování současných dopadů a dopadů alternativních urbanistických návrhů na městské ekosystémy.⁵⁹

57 SCHIPPER, E. L. F. Maladaptation: When Adaptation to Climate Change Goes Very Wrong. *One Earth*. 2020, roč. 3, č. 4, s. 409–414.

58 NATURAL CAPITAL PROJECT. InVEST. Stanford University, Stanford, California. *Natural Capital Project* [online]. 2023 [cit. 2023-09-07]. Dostupné z: <https://naturalcapitalproject.stanford.edu/software/invest>.

59 Ibidem.

Pro posouzení regulace mikroklimatu byl ze sady Urban InVEST vybrán model Urban Cooling Model (verze `natcap.invest.urban_cooling_model` 3. 9. 2), protože je navržen speciálně pro použití v městských oblastech.⁶⁰ Jedním z výstupů modelu je Heat Mitigation index (HM, index mitigace teploty), který je zde použit pro analýzu mitigace teploty skrze ekosystémy. Model počítá index mitigace teploty (HM), který je založen na vážení evapotranspirace, stínu⁶¹, ⁶² a albeda. Model zároveň zohledňuje vzdálenost od velkých „chladících“ ostrovů (zelené plochy nad 2 ha). Vážené nastavení modelu je vhodné pro denní odhady, protože je založeno na procesech, které souvisejí se slunečním zářením. Model počítá HM také na základě nastavení „intenzity budov“, které je vhodnější pro odhady v nočních hodinách. Toto nastavení představuje teplo, které se během dne akumuluje ve vertikálních konstrukcích a následně se uvolňuje během noci. Detailní popis výpočtů modelu je popsán v Natural Capital (2023).⁶³

Pro modelovou situaci byl vybrán den 3. srpna 2018, který reprezentuje typický horký den s tropickou nocí. Tyto dny budou do budoucna čtenější a jejich intenzita se bude také zvyšovat. Model byl spuštěn

60 NATURAL CAPITAL PROJECT. InVEST 3. 13. 0. User Guide. Stanford University, University of Minnesota, Chinese Academy of Sciences, The Nature Conservancy, World Wildlife Fund, Stockholm Resilience Centre and the Royal Swedish Academy of Sciences. *Natural Capital Project* [online]. 2023 [cit. 2023-09-07]. Dostupné z: <<https://storage.googleapis.com/releases.naturalcapitalproject.org/invest-userguide/latest/en/index.html>>.

61 ZARDO, L. – GENELETTI, D. – PÉREZ-SOBA, M. – VAN EUPEN, M. Estimating the Cooling Capacity of Green Infrastructures to Support Urban Planning. *Ecosystem Services*. 2017, roč. 26, s. 225–235.

62 KUNAPO, J. – FLETCHER, T. D. – LADSON, A. R. – CUNNINGHAM, L. – BURNS, M. J. A Spatially Explicit Framework for Climate Adaptation. *Urban Water Journal*. 2018, roč. 15, č. 2, s. 159–166.

63 NATURAL CAPITAL PROJECT. InVEST 3. 13. 0. User Guide. Stanford University, University of Minnesota, Chinese Academy of Sciences, The Nature Conservancy, World Wildlife Fund, Stockholm Resilience Centre and the Royal Swedish Academy of Sciences. *Natural Capital Project* [online].

s váženým nastavením pro denní hodnoty a s nastavením intenzity budov pro výpočet nočních hodnot indexu mitigace tepla.

9.3.2 Data

9.3.2.1 Vstupní data pro výpočet indexu mitigace tepla

Model je založen na několika různých vstupních datech, která jsou běžně dostupná ze sekundárních zdrojů. Je to především mapa využití území (LULC), příslušná tabulka s biofyzikálními údaji pro každou kategorii LULC a klimatická data. Vstupní data do modelu, jejich zdroje a před-zpracování je popsáno v tabulce 1.

Mapa LULC byla vytvořena propojením a překategorizováním mapy současného využití území od IPRu⁶⁴, která obsahuje detail vnitřního prostoru města (včetně vnitrobloků, které mají vliv na mikroklima) a mapy využití území od Urban Atlas⁶⁵, která umožnila zohlednit tepelný efekt oblastí, které jsou za hranicemi města a ovlivňují vnitřní prostor.

64 IPR. Současný stav využití území, IPR. 2022.

65 EEA. *Urban Atlas 2018*. Copernicus Land Monitoring Service. *European Environmental Agency*. 2018.

Tabulka 1: Vstupní data do modelu Urban cooling a jejich zdroje

Vstupní data	Zdroj	Originální typ dat	Rozlišení	Předzpracování a vstup do modelu
Mapa evapotranspirace	Potenciální evapotranspirace (Trabucco and Zomer, 2019) ⁶⁶	Raster	30 arc-seconds (~1 km)	Letní průměr z období 1970–2000 (červen, červenec, srpen)
Maximální vzdálenost chlazení	Natural Capital, 2023 ⁶⁷	Jednotlivá hodnota	-	Doporučená hodnota 450 m
Referenční teplota vzduchu	Data z meteorologické stanice Lány z 03. 08. 2018 ve 12 a 24 hodin (ČHMÚ, 2023) ⁶⁸	Tabulka	-	
UHI efekt	Data z 03. 08. 2018 ve 12 a 24 hodin ze stanice Lány (referenční hodnota) Komořany (pro den) a Klementinum (pro noc) ⁶⁹	Tabulky	-	Počítáno jako rozdíl mezi referenční venkovskou teplotou vzduchu a maximální dosaženou teplotou ve městě ⁷⁰
Vzdálenost míchání vzduchu	Natural Capital Project, 2023	Jednotlivá hodnota	-	Doporučená hodnota 500 m
Mapa využití půdy (LULC)	Současný stav využití území (IPR, 2022 ⁷¹ ; EEA, 2018 ⁷²)	Vektor	Rastrováno na 10 m	Překategorizováno (29 kategorií) a rastrováno.

66 TRABUCCO, A. – ZOMER, R. Global Aridity Index and Potential Evapotranspiration (ET0). *Climate Database V2*, 2019.

67 NATURAL CAPITAL PROJECT. *InVEST 3. 13. 0. User Guide* [online].

68 ČHMÚ. Průměrná teplota vzduchu. ČHMÚ Portal: Historická data: Počasí: Měsíční data dle z. 123/1998 Sb. *Český Hydrometeorologický úřad*. 2023.

69 Ibidem.

70 NATURAL CAPITAL PROJECT. *InVEST 3. 13. 0. User Guide* [online].

71 IPR. *Současný Stav Využití Území*, IPR. 2022.

72 EEA. *Urban Atlas 2018*.

BIOFYZIKÁLNÍ TABULKA				
Vstupní data	Zdroj	Originální typ dat	Rozlišení	Předzpracování a vstup do modelu
LULC code (lucode)	Překategorizovaná LULC mapa (IPR, 2022 ⁷³ ; EEA, 2018 ⁷⁴)	vektor	-	-
Koeficient plodin (Kc)	Landsat 8 (USGS, 2018) ⁷⁵	Raster	30 m	Počítáno dle Allen et al. (1998) ⁷⁶ , Saito et al. (2001) ⁷⁷ ,
Zelená plocha	Překategorizovaná LULC mapa (IPR, 2022 ⁷⁸ ; EEA 2018 ⁷⁹)	vektor	-	Indikace zelené plochy (pravda/ nepravda)*
Stín	Překategorizovaná LULC mapa (IPR, 2022 ⁸⁰ ; EEA, 2018 ⁸¹); Urban Atlas Street Tree Layer, (EEA. 2018) ⁸²	vektory	-	Podíl plochy LULC kategorie pokrytý stromy.

73 IPR. *Současný Stav Využití Území*.

74 EEA. *Urban Atlas 2018*.

75 USGS. Landat 8, Image LC08_L2SP_192025_20180801_20200831_02_T1, U.S. Geological Survey. 2018.

76 ALLEN, R. G. – PEREIRA, L. S. – RAES, D. – SMITH, M. Crop Evapotranspiration – Guidelines for Computing Crop Water Requirements – FAO Irrigation and Drainage Paper. FAO. Rome, Italy: FAO. 1998.

77 SAITO, K. – OGAWA, S. – AIHARA, M. – KAZUHIRO, K. ESTIMATES OF LAI FOR FOREST MANAGEMENT IN OKUTAMA. 22nd Asian conference on Remote Sensing. 5–9 November 2021, Singapore. 2001, Centre for Remote Imaging, Sensing and Processing (CRISP), National University of Singapore; Singapore Institute of Surveyors and Valuers (SISV); Asian Association on Remote Sensing (AARS).

78 IPR. *Současný Stav Využití Území*.

79 EEA. *Urban Atlas 2018*.

80 IPR. *Současný Stav Využití Území*.

81 EEA. *Urban Atlas 2018*.

82 EEA. Urban Atlas. Street Tree Layer 2018. Copernicus Land Monitoring Service. European Environmental Agency, 2018.

Albedo	Landsat 8 (USGS, 2018) ⁸³	Raster	30 m	Počítáno dle (Liang et al., 2020 ⁸⁴ a Smith et al., 2020 ⁸⁵)
Intenzita budov	Současný stav využití území (IPR, 2021) ⁸⁶ Podlažnost (IPR, 2021) ⁸⁷	vektor	-	Poměr mezi podlahovou plochou budovy a plochou pozemku.

* Pro zohlednění chladících účinků vodních ploch byla LULC kategorie „voda“ označena jako zelená plocha.⁸⁸

9.3.2.2 Data o populaci

Data o populaci a jejích skupinách byla získána od Českého statistického úřadu (ČSÚ) ze sčítání 2011⁸⁹ a 2021⁹⁰ pro Prahu v rozlišení základních sídelních jednotek (ZSJ). Jedná se o populaci kategorizovanou dle pohlaví (muži, ženy), věku (do 14 let, 15 až 64 let, nad 65 let), pracovní síly (pracovní síla celkem, zaměstnaní, nezaměstnaní, mimo pracovní sílu), nejvyššího dosaženého vzdělání (bez vzdělání, základní vzdělání, střední škola bez maturity, střední škola s maturitou, nástavba, vyšší odborné vzdělání, univerzita, bakalářské vzdělání, magisterské vzdělání), státního občanství (české, slovenské, ostatní země EU, bez státního občanství)

83 USGS. *Landsat 8, Image LC08_L2SP_192025_20180801_20200831_02_T1*.

84 LIANG, S. – SHUEY, C. J. – RUSS, A. L. – FANG, H. – CHEN, M. – WALTHALL, C. L. – DAUGHTRY, C. S. T. – HUNT, R. Narrowband to Broadband Conversions of Land Surface Albedo: II. Validation. *Remote Sensing of Environment*. 2003, roč. 84, č. 1, s. 25–41.

85 SMITH, R. B. The Heat Budget of the Earth's Surface Deduced from Space. *Yale University*. 2010.

86 IPR. *Současný Stav Využití Území*.

87 IPR. *Podlažnosti*, IPR. 2022.

88 ZAWADZKA, J. E. – HARRIS, J. A. – CORSTANJE, R. Assessment of Heat Mitigation Capacity of Urban Greenspaces with the Use of InVEST Urban Cooling Model, Verified with Day-Time Land Surface Temperature Data. *Landscape and Urban Planning*. 2021, roč. 214, 104163.

89 ČSÚ. *Populace v základních sídelních jednotkách v Praze. Sčítání lidu, domů a bytů 2011*. Český statistický úřad, 2011.

90 Ibidem.

a dle národnosti (česká, moravská, slezská, slovenská, maďarská, německá, polská, romská, ruská, ukrajinská, vietnamská). Některá data nebyla dostupná v rozlišení ZSJ ze sčítání 2021 z důvodu změn v ochraně důvěrných dat (populace dle nejvyššího dosaženého vzdělání, státního občanství a národnosti). Tato data byla získána z předešlého sčítání 2011 s předpokladem, že proporce skupin populace zůstala přibližně stejná. Od ČSÚ byla také získána data o počtu obyvatel žijících v bytových a rodinných domech, také v rozlišení ZSJ.

Data od ČSÚ byla propojena s vektorovými vrstvami ZSJ 2011 a ZSJ 2021 v softwaru ESRI ArcMap 10. 8. 2. Počet obyvatel různých socioekonomických skupin byl rozdistributedován do vektorové vrstvy rezidenčních domů dle proporce lidí žijících v rodinných a bytových domech. Tato vrstva byla vytvořena vyexportováním atributů domů a bytů z vrstvy „současný stav využití území“, která byla získána z otevřených dat Geoportálu hl. m. Prahy.⁹¹ Skupiny populace byly rozdistributedovány do bytových a rodinných domů, které spadají pod danou ZSJ v poměru k celkové podlahové ploše každého domu. Zde se pracovalo s předpokladem, že skupiny jsou rovnoměrně rozdistributedovány v dané ZSJ a domy jsou rovnoměrně obydleny.

9.3.3 Sloučení indexu mitigace tepla a dat o populaci

Okolo každé z budov byl vytvořen tzv. buffer o velikosti 500 m. Zde se předpokládá, že se obyvatelé domů nejvíce pohybují v blízkosti bydliště (jak v noci, tak přes den), tudíž čerpají benefity ochlazování v místě bydliště. Vrstva bufferů s hodnotami o populaci byla propojena s rastrovým výstupem indexu mitigace. Z výsledné vrstvy obsahující data o populaci a průměr indexu mitigace tepla za každý buffer byla následně vyexportována atributová tabulka, která byla základem pro statistickou analýzu.

91 IPR. *Současný Stav Využití Území*.

9.3.4 Statistická analýza

Statistická analýza byla provedena v programu Minitab. Nejdříve byl index mitigace tepla překategorizován na pět úrovní (tabulka 2) a následně agregovány počty lidí za každou skupinu obyvatel v každé úrovni mitigace tepla. Následně byl spočítán Pearsonův korelační koeficient pro zjištění síly a směru lineárního vztahu mezi úrovněmi mitigace tepla a hustotou každé ze skupin obyvatel.

Finální krok umožnil vypořádat, jak se prospěch z ekosystémové služby ochlazování jednotlivých skupin liší od průměru celku. Za tímto účelem byla vypočtena odchylka mezi následujícími korelacemi: 1) korelací mezi úrovněmi mitigace tepla a celkovou hustotou obyvatel a 2) korelací mezi úrovněmi mitigace tepla a hustotou dané socioekonomické skupiny.

Tabulka 2: Úrovně mitigace tepla

Index HM	Úroveň HM
0,00 až 0,19	1 = Velmi nízká mitigace tepla
0,20 až 0,39	2 = Nízká mitigace tepla
0,40 až 0,59	3 = Střední mitigace tepla
0,60 až 0,79	4 = Vysoká mitigace tepla
0,80 až 1,00	5 = Velmi vysoká mitigace tepla

9.4 Prostorové rozložení a přínosy ochlazování pro různé skupiny obyvatel

9.4.1 Mitigace tepla

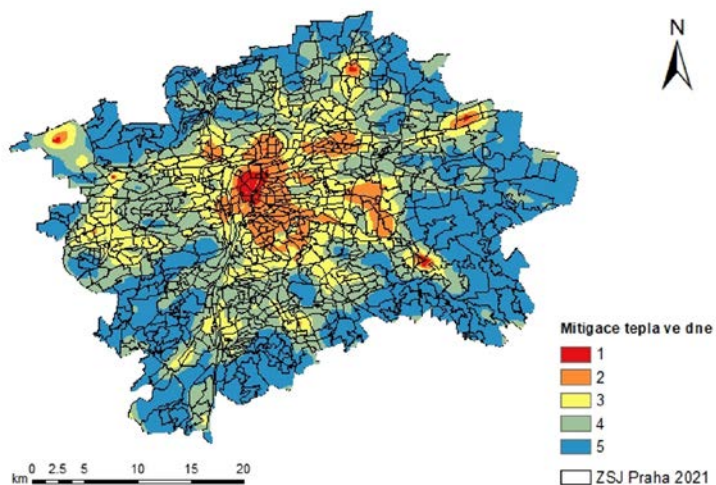
Index mitigace tepla, který je na škále od 0 do 1, kdy 0 znamená žádnou mitigaci tepla a 1 znamená plný potenciál mitigace tepla, byl počítán pro denní i noční hodnoty. Během dne je minimum indexu 0,03, maximum 0,99, průměr 0,72 a standardní odchylka 0,19. Pro noční index je minimum 0, maximum 1, průměr 0,94 a standardní odchylka 0,15. Během noci

je tedy index mitigace tepla v maximální hodnotě i v průměru vyšší než během dne.

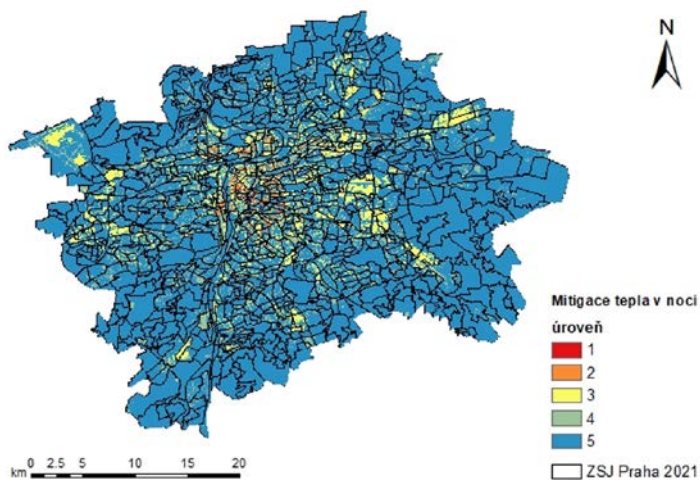
Obrázky 4 a 5 zobrazují úrovně mitigace tepla (HM) ve dne a v noci, které byly vytvořeny z indexu dle tabulky 2. Velikosti ploch během dne a během noci jsou zobrazeny v tabulce 3. V obou případech však největší podíl plochy připadá pod úroveň 5, tedy velmi vysokou mitigaci tepla. Nejnižší podíl plochy je v obou případech v úrovni 1 (velmi nízká mitigace tepla). Během dne je index nejnižší (úroveň 1 a 2) v historickém jádru města a jeho širším okolí, Holešovicích a v oblasti Vítězného náměstí, Letiště Václava Havla, oblastech průmyslových areálů v Horních Počernicích a Měcholupech, Malešicích, Štěrboholech, Vysočanech, Čakovicích a také v oblastech železničních nádraží. V noci je pak mitigace tepla silnější, „hotspoty“ však zůstávají ve stejných částech města. Teplo je ve většině historického jádra města a jeho okolí, v Holešovicích, v okolí Vítězného náměstí a v okolí Smíchovského nádraží během noci mitigováno nejméně (úroveň 1 a 2). Oblast průmyslových areálů, Letiště Václava Havla a ostatních železničních nádraží je také výrazná (úroveň 3). Rozdíl je způsoben zejména vyšší hustotou a výškou zástavby v centru města.

Tabulka 3: Plocha úrovní mitigace tepla (HM) ve dne a v noci

Úroveň HM	Plocha ve dne [km ²]	Plocha v noci [km ²]
1	3,247	0,521
2	33,532	4,005
3	94,169	34,650
4	158,803	28,645
5	206,327	428,253

Obr. 4: Mitigace tepla během dne

Obr. 5: Mitigace tepla během noci

9.4.2 Denní přínosy ochlazování pro populaci

Pearsonův korelační koeficient naznačuje sílu a směr vztahu mezi úrovní mitigace tepla a populačními skupinami. Koeficient pro vztah mezi úrovněmi mitigace tepla během dne a hustotou celkové populace je $-0,845$. To představuje silně negativní vztah. Tudíž čím více je v daném místě poskytováno ochlazování skrze ekosystémy, tím nižší je hustota populace. Tento vztah se dá předpokládat, jelikož ekosystémy ochlazují zejména v jejich daném místě a blízkém okolí. Méně ochlazování se pak předpokládá v zastavěných oblastech, kde lidé bydlí. Výsledky všech korelačních koeficientů denních hodnot pro zkoumané skupiny jsou středně až silně negativní.

Síla negativního vztahu mezi úrovněmi mitigace tepla a socioekonomickými skupinami populace se pohybuje mezi $-0,961$ (nejvyšší dosažené vzdělání střední bez maturity) a $-0,578$ (slezská národnost). Tedy pro všechny skupiny platí, že se hustota zástavby (a obyvatel) váže na nízkou míru poskytování ochlazování, jak se dalo předpokládat. Pro různé skupiny byly však zaznamenány odchylky od koeficientu pro úroveň mitigace tepla a celkovou populaci (dále jen odchylka), které se pohybují mezi $-0,116$ (nejvyšší dosažené vzdělání střední bez maturity) a $0,267$ (slezská národnost). Negativní a pozitivní odchylku pak můžeme interpretovat jako nižší a vyšší míru poskytování ochlazování pro danou skupinu, než je průměr celé populace. U populace dle pohlaví nepozorujeme velké rozdíly mezi přínosy poskytovanými mužům a ženám (odchylka $\pm 0,02$). U populačních skupin dle věku je koeficient mírně slabší ($-0,730$) u skupiny dětí do 14 let (včetně), než je průměr. To naznačuje, že děti ve věku do 14 let (a dalo by se předpokládat, že tedy i jejich rodiny) jsou distribuovány rovnoměrněji mezi úrovně mitigace tepla než průměrná populace. Věková skupina od 15 do 64 let a nad 65 let věku je srovnatelná s průměrem celé populace.

Výsledky korelačního koeficientu pro skupiny pracovní síly (tj. zaměstnaní, nezaměstnaní a obyvatelé mimo pracovní sílu) a skupin populace

dle státního občanství nepoukazují na nerovnosti v získávání přínosů mitigace tepla během dne.

Skupiny populace dle nejvyššího dosaženého vzdělání (tabulka 4) jsou z velké míry také velmi podobné průměru. Vybočuje skupina obyvatel bez vzdělání, u které je odchylka pozitivní (0,239). To naznačuje, že tato skupina bydlí v oblastech, kde je ochlazování poskytováno ve větší míře, než je průměr. Na druhé straně leží skupina s nejvyšším dosaženým středním vzděláním bez maturity, která prospívá méně (odchylka -0,116).

U populace dle národnosti (tabulka 4) jsou odchylky výraznější u skupin se slezskou (odchylka 0,267), vietnamskou (odchylka 0,179) a polskou (odchylka 0,171) národností. To naznačuje, že skupiny bydlí v oblastech, kde je ochlazování poskytováno během dne mírně více, než je průměr.

Tabulka 4: Korelační koeficient mezi úrovní snižování tepla během dne a populačními skupinami (koef. HM den) a odchylka od korelačního koeficientu mezi úrovní snižování tepla během dne a celkovou populací (-0,845)

Populace dle	Skupina	koef. HM den	Odchylka
nejvyššího dosaženého vzdělání	bez vzdělání	-0,605	0,239
	základní vzdělání	-0,931	-0,086
	střední škola bez maturity	-0,961	-0,116
	střední škola s maturitou	-0,927	-0,082
	nástavba	-0,926	-0,082
	vyšší	-0,842	0,003
	univerzitní	-0,877	-0,032
	bakalářské	-0,910	-0,066
	magisterské	-0,884	-0,039

národnosti	česká	-0,815	0,029
	moravská	-0,823	0,022
	slezská	-0,578	0,267
	slovenská	-0,824	0,021
	maďarská	-0,912	-0,067
	německá	-0,928	-0,084
	polská	-0,673	0,171
	romská	-0,829	0,015
	ruská	-0,806	0,039
	ukrajinská	-0,780	0,064
	vietnamská	-0,666	0,179

9.4.3 Noční přínosy ochlazování populace

Pearsonův korelační koeficient pro vztah mezi úrovněmi mitigace tepla během noci a hustotou celkové populace je – podobně jako u vztahu s úrovněmi denní mitigace tepla – negativní. Vztah je ale slabší (-0,415). To naznačuje, že během noci jsou zastavěné oblasti ochlazovány o něco více, stále ale platí, že čím více mitigace tepla, tím menší hustota obyvatel. Výsledky koeficientů nočních hodnot pro zkoumané skupiny se pohybují mezi -0,978 (německá národnost) a 0,512 (skupina bez vzdělání). V nočních hodinách jsou nerovnosti mezi skupinami obyvatel mnohem zřetelnější (škála odchylky -0,562 až 0,928).

U populace dle pohlaví je odchylka opět marginální. U populace dle věku koeficient pro skupinu do 14 let nenaznačuje existenci vztahu s úrovněmi mitigace tepla. Ostatní věkové skupiny se neodchylují od průměru populace.

U populace dle pracovní síly (tabulka 5) jsou vidět značné odchylky mezi skupinami. Ty naznačují, že nezaměstnaní jsou více znevýhodněni ve

využívání ochlazovací služby a obyvatelé mimo pracovní sílu benefitují o něco více, než je průměr populace.

Tabulka 5 zobrazuje také výsledky korelace pro skupiny populace dle státního občanství. Odchylka u skupiny obyvatel s českým státním občanstvím naznačuje, že občané ČR prospívají z mitigace velmi mírně méně, než je populační průměr. Výrazná je negativní odchylka u obyvatel s občanstvím ostatních zemí Evropské unie, která naznačuje, že velká část této skupiny žije v oblastech, kde je ochlazování poskytováno značně méně.⁹²

Populační skupina bez vzdělání se dle výsledků vyskytuje v místech, kde je poskytováno ochlazování ekosystémy (odchylka 0,512). U ostatních skupin populace dle nejvyššího dosaženého vzdělání je koeficient negativní a všechny ostatní skupiny mají silnější negativní vztah s mitigací tepla, než má průměr celé populace.

U populace dle národnosti jsou rozdíly v koeficientech nejvíce výrazné (tabulka 5). U vietnamské národnosti vyšel slabě až středně silně pozitivní korelační koeficient (0,398). To naznačuje, že populační skupina s vietnamskou národností žije v oblastech, kde je více poskytováno ochlazování. Výrazně negativně se odchylují skupiny s maďarskou (odchylka -0,388), romskou (rozdíl -0,469) a německou (rozdíl -0,562) národností. Negativní rozdíl zde udává, že tyto skupiny nežijí v oblastech, kde je poskytováno ochlazování, a skupiny jsou tedy více vystaveny extrémním teplotám.

92 Na tomto místě oponentka naráží na velmi zajímavou otázku, kdo v této skupině (myšleno státní občanství) tedy prospívá a zvedá průměr. To se z dat bohužel nedá vyčíst (nejspíš je to schováno někde v agregaci a tím, že jsou to průměry za skupiny, tak to tam je někde utajeno a musela by být k dispozici jemnější data). Korelace se také provádí zvlášť pro každou skupinu. Výsledky jsou tedy vázány na limitace metody a dostupných dat (popsáno v diskuzi) a bohužel není možné na otázku oponentky odpovědět lépe.

Tabulka 5: Korelační koeficient mezi úrovní snižování tepla během noci a populačními skupinami (koef. HM noc) a odchylka od korelačního koeficientu mezi úrovní snižování tepla během noci a celkovou populací (-0,845)

Populace dle	Skupina	koef. HM noc	Odchylka
pracovní síly	pracovní síla celkem	-0,45	-0,034
	zaměstnaní	-0,439	-0,024
	nezaměstnaní	-0,637	-0,221
	mimo pracovní sílu	-0,242	0,173
státní občanství	české	-0,549	-0,134
	slovenské	-0,371	0,044
	ostatní země EU	-0,972	-0,557
	bez státního občanství	-0,429	-0,014
národnosti	česká	-0,509	-0,094
	moravská	-0,338	0,077
	slezská	0,188	-
	slovenská	-0,48	-0,065
	maďarská	-0,804	-0,388
	německá	-0,978	-0,562
	polská	0,081	-
	romská	-0,885	-0,469
	ruská	-0,608	-0,193
	ukrajinská	-0,523	-0,108
	vietnamská	0,398	-

9.5 Existují znevýhodněné skupiny?

Tato kapitola měla za cíl prozkoumat, zda jsou některé ze socioekonomických skupin obyvatel znevýhodněny v prostorovém rozložení města s ohledem na vystavení potenciálnímu riziku spojenému s extrémně vysokými teplotami a dostupností oblastí, které poskytují ochlazování skrze ekosystémy. Výstupy modelu pro mitigaci tepla odhalily variaci

úrovni mitigace tepla v prostoru města během dne a během noci. Velká část města spadá pod úroveň mitigace 5, tedy velmi vysoké snižování tepla, a nejmenší plocha pak spadá pod úroveň 1, tedy velmi nízké až žádné snižování tepla. Nicméně v oblastech pod úrovní velmi nízké a nízké mitigace, tedy oblastech s vysokým vystavením extrémním teplotám, žije velká část obyvatel města.

Následná analýza přínosů mitigace tepla odhalila, které skupiny obyvatel benefitují z ekosystémového ochlazování a které jsou naopak vystaveny dopadům spojeným s vysokými teplotami. Na základě dat o bydlišti obyvatel a jeho bezprostředním okolí většina zkoumaných socioekonomických skupin (30 z 33) prospívá z mitigace tepla během dne relativně stejně. Výjimkou je skupina populace bez vzdělání a skupiny s vietnamskou, polskou a slezskou národností, které z mitigace tepla ekosystémy prospívají mírně více, než je celkový průměr populace. Během noční mitigace tepla pak více prospívá skupina obyvatel bez vzdělání a skupina s vietnamskou národností. To ale také naznačuje, že tyto skupiny bydlí ve větší vzdálenosti od centra města a potenciálně mohou být vyloučeny z jiných služeb nebo nemusí plně využívat ty, které jsou poskytovány v blízkosti jejich bydliště. Například rešerše využívání zelených ploch ve znevýhodněných čtvrtích⁹³ (které jsou často na okrajích města) ukazuje, že obyvatelé nevyužívají ekosystémy z důvodů jejich špatné kvality, přístupnosti nebo pocitu potenciálního nebezpečí. U výsledků pro noční mitigaci jsou značně znevýhodněni obyvatelé z ostatních zemí EU (mimo ČR a SK) a skupiny německé, maďarské a romské národnosti.

93 CHENYANG, D. – MARUTHHAVEERAN, S. – SHAHIDAN, M. F. The usage, constraints and preferences of green space at disadvantage neighborhood: A review of empirical evidence. *Urban Forestry and Urban Greening*. 2022, roč. 75, 127696.

Předchozí studie, které se zabývaly neúměrným vystavením obyvatel městskému tepelnému ostrovu a extrémním teplotám ^{např. 94, 95, 96} nebo přístupu k městským ekosystémům a jejich službám ^{např. 97, 98} v jiných lokalitách, poukazují zejména na znevýhodnění skupin obyvatel, které jsou považovány za zranitelné. Jejich výsledky identifikují jako znevýhodněné již typicky marginalizované skupiny, jako jsou obyvatelé s cizím státním občanstvím nebo menšinovou národností, ekonomicky slabší obyvatelé, ženy, děti a obyvatelé v důchodovém věku. Na rozdíl od předchozích studií zde nebyla zjištěna nerovnost v poskytování přínosů mezi pohlavími (ženami a muži). U věkových skupin se poskytování také výrazně neliší, až na populaci do 14 let, která je více rovnoměrně rozmístěna mezi úrovně mitigace než zbytek populace, který se více koncentruje v místech s nízkým poskytováním ekosystémového ochlazování. Tato studie je ale v souladu s předchozími v identifikaci obyvatel s cizím státním občanstvím (ostatní země EU) a určitých menšinových národností (romská, maďarská, německá) jako skupin, které mají v místě bydliště dle výsledků nejméně přínosů ekosystémového ochlazování, a jsou tedy nejvíce vystaveny extrémním teplotám. Současné jsou tyto skupiny považovány za jedny z nejvíce zranitelných.⁹⁹ Identifikované skupiny tedy takzvaně prohrávají

94 HSU, A. – SHERIFF, G. – CHAKRABORTY, T. – MANYA, D. *Disproportionate Exposure to Urban Heat Island Intensity across Major US Cities*, 2721.

95 MITCHELL, B. – CHAKRABORTY, J. *Thermal Inequity: The Relationship between Urban Structure and Social Disparities in an Era of Climate Change*, s. 566.

96 EUGENIO PAPPALARDO, S. – ZANETTI, C. – TODESCHI, V. *Mapping Urban Heat Islands and Heat-Related Risk during Heat Waves from a Climate Justice Perspective: A Case Study in the Municipality of Padua (Italy) for Inclusive Adaptation Policies*, 104831.

97 FANG, X. – MA, Q. – WU, L. – LIU, X. *Distributional Environmental Justice of Residential Walking Space: The Lens of Urban Ecosystem Services Supply and Demand. Journal of Environmental Management*. 2023, roč. 329, 117050.

98 ZHAI, W. – ZHANG, K. – GOU, F. – CHENG, H. – LI, Z. – ZHANG, Y. *Examining Supply-Demand Imbalances and Social Inequalities of Regulating Ecosystem Services in High-Density Cities: A Case Study of Wuhan, China. Ecological Indicators*. 2023, roč. 154, 110654.

99 DODMAN, D. – HAYWARD, B. – PELLING, M. – CASTAN BROTO, V. – CHOW, W. – CHU, E. – DAWSON, R. – KHIRFAN, L. – MCPHEARSON, T. – PRAKASH, A. – ZHENG, Y. – ZIERVOGEL, G. *Cities, Settlements and Key Infrastructure*, s. 907–1040.

v prostorovém rozložení města. Takové městské uspořádání se dá vnímat jako nastavené podmínky, které systematicky brání prosperitě těchto skupin, a dle definice spravedlnosti v kontextu ekosystémových služeb¹⁰⁰ se jedná o určitou míru nespravedlnosti.

Metody zvolené v této studii představují jisté limitace a nejistoty i vzhledem k dostupnosti dat. Index mitigace tepla je založen na mapě využití území a příslušné biofyzikální tabulce. V této analýze tedy model pracuje s velikostí oblastí, které mají ochlazovací schopnost. Do výpočtu však nevstupuje kvalita zeleně, která by mohla značně ovlivnit schopnost některých ploch snižovat teplotu.

Analýza je založena na několika předpokladech o rozmístění populace v prostoru. V tomto rozmístění ale existují značné nejistoty. Populační data z roku 2011 jsou relativně zastaralá a předpoklad, že proporce různých skupin zůstala stejná, nemusí odpovídat reálnému rozmístění. Obzvláště skupina obyvatel s ukrajinskou národností v Praze od roku 2022 výrazně narostla¹⁰¹ a výsledný korelační koeficient by se mohl lišit. Z důvodu nedostatku detailních dat o bydlištích obyvatel byly skupiny rozdělovány ze ZSJ do bytových a rodinných domů. Pracovalo se s předpokladem, že jsou všechny bytové a rodinné domy rovnoměrně obydleny všemi skupinami. To však reálně nemusí být pravda, protože existuje mnoho neobydlených domů a skupiny se mohou shlukovat. Reálná data by pak pravděpodobně ovlivnila výsledky analýzy.

Dalším z předpokladů je, že obyvatelé benefitují z přínosů ochlazování v blízkosti svých bydlišť. Lidé se ale v prostoru města pohybují více, např. do práce, za nákupy, rekreací apod. Obyvatelé tudíž získávají přínosy ochlazování v místech, ve kterých se během dne či noci pohybují.

100 LANGEMEYER, J. – CONNOLLY, J. J. T. Weaving Notions of Justice into Urban Ecosystem Services. *Research and Practice*, s. 1–14.

101 MV ČR. *Informativní počty obyvatel v obcích. Počty osob s uděleným pobytovým oprávněním v souvislosti s válkou na Ukrajině*. MV ČR, 2023.

Tato mobilita není v analýze zaznamenána z důvodu nedostatku dostupných dat o dynamice pohybu socioekonomických skupin obyvatelstva. Obzvláště hodnoty přínosů během dne, kdy se lidé pohybují nejvíce mimo své bydliště, by mohly být ovlivněny.

I přes tyto limitace a nejistoty jsou výsledky studie významné, protože poukazují na jisté trendy v rozložení města a skupin obyvatel. Tato zjištění jsou podstatná pro budoucí spravedlivější plánování města, a to obzvláště s respektem k očekávané klimatické změně, která bude problém prohlubovat.¹⁰² Studie distribuce přínosů ekosystémových služeb je základním stavebním prvkem pro chápání spravedlnosti ES v širším kontextu komplexních socioekologických městských systémů. Rozšířené chápání spravedlnosti by mělo zahrnovat také aspekty, které tuto nerovnou distribuci ES zapříčinily v minulosti a ovlivňují v současnosti (a dále do budoucnosti).¹⁰³ To pojímá řešení spravedlnosti v politických procesech a inkluzi všech skupin do rozhodovacích procesů a uznání jejich potřeb, hodnot a preferencí v městském plánování.¹⁰⁴

Budoucí studie by měly být zaměřeny na zpřesnění informací o přínosech ochlazování a dalších ES jednotlivým skupinám populace s ohledem na vyšší rozlišení prostorových dat a informací o pohybu jednotlivých skupin, což by přiblížilo výsledky k reálným přínosům a vystavení se rizikům. Současně by se měly propojovat studie, které zkoumají jak distribuční, tak související procedurální spravedlnost a spravedlnost uznání různých hodnot a vědění. Takové informace jsou zcela zásadní pro spravedlivé

102 DODMAN, D. – HAYWARD, B. – PELLING, M. – CASTAN BROTO, V. – CHOW, W. – CHU, E. – DAWSON, R. – KHIRFAN, L. – MCPHEARSON, T. – PRAKASH, A. – ZHENG, Y. – ZIERVOGEL, G. *Cities, Settlements and Key Infrastructure*, s. 907–1040.

103 LANGEMEYER, J. – CONNOLLY, J. J. T. *Weaving Notions of Justice into Urban Ecosystem Services Research and Practice*, s. 1–14.

104 CALDERÓN-ARGELICH, A. – BENETTI, S. – ANGUELOVSKI, I. – CONNOLLY, J. J. T. – LANGEMEYER, J. – BARÓ, F. *Tracing and Building up Environmental Justice Considerations in the Urban Ecosystem Service Literature: A Systematic Review*. 104130.

a udržitelné plánování měst. Obvykle jsou však opomíjeny na politické, rozhodovací i plánovací rovině, souvisejících dokumentech i diskuzích.

9.6 Závěr

Společně se zvyšujícím se efektem klimatické změny narůstají také dopady spojené s extrémními teplotami, což dále prohlubuje existující nerovnosti mezi obyvateli. V této kapitole jsme prozkoumali, v jakých oblastech města se vyskytují přínosy ochlazování skrze ekosystémy a kdo jsou ti, kteří z přínosů (ne)benefitují. Nerovnosti v poskytování přínosů ochlazování byly počítány pomocí statistické analýzy dat o populaci a výstupů indexu mitigace tepla z modelu InVEST Urban Cooling. Výsledky analýzy poukazují obzvláště na to, že skupiny se státním občanstvím ostatních zemí EU a některé skupiny národnostních menšin tzv. prohrávají v prostorovém rozložení města v rámci přínosů ochlazování a jsou více vystaveny tepelným rizikům. Informace o rozložení socioekonomických a zranitelných skupin populace a jejich vystavení rizikům klimatické změny jsou obzvláště důležité pro spravedlivé adaptační plánování a prioritizaci oblastí, ve kterých je adaptace nejvíce potřeba. Tato studie přispívá k rozvíjení diskuze o ekosystémových službách v kontextu distribuční spravedlnosti. Současně může být použita jako základní podklad pro následné procesy, které zahrnují aktivní participaci ohrožených a zranitelných skupin obyvatel v návrzích městského plánování a tím mohou překlenout nerovnosti v rozložení rozhodovací moci a poskytování ekosystémových služeb.

„Čí les a čí spravedlnost?“

Socioekonomický rozměr spravedlivé ochrany biodiverzity v rurálních oblastech Papuy Nové Guineje v kontextu klimatické změny

Barbora Nohlová, Tomáš Háek, Marek Halbich

Kapitola zkoumá vliv klimatické změny na biodiverzitu a životní kvalitu lidí, zejména v chudých komunitách, s důrazem na Papuu Novou Guineu (PNG). PNG, region s vysokou biologickou rozmanitostí, čelí problémům spojeným s intenzivním odlesňováním, které způsobuje ztrátu biodiverzity a přispívá k celosvětové klimatické krizi. Konzervační programy v této oblasti se snaží chránit přírodní bohatství, avšak často opomíjejí socioekonomické podmínky komunit. Případová studie z provincie Morobe ukazuje, že opatření na ochranu biodiverzity mohou zatížit již tak marginální sociální skupiny, což je patrné v mocenských asymetriích a nedostatečném začlenění komunit do rozhodovacích procesů. Tato kapitola zdůrazňuje naléhavost environmentální spravedlnosti při formulaci opatření na ochranu biodiverzity, aby byly dosaženy cíle v oblasti změny klimatu a ochrany biodiverzity.

10.1 Úvod

Klimatická změna a její negativní dopady na biodiverzitu a kvalitu života lidí představují jedno z nejpalčivějších témat současnosti. Změnu klimatu pocítují v současné době všechna lidská společenství; nejvíce ohroženými skupinami jsou však ty, které žijí v extrémní chudobě nebo v odlehlých a těžko přístupných oblastech.¹ Často se totiž jedná o komunity, které ve vztahu ke své obživě a způsobu života přímo závisejí na přírodních zdrojích a které mají limitované možnosti změny životního stylu. Těmto komunitám především kvůli socioekonomickým faktorům² chybí zdroje, které by jim umožnily se změně klimatu přizpůsobit.³ Chudoba a ztráta biodiverzity jsou souvisejícím problémem, a to především proto, že konvenční kroky, které obvykle vedou ke snižování chudoby (např. rozvojové snahy a vyšší využívání zdrojů), často korespondují se zvýšenou zátěží ekosystémů a výslednou ztrátou biodiverzity. Zejména ve spojitosti s nadměrným kácením deštných lesů dochází ve výsledku k akceleraci klimatické změny v důsledku ztráty „zelených plic Země“.⁴ Problém je o to závažnější, že se odhaduje, že by do roku 2030 extrémní chudobou mohlo trpět až 132 milionů lidí.⁵

1 BARBIER, P. – HOCHARD, J. P. The Impacts of Climate Change on the Poor in Disadvantaged Regions. *Review of Environmental Economics and Policy*. 2018. Vol. 12, No. 1, s. 26.

2 Odlehlost lokalit a chybějící infrastruktura, genderová nerovnost a nedostatečná podpora rozvoje vzdělání ze strany vlády, stejně jako často absentující dostupnost dalších pracovních možností, zapříčiňují zejména v rozvojových oblastech nemožnost rozvoje dostatečného kulturního, sociálního a ekonomického kapitálu, který by chudým komunitám umožnil změnit životní styl v případě ztráty toho stávajícího.

3 SOMANATHAN, E. – SOMANATHAN, R. Climate change: challenges facing India's poor. *Economic and Political Weekly*. 2009, Vol. 44, s. 51–52.

4 LESLIE, R. (ed.). *The future of forests in Asia and the Pacific*, 2009, s. 419.

5 JAFINO, B. et. all. Revised Estimates of the Impact of Climate Change on Extreme Poverty by 2030. Policy Research Working Paper. In: *The World Bank* [online]. September 2020. [cit. 2024-01-02.] Dostupné z: <<https://openknowledge.worldbank.org/server/api/core/bitstreams/ad7eeab7-d3d8-567d-b804-59d620c3ab37/content>>.

Jednou z oblastí, která je v souvislosti s provázaností klimatické změny, ztráty biodiverzity a chudoby ostře sledována, je Papua Nová Guinea (PNG). Indomalajsko-filipínský hotspot, který rovněž zahrnuje PNG, je významný svojí rozsáhlou a významnou biologickou rozmanitostí, která zastupuje až kolem 5 % celosvětové tropické biodiverzity.⁶ Například ostrovy Manus a Mussau představují klíčové oblasti, především ve vztahu k suchozemské fauně.⁷ Východní Melanéske ostrovy, včetně částí PNG, zase disponují vysokou mírou rostlinného a živočišného endemismu.⁸

PNG zároveň patří k jednomu z nejodlehlejších a nejméně rozvinutým regionům světa. Země se potýká s velkou mírou chudoby, a to zejména v odlehlých a venkovských oblastech.⁹ Extrémní krajinný ráz, definovaný vysokými horami a hlubokými údolími, se složitě prostupným terénem a chybějící infrastrukturou přispívá k obtížnosti implementace možných řešení. Řada oblastí je na PNG přístupná pouze letecky a disponuje pouze omezenými (nebo žádnými) možnostmi zdravotní péče, vzdělávání nebo pracovních příležitostí nad rámec pěstování plodin pro běžnou denní spotřebu.¹⁰ Schopnost vlády PNG aplikovat účinná a udržitelná opatření a snižovat míru chudoby je navíc ekonomicky omezená a korupce situaci dále zhoršuje.¹¹

6 RUSSELL, A. et al. Biodiversity Hotspots and Major Tropical Wilderness Areas: Approaches to Setting *Conservation Priorities*. Conservation Biology. 2008. Vol. 12, No. 3, s. 517.

7 WHITMORE, N. (ed.). *A Rapid Biodiversity Survey of Papua New Guinea's Manus and Mussau Islands*. Goroka: Wildlife Conservation Society, 2015, s. vi.

8 AALSBERG, B. et al. Ecosystem profile: East Melanesian Islands biodiversity hotspot. *Environmental Science*. 2012.

9 GIBSON, J. The impact of growth and distribution on poverty in Papua New Guinea. *Applied Economics Letters*. 2000. Vol. 7, s. 541.

10 CAMMAC, R. Chronic Poverty in Papua New Guinea. ERN: *Asia* [online]. 2007 [cit. 2024-01-02]. Dostupné z: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1755079.

11 MINKOV, D. – MURPHY-DUNNING, C. Pillage in the Pacific: Assault on Papua New Guinea. *Multi-national Monitor*. 1992. No. 6, s. 14.

Stejně jako jiné rozvojové země, i Papua Nová Guinea ve vztahu k prevenci ztráty biodiverzity a odstranění chudoby čelí zásadní otázce: Jak nastavit ekonomiku tak, aby při zvýšeném tlaku na rozvoj země a odstranění chudoby nedocházelo zároveň k tomu, že dojde k přílišné exploataci přírodních zdrojů? Vzhledem k tomu, že převážná většina obyvatel PNG žije pod hranicí chudoby¹² a ekonomice dominují sektory zemědělství, rybolovu a zejména lesnictví a těžby nerostných surovin,¹³ které jsou zároveň zodpovědné za většinu příjmů z vývozu surovin, jedná se o nelehký úkol. Právě těžba nerostných surovin a zvýšená míra odlesňování jsou totiž zodpovědné za vyšší míru ohrožení bohaté biodiverzity, kterou země disponuje.¹⁴

Jak tedy zajistit rovnováhu mezi rozvojem, který je nezbytný pro zvýšení životní úrovně obyvatelstva, a ochranou nenahraditelné biologické rozmanitosti? Jedním z možných řešení jsou programy na ochranu biodiverzity, které zároveň integrují prvky udržitelného rozvoje. Takové programy za ideálních podmínek zaručují zvýšenou ochranu ekosystémů stanovením podmínek a pravidel definujících udržitelné využívání zdrojů na předem určeném území. Zároveň však poskytují místním komunitám přístup do oblasti a regulované nakládání s přírodními zdroji, stejně jako náhradní zdroje obživy¹⁵ a další rozvojové benefity.¹⁶ I když se může zdát, že takovýto model udržitelného rozvoje a ochrany přírody koresponduje s potřebami místních komunit a krajiny, opak bývá pravdou. Hlavním problémem takto nastavených snah bývá export západních modelů myšlení: opatření na ochranu biodiverzity prováděná v obydlených oblastech bez

12 2023 *index of economic freedom* [online]. 2023 [cit. 2024-01-02]. Dostupné z: <<https://www.heritage.org/index/country/papuanewguinea>>.

13 *The World Bank is in Papua New Guinea* [online]. 2023 [cit. 2024-01-02]. Dostupné z: <<https://www.worldbank.org/en/country/png/overview>>.

14 AALSBERG, B. et al. Ecosystem profile: East Melanesian Islands biodiversity hotspot. *Environmental Science*. 2012.

15 Například pěstování kávy a dalších plodin.

16 Například zajištění poskytnutí zdravotní péče, vzdělávací programy a jiné.

uznání místních komunit jako rovnocenných partnerů v tomto procesu často způsobují sociální nespravedlnost a odpor místních aktérů.¹⁷

Tato kapitola diskutuje typy sociálních nespravedlností spojené s různými aspekty ochrany biodiverzity ve vztahu ke konkrétnímu legislativnímu rámci ochrany biologické rozmanitosti: chráněnému území, implementovanému bez dostatečného vyhodnocení kulturně-sociálního kontextu a zapojení představ a očekávání místních komunit. Vychází z terénního výzkumu realizovaného na PNG v roce 2018 a zacíleného na dvě komunity YUS conservation area. Cílem výzkumu bylo vyhodnotit postoje místních komunit vůči ochrannářským opatřením implementovaným na jejich území a jejich očekávání a sociální nespravedlnosti, které místní lidé spojovali s jednotlivými aspekty těchto opatření. Data, která slouží jako podklad tohoto textu, vychází z terénních pozorování a polostrukturovaných a neformálních rozhovorů vedených s členy místních venkovských komunit a rovněž se zástupci YUS CA.

Teoretická část textu představuje úvod do historie ochrany biodiverzity na PNG a přibližuje filozofický rámec zaštiťující celý výzkum: environmentální spravedlnost a její návaznost na snahy o ochranu biodiverzity. Praktická část textu se zaměřuje na konkrétní sociální nespravedlnosti, které vyplynuly z výzkumných dat sloužících jako podklad této kapitoly, a zasazuje je do sociálně-ekologického kontextu zkoumané případové studie.

17 Zápádními modely myšlení je ve vztahu k ochraně biodiverzity a rozvojovým snahám myšlen přístup, který nezahrnuje zapojení myšlenkových rámců místních komunit při implementaci jakýchkoliv kroků na podporu ochrany místních ekosystémů a rozvoje. V praxi se jedná o to, že nově přichází do lokalit (v tomto případě vědci, zástupci NGO apod.) přinášejí své představy o tom, co komunity potřebují (a chtějí), aniž by s místními lidmi nejdříve vykomunikovali, jaká je jejich představa o ochraně biodiverzity či rozvojových snahách.

10.2 Snahy o ochranu biodiverzity v kontextu PNG

Ochrana biodiverzity má na PNG historii sahající do 19. století a začíná snahou o zřízení národních parků. Slabinou národních parků je nerovnováha mezi potřebami lidských komunit a chráněných ekosystémů: národní parky totiž ze svého území legislativně vylučují jakoukoliv lidskou činnost.¹⁸ V tomto ohledu jsou sice vysoce efektivním rámcem pro ochranu ohrožené biodiverzity, nicméně ve vztahu k udržitelnému rozvoji a odstranění chudoby nemají, kromě možného rozvoje ekoturismu,¹⁹ žádný potenciál zahrnout potřeby lidských komunit a na PNG jich do dnešní doby existuje omezený počet.²⁰

Dalším modelem ochrany přírody, který se snaží reagovat na potřeby jak lidských komunit, tak ohrožených ekosystémů a se kterým je možné se v zemi setkat, je *oblast správy volně žijících živočichů* (WMA). WMA jsou v současné době nejpoužívanějším modelem ochrany biodiverzity. Jejich právní zakotvení vychází ze zákona o fauně z roku 1966, který mimo jiné nastavil pravidla pro regulaci těžby dřeva a nerostných surovin v takto chráněných oblastech země. WMA umožňují místním obyvatelům určitou míru využívání přírodních zdrojů, stejně jako jejich zapojení do rozhodovacích procesů o daném území. Jejich slabinou však je často nedostatečné pochopení sociokulturního kontextu místních obyvatel a jejich nedostačující vstup a zapojení do všech fází implementace ochrannářských snah.²¹ Proto je dalším typem ochrany biodiverzity, který

18 SINGH, T. – SINGH, S. On bringing people and park together through ecotourism: The Nanda Devi National Park, India. *Asia Pacific Journal of Tourism Research*. 2004, Vol. 9, s. 43.

19 Ten je na PNG významně ztížen absencí infrastruktury a služeb a obtížností cestovat do odlehlých míst země.

20 In: *Parks, Reserves, and Other Protected Areas in Papua New Guinea* [online]. September 2020 [cit. 2024-01-02]. Dostupné z: <<https://www.parks.it/world/PG/Eindex.html#:~:text=According%20to%20the%20data%20provided,Reserve%2C%20one%20Wildlife%20Reserve%2C%20one%20>>.

21 WEST, P. *Conservation is our government now. The politics of ecology in Papua New Guinea*. Durham and London: Duke University Press, 2006.

byl v zemi implementován ve snaze reagovat na slabá místa předchozích dvou modelů tím, že se ve svých krocích pokouší zapojovat nejen místní komunity, ale přímo i rozvojové snahy, model chráněné oblasti (CA).²²

Prvním takovým zřízením zaměřeným na ochranu ohrožených ekosystémů na PNG je YUS conservation area (YUS CA), spuštěný v roce 2009. V rámci tohoto modelu ochrany biodiverzity dochází k úzké spolupráci mezi místními komunitami a ochranáři a teoreticky i vyššímu zapojení představ a potřeb místních lidí. Studie ovšem ukazují, že ani tento typ ochrany biodiverzity není bez problémů a neošetřuje dostatečně rovnováhu mezi blahobytem ekosystémů a lidských komunit.²³

10.3 Environmentální spravedlnost jako výzkumná optika

Zaštiťujícím filozofickým rámcem úvah o sociálních nespravedlnostech spojených s ochranou biodiverzity v sociálně-ekologických systémech je v tomto textu (a práci) environmentální spravedlnost. Tento rámec je nejčastěji definován jako „*spravedlivé zacházení a smysluplné zapojení všech lidí bez ohledu na rasu, barvu pleti, národnost nebo příjem, pokud jde o rozvoj, implementaci a prosazování zákonů, předpisů a politik v oblasti životního prostředí*“.²⁴

Termín se začal používat v osmdesátých letech dvacátého století a počáteční akademické úvahy o environmentální (ne)spravedlnosti se zaměřily na nerovnost v distribuci environmentálních rizik, kterým čelily marginalizované komunity ve Spojených státech.²⁵ První generace vědců

22 Z původního anglického názvu „conservation area“.

23 GRÚZOVÁ, J. *Kulturní změna v lokálních kulturách*. Praha: Univerzita Karlova, 2015.

24 EPA: *Learn about environmental justice* [online]. 2023 [cit. 2024-01-02]. Dostupné z: <<https://www.epa.gov/environmentaljustice/learn-about-environmental-justice>>.

25 WARRICK, C. *History of the Environmental Justice Movement* [online]. 2015 [cit. 2024-01-02]. Dostupné z: <https://www.researchgate.net/publication/282660631_History_of_the_Environmental_Justice_Movement?>.

zabývajících se environmentální spravedlností se tedy zaměřila primárně na otázky rozvoje a rovnosti. Druhá generace akademiků zasadila ve svých pracích environmentální spravedlnost do konkrétního sociálně-ekologického kontextu: zpochybnila pojetí *životního prostředí* jako do té doby místa odděleného od člověka, ale naopak s ním začala pracovat jako s místem, kde lidé žijí a pracují; dále zpochybnila pojetí *spravedlnosti* jako jasně definované konstanty: cílem úvah začalo spíše být, jak, kým a v jakém kontextu je spravedlnost *konstruována*.²⁶

V současné době se vědci pracující s environmentální spravedlností zaměřují na širokou škálu témat od likvidace odpadů, těžby a dobývání nerostných surovin až po ochranu biodiverzity, která se dostává do stále větší pozornosti vědců, a to ve vztahu jak ke zrychlujícímu se úbytku světových ekosystémů a potřebě její ochrany, tak k rostoucím otázkám sociální spravedlnosti s tímto úsilím spojeným.²⁷

10.3.1 Ochrana biodiverzity v kontextu environmentální spravedlnosti

Zvyšující se tempo úbytku biodiverzity se stává postupným problémem pro současné i budoucí generace, neboť ničení ekosystémů znamená jejich kolaps a následně zhroucení potravních řetězců.²⁸ Při nahlédnutí do Indexu živé planety²⁹, který se zaměřuje na monitoring stavu populací savců, ptáků, ryb, plazů a obojživelníků, je možné vidět, že od roku 1970 došlo k průměrnému poklesu počtu volně žijících živočichů o 69 %.³⁰ Toto číslo je alarmující a se stále se zvyšujícím tempem klimatické změny

26 SCHLOSBERG, D. *Reconceiving Environmental Justice: Global Movements and Political Theories*. *Environmental Politics*. 2004. Vol. 13, No. 3. s. 517–521.

27 COOLSAET, B. (ed.). *Environmental Justice*. London: Routledge, 202, s. 137.

28 DIAZ, Z. et al. Assessing nature's contributions to people. *Science*. s. 270–272.

29 *Living Planet Index*, LPI.

30 *Living Planet Report 2022* [online]. 2023 [cit. 2024-01-02]. Dostupné z: <<https://livingplanet.panda.org/>>.

je nepochybné, že v příštích letech ještě naroste. Ztráta biodiverzity je zároveň spojena s intragenerační³¹ a intergenerační nespravedlností, protože negativně zasahuje jak současné, tak budoucí generace.³²

Změna klimatu představuje v oboustranném procesu jednu z hlavních hnacích sil úbytku biologické rozmanitosti a ničení ekosystémů podkopává schopnost přírody regulovat emise skleníkových plynů a chránit se před extrémním počasím. Bludný kruh se tím uzavírá: ekosystémy, které jsou v důsledku dopadů klimatických změn zranitelné vůči kolapsu, ztrácejí svoji funkci v rámci udržování rovnováhy, která umožňuje vytvářet na planetě Zemi vhodné podmínky k životu.³³ V důsledku změněných prostředí dochází ke zhoršení životních podmínek nejen pro rostliny a živočichy, ale rovněž pro lidské komunity, které jsou na těchto prostředích a ekosystémech závislé.³⁴

Jako opatření na zmírnění nebo zabránění kolapsu ekosystémů jsou využívány právě legislativní rámce na ochranu biodiverzity. Protože se jedná o globální problém, operují tato opatření s heslem takzvaných

31 Intragenerační (ne)spravedlnost se vztahuje k takovým typům nespravedlností, které existují v rámci jedné generace. Zde se jedná o nerovnoměrně rozdělenou zátěž a dopady zejména na marginalizované lidské komunity v důsledku zhoršeného stavu (a úbytku) ekosystémů v současnosti.

32 Intergenerační (ne)spravedlnost se vztahuje k vytváření podmínek v současnosti, které povedou k blahobytu a svobodě budoucích generací nebo je naopak zcela vyloučí kvůli neudržitelnému rozvoji a nakládání s přírodními zdroji.

33 RANI, N. – SANGWAN, S. Advantages of Ecosystem Services to Human Being. *Current Journal of Applied Science and Technology*. 2022, Vol. 41, No. 17. s. 19–20.

34 SEKERCIOGLU, C. Ecosystem functions and services. In: NAVJOT, S. – EHRLICH, R. (eds). *Conservation Biology for all*. 2010, s. 45–47.

„společných statků“ a „sdílené budoucnosti“.^{35, 36} Přesto existuje rozdílné vnímání (a výsledek) ochrany biodiverzity pro různé aktéry: ekonomicky lépe situovaní lidé mají tendenci využívat výhod ochrany biodiverzity (např. ekoturistika), zatímco chudí lidé nesou náklady v případě, že je ochranná opatření omezují nebo na ně dopadají způsobem, který zasahuje do jejich ekonomických a rozvojových potřeb.³⁷ Souvisejícím problémem je nedostatečně regulovaná globální spotřeba zdrojů.³⁸ Jedná se o nerovnovážný stav, protože bohaté a rozvinuté státy globálního Severu se historicky potýkají s vlastním neudržitelným hospodařením s půdou a využívají životní prostředí globálního Jihu, čímž dále podporují svůj vlastní růst, zatímco zároveň brzdí růst druhého jmenovaného. Z tohoto pohledu existuje v současném nastavení systému materiální a ideologická nespravedlnost. Otázka, či znalosti a ideologie se dostanou do povědomí a stanou se imperativními a kdo bude naopak upozaděn, je založena na diskurzivně-mocenských praktikách a souvisí s dimenzí distribuce³⁹ a uznání⁴⁰ environmentální spravedlnosti.⁴¹

35 Toto pojetí je založeno na egalitarianismu, tedy rovných podmínkách a právech pro všechny. I když se může zdát, že se jedná o velmi spravedlivý rámec pro přemýšlení o právech lidských společenství, jeho častou slabinou je univerzální uvažování o náplni těchto práv a časté přehlížení individuálních a unikátních kontextů jednotlivých komunit a lidí.

36 O'CONNOR, S. – KENTER, J. Making intrinsic values work; integrating intrinsic values of the more-than-human world through the Life Framework of Values. *Sustainability Science*. 2019, Vol. 14. s. 1247–1249.

37 SCHOTT, J. et al. *The impact of protected areas on local livelihoods in the South Caucasus* [online]. 2016 [cit. 2024-01-02]. Dostupné z: <<https://ageconsearch.umn.edu/record/234108>>.

38 VIVANCO, D. et al. How to deal with the rebound effect? A policy-oriented approach. *Energy Policy*. 2016, Vol. 94, s. 114.

39 Dimenze distribuce v rámci environmentální spravedlnosti odkazuje na to, jak jsou environmentální rizika (nebo výhody) rozloženy v rámci jednotlivých lidských populací (nebo jejich částí: kdo nese riziko a kdo z dané situace naopak těží?).

40 Dimenze uznání v rámci environmentální spravedlnosti odkazuje na to, kdo (které populace a skupiny) budou v rámci rozhodovacích a implementačních procesů uznány jako plnohodnotní partneři, čímž dojde k jejich zapojení.

41 COOLSAET, B. (ed.). *Environmental Justice*. London: Routledge, 2021, s. 137.

V případě YUS CA vychází většina sociálních nespravedlností, které aktéři v rámci výzkumu popisovali, z nevhodně aplikovaného rámce kompenzací za půdu poskytnutou za účelem realizace ochrannářských opatření, tzv. systému sdílených přínosů. Jedná se o situaci, kdy jsou s místními komunitami výměnou za jejich půdu za účelem zřízení chráněné oblasti sdíleny buď peněžní, nebo rozvojové (zdravotní péče, vzdělávací programy aj.) benefity.⁴² Podobné nastavení je problematické především proto, že představy o tom, co komunity potřebují nebo chtějí, vycházejí často z univerzálních mentálních rámců západní kultury.⁴³ Škála těchto představ by však nutně měla vycházet ze sociální reality místních lidí, jinak hrozí, že nebudou adresována jejich skutečná očekávání, což se nevyhnutelně odrazí v jejich zájmu ochrannářské snahy podporovat nebo jim naopak odporovat.⁴⁴ Zároveň zde existuje ještě větší riziko: past představy „vyššího dobra“. Vzhledem k závažnosti dynamických proměn (a nebezpečí postupného hroucení) ekosystémů vychází nutnost chránit biodiverzitu z pochopitelného pocitu naléhavosti, který může v některých případech vést k potlačení potřeb zapojených lidských komunit.⁴⁵ Sociální nespravedlnost pak spočívá ve dvou ohledech: zaprvé, lidské komunity, na které mívají ochrannářské snahy největší dopad, protože jsou implementovány v jejich prostředí, bývají zároveň jen málokdy těmi, které způsobily úbytek biodiverzity v dané lokalitě. Zadruhé, při aplikaci univerzálních rámců a ideje „vyššího dobra“ nevyhnutelně dochází k přehlédnutí unikátních sociálně-kulturních kontextů, které mají potenciál

42 CUNDILL, G. et al. Beyond benefit sharing: Place attachment and the importance of access to protected areas for surrounding communities. *Ecosystem Services*. 2017, Vol. 28, s. 140–148.

43 ADAMS, W. Conservation from Above: Care for Nature. In: BRIGHMAN, M. – LEWIS, J. (eds). *The Anthropology of Sustainability. Palgrave Studies in Anthropology of Sustainability*. New York: Palgrave Macmillan, 2017, s. 111–112.

44 NOVOTNY, V. Rain forest conservation in a tribal world: why forest dwellers prefer loggers to conservationists. *Biotropica*. 2010, Vol. 42, No. 5, s. 548.

45 KOPNINA, H. Commodification of natural resources and forest ecosystem services: examining implication for forest protection. *Environmental Conservation*. 2016, Vol. 44, s. 25–26.

být pro ochranu biodiverzity přínosem: místní lidé často disponují znalostmi, ale především vztahem ke svému prostředí, který je – při zohlednění potřeb k růstu a rozvoji – možné využít k podpoře zachování ohrožených ekosystémů.⁴⁶

Konečně je rovněž třeba si uvědomit, že není možné operovat s rolí lidských komunit ve vztahu k biodiverzitě selektivně. Tak, jako jsou lidé zodpovědní za její úbytek, jsou také neodmyslitelnou součástí přírodního světa a je nutné s nimi počítat nejen ve vztahu ke způsobeným škodám, ale také ve vztahu k nabízeným možným řešením.

10.4 Metodologický rámec výzkumu

Následující část textu přibližuje metodologii výzkumu a zvolenou případovou studii. Výzkum operuje s *empirickým rámcem environmentální spravedlnosti*, který vyvinula výzkumná skupina z University of East Anglia.⁴⁷ Pokud chceme témata spojená s environmentální spravedlností zkoumat empiricky, je třeba zahrnout komplexnost sociální reality aktérů a kontext, ve kterém se zkoumané téma odehrává: empirická zkoumání environmentální spravedlnosti se proto spíše než na to, co je to spravedlnost a jestli je něco spravedlivé, či nikoliv, zaměřují na to, *jak* je spravedlnost konstruována a *kým* a *jaké* jsou její dominantní (a umlčené) narativy. Empirický rámec environmentální spravedlnosti představuje určitý mapovací nástroj: pomáhá výzkumníkovi zaměřit se na konkrétní aspekty environmentální spravedlnosti a ty prozkoumat za využití společenskovědních metod výzkumu.⁴⁸ Jedná se o následující aspekty:

46 DILYS, R. et al. Local action, global aspirations: the role of community conservation in achieving international goals for environment and development. *Natural resource issues*. London: IIED, No. 4, 2006.

47 MARTIN, A. et al. Justice and Conservation: The Need to Incorporate Recognition. *Biological Conservation*. 2016, Vol. 19, No. 7. s. 264–265.

48 MARTIN, A. Conservation: *Biodiversity, Wellbeing and Sustainability*. London: Routledge, 2006.

1. *Filozofické principy*, ze kterých vycházejí jednotlivá pojetí spravedlnosti zahrnutých aktérů: např. utilitarianismus nebo egalitářství. Ty nám pomáhají pochopit, jak jednotliví aktéři pojmají to, co je podle nich spravedlivé, a z čeho jejich představa spravedlnosti vychází.⁴⁹
2. *Komunity spravedlnosti*: zastupují mezi všemi stakeholdery zapojenými do výzkumu aktéry, kteří jsou předmětem spravedlnosti: jsou objektem sociální nespravedlnosti.
3. *Nástroje spravedlnosti*: představují např. listiny, práva, legislativu, regulace a vyhlášky, které mají souvislost se zkoumaným tématem.
4. *Dimenze spravedlnosti*: odkazují k jednotlivým dimenzím spravedlnosti v rámci zkoumaného tématu: zde se jedná zejména o *rekognici* (uznání), *distribuci* a *procedurální spravedlnost*. Ty definují, jak jsou jednotlivá environmentální rizika (či benefity) distribuovány, kteří aktéři jsou přizváni k participaci na rozhodovacích procesech (a kteří jsou naopak vyloučeni) a jakou povahu mají procedury v rámci zkoumaného tématu.

10.4.1 Metody tvorby dat

Terénní výzkum klíčový pro tvorbu dat sloužících jako podklad této kapitoly proběhl v roce 2018 ve dvou komunitách žijících na území YUS conservation area na PNG. Celkový čas strávený v terénu činil čtyři týdny, z toho dva týdny ve dvou venkovských komunitách v YUS a další dva týdny ve městě Lae se zástupci chráněné oblasti. Data byla tvořena na základě polostrukturovaných a neformálních rozhovorů a pozorování. V rámci výzkumu se uskutečnilo 50 rozhovorů; pilotní rozhovory byly nejprve použity ke zjištění, zda otázky dostatečně odrážejí výzkumné jevy. Tato fáze byla klíčová pro identifikaci slabých míst osnovy rozhovorů a návazného možného zkreslení, teprve poté následovala realizace

49 Například v rámci utilitarianismu je pojetí spravedlnosti založeno na představě, že nejetichtější je volba, která přináší dobro pro co nejvíce lidí. V rámci egalitářství je zase podstatné pojetí spravedlnosti jako něčeho, na co mají právo všichni a ve stejné míře.

polostrukturowaných rozhovorů. Zúčastnění aktéři byli kontaktováni přímo v terénu, další kontakty byly získány na jejich doporučení nebo pohybem v terénu a oslovováním osob ochotných hovořit s výzkumníci. Výběr vhodných aktérů však byl předem definován, takže zúčastněné strany odpovídaly stanoveným kritériím.⁵⁰

Účel pozorování byl dvojitý: v rámci počáteční fáze výzkumu sloužilo k pochopení každodenní reality účastníků výzkumu a kontextu výzkumného problému. Pozorování se skládalo z neformálních návštěv farem, zahrad a polí (a pastvin), delších pobytů v komunitních prostorách a centrech, školách a na pracovištích YUS CA. Pozorování prováděné v pozdějších fázích výzkumu bylo zaměřeno na zaznamenání sociálních nespravedlností a problémů, které účastníci popisovali. Dále sloužilo k hlubšímu pochopení zkoumaných jevů a k ověření poskytnutých informací. Poznámky získané pozorováním a další, pořízené při vedení polostrukturowaných a neformálních rozhovorů, byly pečlivě zapsány do terénního deníku. Tyto poznámky byly klíčové pro analýzu výzkumného tématu a v pozdějších fázích výzkumu byly analyzovány prostřednictvím otevřeného kódování. Často byly také diskutovány s účastníky, aby došlo k co nejmenšímu zkreslení při jejich interpretaci.

Data v prezentovaném výzkumu byla tříděna prostřednictvím induktivního kódování⁵¹, na jehož základě byla identifikována témata týkající se sociálních nespravedlností. Tento proces proběhl v softwaru pro kvalitativní analýzu dat MAXQDA⁵², což umožnilo definovat klíčové problémy

50 Oslovený aktér musel spadat do některé ze skupin relevantních stakeholderů: být místním obyvatelem, pracovníkem správy chráněné oblasti, vědcem, farmářem apod. Podstatné bylo, jestli se jedná o osoby, které mají důležitou vazbu k tématu.

51 Při induktivním kódování dochází k tvorbě kódů na základě obsahu dat. To znamená, že při čtení textu hledáme kódy a významy na základě textového obsahu, nikoliv tak, že bychom přiřazovaly významy k již předdefinovaným kategoriím.

52 Více o tomto softwaru dostupné z: <<https://www.maxqda.com/?prevUrl=<>>>.

a vzorce v rámci datových souborů. Témata byla rovněž roztríděna do kategorií a byly zkoumány jejich vztahy.

Podstatou analýzy environmentální spravedlnosti bylo prozkoumání vztahu mezi sociální a environmentální nespravedlností. Kroky analýzy byly tedy následující:

1. *Definice komunit spravedlnosti* za účelem zjištění, kdo je v mocenském postavení vůči ostatním zúčastněným stranám a na koho má tato mocenská asymetrie největší dopad.
2. *Propojení dimenzí spravedlnosti a jednotlivých sociálních nespravedlností.* Za tímto účelem byly využity výsledky tematické analýzy, na jejichž základě došlo k identifikaci participativní a distribuční dimenze spravedlnosti a otázek moci. Cílem bylo určit: jak jsou rozděleny dopady opatření na ochranu biodiverzity na místní obyvatele a proč; kdo se může účastnit příslušných procesů a kdo je z nich vyloučen a proč; zda jsou zahrnuty nějaké mocenské struktury a kdo je řídí.

Případová studie

YUS CA byla založena v roce 2009 a vznikla na základě dialogu mezi konzervačními biology a místními vlastníky půdy. Hranice YUS se táhnou podél tří řek: Yopno, Uruwa a Som. Chráněné území se rozkládá na 760 km², které sestávají z pastvin, lesů, 51 vesnic a zahrad⁵³. Vzhledem k odlehlosti a dynamice terénu se v oblasti nenachází žádná rozsáhlá zástavba ani cestní infrastruktura, doprava se uskutečňuje letecky, pěšky nebo na lodích. Šest přistávacích ploch slouží k rozvozu zboží a přepravě osob, pro místní obyvatele se však jedná o drahý způsob cestování. YUS je rozdělen do tří zón:

1. „Přírodní, jádrová zóna“ zahrnuje biosférické rezervace. Lidské činnosti jsou zde přísně vyloučeny.
2. „Polopřirozená, ochranná zóna“ zahrnuje plochy pro přirozenou vegetaci a hospodaření v lesích a lidské aktivity, které mohou zahrnovat ekoturistiku nebo výzkum. Je zde povoleno šetrné obhospodařování krajiny.
3. „Kulturně krajinná oblast“: vnější oblast, kde lidé žijí, pracují a udržitelně využívají půdu.

Samotný výzkum proběhl ve dvou komunitách v pohoří Saruwaged, primárně ve třetí ochranné zóně. Obrázek 6 ukazuje umístění oblasti společně s lokací výzkumných lokalit (v obrazci). Vlajkovou lodí YUS CA je program na ochranu stromových klokanů, který byl předmětem tohoto výzkumu.

53 Jedná se o drobná políčka na půdě vyčištěné od pralesního pokryvu. Ta slouží k pěstování plodin pro místní spotřebu.

10.4.2 Program na ochranu stromových klokanů (TKCP)

TKCP je mezinárodní komunitní program, který provozuje zoologická zahrada Woodland Park v Seattlu ve státě Washington a spolupracuje na něm s organizací Conservation International v USA a na PNG. Jedná se o hlavní iniciativu oblasti ve vztahu k ochraně přírody v YUS. Program byl spuštěn v roce 1996 s původním cílem vytvořit podmínky pro ochranu ohroženého druhu stromového klokana *Dendrolagus Matschie*. Následně se stal platformou pro ochranu dalších endemických druhů vyskytujících se na poloostrově Huon. TKCP disponuje i socioekonomickým přesahem, protože kromě ochrany ohrožených ekosystémů zaštiťuje i ekonomické a rozvojové aktivity.⁵⁴

10.4.3 Zacíleno na komunity: vesnice Yawan a Kotet

Yawan a Kotet se nacházejí v provincii Morobe na poloostrově Huon v pohoří Saruwaged. Obě vesnice leží v nadmořské výšce 1450–1500 m n. m. a jsou od sebe vzdáleny jen asi 2 km. Další blízkou vesnicí v okruhu 2 km od Yawanu je Toweth. Ve všech třech vesnicích žije 200–500 lidí.⁵⁵ Ve větší vzdálenosti (měřeno vzdušnou čarou asi 3,5 km) se nachází také Worin a Mup.

Yawan představuje kulturní centrum této malé oblasti. Nachází se zde přístávací dráha, která mimo pěší chůze představuje jedinou možnost, jak se do této lokality dostat, a základní škola pro všechny děti v oblasti. Ve vesnici je také malý kostel a jídelna pro učitele a výzkumné pracovníky, kde se dají sehnat nejzákladnější potraviny, sestávající převážně z přebytků úrody jednotlivých domácností. Lokalita nedisponuje zdravotním

54 Kromě podpory obchodu s kávou vytvořil TKCP i další pracovní příležitosti pro místní obyvatele (např. pozice výzkumných asistentů rangerů a kartografů). Program zároveň úzce spolupracuje s vesnickými vlastníky půdy v oblasti, studenty univerzit v PNG, vládními úředníky a nevládními organizacemi. Srov. TKCP [online]. 2018 [cit. 2024-01-02]. Dostupné z: <<https://www.zoo.org/document.doc?id=2537>>.

55 Cenzus z roku 2013.

střediskem ani stanovištěm pro poskytnutí první pomoci. Tím nejbližším je malé středisko v Sapmanze, která leží asi 6,5 km vzdušnou čarou od Yawanu, reálně je však vzdáleno pět hodin chůze. Lidé ve vesnicích stále žijí převážně v tradičních domech⁵⁶, ale modernější domy (s dřevěnými stěnami a plechovými střechami) se pomalu objevují mezi bohatšími obyvateli nebo u školních a církevních budov.

Místo je jen obtížně dostupné, protože se nachází na jedné z náhorních plošin a je obklopeno strmými srázy a hlubokými údolími. Vesnice spojují hliněné cesty a stezky a cestovat na terasové zahrady nebo z vesnice do vesnice umožňuje lidem několik bambusových mostů. Nejbližší města jsou Boana, Wasu a Kabwun, všechna vzdálená několik dní chůze. Mezi Yawanem a Lae, velkým nížinným městem s více než 100 000 obyvateli, létá letadlo, které však místní obyvatelé využívají hlavně k doručování zboží do lokality nebo z lokality (a převážně pod správou TKCP), protože tento způsob cestování je pro většinu z nich příliš drahý.

Místní obyvatelé se žíví především tím, co vypěstují a sklídí, a přebytky prodávají učitelům a výzkumníkům. Jsou existenčně závislí na zahradách a lese: dřevo se používá k vytápění a stavbě domů, bezlesé plochy slouží k sekání a sběru trávy kunai a na zahradách se pěstuje ovoce a zelenina (např. banány, mučenky, arašidy, taro, batáty, kukuřice). Většina místních také chová malé množství zvířat (např. kuřata, krávy, ovce a prasata, ale ta se ve stravě používají spíše příležitostně) a někteří loví pro maso (např. divoké ptactvo). Většina lidí také s podporou TKCP pěstuje kávu, kterou prostřednictvím spolupráce se zástupci programu posílají na vnější trhy. Vydělané peníze slouží jako podpora rodin, zejména k platbám za vzdělávání dětí, nebo k úhradě léků a zdravotní péče v případech vážných úrazů či porodu.

56 Domy, které mají trávové střechy a bambusové stěny pokryté tapou (materiál vytvořený zpracováním kůry stromů, ze které se šíjí látky pro širokou škálu účelů).

Odlehlost lokality na jedné straně umožnila rozvoj a zachování unikátních ekosystémů, na druhé straně však také pomohla zbrzdit rozvoj vesnic, protože omezila přístup místních komunit k trhům, službám, zdravotní péči a vzdělání. Logickým výsledkem je, že místní obyvatelé vnímají vstupy vnějších aktérů (jakým je i TKCP) jako prostředek k přístupu k západním trhům, což je v případě programu na ochranu biodiverzity v určitém kontrastu s jeho původním smyslem. TKCP se snaží tuto perspektivu zohlednit právě integrací snah na podporu biodiverzity a aspektů rozvoje, zmíněných už výše. Problémem však je, že do velké míry vycházejí z vnějšího porozumění konceptu rozvoje a nezohledňují dostatečně místní sociálně-ekonomický kontext a především potřeby místních obyvatel.

10.5 Výsledky výzkumu

Tato podkapitola představuje výsledky výzkumu,⁵⁷ které adresují propojení sociálních nespravedlností zmiňovaných participanty s jednotlivými dimenzemi environmentální spravedlnosti.

V nejobecnějším smyslu zúčastnění aktéři nejčastěji popisovali typy sociálních nespravedlností, které měly primárně systémový ráz. Týkaly se především nevhodného nastavení pravidel a rámců ochrany biodiverzity ve vztahu k lidským komunitám. Hovoříme především o zhoršení životních a ekonomických podmínek místních lidí ve vztahu k implementaci ochrannářských opatření a o nesplněných závazcích ze strany nositelů projektu, které by tyto podmínky mohly a měly ošetřovat.

Bližší kategorizaci nejčastějších témat spojených se sociální nespravedlností, která se vyskytovala v narativech konkrétních zainteresovaných skupin aktérů, znázorňuje tabulka 6.

⁵⁷ Pro ilustraci dané problematiky byl pro tuto kapitolu zvolen úzký výběr hlavních témat. Tento text totiž vychází z disertační práce, kde je problematika popsána hlouběji.

Tabulka 6: Kategorizace sociálních nespravedlností ve vztahu k ochraně biodiverzity v narativech jednotlivých skupin zapojených aktérů

ZAJINTERESOVANÉ SKUPINY AKTÉRŮ (STAKEHOLDERI)					
	Komunitní vůdci; respektování představitelů komunity (učitelé, aj.)	Vlastníci půdy, zemědělci	Místní obyvatelé	Místní správci chráněné oblasti	Zástupci projektu TKCP
Nesplněné závazky TKCP vůči místním komunitám (nerealizované příslibené rozvojové benefity)	●	●	●		
Omezený přístup k půdě a k lesu	●	●	●		
Nedostatečná ekonomická podpora komunit	●	●	●		
Omezené příležitosti rozvoje	●	●	●	●	
Omezené možnosti účasti místních obyvatel na nastavení a realizaci aktivit projektu	●	●	●	●	
Nespravedlivě přisouzená odpovědnost za záležitosti, které by měl řešit stát (např. podpora školského a zdravotnictví)				●	●
Neochota komunit chápat limity projektu a více spolupracovat				●	●

10.5.1 Systémové nespravedlnosti v kontextu ochrany biodiverzity

Všechna témata identifikovaná v narativech aktérů disponovala společným jmenovatelem: *sřetem perspektiv a významným posunem pochopení smyslu ochrannářských snah v lokalitě*: zatímco zástupci projektu TKCP chápali ochranu biodiverzity v jejím tradičním smyslu (tzn. vytvoření podmínek pro revitalizaci a podporu ohrožených ekosystémů), pro místní komunity byla primární motivací pro participaci na projektu vidina ekonomického rozvoje lokality. Touto optikou vnímali (a hodnotili) také předpokládané přínosy a výstupy projektu: očekávané příležitosti k technologickému a ekonomickému rozvoji a zlepšení infrastruktury a dostupnosti lokality. To je samozřejmě v přímém rozporu s cíli jakéhokoliv konzervačního projektu. Nicméně z hlediska sociální spravedlnosti představuje primární problém spíše otázka potřeb a přání místních komunit než otázka očekávání. V situaci, kdy téměř většina obyvatel vesnic v této odlehle oblasti žije pod hranicí chudoby, je si své ekonomické a sociální situace dobře vědoma a její motivací pro spolupráci s nově přichozími je rozvojová změna směrem k lepším životním podmínkám, je namístě zhodnotit, zda konvenční nastavení konzervačního projektu s rozvojovými prvky dostačuje ve vztahu k předpokládanému férovému nastavení spolupráce. Ze získaných dat totiž vyplynula klíčová otázka: Co je v takovéto situaci možné považovat z perspektivy místních komunit za onu „férovou“ výměnu mezi místními lidmi a implementátory ochrannářských snah? Systémová rovina nespravedlnosti zde odkazuje především ke slabinám nedokonale nastavené platformy pro spolupráci mezi konzervačními biology a místními komunitami: tedy ke slabinám konzervačního programu, jehož smyslem neměla být pouze ochrana biodiverzity, ale také potenciál rovnocenného rozvoje místních komunit, ke kterému – z perspektivy místních lidí – nikdy nedošlo. Nepříjemným problémem zde navíc zůstává fakt, že místní lidé poskytli vlastní půdu, aby umožnili chráněnou oblast realizovat. Tuto výměnu není možné chápat pouze jako fyzickou proměnu krajiny ve vztahu ke změně její správy. Je třeba se na ni dívat jako na odložení jednoho způsobu života výměnou za jiný. V tomto procesu jim však v jejich narativech nikdy nebyl poskytnut

relevantní prostor k nasměrování nových možností spolupráce tak, aby vedly k očekávaným výsledkům. Podobně problematickým předpokladem, který z výzkumných dat vyplynul, je však na druhé straně očekávání místních komunit, že realizátoři projektu zvýší jejich životní úroveň, což je však primárně rolí vlády PNG, a nikoliv konzervačních vědců. Problém je, že vzhledem k převážně pozitivní historické zkušenosti místních komunit s nově přichozími přinášejícími pokrok a rozvoj⁵⁸ podléhají místní lidé snadněji myšlence, že jakákoliv s sebou nabídka spolupráce zároveň přinese i zlepšení životních podmínek komunit bez ohledu na to, zda má realizátor prostředky toho dosáhnout. Z výzkumu zároveň vyplývá, že se jedná o vzájemná nepochopení, která v mnoha ohledech leží u základů problematické spolupráce všech zúčastněných stran.

10.5.2 Komunity spravedlnosti

Optika „komunit spravedlnosti“ nám ve výzkumu pomáhá identifikovat mezi zapojenými stakeholdery skupiny aktérů, které jsou nejvíce náchylné vůči sociální nespravedlnosti a mocenským asymetriím nebo jsou jimi přímo zasaženy. Stejně tak umožňuje soustředit se na aktéry, kteří mají v rámci daného tématu naopak nejvyšší vliv a jsou vůči ostatním aktérům v mocenském postavení. Blíže jsou míry vlivu a dotčenosti znázorněny v tabulce 7.

58 Konkrétně oslovené komunity mají pozitivní historickou zkušenost s misionáři, kteří přišli do lokality v šedesátých letech minulého století a přinesli s sebou množství nových (nejen náboženských) myšlenek a nové postupy obhospodařování půdy. Vůdce místní komunity navíc studoval v Austrálii a myšlenka „západního pokroku a možností“ je mezi místními lidmi velmi živá a podporovaná.

Tabulka 7: Komunity spravedlnosti: míra vlivu a míra dopadu

AKTÉR	VLIV			DOTČENOST		
	Největší vliv	Střední vliv	Nejmenší vliv	Nejméně postižený	Středně postižený	Nejvíce postižený
Komunitní vůdci; respektovaní představitelé komunity (učitelé, aj.)		●			●	
Zástupci projektu TKCP	●			●		
Místní správci chráněné oblasti		●		●		
Vlastníci půdy, zemědělci			●			●
Místní obyvatelé			●			●

Z výzkumných dat vyplynulo, že nejvíce dotčené skupiny aktérů (a zároveň ty, které mají střední a nejnižší míru vlivu) představují ty, které zahrnují členy místních komunit (mimo místních lidí zaměstnaných v rámci TKCP jako správci oblasti). Při definici komunit spravedlnosti představuje identifikace nejvíce zranitelných (a dotčených) akterských skupin pouze první krok; primárním smyslem je zacílit pozornost na implikace, které z mocenských asymetrií vyplývají. Hlavním problémem vyplývajícím z dat je absence dostatečně připsaných kompetencí (a ownershipu) místním lidem ve vztahu k jejich představě (a směřování) ochrannářských snah. Pokud se zamyslíme nad tím, že implementace konzervačního programu neznamená pro místní komunity nic menšího než potenciální kulturní a sociální změnu, je alarmující, jak malý vliv na její proces mají. Místní lidé sice vlastní půdu, kterou poskytli k dispozici za účelem ochrany biodiverzity, ale tímto krokem k ní do jisté míry ztratili přístup. Znovu nad ní získat plnou kontrolu by znamenalo přerušit spolupráci s implementátory programu. To ale představuje prohru pro obě strany: ekosystémy ztratí svůj rámec ochrany a místní lidé vizi budoucnosti, které dominují zlepšené životní podmínky. Mocenské asymetrie jsou v tomto kontextu problematické i proto, že když místní lidé nefigurují v procesu ochrany biodiverzity jako rovnocenní

partneri, stává se z konzervačního programu spíše bariéra ztěžující již tak nelehké podmínky k životu než benefit a potenciál změny k lepšímu životu pro lidské (a nelidské) aktéry.

10. 5. 3 Dimenze spravedlnosti v kontextu ochrany biodiverzity

Optika dimenzí spravedlnosti představuje prostředek, jak se soustředit na její jednotlivé aspekty a lépe tak pochopit, co se v daném výzkumném tématu děje. Tento krok analýzy dále rozvíjí identifikaci komunit spravedlnosti a zaciluje se více na konkrétní témata spojená se sociální nespravedlností. Předkládaný výzkum operoval s dimenzemi rekogniční (uznávací), procedurální a distribuční spravedlnosti. Jednotlivá témata zmiňovaná v narrativech zúčastněných skupin aktérů jsou přehledně shrnuta a přiřazena k jednotlivým dimenzím spravedlnosti v tabulce 8.

Tabulka 8: Klíčové příklady sociálních nespravedlností identifikované v narrativech místních lidí v optice dimenzí spravedlnosti

	DIMENZE SPRAVEDLNOSTI		
AKTÉR	DISTRIBUČNÍ	PROCEDURÁLNÍ	UZNÁVACÍ
Přímí a nepřímí uživatelé půdy: vlastníci půdy, místní obyvatelé.	Lokální komunity nebyly zodpovědné za úbytek biologické rozmanitosti, přesto byly těmi, na kterých nejvíce spočívala váha opatření, a dopad na jejich každodenní život. Zároveň byla distribuce benefitů projektu nevyvážená: zatímco přírodní ekosystémy byly chráněny a poskytují prostor k výzkumu, stávající přínos pro lidské komunity byl z perspektivy participantů diskutabilní.	Místní obyvatelé chtěli být uznáni jako relevantní partneři realizátorů programu, což by jim pomohlo získat kontrolu nad směřováním aktivit projektu a zvýšit jejich příjmy a přinést do oblasti více rozvojových příležitostí. To se z jejich perspektivy nedělo.	Místní obyvatelé vnímali, že snahy o ochranu biologické rozmanitosti byly realizovány bez zahrnutí jejich know-how, a byly tak odtrženy od jejich každodenní reality.

Distribuční dimenze spravedlnosti odkazuje k tomu, jak jsou environmen-
tální rizika a benefity distribuovány. Klíčovým tématem distribuční
dimenze spravedlnosti bylo v této práci vnímání odlišných dopadů pro-
gramu na blahobyt přírodních ekosystémů a lidských komunit. Téma bylo
reflektováno ve dvou rovinách: *distribuce zodpovědnosti* za stav životního
prostředí a *distribuce benefitů (a dopadů)* ochranných snah. Ve vztahu
k distribuci zodpovědnosti je problémem to, že i když každoroční úbytek
biodiverzity představuje globální problém, bývají lokální komunity jen
málokdy těmi, které ho způsobily. V případě výzkumné lokality jsou lesní
ekosystémy obklopující vesnice nepoškozené, daří se zde ale populacím
stromových klokanů, které jsou jinde silně ohrožené. I když je nutné
tento druh chránit a dále studovat, nemělo chování lokálních komunit vliv
na jeho úbytek. Proto je nezbytné si položit otázku týkající se distribuční
roviny tohoto problému: pokud jsou zmíněné komunity zároveň těmi, kdo
nese váhu omezení spojených s udržitelným využíváním přírody, neměly
by benefity nabízené výměnou za limity ve využívání přírodního prostředí
plně vyvažovat implementované restriktce a reflektovat ztížené podmínky
k životu? Z výzkumných dat vyplynulo, že se jedná o systémový problém
vyplývající z top-down⁵⁹ způsobu nastavení ochranných snah v loka-
litě. Systémové nespravedlnosti jsou doménou *procedurální* dimenze
spravedlnosti: obecně tato dimenze odkazuje k systémovým procesům
a přidruženým bariérám, které leží u kořenů sociální nespravedlnosti.
V případě zkoumané případové studie se jednalo především o bariéry
spojené s procesem pozvolné změny životního stylu nezbytné ve vztahu
k udržitelné správě a podpoře lesních ekosystémů, v níž však zároveň
není nabídnut dostatek alternativ k náhradě stávajícího způsobu života.
Tato dimenze úzce souvisí s *participací*: procedury ošetřující v lokalitě
nový přístup k životnímu prostředí nevycházejí z přání, představ, mož-
ností a podmínek (sociálního a kulturního kontextu) výzkumné lokality.
Participační dimenze spravedlnosti adresuje otázku, zda ti, kterých se
dopad ochranných opatření (či jiné překážky a rizika) týká nejvíce,

59 Jedná se o přístup, ve kterém jsou rozhodnutí činěna na základě dohody několika
autorit, bez zapojení těch, na které pak mají největší dopad.

mají dostatečný prostor adekvátně participovat na procesech, které je ovlivňují, a tím je moderovat nebo přenastavit. V případě PNG studie se zástupci místních komunit cítili z procesu do velké míry vyloučení, čemuž odpovídalo i to, že navržené a implementované rozvojové aktivity projektu byly hodnoceny jako nedostatečné. Nejvíce byla tato percepce spojena s pocitem, že přislíbené benefity programu neadresují dostatečně žitou realitu participantů. Zástupci místních komunit především chtěli být rovnocennými partnery v celém procesu implementace programu. To pro ně bylo klíčové pro zajištění toho, že další kroky programu budou korespondovat s komunitními potřebami, a pro zástupce místních komunit tak bude dávat i nadále smysl činnost programu podporovat.

10.6 Závěr

Tento text diskutoval provázanost opatření proti ztrátě biodiverzity a sociálních nespravedlností spojených s jejich dopadem na lokální komunity optikou environmentální spravedlnosti. Výzkum se zaměřoval na případovou studii chráněné oblasti YUS CA, zejména konzervačního programu TKCP ve dvou odlehlých, rurálních komunitách na Papui Nové Guineji. Výzkum operoval s empirickými daty získanými na základě rozhovorů a pozorování během měsíčního terénního pobytu na PNG, který proběhl v roce 2018.

Výzkum odhalil mocenské asymetrie zejména ve vztahu k zapojení místních komunit do rozhodovacích a procedurálních procesů projektu. Zároveň však poukázal na hlubší problém: v kontextu globální klimatické změny jsou opatření na ochranu biodiverzity nezbytná, avšak či by měla být rozhodnutí o způsobu a procesu jejich exekuce a implementace, a především: jsou jejich dopady spravedlivě distribuovány?

Snahou textu je upozornit tvůrce politik na to, že je zásadní lépe porozumět sociálním rozměrům spravedlivé ochrany biodiverzity ve světle klimatické změny, protože bez něj nebude možné odstranit překážky, které zamezují dosažení cílů v oblasti řešení změny klimatu a ochrany biodiverzity.

O autorech

Eva Balounová je vědecká asistentka v Centru pro klimatické právo a udržitelnost (CLASS) Ústavu státu a práva AV ČR. Doktorát v právu životního prostředí obdržela na Univerzitě Karlově v Praze a titul LL.M. v právu přírodních zdrojů a životního prostředí na Islandské univerzitě v Reykjavíku. Za svoji disertační práci získala první místo v kategorii dizertačních prací v soutěži o Cenu Josefa Vavrouška. Pro kvalifikační práci na Islandské univerzitě jí byl udělen grant od Centre for Arctic Policy Studies. Od roku 2015 pracovala jako odborná konzultantka v Parlamentním institutu Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR, v rámci čehož přednášela např. v Moldavsku. V CLASS se kapitolami o mezinárodním klimatickém právu, klimatickém právu EU, klimatické litigaci, letectví a energetice podílela na vzniku knihy Klimatické právo. Na tato témata publikuje v českých a zahraničních časopisech včetně impaktovaných a přednáší na mezinárodních konferencích. V Ústavu státu a práva je také spoluřešitelkou dvou mezinárodních projektů. Kromě toho působí jako zpravodajka Peer Review Network of Global Climate Litigation při Kolumbijské univerzitě v New Yorku a podílí se na popularizaci vědy (v podcastech, médiích). Eva spolupracuje s veřejnou správou a vysokými školami a je zapojena do činnosti environmentálních neziskových organizací.

Helena Duchková je studentkou doktorského programu Sociální ekologie na Fakultě humanitních studií Univerzity Karlovy. Ve své disertační práci se zabývá distribucí v poskytování a potřebě městských ekosystémových služeb (ES) v rámci klimatické změny. Současně je pracovnící vědy a výzkumu v Oddělení společenského rozměru globální změny ÚVGZ AV ČR, kde pracuje na projektech, které souvisí s klimatickou změnou, biodiverzitou nebo městským plánováním. Mimo to je také fellow pro IPBES (Mezivládní vědecko-politická platforma pro biodiverzitu a ekosystémové služby) tematické hodnocení vazeb mezi biodiverzitou, vodou, potravinami a zdravím (Nexus assessment), kde se podílí na kapitole adresující možnosti odezvy na klimatickou změnu, a je součástí pracovní skupiny

zaměřené na hodnoty, která mimo jiné zahrnuje témata jako je spravedlnost, rovnoprávnost a lidská práva.

Markéta Gregorová působí na Katedře práva životního prostředí Právnické fakulty Univerzity Karlovy jako doktorandka. Ve své disertační práci na téma Voda jako sdílený zdroj v mezinárodním právu zkoumá, jaké právní nástroje mohou přispět ke spravedlivému a udržitelnému užívání vodních zdrojů různých skupenství ve světle klimatické změny. Její výzkum navazuje na diplomovou práci zabývající se řešením konfliktů o vodu mezi státy v mezinárodním právu.

David Chytil absolvoval Právnickou fakultu Univerzity Karlovy a je stážista Centra pro klimatické právo a udržitelnost (CLASS) Ústavu státu a práva AV ČR. Dva semestry strávil na studijním pobytu na Univerzitě v Heidelbergu. Je členem rady spolku Klimatická žaloba. Pracuje v neziskovém sektoru.

Veronika Králová je studentkou Právnické fakulty Univerzity Karlovy. Momentálně působí jako stážistka v Centru pro klimatické právo a udržitelnost (CLASS) Ústavu státu a práva AV ČR. Během svých studií strávila semestr na University of Tilburg v Nizozemí. Absolvovala také „fact-finding mission“ do Guatemaly, kde se vzdělávala o tom, jak na země globálního Jihu dopadá klimatická krize. Zároveň byla vybrána jako Young Climate Fellows do programu Climate Connaction organizovaném německým Das Progressive Zentrum for Central and Eastern Europe and Western Balkans, který měl za cíl propojit a vzdělat mladé experty ze střední a východní Evropy a západního Balkánu v tématu klimatické spravedlnosti.

Matěj Moravanský studuje na Středoevropské univerzitě ve Vídni a dříve vystudoval sociální historii a politickou teorii na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. Je redaktorem rubriky klimatu v Deníku Referendum a patří do kolektivu studentského hnutí Univerzity za klima.

Barbora Nohlová je studentkou doktorského programu Sociální ekologie na Fakultě humanitních studií Univerzity Karlovy. Ve své disertační práci se zabývá spravedlivou ochranou biodiverzity ve venkovských oblastech Papuy Nové Guineje a v českých Beskydech. Současně pracuje na Ústavu výzkumu globální změny AV ČR, kde se zabývá projekty zaměřenými na environmentální spravedlnost a spravedlivou transformaci venkovských oblastí zasažených dopady klimatické změny, udržitelnost ve vztahu k akademickým institucím a vytváření resistance v kontextu socioekonomických dopadů systémových rizik.

Petra Paříková je studentkou Environmentálních studií a Veřejné ekonomiky na Masarykově univerzitě. V rámci svého studia se zabývá rolí jednotlivců v řešení klimatické změny, udržitelnými alternativami současného ekonomického systému a ochranou biodiverzity. Vedle studií pracuje v environmentální organizaci Hnutí DUHA, kde se aktuálně věnuje projektovému managementu a dříve zde několik let také koordinovala projekt s názvem Škola občanské iniciativy. Jedná se o vzdělávací kurz, který pomáhá lidem občansky se angažovat a měnit svět k lepšímu. Aktivní občanství a systémové změny jsou tedy jejím velkým zájmem a propojují její pracovní svět s tím studijním.

Veronika Radová je studentkou Právnické fakulty Univerzity Karlovy. Během studia absolvovala studijní stáž v neziskové organizaci Organizace pro pomoc uprchlíkům a na Ministerstvu životního prostředí. Aktuálně je stážistkou v Centru pro klimatické právo a udržitelnost (CLASS) Ústavu státu a práva AV ČR. Oblast klimatické spravedlnosti a ochrany životního prostředí nepatří jen mezi její akademické, ale i osobní zájmy, kterým se dlouhodobě věnuje formou dobrovolnické činnosti v environmentálních organizacích, ale i neinstitucionalizovaných občanských aktivit.

Gabriela Štvrťňová vystudovala politologii, mediální studia a žurnalistiku na Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně. Během svých studií strávila rok na studijních pobytech na Univerzitě v Oslu a Univerzitě v Tartu. Věnuje se současné politické teorii, přičemž ji

aktuálně zajímají zejména možnosti demokratického designu v kontextu klimatické krize a promýšlení demokratické reprezentace a participace. Její magisterská práce *Demokratické ospravedlnění reprezentace budoucích generací* získala v roce 2023 Cenu Josefa Vavrouška udělovanou Fakultou sociálních věd Univerzity Karlovy.

Davina Vačkářová je vědeckou pracovnící Oddělení společenského rozměru globální změny, které zakládala a v letech 2010–2020 vedla jakožto součást centra excelence Ústavu výzkumu globální změny na AV ČR. Současně působí v Centru pro otázky životního prostředí Univerzity Karlovy. Zabývá se zejména vztahem společnosti a přírody v kontextu globální environmentální změny a udržitelnosti, službami ekosystémů a hodnotou přírody, přizpůsobením se změně klimatu, antropogenními přeměnami ekosystémů a environmentální stopou. Podílela se na mnoha mezinárodních projektech a hodnoceních, mimo jiné v rámci IPBES, Evropské agentury pro životní prostředí, Partnerství pro ekosystémové služby (ESP) nebo Komise pro řízení ekosystémů IUCN CEM. Vyučuje na Ústavu pro životní prostředí Přírodovědecké fakulty UK a Fakultě humanitních studií UK.

Bibliografie

2023 index of economic freedom [online]. 2023. [cit. 2024-01-02].

Dostupné z: <https://www.heritage.org/index/country/papuanewguinea>.

AALSBERG, B. et al. Ecosystem profile: East Melanesian Islands biodiversity hotspot. Environmental Science. 2012.

AČ, A. Rok 2023 skončí jako rekordně teplý, teplota může pokořit první limit Pařížské klimatické dohody [online]. In: Centrum pro klimatické právo a udržitelnost (CLASS), *Komentujeme* [online]. 21. 9. 2023 [cit. 2023-10-22]. Dostupné z: <https://www.ilaw.cas.cz/vyzkum/class/komentujeme/>.

Actions for a healthy planet. In: United Nations. [online]. [cit. 2023-10-01].

Dostupné z: <https://www.un.org/en/actnow/ten-actions>.

ADAMS, M. Individual action won't achieve 1.5 warming – social change is needed, as history shows. *The Conversation*. [cit. 2023-10-01]. Dostupné z: <https://theconversation.com/individual-action-wont-achieve-1-5-warming-social-change-is-needed-as-history-shows-104643>.

ADAMS, W. Conservation from Above: Care for Nature. In: BRIGHMAN, M.–LEWIS, J. (eds). *The Anthropology of Sustainability. Palgrave Studies in Anthropology of Sustainability*. New York: Palgrave Macmillan. 2017. s. 11–127.

ADIGUN, M. – OLUBORODE JEGEDE, A. A Human Rights Approach to Climate litigation in Nigeria: Potentialities and Agamben's State of Exception Theory. *Carbon & climate law review: CCLR*. 2022, Vol. 16, No. 3. [cit. 2024-01-02]. Dostupné z: <https://doi.org/10.21552/cclr/2022/3/5>.

Africa's share in global carbon dioxide (CO2) emissions from 2000 to 2021 [online]. In: *Statista*. [cit. 2023-10-21]. Dostupné z: <https://www.statista.com/statistics/1287508/africa-share-in-global-co2-emissions/>.

AHMED N. M. Culture Wars Are a Symptom of Earth System Crisis In. Age of Transformation [online]. 22. 8. 2023 [cit. 2024-03-07]. Dostupné z: <https://ageoftransformation.org/culture-wars/>.

ALEKSANDROWICZ, O. – VUCKOVIC, M. – KIESEL, K. – MAHDAVI, A. Current Trends in Urban Heat Island Mitigation Research: Observations Based on a Comprehensive Research Repository. *Urban Climate*. 2017, roč. 21, s. 1–26

ALLEN, R. G. – PEREIRA, L. S. – RAES, D. – SMITH, M. Crop Evapotranspiration – Guidelines for Computing Crop Water Requirements – FAO Irrigation and Drainage Paper. FAO. Rome, Italy: FAO. 1998.

AMIESON, D. Adaptation, Mitigation, and Justice. In: SINNOT-ARMSTRONG, Walter a Richard. B. HOWARTH (eds). *Perspectives on Climate Change: Science, Economics, Politics, Ethics*. Amsterdam: Elsevier, 2005, s. 217–248.

ARNTZ, S. – KROMMENDIJK, J. Historic and Unprecedented. In: Verfassungsblog [online]. 9. 4. 2024 [cit. 2024-08-11]. Dostupné z: <https://verfassungsblog.de/historic-and-unprecedented/>.

ASLAM, M.A. Equal Per Capita Entitlements: A Key to Global Participation on Climate Change? In: BAUMERT, K. A. – BLANCHARD, O. – LLOSA, S. – PERKAUS, J. F. (eds). *Options for protecting the climate*. Washington: WRI, 2002, s. 175–201.

BALOUNOVÁ, E. – MÜLLEROVÁ, H. Evropský soud pro lidská práva poprvé rozhodoval o klimatu: Spolek sdružující švýcarské seniorky uspěl, zbytek nikoliv. In: Centrum pro klimatické právo a udržitelnost (CLASS) [online]. 23. 4. 2024 [cit. 2012-08-10]. Dostupné z: <https://www.ilaw.cas.cz/vyzkum/class/komentujeme/eslp-klima-rozsudky.html>.

BALOUNOVÁ, E. Co přineslo klimatické jednání v Glasgow? In: Centrum pro klimatické právo a udržitelnost (CLASS), *Komentujeme* [online]. 29. 11. 2021 [cit. 2023-10-22]. Dostupné z: <https://www.ilaw.cas.cz/vyzkum/class/komentujeme/>.

BALOUNOVÁ, E. Komise plánuje do roku 2040 snížit emise v EU o 90 %, konec fosilních paliv ale v doporučení chybí. In: Euractiv.cz [online]. 5. 4. 2024 [cit. 2024-06-27]. Dostupné z: <https://euractiv.cz/section/klima-a-zivotni-prostredi/opinion/komise-planuje-do-roku-2040-snizit-emise-v-eu-o-90-konec-fosilnich-paliv-ale-v-doporuceni-chybi/>.

BALOUNOVÁ, E. Mezinárodní klimatický režim OSN. In: MÜLLEROVÁ, H. (ed.). *Klimatické právo*. Praha: Wolters Kluwer, 2022.

BALOUNOVÁ, E. Mezinárodní klimatický režim OSN. In: MÜLLEROVÁ, H. a kol. *Klimatické právo*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2022.

BARBIER, P. – HOCHARD, J. P. The Impacts of Climate Change on the Poor in Disadvantaged Regions. *Review of Environmental Economics and Policy*. 2018, Vol. 12, No. 1, s. 26–47.

BARÓ, F. – LANGEMEYER, J. – ŁASZKIEWICZ, E. – KABISCH, N. Editorial to the Special Issue "Advancing Urban Ecosystem Service Implementation and Assessment Considering Different Dimensions of Environmental Justice." *Environmental Science & Policy*. 2021, roč. 115, s. 43–46.

BARŠA, P. – HESOVÁ, Z. – SLAČÁLEK, O. *Central European Culture Wars: Beyond Post-communism and Populism*. Prague: Faculty of Arts, Charles University, 2021.

BBC. Shell admits fuelling corruption. In: *BBC* [online]. 11. 6. 2004 [cit. 2023-12-29]. Dostupné z: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/business/3796375.stm>.

BBC. Shell plans to move headquarters to the UK. In: *BBC* [online]. 15. 11. 2021 [cit. 2023-10-18]. Dostupné z: <https://www.bbc.com/news/business-59288593>.

BECK, H. E. – ZIMMERMANN, N. E. – MCVICAR, T. R. – VERGOPOLAN, N. – BERG, A. – WOOD, E. F. Present and Future Köppen-Geiger Climate Classification Maps at 1-Km Resolution. *Scientific Data*. 2018, roč. 5, č. 1, 180214.

BODANSKY D. Advisory opinions on climate change: Some preliminary questions. *Review of European, Comparative and International Environmental Law*. 2023, Vol. 32, Issue 2.

BODLE, R. – DONAT, L. – DUWE, M. *The Paris Agreement: Analysis, Assessment and Outlook* [online]. 28. 1. 2016. Dostupné z: https://www.ecologic.eu/sites/default/files/event/2016/ecologic_institute_2016_paris_agreement_assessment.pdf.

BOUSSO, R. – NASRALLA, S. Shell rules out more ambitious goal for end-user emissions. In: *Reuters* [online]. 16. 3. 2023 [cit. 2023-12-28]. Dostupné z: <https://www.reuters.com/business/environment/shell-rules-out-more-ambitious-goal-end-user-emissions-2023-03-16/>.

BOUSSO, R. Royal Dutch no more – Shell officially changes name. In: *Reuters* [online]. 21. 1. 2022. [cit. 2023-10-18]. Dostupné z: <https://www.reuters.com/world/uk/shell-officially-drops-royal-dutch-name-2022-01-21/>.

BRAND, U. – WISSEN, M. Imperiale Lebensweise. Zur Ausbeutung von Mensch und Natur im globalen Kapitalismus. Oekom Verlag, 2017.

BRINKLEY, C. – WAGNER, J. Who Is Planning for Environmental Justice – and How? *Journal of the American Planning Association*. 2022, s. 1–14.

BRUEDERLE, A. – HODLER, R. Effect of oil spills on infant mortality in Nigeria. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*. 2019, Vol. 116, No. 12. [cit. 2023-12-28]. Dostupné z: <https://doi.org/10.1073/pnas.1818303116>.

BRUNNÉE, J. – STRECK, C. The UNFCCC as a negotiation forum: towards common but more differentiated responsibilities. *Clim. Policy*, 2013, Vol. 13, No. 5, s. 589–607.

Budayeva v. Russia no. 55723/00 (ECtHR, 20 March 2008).

Bundesverfassungsgericht [BVerfG] [Federal Constitutional Court], Mar. 24, 2021, Case No. BvR 2656/18/1, BvR 78/20/1, BvR 96/20/1, BvR 288/20. Dostupné z: https://www.bverfg.de/e/rs20210324_1bvr265618en.html.

BURCIN, B. – KUČERA, T. – KURANDA, J. Prognóza vývoje počtu a věkové struktury obyvatelstva hlavního města Prahy na období 2020–2050. *Východiska, předpoklady a základní výsledky prognózy*. Praha: Univerzita Karlova, Přírodovědecká fakulta, Katedra demografie a geodemografie, 2020, s. 1–18.

BURGER, M. – WENTZ, J. – HORTON, R. The Law and Science of Climate Change Attribution: Executive summary. In: *Sabin Center for Climate Change Law* [online] [cit. 2023-10-18] Dostupné z: <https://climate.law.columbia.edu/sites/default/files/content/docs/Executive%20Summary.Law%20and%20Science%20of%20Climate%20Change%20Attribution.pdf>.

BURGERS, L. An Apology Leading to Dystopia: Or, Why Fuelling Climate Change is Tortious. *Transnational Environmental Law*. 2002, Vol. 11, No. 2. [cit. 2024-01-02]. Dostupné z: <http://dx.doi.org/10.1017/s2047102522000267>.

BYSKOV, M. F. Climate change: focusing on how individuals can help is very convenient for corporations. *The Conversation*. [cit. 2023-09-30]. Dostupné z: <https://theconversation.com/climate-change-focusing-on-how-individuals-can-help-is-very-convenient-for-corporations-108546>.

CALDERÓN-ARGELICH, A. – BENETTI, S. – ANGUELOVSKI, I. – CONNOLLY, J. J. T. – LANGEMEYER, J. – BARÓ, F. Tracing and Building up Environmental Justice Considerations in the Urban Ecosystem Service Literature: A Systematic Review. *Landscape and Urban Planning*. 2021, roč. 214, 104130.

CAMMAC, R. Chronic Poverty in Papua New Guinea. ERN: Asia. [online]. 2007. [cit. 2024-01-02]. Dostupné z: <https://deliverypdf.ssrn.com/delivery.php?>

- CANEY, S. Climate change and the duties of the advantaged. *Critical Review of International Social and Political Philosophy*. 2010, Vol. 13, No. 1, s. 203–228.
- CANEY, S. Climate Change, Human Rights, and Moral Thresholds. In: GARDINER, Stephen. (ed.). *Climate Ethics: Essential Readings*. Oxford: Oxford University Press, 2010, s. 163–177.
- CANEY, S. Climate justice. In: *Stanford Encyclopedia of Philosophy* [online]. 3. 6. 2020. Dostupné z: <https://plato.stanford.edu/entries/justice-climate/#PollPaysPrin>.
- CANEY, S. Cosmopolitan Justice, Responsibility, and Global Climate Change. *Leiden Journal of International Law*. 2005, Vol. 2005, No. 18, s. 751–752.
- CANEY, S. Just Emissions. *Philosophy & Public Affairs*, 2012, Vol. 40, No. 4, s. 255–300.
- CANEY, S. Justice and the distribution of greenhouse gas emissions. *Journal of Global Ethics*. 2009, Vol. 5, No. 2, s. 125–146.
- Carbon footprint. In: *Wikipedia, the free encyclopedia*. [online]. [cit. 2023-09-30]. Dostupné z: https://en.wikipedia.org/wiki/Carbon_footprint.
- Carême v. France (Application no. 7189/21).
- Carême v. France In: *Climate Case Chart* [online]. [cit. 2023-09-28]. Dostupné z: <https://climatecasechart.com/non-us-case/carême-v-france/>.
- ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. *Průměrné mzdy – 2. čtvrtletí 2023* In: Český statistický úřad [online]. 4. 9. 2023 [cit. 2023-10-8]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/cr/prumerne-mzdy-2-ctvrtleti-2023>.
- CHANCEL, L. – BOTHE, P. – VOITURIEZ, T. Climate Inequality Report 2023, World Inequality Lab Study 2023/1.
- CHANCEL, L. Global carbon inequality over 1990–2019. *Nature Sustainability*. 2022, 5.
- CHANCEL, L. Global wealth, gender and carbon inequality, New findings from the World Inequality Report. Berkeley Stone Center on Income and Wealth Inequality, 18. 3. 2022. Dostupné z: https://ls.berkeley.edu/sites/default/files/general/chancel2022berkeley_0.pdf.
- Chapter 8: Water cycle changes. Climate Change 2021: The Physical Science Basis: Intergovernmental Panel on Climate Change [online]. Cambridge University Press, 2021 [cit. 2022-09-24]. Dostupné z: https://www.ipcc.ch/report/ar6/wg1/downloads/report/IPCC_AR6_WGI_Chapter_08.pdf.
- ČHMÚ. Měsíční úhrny srážek. ČHMÚ Portal: Historická data: Počasí: Měsíční data dle z. 123/1998 Sb. Český Hydrometeorologický úřad. 2023.
- ČHMÚ. Průměrná teplota vzduchu. ČHMÚ Portal: Historická data: Počasí: Měsíční data dle z. 123/1998 Sb. Český Hydrometeorologický úřad. 2023.
- CHYTIL, D. *Corporate responsibility and human rights: A way forward for climate litigation?* Praha, 2023. Diplomová práce. Univerzita Karlova. Právnická fakulta. Vedoucí práce Karolina ŽÁKOVSKÁ.
- CLÉMENCON, R. 30 Years of International Climate Negotiations: Are They Still our Best Hope? *The Journal of Environment and Development*. 2023, Vol. 32, No. 2.

CLIMATE CASE CHART. ClientEarth v. Shell's Board of Directors. In: *Climate Case Chart* [online]. [cit. 2024-01-02]. Dostupné z: <https://climatecasechart.com/non-us-case/clientearth-v-shells-board-of-directors/>.

CLIMATE CASE CHART. Asmania et al. vs. Holcim. In: *Climate Case Chart* [online]. [cit. 2024-01-02]. Dostupné z: <https://climatecasechart.com/non-us-case/four-islanders-of-pari-v-holcim/>.

CLIMATE CASE CHART. Centre for Oil Pollution Watch (COPW) Vs NNPC (2018) Supreme Court of Nigeria. In: *Climate Case Chart* [online]. [cit. 2024-01-02]. Dostupné z: <https://climatecasechart.com/non-us-case/centre-for-oil-pollution-watch-copw-vs-nnpc-2018-supreme-court-of-nigeria/>.

CLIMATE CASE CHART. Greenpeace Italy et. Al. v. ENI S.p. A., the Italian Ministry of Economy and Finance and Cassa Depositi e Prestiti S.p. A. In: *Climate Case Chart* [online]. [cit. 2024-01-02]. Dostupné z: <https://climatecasechart.com/non-us-case/greenpeace-italy-et-al-v-eni-spa-the-italian-ministry-of-economy-and-finance-and-cassa-depositi-e-prestiti-spa/>.

CLIMATE CASE CHART. Luciano Lliuya v. RWE AG. In: *Climate Case Chart* [online]. [cit. 2024-01-02]. Dostupné z: <https://climatecasechart.com/non-us-case/liuya-v-rwe-ag/>.

Climate Grief: Mourning Climate Change-Related Losses [online]. 24. 5. 2022 [cit. 2024-03-07]. Dostupné z: <https://psychcentral.com/health/climate-grief-signs#how-to-cope>.

CLIMATE PARTNER. The complete guide to understanding scope 1, 2, and 3 emissions. In: *Climate Partner* [online]. [cit. 2023-12-28]. Dostupné z: <https://www.climatepartner.com/en/scope-1-2-3-complete-guide>.

Cloud seeding. Absolute Astronomy [online]. Silverdale Interactive, 2023 [cit. 2023-08-19]. Dostupné z: http://www.absoluteastronomy.com/topics/Cloud_seeding.

Co můžeš udělat ty pro ochranu klimatu? In: *Ekologický institut Veronica* [online]. [cit. 2023-10-01]. Dostupné z: <https://www.veronica.cz/klima-tipy#t1>.

COHEN, G. A. On the Currency of Egalitarian Justice. *Ethics*. 1989, Vol. 99, No. 4, s. 906–944.

Conseil d'État, 6ème–5ème chambres réunies, 01/07/2021, 427301, Publié au recueil Lebon Dostupné z: https://climatecasechart.com/wp-content/uploads/non-us-case-documents/2021/20210701_Not-Yet-Available_decision.pdf.

Convention on the Law of the Non-navigational Uses of International Watercourses Adopted by the General Assembly of the United Nations on 21 May 1997 [online]. United Nations, 2014 [cit. 2023-08-19]. Dostupné z: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/8_3_1997.pdf.

Convention on the prohibition of military or any other hostile use of environmental modification techniques [online]. New York: United Nations, 1977 [cit. 2023-08-19]. Dostupné z: https://treaties.un.org/doc/Treaties/1978/10/19781005%2000-39%20AM/Ch_XXVI_01p.pdf.

COOLSAET, B. (eds). *Environmental Justice*. London: Routledge, 2021, 341 p. 978-0367139933.

Copernicus: 2023 is the hottest year on record, with global temperatures close to the 1.5 °C limit. In: *Climate Copernicus* [online]. 9. 1. 2024 [cit. 2024-03-07]. Dostupné z: <https://climate.copernicus.eu/copernicus-2023-hottest-year-record>.

COPW v. NNPC, rozsudek Nejvyššího soudu Nigérie z 20. 7. 2018, Dostupné z: <https://climatecasechart.com/non-us-case/centre-for-oil-pollution-watch-copw-vs-nnpc-2018-supreme-court-of-nigeria/>.

CRUZTEN, P. J. Geology of mankind. *Nature*. 2002, Vol. 415, No. 23.

ČSÚ. Komentované První Výsledky Sčítání 2021 – Hl. m. Praha. Praha: Český Statistický Úřad. 2022.

ČSÚ. Populace v Základních Sídelních Jednotkách v Praze. Sčítání Lidu, Domů a Bytů 2011. Český Statistický Úřad. 2011.

ČSÚ. Populace v Základních Sídelních Jednotkách v Praze. Sčítání Lidu, Domů a Bytů 2021. Český Statistický Úřad. 2021.

ČSÚ. *Statistická ročenka hl. m. Prahy*. Ref. No: CSU-000655 2023-71. Praha: Český Statistický Úřad. 2022, s 1–313.

CSUTORA, M. One More Awareness Gap? The Behaviour–Impact Gap Problem. *Journal of Consumer Policy*. 2012, Vol. 35, No. 1, s. 145–163. [cit. 2023-10-01]. Dostupné z: https://core.ac.uk/display/12355477?utm_source=pdf&utm_medium=banner&utm_campaign=pdf-decoration-v1.

CULLET, P. Differentiation. In: RAJAMANI, L. – PEEL, J. (ed.). *The Oxford Handbook of International Environmental Law*. Second edition. Oxford: Oxford University Press, 2021.

CUNDILL, G. et al. Beyond benefit sharing: Place attachment and the importance of access to protected areas for surrounding communities. *Ecosystem Services*. 2017, Vol. 28, s. 147–148.

DAVIS, RAY JAY. Atmospheric Water Resources Development and International Law. *Natural resources journal* [online]. ALBUQUERQUE: University of New Mexico School of Law, 1991, Vol. 31, No. 1, s. 11–44 [cit. 2023-05-01]. ISSN 0028-0739.

Decision 1/CMA.3. Glasgow Climate Pact. Dostupné z: https://unfccc.int/sites/default/files/resource/cma2021_10_add1_adv.pdf.

Decision 1/CMA.5. Outcome of the first global stocktake. Dostupné z: https://unfccc.int/sites/default/files/resource/cma2023_16a01E.pdf.

DEPLEDGE, J. The road less travelled: difficulties in moving between annexes in the climate change regime. *Climate Policy*. 2009, Vol. 9.

DESHMUKH, A. Visualizing Global Per Capita CO2 Emissions [online]. In: *Visual Capitalist*, 1. 12. 2021 [cit. 2023-10-23], Dostupné z: <https://www.visualcapitalist.com/visualizing-global-per-capita-co2-emissions/>.

DIAZ, Z. et al. Assessing nature's contributions to people. *Science*. S. 270–272.

DILYS, R. et al. Local action, global aspirations: the role of community conservation in achieving international goals for environment and development. *Natural resource issues*. London: ILED, No. 4, 2006.

DODMAN, D. – HAYWARD, B. – PELLING, M. – CASTAN BROTO, V. – CHOW, W. – CHU, E. – DAWSON, R. – KHIRFAN, L. – MCPHEARSON, T. – PRAKASH, A. – ZHENG, Y. – ZIERVOGEL, G. Cities, Settlements and Key Infrastructure. In: PÖRTNER, H.O. – ROBERTS, D. C. – TIGNOR, M. – POLOCZANSKA E.S. – MINTENBECK, K. – ALEGRÍA, A. – CRAIG, M. – LANGSDORF, S. – LÖSCHKE, S. – MÖLLER, V. – OKEM, A. – RAMA, B. (eds). *Climate Change 2022: Impacts, Adaptation and Vulnerability. Contribution of Working Group II to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change*; Cambridge, UK and New York, NY, USA. Cambridge University Press, 2022, s. 907–1040.

DOYLE, A. As seas rise, Pacific island president favours buying land abroad. In: *Reuters* [online]. 22. září 2014 [cit. 2023-12-18]. Dostupné z: <https://www.reuters.com/article/un-climatechange-islands-idUKL6N0RN1BD20140922>.

Draft Convention on the international status of environmentally-displaced persons, Univerzita v Limoges, 2010. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/290976781_Draft_convention_on_the_international_status_of_environmentally-displaced_persons.

Draft guidelines on the protection of the atmosphere, with commentaries: A/76/10 [online]. New York: United Nations, 2021 [cit. 2023-08-19]. Str. 13–51. Dostupné z: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/8_8_2021.pdf.

Duarte Agostinho and Others v. Portugal and 32 Other States [online]. [cit. 2023-09-28]. Dostupné z: <https://climatecasechart.com/non-us-case/youth-for-climate-justice-v-austria-et-al/>.

DUUS-OTTERSTRÖM, G. – JAGERS, S. Identifying burdens of coping with climate change: A typology of the duties of climate justice. *Global Environmental Change*. 2012, Vol. 2012, No. 12, s. 746–753.

EEA. Urban Atlas 2018. Copernicus Land Monitoring Service. *European Environmental Agency*. 2018.

EEA. Urban Atlas. Street Tree Layer 2018. Copernicus Land Monitoring Service. *European Environmental Agency*. 2018.

EMMET, D. *The Moral Prism*. New York: St. Martin's Press, 1979.

Engels v. Germany (Application no. 46906/22).

Environment and the European Convention on Human Rights [online]. September 2023 [cit. 2012-09-20]. Dostupné z: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/FS_Environment_ENG.

EPA: Learn about environmental justice. [online]. 2023. [cit. 2024-01-02]. Dostupné z: <https://www.epa.gov/environmentaljustice/learn-about-environmental-justice>.

ETEMIRE, U. The Future of Climate Change Litigation in Nigeria: COPW v NNPC in the Spotlight. *Carbon & climate law review: CCLR*. 2021, Vol. 15, No. 2. [cit. 2024-01-02]. Dostupné z: <https://doi.org/10.21552/cclr/2021/2/7>.

EUGENIO PAPPALARDO, S. – ZANETTI, C. – TODESCHI, V. Mapping Urban Heat Islands and Heat-Related Risk during Heat Waves from a Climate Justice Perspective: A Case Study in the Municipality of Padua (Italy) for Inclusive Adaptation Policies. *Landscape and Urban Planning*. 2023, roč. 238, 104831.

European Convention on Human Rights [online]. [cit. 2023-08-30] Dostupné z: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_ces.

European Court of Human Rights. In: *International Justice Resource Center* [online]. [cit. 2023-09-15] Dostupné z: <https://ijrcenter.org/european-court-of-human-rights/>.

Evropská úmluva o ochraně lidských práv, Rada Evropy, přijata 4. listopadu 1950, vstoupila v platnost 3. září 1953.

FANG, X. – MA, Q. – WU, L. – LIU, X. Distributional Environmental Justice of Residential Walking Space: The Lens of Urban Ecosystem Services Supply and Demand. *Journal of Environmental Management*. 2023, roč. 329, 117050.

FATUROTI, B. – AGBAITORO, G. – ONYA, O. Environmental Protection in the Nigerian Oil and Gas Industry and Jonah Gbemre v. Shell PDC Nigeria Limited: Let the Plunder Continue? *African journal of international and comparative law*. 2019, Vol. 27, No. 2. [cit. 2024-01-02]. Dostupné z: <https://doi.org/10.3366/ajicl.2019.0270>.

FEIGERLOVÁ, M. „Klimatická odpovědnost“ korporací. In: MÜLLEROVÁ, H. a kol. *Klimatické právo*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2022.

FISHER, M. *Capitalist Realism: Is There No Alternative?* Winchester: Zero Books, 2009.

FLOURIS, A. D. – DINAS, P. C. – IOANNOU, L. G. – NYBO, L. – HAVENITH, G. – KENNY, G. P. – KJELLSTROM, T. Workers' Health and Productivity under Occupational Heat Strain: A Systematic Review and Meta-Analysis. *Lancet Planet Health*. 2018, roč. 2, č. 12, s. 521–531.

FRANKOVÁ, M. Lidskoprávní aspekty klimatické litigace. Online. *Acta Universitatis Carolinae. Iuridica*. 2024, roč. 70, č. 1, s. 9–19. Dostupné z: <https://doi.org/10.14712/23366478.2024.1>. [cit. 2024-07-14].

FRUMHOFF P. C. – HEEDE R. – ORESKES N. The climate responsibilities of industrial carbon producers. *Climatic change*. 2015, Vol. 132, No. 2.

FRYNAS, J. G. – BECK, M. P. – MELAHI, K. Maintaining corporate dominance after decolonization: the 'first mover advantage' of Shell-BP in Nigeria. *Review of African political economy*. 2000, Vol. 27, No. 85. [cit. 2023-12-28]. Dostupné z: <https://doi.org/10.1080/03056240008704475>.

Gbemre v SPDC a NNPC et al, rozsudek Federálního vyššího soudu v Nigérii z 30. 11. 2005, Dostupné z: <https://climatecasechart.com/non-us-case/gbemre-v-shell-petroleum-development-company-of-nigeria-ltd-et-al/>.

GIBSON, J. The impact of growth and distribution on poverty in Papua New Guinea. *Applied Economics Letters*. 2000. Vol. 7, s. 541–544.

Glasgow Climate Pact. Dostupné z: https://unfccc.int/sites/default/files/resource/cma3_auv_2_cover%20decision.pdf.

Global targets for renewables and energy efficiency [online]. Evropská komise [cit. 2023-10-23]. Dostupné z: https://energy.ec.europa.eu/topics/international-cooperation/global-targets-renewables-and-energy-efficiency_en.

GORE, T. – ALESTIG, M. Confronting Carbon Inequality in the European Union [online]. Oxfam Media Briefing. 8. 12. 2020 [cit. 2023-10-21]. Dostupné z: <https://www.oxfam.org/en/research/confronting-carbon-inequality-european-union>.

GÖSSLING, S. – HUMPE, A. Millionaire spending incompatible with 1,5 °C ambitions. *Cleaner Production Letters*. 2023, Vol. 4, No. 1.

GÖSSLING, S. – HUMPE, A. The global scale, distribution and growth of aviation: Implications for climate change. *Global Environmental Change*. 2020, Vol. 65, No. 1.

Grand Chamber to examine complaint that France's action to prevent climate change has been insufficient [online]. [cit. 2023-09-28]. Dostupné z: [https://hudoc.echr.coe.int/eng-press-#{%22itemid%22:\[%22003-7353639-10043718%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng-press-#{%22itemid%22:[%22003-7353639-10043718%22]}).

Green Consumerism: Importance, Examples and Strategies. In: *Conserve Energy Future*. [online]. [cit. 2023-09-30]. Dostupné z: <https://www.conserve-energy-future.com/green-consumerism-importance-examples-strategies.php>.

GREEN, F. – VAN ASSELT, H. COP27 flinched on phasing out 'all fossil fuels'. What's next for the fight to keep them in the ground? [online] SEI, 21. 11. 2022 [cit. 2023-10-19]. Dostupné z: <https://www.sei.org/perspectives/cop27-phasing-out-fossil-fuels/>.

GREENHOUSE GAS PROTOCOL. *The Greenhouse Gas Protocol: A Corporate Accounting and Reporting Standard*. World Resources Institute and World Business Council for Sustainable Development, 2004. Dostupné z: <https://ghgprotocol.org/sites/default/files/standards/ghg-protocol-revised.pdf>.

GREENPEACE NORDIC and Others against Norway (Application no. 34068/21).

GRIFFIN P. CDP Carbon Majors Report 2017. In: *Carbon Disclosure Project* [online]. Červenec 2017 [cit. 2023-10-18] Dostupné z: <https://cdn.cdp.net/cdp-production/cms/reports/documents/000/002/327/original/Carbon-Majors-Report-2017.pdf?1501833772>.

GRÚZOVÁ, J. *Kulturní změna v lokálních kulturách*. 2015. Praha: Univerzita Karlova.

HARVEY, Chelsea. Eight states are seeding clouds to overcome megadrought. *Scientific American* [online]. 2021 [cit. 2023-08-19]. Dostupné z: <https://www.scientificamerican.com/article/eight-states-are-seeding-clouds-to-overcome-megadrought/>.

Hearing of the Grand Chamber of the European Court of Human Rights in the case of Duarte Agostinho and Others v. Portugal and 32 Others In: *Conseil de L'Europe* [online]. [cit. 2023-09-28]. Dostupné z: <https://www.coe.int/fr/web/commissioner/-/hearing-of-the-grand-chamber-of-the-european-court-of-human-rights-in-the-case-of-duarte-agostinho-and-others-v.-portugal-and-32-others>.

HEAVISIDE, C. – MACINTYRE, H. – VARDOLAKIS, S. The Urban Heat Island: Implications for Health in a Changing Environment. *Current Environmental Health Reports*. 2017, roč. 4, č. 3, s. 296–305.

HEEDE, R. Tracing anthropogenic carbon dioxide and methane emissions to fossil fuel and cement producers, 1854–2010. *Climatic change*. 2014, Vol. 122, No. 1–2.

HEGARTY, S. COP26: Emissions of rich put climate goals at risk – study. In: *BBC News* [online]. [cit. 2023-09-30]. Dostupné z: <https://www.bbc.com/news/world-59157836>.

HEJDÁNEK, L. *Češi a Evropa*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2017, s. 82–85.

HELPER, L. R. Redesigning the European Court of Human Rights: Embeddedness as a Deep Structural Principle of the European Human Rights Regime. *European Journal of International Law*. 2008, roč. 19, č. 1, s. 125–159 [cit. 2024-08-11]. Dostupné z: <https://doi.org/10.1093/ejil/chn004>.

HENNCHEN, E. Royal Dutch Shell in Nigeria: Where Do Responsibilities End? *Journal of Business Ethics*. 2015, Vol. 129, No. [cit. 2023-12-29]. Dostupné z: <https://doi.org/10.1007/s10551-014-2142-7>.

HONUSKOVÁ, V. – FLÍDROVÁ, E. – JANKŮ, L. Dnes migranti – zítra uprchlíci?: postavení migrantů, kteří potřebují ochranu v mezinárodním právu. Praha: Univerzita Karlova, Právnická fakulta, 2014.

Hottest July ever signals 'era of global boiling has arrived' says UN chief In: *UN News Global perspective Human stories* [online]. [cit. 2023-08-30] Dostupné z: <https://news.un.org/en/story/2023/07/1139162>.

How to stop the never-ending nightmare, Fossil fuel subsidies in the EU [online], CAN Europe, březen 2023 [cit. 2023-10-23]. Dostupné z: <https://caneurope.org/content/uploads/2023/03/Fossil-Fuels-Subsidies-Report.pdf>.

HSU, A. – SHERIFF, G. – CHAKRABORTY, T. – MANYA, D. Disproportionate Exposure to Urban Heat Island Intensity across Major US Cities. *Nature Communications*. 2021, roč. 12, č. 1, 2721.

HUMAN RIGHTS WATCH. *The Price of Oil: Corporate Responsibility and Human Rights Violations in Nigeria's Oil Producing Communities*. New York: Human Rights Watch, 1999. Dostupné z: <https://www.hrw.org/legacy/reports/1999/nigeria/nigeria0199.pdf>.

HURST, D. – BUTLER, J. Tuvalu residency and security treaty: what is it and why is Australia doing it? In: *The Guardian* [online]. 10. listopadu 2023 [cit. 2023-12-18]. Dostupné z: <https://www.theguardian.com/australia-news/2023/nov/10/tuvalu-residency-and-security-treaty-what-is-it-and-why-is-australia-doing-it>.

IEA. Net Zero by 2050: A Roadmap for the Global Energy Sector. IEA, 2021. Dostupné z: <https://www.iea.org/reports/net-zero-by-2050>.

Infolist k fosilním dotacím. CDE. Srpen 2023. Dostupné z: https://www.cde-org.cz/media/object/2284/cde_fosilni_dotace_v3.pdf.

International Organization for Migration, Migrants and Migration Policy in the Context of the Adverse Effects of Climate Change and Environmental Degradation.

Intersectionality in Climate Litigation. In: *Verfassungsblog* [online]. [cit. 2023-08-12]. Dostupné z: <https://verfassungsblog.de/intersectionality-in-climate-litigation/>.

Ioane Teitiota proti Ministerstvu obchodu, inovací a práce Nového Zélandu, CIV-2013-404-3528 [2013] NZHC 3125. Dostupné z: <https://climatecasechart.com/non-us-case/ioane-teitiota-v-the-chief-executive-of-the-ministry-of-business-innovation-and-employment/>.

Ioane Teitiota proti Ministerstvu obchodu, inovací a práce Nového Zélandu, [2015] NZSC 107. Dostupné z: <https://climatecasechart.com/non-us-case/ioane-teitiota-v-the-chief-executive-of-the-ministry-of-business-innovation-and-employment/>.

Ioane Teitiota proti Ministerstvu obchodu, inovací a práce Nového Zélandu, 2020, CCPR/C/127/D/2728/2016. Dostupné z: <https://www.refworld.org/cases, HRC, 5e26f7134.html>.

IPCC. *Climate Change 2001: Synthesis Report* [online]. 2001. Dostupné z: https://www.ipcc.ch/site/assets/uploads/2018/05/SYR_TAR_full_report.pdf.

IPCC. *Climate Change 2023: Synthesis Report*. Contribution of Working Groups I, II and III to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change [Core Writing Team, H. Lee and J. Romero (eds)]. IPCC: Geneva, Switzerland, 2023.

IPR. Městský Standard Plánování, Výsadby a Péče o Uliční Stromořadí Jako Významného Prvku Modrozelené Infrastruktury pro Adaptaci Na Změnu Klimatu. Institut Plánování a Rozvoje Hlavního Města Prahy. Praha: IPR, 2021.

IPR. Podlažnosti, IPR. 2022.

IPR. Současný Stav Využití Území, IPR. 2022.

ISMAIL, Zaitizila – GO, Yun li. Fog to Water for Water Scarcity in Climate Change Hazards Hotspots: Pilot Study in Southeast Asia. *Global challenges* [online]. Germany: John Wiley & Sons, 2021, Vol. 5, No. 5, 2000036-n/a [cit. 2023-07-02]. Dostupné z: [doi:10.1002/gch2.202000036](https://doi.org/10.1002/gch2.202000036).

JAFINO, B. et. al. Revised Estimates of the Impact of Climate Change on Extreme Poverty by 2030. Policy Research Working Paper. In: The World Bank. [online]. September 2020. [cit. 2024-01-02]. Dostupné z: <https://openknowledge.worldbank.org/server/api/core/bitstreams/ad7eeab7-d3d8-567d-b804-59d620c3ab37/content>.

JETEL, R. What Is Systems Change? 6 Questions, Answered. In: *World Resources Institute*. [online]. [cit. 2023-10-01]. Dostupné z: <https://www.wri.org/insights/systems-change-how-to-top-6-questions-answered>.

JORDAN, A. – HUITEMA, D. – FORSTER, J. – ASSELT, H. van. *Governing climate change: polycentricity in action?* Cambridge: Cambridge University Press, 2018.

July set to be the warmest on record. In: *Deutsche Welle (DW)*. [online]. [cit. 2023-09-30]. Dostupné z: <https://www.dw.com/en/july-set-to-be-the-warmest-on-record/a-66369651>.

JUNGWIRTH BŘEZOVSKÝ, T. – JUNGWIRTH BŘEZOVSKÁ, R. Klimatická politika a klimatické politiky. In: MÜLLEROVÁ, H. a kol. *Klimatické právo*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2022.

KARIMIDASTENAEI, Zahra – AVELLÁN, Tamara – SADEGH, Mojtaba – KLØVE, Bjørn – HAGHIGHI, Ali Torabi. Unconventional water resources: Global opportunities and challenges. *The Science of the total environment* [online]. Netherlands: Elsevier B.V, 2022, 827, 154429-154429 [cit. 2023-07-02]. Dostupné z: [doi:10.1016/j.scitotenv.2022.154429](https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2022.154429).

KARTHA, E. a kol. The Carbon Inequality Era. Joint Research Report. SEI, Oxfam, 2020. Dostupné z: <https://www.sei.org/wp-content/uploads/2020/09/research-report-carbon-inequality-era.pdf>.

KAUFMAN, M. The carbon footprint sham: A, successful, deceptive' PR campaign. [cit. 2023-10-01]. Dostupné z: <https://mashable.com/feature/carbon-footprint-pr-campaign-sham>.

KEELER, B. L. – HAMEL, P. – MCPHEARSON, T. – HAMANN, M. H. – DONAHUE, M. L. – MEZA PRADO, K. A. – ARKEMA, K. K. – BRATMAN, G. N. – BRAUMAN, K. A. – FINLAY, J. C. – GUERRY, A. D. – HOBBIE, S. E. – JOHNSON, J. A. – MACDONALD, G. K. – MCDONALD, R. I. – NEVERISKY, N. – WOOD, S. A. Social-Ecological and Technological Factors Moderate the Value of Urban Nature. *Nature Sustainability*. 2019, roč. 2, č. 1, s. 29–38.

KEYES, C. G. – BOMAR, G. W. – DEFELICE, T. P. – GRIFFITH, Don A. – LANGERUD, D. W. Guidelines for Cloud Seeding to Augment Precipitation. Third edition. Reston, Virginia: American Society of Civil Engineers, 2016–2016, 1 online resource (235 pages).

Klimatická změna. Klimatická změna v České Republice. In: *Klimatická změna* [online]. 2023. [cit. 2023-09-06]. Dostupné z: <https://www.klimatickazmena.cz/cs/>.

KOLPAK, Gabriela. From ENMOD to geoeengineering: the environment as a weapon of war. *Conflict and Environment Observatory* [online]. 2020 [cit. 2023-08-19]. Dostupné z: <https://ceobs.org/from-enmod-to-geoengineering-the-environment-as-a-weapon-of-war/>.

KOMUNISTICKÁ STRANA ČESKOSLOVENSKA. Sborník hlavních dokumentů 16. sjezdu Komunistické strany Československa: 6. až 10. dubna 1981. Praha: Svoboda, 1981.

KOMUNISTICKÁ STRANA ČESKOSLOVENSKA. Sborník hlavních dokumentů 17. sjezdu Komunistické strany Československa: 24. až 28. března 1986. Praha: Svoboda, 1986.

KOPNINA, H. Commodification of natural resources and forest ecosystem services: examining implication for forest protection. *Environmental Conservation*. 2016. Vol. 44. pp. 24–33.

KORNEEV, V. P. – POTAPOV, E. I. – SHCHUKIN, G. G. Environmental aspects of cloud seeding. *Russian meteorology and hydrology* [online]. New York: Allerton Press, 2017, Vol. 42, No. 7, 477–483 [cit. 2023-08-26]. Dostupné z: doi:10.3103/S106837391707007X.

KOTZÉ, L. Neubauer et al. versus Germany: Planetary Climate Litigation for the Anthropocene? *German Law Journal*. 2021, Vol. 22, No. 8, s. 1423–1444. [cit. 2023-09-05] Dostupné z: [doi:10.1017/glj.2021.87](https://doi.org/10.1017/glj.2021.87).

KOTZÉ, L. J. a kol. Courts, climate litigation and the evolution of earth system law. *Global Policy*. 2023, s. 8.

KRAJHANZL, J. – BUCHTÍK, M. *Česká (ne)transformace 2022*. Stem & Institut 2050, 2022.

KRÁLÍKOVÁ, Š. Klimatické finance: svět je potřeby, Česko má na víc. AMO. Policy Paper. Prosinec 2019. Dostupné z: https://www.amo.cz/wp-content/uploads/2019/12/AMO_Klimatick%C3%A9-finance_tisk.pdf.

KRÁLOVÁ, V. – RADOVÁ, V. Lidé se zdravotním postižením a klimatická krize. In: Centrum pro klimatické právo a udržitelnost (CLASS), *Komentujeme* [online]. 11. 6. 2024 [cit. 2024-08-11]. Dostupné z: <https://www.ilaw.cas.cz/vyzkum/class/komentujeme/>.

KRONENBERG, J. – HAASE, A. – ŁASZKIEWICZ, E. – ANTAL, A. – BARAVIKOVA, A. – BIERNACKA, M. – DUSHKOVA, D. – FILČAK, R. – HAASE, D. – IGNATIEVA, M. – KHMARA, Y. – NIŤÁ, M. R. – ONOSE, D. A. Environmental Justice in the Context of Urban Green Space Availability, Accessibility, and Attractiveness in Postsocialist Cities. *Cities*. 2020, roč. 106, 102862.

KUBALA, R. Fossilní hyena: Jak EPH Daniela Křetínského ničí klima, profituje z energetické chudoby a ohrožuje demokracii. Re-set, 2022.

KUBALA, R. Po Kerberovi Charón. Letošní léto nás posouvá od klimatické krize ke kolapsu. *Deník Referendum*. [cit. 2023-09-30]. Dostupné z: <https://denikreferendum.cz/clanek/35441-po-kerberovi-charon-letosni-leto-nas-posouva-od-klimaticke-krize-ke-kolapsu?>.

KUNAPO, J. – FLETCHER, T. D. – LADSON, A. R. – CUNNINGHAM, L. – BURNS, M. J. A Spatially Explicit Framework for Climate Adaptation. *Urban Water Journal*. 2018, roč. 15, č. 2, s. 159–166.

KUYPER, J. – SCHROEDER, H. – LINNÉR, B-O. The Evolution of the UNFCCC. *Annual Review of Environment and Resources*. 2018, No. 43, s. 344–363.

KUYPER, J. W. – LINNÉR, B-O. – SCHROEDER, H. Non-state actors in hybrid global climate governance: justice, legitimacy, and effectiveness in a post-Paris era. *WIREs Climate Change*. 2018, Vol. 9, No. 1, e497.

LAAN, T. – GEDDES, A. Fanning the Flames: G20 provides record financial support for fossil fuels, IISD, srpen 2023. Dostupné z: <https://www.iisd.org/publications/report/fanning-flames-g20-support-of-fossil-fuels>.

LACHHAB, Rania. The Economic Impacts of Weather Modifications on Water Resources. [online]. *2023 Annual Meeting, July 23-25, Washington D.C.* 335795, Agricultural and Applied Economics Association. 2023 [cit. 2023-08-19]. Dostupné z: <https://ideas.repec.org/p/ags/aaea22/335795.html>.

LANGEMEYER, J. – CONNOLLY, J. J. T. Weaving Notions of Justice into Urban Ecosystem Services Research and Practice. *Environmental Science & Policy*. 2020, roč. 109, s. 1–14.

LATOUR, B. – SCHULTZ, N. On the Emergence of an Ecological Class. 2022.

LESLIE, R. (ed.). The future of forests in Asia and the Pacific. 2009, s. 419–430.

LIANG, S. – SHUEY, C. J. – RUSS, A. L. – FANG, H. – CHEN, M. – WALTHALL, C. L. – DAUGHTRY, C. S. T. – HUNT, R. Narrowband to Broadband Conversions of Land Surface Ibedo: II. Validation. *Remote Sensing of Environment*. 2003, roč. 84, č. 1, s. 25–41.

Living Planet Index, LPI.

LIVING PLANET REPORT 2022. [online]. 2023. [cit. 2024-01-02]. Dostupné z: <https://livingplanet.panda.org/>.

LOCKE, J. *Two Treatises of Government* [online]. 1823. Dostupné z: <https://www.yorku.ca/comminel/courses/3025pdf/Locke.pdf>.

MACCHI, C. A Treaty on Business and Human Rights: Problems and Prospects. In: LETNAR CERNIC, J. – CARRILLO-SANTARELLI, N. (ed.). *The Future of Business and Human Rights: Theoretical and Practical Considerations for a UN Treaty*. Intersentia, 2018.

MACCHI, C. The Climate Change Dimension of Business and Human Rights: The Gradual Consolidation of a Concept of 'Climate Due Diligence'. *Business and Human Rights Journal*. 2021, Vol. 6, No. 1. [cit. 2024-01-02]. Dostupné z: <https://doi.org/10.1017/bhj.2020.25>.

MACHÁČ, J. – HEKRLE, M. – LOUDA, J. – BRABEC, J. – a kol. Metodika pro Hodnocení Adaptace Hl. m. Prahy Na Změnu Klimatu z Pohledu Ekosystémových Služeb. Praha: IREAS, MHMP, 2022.

MAČÍ, J. O počasí v Česku je jasno. Extrémní sucha, prudké povodně a loučení se sněhem. In: *Seznam Zprávy* [online]. [cit. 2023-09-30]. Dostupné z: <https://www.seznamzpravy.cz/clanek/domaci-pocasi-o-pocasi-v-cesku-je-jasno-extremni-sucha-prudke-povodne-a-loucení-se-snehem-225162>.

MAGNAN, A. K. – GARSCHAGEN, M. – GATTUSO, J. -P. – HAY, J. E. – HILMI, N. – HOLLAND, E. – ISLA, F. – KOFINAS, G. – LOSADA, I. J. – PETZOLD, J. – RATTER, B. – SCHUUR, T. – TABE, T. – VAN DE WAL, R. *Integrative Cross-Chapter Box on Low-lying Islands and Coasts*.

MAJZOUB, T. – QUILLERE-MAJZOUR, F. – RAOUF, M. A. – EL-MAJZOUB, M. "Cloud busters": reflections on the right to water in clouds and a search for international law rules. *Colorado journal of international environmental law and policy* [online]. 2009, Vol. 20, No. 3, 321 [cit. 2023-08-26].

MALM, A. *Fossil Capital. The Rise of Steam Power and the Roots of Global Warming*. London: Verso, 2016.

MARTIN, A. *Conservation: Biodiversity, Wellbeing and Sustainability*. London: Routledge, 2006.

MARTIN, A. et al. Justice and Conservation: The Need to Incorporate Recognition. *Biological Conservation*. 2016, Vol. 19, No. 7. s. 264–61.

MARX, K. *Bída filosofie*. 2. autoris. vyd. Praha: Svoboda, 1950.

MATSUI, Y. Some Aspects of the Principle of „Common but Differentiated Responsibilities“. *International Environmental Agreements: Politics, Law and Economics*, 2002, No. 2, s. 151–171.

MAVROULI, R. – VAN WAYENBERGE, A. EU Responses to the Democratic Deficit and the Rule of Law Crisis: Is It Time for a (New) European Exceptionalism?. *Hague journal on the rule of law: HJRL*. 2023

MAYER, B. – DING, Z. Climate Change Mitigation in the Aviation Sector: A Critical Overview of National and International Initiatives. *Transnational Environmental Law*. 2022, Vol. 12, Issue 1.

MAYER, B. – VAN ASSELT, 'H. The rise of international climate litigation. *RECIEL*. 2023, Vol. 32, No. 2.

MAYER, B. The Contribution of Urgenda to the Mitigation of Climate Change. *Journal of Environmental Law*. 2023, Vol. 35, No. 2, 167–184. Dostupné z: <https://doi.org/10.1093/jel/eqac016>.

MAYER, B. The Curious Fate of the Doha Amendment [online]. In: *EJIL: Talk!*, 4. 5. 2020 [cit. 2023-10-21]. Dostupné z: <https://www.ejiltalk.org/the-curious-fate-of-the-doha-amendment/>.

MAYER, B. The Duty of Care of Fossil-Fuel Producers for Climate Change Mitigation. *Transnational Environmental Law*. 2022, Vol. 11, No. 2. [cit. 2024-01-02]. Dostupné z: <https://doi.org/10.1017/S2047102522000103>.

McGOWAN, J. International Court Sets Timeline For Input On Climate Change Opinion [online]. In: *Forbes* [online]. 27. 4. 2023 [cit. 2023-10-21]. Dostupné z: <https://www.forbes.com/sites/jonmcgowan/2023/04/27/international-court-sets-timeline-for-input-on-climate-change-opinion/?sh=1ff391df3a7a>.

MEYER, L. – ROSER, D. Distributive Justice and Climate Change. The Allocation of Emission Rights. *Analyse & Kritik*. 2006, No. 28, s. 223–249.

MEYER-OHLENDORF, N. – SPASOVA, D. – GRAICHEN, J. – GORES, S. Designing the EU 2040 climate target: Political context, level of ambition, implications for Member States and sectors. [online]. 2024, s.17–18 [cit. 2024-07-24]. Dostupné z: <https://www.ecologic.eu/sites/default/files/publication/2023/60028-2040-Target-Overview-Report.pdf>.

MEYER-OHLENDORF, N. – VOß, P. – VELTEN, E. – GÖRLACH, B. EU Greenhouse Gas Emission Budget: Implications for EU Climate Policies [online]. 2018, s. 4 [cit. 2024-07-24]. Dostupné z: https://www.ecologic.eu/sites/default/files/publication/2018/2120_eu_emission_budgets_ecologic_report20180124_final.pdf.

Mezinárodní pakt o občanských a politických právech, OSN, přijat 19. prosince 1966, vstoupil v platnost 23. března 1976.

MHMP. Implementační Plán 2020–2024 - Strategie Adaptace HL. m. Prahy Na Změnu Klimatu. Praha: MHMP. 2020.

MHMP. Implementační Plán Strategie Adaptace HL. m. Prahy Na Klimatickou Změnu Na Roky 2018–2019. Praha: MHMP. 2018.

MHMP. Klimatický Plán Hlavního Města Prahy Do Roku 2030. Praha Na Cestě k Uhlíkové Neutralitě. Praha: MHMP. 2021.

MHMP. Strategie adaptace hl. m. Prahy na změnu klimatu. Praha: MHMP. 2017.

Milieudefensie vs. Shell. Rozhodnutí Obvodního soudu v Haagu (*Rechtsbank Den Haag*) ze dne 26. května 2021, ECLI:NL:RBDHA:2021:5339. Dostupné z (anglický překlad): <https://uitspraken.rechtspraak.nl/#!/details?id=ECLI:NL:RBDHA:2021:5339>.

MILLS, R. Why the oil industry should set greenhouse gas emissions reduction target at Cop28. In: *The National News* [online]. 10. 7. 2023 [cit. 2023-12-28]. Dostupné z: <https://www.thenationalnews.com/business/comment/2023/07/10/why-the-oil-industry-should-set-greenhouse-gas-emissions-reduction-target-at-cop28/>.

MINKOV, D. – MURPHY-DUNNING, C. Pillage in the Pacific: Assault on Papua New Guinea, *Multi-national Monitor*. 1992, No. 6, s. 419–430.

MITCHELL, B. – CHAKRABORTY, J. Thermal Inequity: The Relationship between Urban Structure and Social Disparities in an Era of Climate Change. In: JAFRY, T. *Routledge Handbook of Climate Justice*. London: Routledge, 2018, s. 566.

MOHTAT, N. – KHIRFAN, L. The Climate Justice Pillars Vis-à-Vis Urban Form Adaptation to Climate Change: A Review. *Urban Climate*. 2021, roč. 39, 100951.

MORAN, S. – PERREAULT, M. – SMARDON, R. Finding Our Way: A Case Study of Urban Waterway Restoration and Participatory Process. *Landscape and Urban Planning*. 2019, roč. 191, 102982.

MÜLLEROVÁ, H. – BALOUNOVÁ, E. – RUPPEL, O. C. – HOUSTON, L. J. H. Building the Concept of Just Transition in Law: Reflections on its Conceptual Framing, Structure and Content, *Environmental Policy and Law*. 2023, s. 1–14.

MÜLLEROVÁ, H. Aktéři klimatické politiky a práva. In: MÜLLEROVÁ, H. a kol. *Klimatické právo*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2022.

MÜLLEROVÁ, H. Aktuální otázky zakotvení lidského práva na životní prostředí v mezinárodním právu. *ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE – IURIDICA* 3. 2011, s. 19–44. Dostupné z: https://karolinum.cz/data/clanek/822/lurid_3_2011_02_mullerova.pdf.

MÜLLEROVÁ, H. Klimatická změna a snahy o rozšiřování lidských práv v čase a prostoru. *Právník*. 2021, roč. 160, č. 9, s. 549–564.

MÜLLEROVÁ, H. Mezinárodní právo lidských práv a klimatická změna. In: MÜLLEROVÁ, H. (ed.). *Klimatické právo*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2022, s. 189 an.

MÜLLEROVÁ, H. Právní principy v klimatickém právu. In: MÜLLEROVÁ, H. (ed.). *Klimatické právo*. Praha: Wolters Kluwer, 2022, s. 115–135.

Müllner v. Austria (Application no. no. 18859/21).

MUNOZ, Lisa M. P. Seeding Change in Weather Modification Globally. *The World Meteorological Organization Bulletin* [online]. 2017, Vol 66, No. 1 [cit. 2023-08-19]. Dostupné z: <https://public.wmo.int/en/resources/bulletin/seeding-change-weather-modification-globally>.

MV ČR. Informativní počty obyvatel v obcích. Počty osob s uděleným pobytovým oprávněním v souvislosti s válkou na Ukrajině. MV ČR, 2023.

NACHMANY, M. – FANKHAUSER, S. – SETZER, J. – AVERCHENKOVA, A. Global trends in climate change legislation and litigation [online]. [cit. 2023-08-30] Dostupné z: <https://www.lse.ac.uk/GranthamInstitute/wp-content/uploads/2017/04/Global-trends-in-climate-change-legislation-and-litigation-WEB.pdf>.

Nařízení Evropského parlamentu a Rady (ES) č. 864/2007, o právu rozhodném pro mimosmluvní závazky (Řím II).

Nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) č. 1215/2012, o příslušnosti a uznávání a výkonu soudních rozhodnutí v občanských a obchodních věcech (Brusel I bis).

National Climate Agreement – The Netherlands [online]. [cit. 2023-08-30] Dostupné z: <https://www.government.nl/topics/climate-change/climate-policy>.

NATURAL CAPITAL PROJECT. InVEST 3. 13. 0. User Guide. Stanford University, University of Minnesota, Chinese Academy of Sciences, The Nature Conservancy, World Wildlife Fund, Stockholm Resilience Centre and the Royal Swedish Academy of Sciences. *Natural Capital Project* [online]. 2023 [cit. 2023-09-07]. Dostupné z: <https://storage.googleapis.com/releases.naturalcapitalproject.org/invest-userguide/latest/en/index.html>.

NATURAL CAPITAL PROJECT. InVEST. Stanford University, Stanford, California. *Natural Capital Project* [online]. 2023 [cit. 2023-09-07]. Dostupné z: <https://naturalcapitalproject.stanford.edu/software/invest>.

NATURAL CAPITAL PROJECT. Urban InVEST: Designing resilient cities by nature. Stanford University, Stanford, California. *Natural Capital Project* [online]. 2023 [cit. 2023-09-07]. Dostupné z: <https://naturalcapitalproject.stanford.edu/software/urban-invest>.

Návrh SMĚRNICE EVROPSKÉHO PARLAMENTU A RADY o náležitě péči podniků v oblasti udržitelnosti a o změně směrnice (EU) 2019/1937 (COM/2022/71 final). Dostupné z: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/?uri=CELEX%3A52022PC0071>.

New report shows just 100 companies are source of over 70 % of emissions. In: *CDP.net* [online]. [cit. 2023-09-30]. Dostupné z: <https://www.cdp.net/en/articles/media/new-report-shows-just-100-companies-are-source-of-over-70-of-emissions>.

NEWELL, P. – VAN ASSELT, H. – DALEY, F. Building a fossil fuel non-proliferation treaty: Key elements. *Earth System Governance*. 2022, Vol. 14.

NEWELL, P. – VAN ASSELT, H. – DALEY, F. Building a fossil fuel non-proliferation treaty: Key elements.

Nigerijská ústava z roku 1999, článek 44 (3), Dostupné z: <https://nigeriareposit.nln.gov.ng/items/399df25a-52d0-4972-9365-c618cd3ddf5f/full>

NOOR, D. 'Game changing': spate of US lawsuits calls big oil to account for climate crisis. In: *The Guardian* [online]. 7. 6. 2023. [cit. 2024-91-02]. Dostupné z: <https://theguardian.com/us-news/2023/jun/07/climate-crisis-big-oil-lawsuits-constitution>.

NOVOTNY, V. Rain forest conservation in a tribal world: why forest dwellers prefer loggers to conservationists. *Biotropica*. 2010, Vol. 42, No. 5, s. 546–549.

O'CONNOR, S. – KENTER, J. Making intrinsic values work; integrating intrinsic values of the more-than-human world through the Life Framework of Values. *Sustainability Science*. 2019, Vol. 14, s. 1247–1265.

Odvolání č. 0907346 [2009] RRTA 1168. Dostupné z: https://climatecasechart.com/wp-content/uploads/non-us-case-documents/2009/20091210_0907346-2009-RRTA-1168-decision.pdf.

Ogoni Bill of Rights. [cit. 2023-12-29]. Dostupné z: <https://web.archive.org/web/20171013164743/http://www.ogoniyouthnetwork.org/wp/wp-content/uploads/2011/04/Ogoni-Bill-of-Rights.pdf>.

Oguru et al vs. Shell et al, rozsudek Obvodního soudu v Haagu z 30. 1. 2013, ECLI:NL:RBDHA:2013:BY9850.

Oguru et al vs. Shell et al, rozsudek Odvolacího soudu v Haagu z 29. 1. 2021, ECLI:NL:GHDHA:2021:132.

OKE, T. R. The Energetic Basis of the Urban Heat Island. *Quarterly Journal of the Royal Meteorological Society*. 1982, roč. 108, č. 455, s. 1–24.

Okpabi and others vs. Royal Dutch Shell Plc and another, rozsudek Nejvyššího soudu Spojeného Království z 12. 2. 2021.

OSN schválila historickou dohodu o ochraně oceánů. Na 30 % jejich rozlohy vzniknou rezervace. In: *Greenpeace*. [online]. [cit. 2023-10-01]. Dostupné z: <https://www.greenpeace.org/czech/tiskova-zprava/18495/osn-schvalila-historickou-dohodu-o-ochrane-o>.

OSTROM, E. (2010). Polycentric systems for coping with collective action and global environmental change. *Global environmental change*. 2010, Vol. 20, No. 4.

Overview: National coal phase-out announcements in Europe [online]. Europe Beyond Coal, January 2021 [cit. 2023-10-20]. Dostupné z: <https://beyondfossilfuels.org/wp-content/uploads/2021/01/Overview-of-national-coal-phase-out-announcements-Europe-Beyond-Coal-January-2021.pdf>.

PAGE, E. A. 2012, Give It up for Climate Change: A Defence of the Beneficiary Pays Principle. *International Theory*. Vol. 4, No. 2, s. 300–330.

Pařížská dohoda o změně klimatu. In: *consilium.europa.eu* [online] 29. 5. 2018. [cit. 2023-08-20]. Dostupné z: <https://www.consilium.europa.eu/cs/policies/paris-agreement-climate/timeline-paris-agreement/>.

Parks, Reserves, and Other Protected Areas in Papua New Guinea. [online]. September 2020. [cit. 2024-01-02]. Dostupné z: <https://www.parks.it/world/PG/Eindex.html#:~:text=According%20to%20the%20data%20provided,Reserve%2C%20one%20Wildlife%20Reserve%2C%20one.>

PARODI, E. – JEWKES, S. Italian court acquits Eni and Shell in Nigerian corruption case. In: *Reuters* [online]. 18. 3. 2021 [cit. 2023-12-28]. Dostupné z: <https://www.reuters.com/article/uk-eni-shell-nigeria-idUSKBN2BA0XF>.

PAUW, P. a kol. Different Perspectives on Differentiated Responsibilities, Discussion Paper 6/2014, Bonn: German Development Institute, 2014.

PAVLOVIČ, L. Kalkulačka uhlíkové stopy – dobrý sluha, ale špatný pán. In: *Greenpeace*. [online]. [cit. 2023-09-30]. Dostupné z: <https://www.greenpeace.org/czech/clanek/11776/kalkulacka-uhlikove-stop-y-dobry-sluha-ale-spatny-pan/>.

PECKA, V. *Továrna na lži*, Praha: UTOPIA libri, 2023.

PECKA, V. *Továrna na lži: výroba klimatických dezinformací*. Alarm, 2023.

PEEL, J. – OSOFSKY, H. A Rights Turn in Climate Change Litigation? *Transnational Environmental Law*. 2018, Vol. 7, No. 1.

PERCIVAL, R. V. Transnational litigation: what can we learn from Chevron–Ecuador? In: HEYVAERT, V. – DUVIC-PAOLI, L. *Research Handbook on Transnational Environmental Law*. Edward Elgar Publishing, 2020. Dostupné z: <https://doi.org/10.4337/9781788119634.00031>.

PHILLIPS, S. K. – ANSCELL, N. Building business, human rights and climate change synergies in Southeast Asia: what the Philippines' National Inquiry on Climate Change could mean for ASEAN. *Journal of human rights and the environment*. 2022, Vol. 13, No. 1. [cit. 2023-12-28]. Dostupné z: <https://doi.org/10.4337/jhre.2022.01.10>.

POKORNÝ, T. – BERANOVÁ, E. – BAKULE, J. *Klimatická vražda*. Greenpeace, 2023. Dostupné z: <https://www.greenpeace.org/static/planet4-czech-republic-stateless/2023/10/405c6bd3-klimaticka-vrazda.pdf>.

PŘIBYLA, O. – LNĚNIČKA, J. – PECHNÍK, O. – PŠORN ZÁKOPČANOVÁ, K. – KOLOUCHOVÁ, K. *Atlas klimatické změny. Změny v atmosféře a rizika oteplování*. Brno, 2022.

PROELSS, Alexander – STEENKAMP, Robert C. Geoengineering: Methods, Geoengineering: Methods, Associated Risks and International Liability. In: GAILHOFER, P. – KREBS, D. – PROELSS, A. – SCHMALENBACH, K. – VERHEYEN, R. (eds). *Corporate Liability for Transboundary Environmental Harm* [online]. Springer, Cham [cit. 2023-07-02]. Dostupné z: https://doi.org/10.1007/978-3-031-13264-3_9.

QADIR, M. – SMAKHTIN, V. – KOO-OSHIMA, S. – GUENTHER, E. Governance of Unconventional Water Resources. *Unconventional Water Resources* [online]. Switzerland: Springer International Publishing, 2022, 257-279 [cit. 2023-07-02]. ISBN 9783030901455. Dostupné z: doi:10.1007/978-3-030-90146-2_12.

RAJAMANI, L. – PEEL, J. Reflections on a decade of change in international environmental law. *Cambridge International Law Journal*. 2021. Vol. 10, No. 1.

RAJAMANI, L. Common but differentiated responsibilities. In: KRÄMER, L. – ORLANDO, E. (ed.). *Principles of Environmental Law*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2018.

RAMEŠ, V. Trh bez přívlasků, nebo ekonomickou demokracií? Spory o podobu vlastnické transformace v porevolučním Československu. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i., 2021.

RANI, N. – SANGWAN, S. Advantages of Ecosystem Services to Human Being. *Current Journal of Applied Science and Technology*. 2022. Vol. 41, No. 17, s. 19–24.

REID, W. V. – MOONEY, H. A. – CROPPER, A. – CAPISTRANO, D. – CARPENTER, S. R. – CHOPRA, K. – DASGUPTA, P. – DIETZ, T. – DURAIAPPAH, A. K. – HASSAN, R. *Ecosystems and Human Well-Being-Synthesis: A Report of the Millennium Ecosystem Assessment*. Island Press, 2005.

Report summary: "Climate refugees" legal and policy responses to environmentally induced migration. In: *Climate and Migration Coalition* [online]. [cit. 2023-08-26] Dostupné z: <https://climatemigration.org.uk/report-summary-climate-refugees-legal-and-policy-responses-to-environmentally-induced-migration/>.

RIPPLE, W. J. – WOLF, CH. – GREGG, J. W. – ROCKSTRÖM, J. – NEWSOME T. M. – LAW, B. E. – MARQUEZ, L. – LENTON, T. M. – XU, CH. – HUQ, S. – SIMONS, L. – Sir King, D. A. The 2023 state of the climate report: Entering uncharted territory In: *BioScience* [online]. 24. 10. 2023 [cit. 2024-03-07]. Dostupné z: <https://academic.oup.com/bioscience/article/73/12/841/7319571>.

RISSE, M. Environmental Justice. In: RISSE, Mathias. *Global Political Philosophy*. London: Palgrave Macmillan, 2012, s. 119–208.

RISSE, M. *On Global Justice*, Princeton: Princeton University Press, 2012.

RITCHIE, H. – ROSADO, P. Which countries have put a price on carbon? [online]. In: *Our World in Data*, 14. 10. 2022 [cit. 2023-10-23]. Dostupné z: <https://ourworldindata.org/carbon-pricing>.

ROCHA, M., – KRAPP, M., – GUETSCHOW, J., – SCHAEFFER, M. Historical Responsibility for Climate Change – from countries emissions to contribution to temperature increase, Climate Analytics, 2015.

Rozhodnutí Nejvyššího soudu ve věci I.L. proti italskému Ministerstvu vnitra a Nejvyššímu státnímu zástupci č. 23925/2019. Dostupné z: <https://climatecasechart.com/non-us-case/il-v-italian-ministry-of-the-interior-and-attorney-general-at-the-court-of-appeal-of-ancona/>.

Rozhodnutí Tribunálu pro imigraci a mezinárodní ochranu Nového Zélandu ve věci AD (Tuvalu), [2014] NZIPT 501370-371. Dostupné z: <https://climatecasechart.com/non-us-case/in-re-ad-tuvalu/>.

Rozhodnutí Velkého senátu ve věci Careme v. Francie. In: HUDOC [online].

9. 4. 2024 [cit. 2024-08-11]. Dostupné z: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-233174%22%7D>].

RUSSELL, A. et al. Biodiversity Hotspots and Major Tropical Wilderness Areas: Approaches to Setting Conservation Priorities. *Conservation Biology*. 2008. Vol. 12, No. 3, s. 516–520.

SAITO, K. – OGAWA, S. – AIHARA, M. – KAZUHIRO, K. ESTIMATES OF LAI FOR FOREST MANAGEMENT IN OKUTAMA. 22nd Asian conference on Remote Sensing. 5–9 November 2021, Singapore. 2001, Centre for Remote Imaging, Sensing and Processing (CRISP), National University of Singapore; Singapore Institute of Surveyors and Valuers (SISV); Asian Association on Remote Sensing (AARS).

SAVARESI, A. – MCVEY, M. *Human Rights Abuses by Fossil Fuel Companies*. 350.org, 2020. [cit. 2023-12-29]. Dostupné z: <https://350.org/press-release/climate-crisis-is-aggravating-human-rights-violations-caused-by-the-fossil-fuel-industry-alerts-350-org-report/>.

SCHALATEK, L. Klimatický pragmatismus nebo smlouva s ďáblem? Co přináší nový americký klimatický zákon a v čem selhává [online]. Heinrich Böll Stiftung, Praha, 31. 8. 2022 [cit. 2023-10-21]. Dostupné z: <https://cz.boell.org/cs/2022/08/19/climate-pragmatism-or-faustian-bargain-what-new-us-climate-law-does-and-where-it-fails>.

SCHILLING-VACAFLOR, A. Putting the French Duty of Vigilance Law in Context: Towards Corporate Accountability for Human Rights Violations in the Global South? *Human rights review (Piscataway, N.J.)*. 2021, Vol. 22, No. 1. [cit. 2023-12-28]. Dostupné z: <https://doi.org/10.1007/s12142-020-00607-9>.

SCHIPPER, E. L. F. Maladaptation: When Adaptation to Climate Change Goes Very Wrong. *One Earth*, 2020, roč. 3, č. 4, s. 409–414.

SCHLOSBERG, D. Reconceiving Environmental Justice: Global Movements and Political Theories. *Environmental Politics*. 2004. Vol. 13, No. 3. s. 517–540.

SCHLOSBERG, D. Theorising Environmental Justice: The Expanding Sphere of a Discourse. *Environmental Politics*. 2013, roč. 22, č. 1, s. 37–55.

SCHOLTZ, W. Equity. In: RAJAMANI, L. – PEEL, J. (ed.) *The Oxford Handbook of International Environmental Law*, Second edition, Oxford: Oxford University Press, 2021.

SCHOTT, J. et al. The impact of protected areas on local livelihoods in the South Caucasus. [online]. 2016. [cit. 2024-01-02]. Dostupné z: <https://ageconsearch.umn.edu/record/234108>.

SCOTT, P. – CORBINEAU, G. Exclusive database of multinational oil and gas companies and their subsidiaries. In: *Offshore Technology* [online]. 30. 6. 2021 [cit. 2023-12-28]. Dostupné z: <https://www.offshore-technology.com/features/database-multinational-oil-gas-offshore-operations-technologies-companies/?cf-view>

ŠEBA, J. Klimatická změna před soudem: případ Urgenda proti Nizozemsku. *České právo životního prostředí*, 2017, č. 3, s. 116–147.

SEKERCIOGLU, C. Ecosystem functions and services. In: NAVJOT, S. – EHRLICH, R. (eds). *Conservation Biology for all*. 2010. s. 45–72.

SELMI, W. – SELMI, S. – TELLER, J. – WEBER, C. – RIVIÈRE, E. – NOWAK, D. J. Prioritizing the Provision of Urban Ecosystem Services in Deprived Areas, a Question of Environmental Justice. *Ambio*. 2021, roč. 50, č. 5, s. 1035–1046.

SERA, Francesco; ARMSTRONG, Ben; TOBIAS, Aurelio; VICEDO-CABRERA, Ana Maria; ÅSTRÖM, Christofer et al. How Urban Characteristics Affect Vulnerability to Heat and Cold: A Multi-Country Analysis. *International Journal of Epidemiology*. 2019, roč. 48, č. 4, s. 1101–1112. Dostupné z: <https://academic.oup.com/ije/issue/48/4>

SETZER J. – HIGHAM C. *Global trends in climate change litigation: 2023 snapshot*. Londýn: Grantham Research Institute on Climate Change and the Environment and Centre for Climate Change Economics and Policy, London School of Economics and Political Science, 2023, s. 36.

SHELL. *Shell in Nigeria: Our Economic Contribution*. Shell, 2010. [cit. 2023-12-28]. Dostupné z: https://web.archive.org/web/20100807032757/http://www-static.shell.com/static/environment_society/downloads/nigeria/economic_contribution.pdf.

SHUE, H. *Basic Rights: Subsistence, Affluence, and U.S. Foreign Policy*, 2nd edition. Princeton: Princeton University Press, 1980.

SHUE, H. *Climate Justice: Vulnerability and Protection*. Oxford: Oxford University Press, 2014.

SIMMONS, D. What is 'climate justice'? In: Yale Climate Connections. 29. 7. 2020 [cit. 2024-03-07]. Dostupné z <https://yaleclimateconnections.org/2020/07/what-is-climate-justice/>

SIMMS, Virginia. Making the Rain: Cloud Seeding, the Imminent Freshwater Crisis, and International Law. *The International lawyer* [online]. Chicago: Section of International Law and Practice of the American Bar Association, 2010, 44(2), 915-937 [cit. 2023-08-26]. ISSN 0020-7810.

SINGER, P. One Atmosphere. In: GARDINER, Stephen. *Climate Ethics: Essential Readings*. Oxford: Oxford University Press, 2010, s. 181–199.

SINGH, T. – SINGH, S. On bringing people and park together through ecotourism: The Nanda Devi National Park, India. *Asia Pacific Journal of Tourism Research*. 2004.Vol.9, s. 43–55.

SMITH, R. B. The Heat Budget of the Earth's Surface Deduced from Space. *Yale University*. 2010.

SOMANATHAN, E. – SOMANATHAN R. 2009. Climate change: challenges facing India's poor. *Economic and Political Weekly*. 2009. Vol. 44, s. 51–58.

SPITZER, M. – BURTSCHER, B. Liability for Climate Change: Cases, Challenges and Concepts. *Journal of European Tort Law*. 2017, Vol. 2017 No. 2. [cit. 2024-01-02]. Dostupné z: <http://dx.doi.org/10.1515/jetl-2017-0009>.

SPURNÝ, M. Mezi vědou a politikou: Ekologie za socialismu a kapitalismu (1975–1995). In: KOPEČEK, Michal (ed.). *Architekti dlouhé změny: Expertní kořeny postsocialismu v Československu (1980–1995)*. Praha: Argo, 2019.

SPURNÝ, M. *Most do budoucnosti. Laboratoř socialistické modernity na severu Čech*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2016.

STIEB, D. M. – HUANG, A. – HOCKING, R. – CROUSE, D. L. – OSORNIO-VARGAS, A. R. – VILLENEUVE, P. J. Using Maps to Communicate Environmental Exposures and Health Risks: Review and Best-Practice Recommendations. *Environmental Research*. 2019, roč. 176, 108518.

STOP ECOCIDE FOUNDATION [online]. [cit. 2023-08-12]. Dostupné z: <https://www.stopecocide.earth/sef>.

SUCHÁ, L. – GELETIČ, J. – VAŇO, S. – BAŠTA, P. – JANČOVIČ, M. – DUCHKOVÁ, H. *Adaptace Na Změnu Klimatu: Hodnocení Zranitelnosti Města Vůči Teplotním Extrémům*. ENV/2022/54714. 2022.

SUCHÁ, L. – VAŇO, S. – JANČOVIČ, M. – AUBRECHTOVÁ, T. – BAŠTA, P. – DUCHKOVÁ, H. – LORENCOVÁ, E. K. Collaborative Scenario Building: Engaging Stakeholders to Unravel Opportunities for Urban Adaptation Planning. *Urban Climate*, 2022, roč. 45, 101277.

SWANSON, K. Equity in Urban Climate Change Adaptation Planning: A Review of Research. *UWSpace*, 2021.

Taking Germany to Court: Legal Actions for Climate Justice and the Rights of Indigenous Peoples In: *Decolonization Action* [online]. [cit. 2023-08-30] Dostupné z: <https://www.decolonizationinaction.com/episodes/season-4-episode-7>.

The equity dimensions of anti-fossil fuel norms. SEI. November 2022. Dostupné z: <https://www.sei.org/wp-content/uploads/2022/11/equity-anti-fossil-norms-sei2022.49rev.pdf>.

THE INTERGOVERNMENTAL PANEL ON CLIMATE CHANGE. *Climate Change 2023: Synthesis Report*. 2023.

The World bank in Papua New Guinea. [online]. 2023. [cit. 2024-01-02]. Dostupné z: <https://www.worldbank.org/en/country/png/overview.00>.

TKCP. [online]. 2018. [cit. 2024-01-02]. Dostupné z: <https://www.zoo.org/document.doc?id=2537>.

TRABUCCO, A. – ZOMER, R. Global Aridity Index and Potential Evapotranspiration (ET0). *Climate Database V2*, 2019.

Uhlíková stopa: Cesta ke klimatické neutralitě. In: *Kalkulačka uhlíkové stopy*. [online]. [cit. 2023-09-30]. Dostupné z: <https://www.uhlikovastopa.cz/cs/>.

Úmluva o právním postavení uprchlíků, OSN, přijata 28. července 1951, vstoupila v platnost 22. dubna 1954, čl. 1 písm. A.

Úmluva proti mučení a jinému krutému, nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání, OSN, přijata 10. prosince 1984, vstoupila v platnost 26. června 1987.

Úmluva upravující specifické aspekty uprchlických problémů v Africe, Organizace africké jeďnoty, přijata 10. září 1969, vstoupila v platnost 20. června 1974.

UN Human Rights Council, Protect, respect and remedy: a framework for business and human rights: report of the Special Representative of the Secretary-General on the Issue of Human Rights and Transnational Corporations and Other Business Enterprises (A/HRC/8/5), 2008.

UN. Special Representative of the Secretary-General on Human Rights and Transnational Corporations and Other Business Enterprises. *Interim report of the Special Representative of the Secretary-General on the issue of human rights and transnational corporations and other business enterprises*. E/CN.4/2006/97. Ženeva: UN, 2006.

UNEP. About Ogoniland. In: *UNEP* [online]. [cit. 2023-12-28] Dostupné z: <https://www.unep.org/explore-topics/disasters-conflicts/where-we-work/nigeria/about-ogoniland>.

UNEP. Environmental Assessment of Ogoniland: Executive Summary. [cit. 2023-12-28]. Dostupné z: https://wedocs.unep.org/bitstream/handle/20.500.11822/22169/EA_Ogoniland_ES.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

UNFCCC. Paris Agreement - Status of Ratification In: United Nations Climate change. [online]. [cit. 2024-08-10]. Dostupné z: <https://unfccc.int/process/the-paris-agreement/status-of-ratification>

UNFCCC. COP-15. *Decision 9/CP.15* [online]. 2009. Dostupné z: <https://unfccc.int/resource/docs/2009/cop15/eng/11a01.pdf#page=23>.

UNFCCC. *Kjótský protokol k Rámcové úmluvě Organizace Spojených národů o změně klimatu* [online]. 1997. Dostupné z: [https://www.mzp.cz/C1257458002F0DC7/cz/kjotsky_protokol/\\$FILE/OMV-cesky_protokol-20081120.pdf](https://www.mzp.cz/C1257458002F0DC7/cz/kjotsky_protokol/$FILE/OMV-cesky_protokol-20081120.pdf).

UNFCCC. *Pařížská dohoda* [online]. 2015 [cit. 2023-5-9]. Dostupné z https://www.mzp.cz/cz/parizska_dohoda.

UNFCCC. Parties and observers. In: *United Nations Climate Change* [online]. 2013. Dostupné z: <https://unfccc.int/parties-observers>.

UNFCCC. *Rámcová úmluva OSN o změně klimatu* [online]. 1992. Dostupné z: https://www.mzp.cz/cz/ramcova_umluva_osn_zmena_klimatu.

UNHCR. Guidance Note on Refugee Claims Relating to Sexual Orientation and Gender Identity. Geneva, 2008. Dostupné z: <https://www.refworld.org/pdfid/48abd5660.pdf>.

United Nations Environment Programme, 'Emissions Gap Report 2020' via VAN ASSELT, H. et al. Leveraging the Global Stocktake for effective sectoral climate governance, *Plos Climate*, 2023, 2(6).

United Nations Environment Programme, First of Its Kind Guide Launched to Enable True Valuation of Ecosystems in Some of the World's Smallest and Most Vulnerable Economies. 2015.

UNITED NATIONS, DEPARTMENT OF ECONOMIC AND SOCIAL AFFAIRS, POPULATION DIVISION. *World Urbanization Prospects: The 2018 Revision (ST/ESA/SER.A/420)*. United Nations: New York, 2019.

Urgenda Foundation (on behalf of 886 individuals) v The State of the Netherlands (Ministry of Infrastructure and the Environment), First instance decision, HA ZA 13-1396, C/09/456689, ECLI:NL:RBDHA:2015:7145, ILDC 2456 (NL 2015), 24th June 2015, Netherlands; The Hague; District Court.

Urgenda Foundation [online]. [cit. 2023-08-14] Dostupné z: <https://www.urgenda.nl/en/themas/climate-case/>.

Urgenda Foundation v. State of the Netherlands [online]. [cit. 2023-08-14]. Dostupné z: <https://climatecasechart.com/non-us-case/urgenda-foundation-v-kingdom-of-the-netherlands/>.

Urgenda vs. Nizozemsko, rozhodnutí Nejvyššího soudu Nizozemska (*Hoge Raad*) z 20. 12. 2019, ECLI:NL:HR:2019:2007. Dostupné z (anglický překlad): <https://uitspraken.rechtspraak.nl/#!/details?id=ECLI:NL:HR:2019:2007>.

US EPA. Environmental Justice. In: *US EPA* [online]. 2014 [cit. 2023-09-07]. Dostupné z: <https://www.epa.gov/environmentaljustice>.

USGS. Landat 8, Image LC08_L2SP_192025_20180801_20200831_02_T1, U.S. *Geological Survey*. 2018.

VAN ASSELT, H. – GREEN, F. COP26 and the dynamics of anti-fossil fuel norms. *Wire Climate Change*. Vol. 14, Issue 3.

VAN ASSELT, H. – MEHLING, M. – KULOVESI, K. The evolving architecture of global climate law. In: *Research Handbook on Climate Change Mitigation Law*, second edition, Cheltenham: Edward Elgar Publishing Limited, 2022.

VAN CALSTER, Geert. Lex ecologia. On applicable law for environmental pollution (Article 7 Rome II), a pinnacle of business and human rights as well as climate change litigation. *Praxis des Internationalen Privat- und Verfahrensrechts*. 2022, Vol. 42, No. 5.

VAN DAM, C. Breakthrough in Parent Company Liability Three Shell Defeats, the End of an Era and New Paradigms. *European company and financial law review*. 2021, Vol. 18, No. 5. [cit. 2024-01-02]. Dostupné z: <https://doi.org/10.1515/ecfr-2021-0032>.

VAN DER ENG, P. Exploring Exploitation: The Netherlands and Colonial Indonesia 1870–1940, *Revista de Historia Económica / Journal of Iberian and Latin American Economic History*. 1998, roč. 16, č. 1, s. 291–321.

VANDERHEIDEN, S. *Atmospheric Justice: A Political Theory of Climate Change*. New York: Oxford University Press, 2008.

VANĚK, M. Nedalo se tady dýchat. *Ekologie v českých zemích v letech 1968 až 1989*. Praha, 2022, 1. elektronické vydání.

VAŇO, S. – BAŠTA, P. – SUCHÁ, L. – GELETIČ, J. – JANČOVIČ, M. – DUCHKOVÁ, H. Zranitelnost vůči teplotním extrémům: čeká nás život v rozpáleném městě? *Urbanismus a územní rozvoj*. 2022, č. 5, s. 22–29.

VARVASTIAN, S. – KALUNGA, F. Transnational Corporate Liability for Environmental Damage and Climate Change: Reassessing Access to Justice after *Vedanta v. Lungowe*. *Transnational environmental law*. 2020, Vol. 9, No. 2. [cit. 2024-01-02]. Dostupné z: <https://doi.org/10.1017/S2047102520000138>.

Vedanta et al vs. Lungowe et al, rozsudek Nejvyššího soudu Spojeného Království z 10. 4. 2019.

VIDAL, J. – ADAM, D. China overtakes US as world's biggest CO2 emitter. In: *The Guardian* [online]. 19. 6. 2007. Dostupné z: <https://www.theguardian.com/environment/2007/jun/19/china.usnews>.

- VIVANCO, D. et al. How to deal with the rebound effect? A policy-oriented approach. *Energy Policy*. s. 114–125.
- VODÍČKA, J. Czech Republic. In *Green Cities. Questionnaire for the Avosetta Meeting* on May 12th/13th 2023 in Bern. 2023. Dostupné z: <https://www.avosetta.oer2.rw.fau.de/questionnaire2023.pdf>
- Volcanoes Can Affect Climate. *U.S. Geological Survey*. [online]. U.S. Department of the Interior, 2023 [cit. 2023-08-19]. Dostupné z: <https://www.usgs.gov/programs/VHP/volcanoes-can-affect-climate>.
- VOMÁČKA, V. Soudní dvůr a Urgenda po Česku: Jak donutit stát, aby plnil své povinnosti v ochraně životního prostředí. *České právo životního prostředí: časopis České společnosti pro právo životního prostředí. Česká společnost pro právo životního prostředí*. 2019, roč. 54, č. 4, s. 82–104.
- VOŠTOVÁ, Z. Environmentální žal a ekologická úzkost. In: *Zdeňka Voštová*. [online]. [cit. 2023-09-30]. Dostupné z: <https://www.vostova.cz/environmentalni-zal/>.
- VRBA, M. Klimatická bomba tiká. Do fosilních paliv proudí víc peněz než do řešení změny klimatu, varují vědci. *Deník Alarm*. [cit. 2023-09-30]. Dostupné z: <https://a2larm.cz/2023/03/klimacka-bomba-tika-do-fosilnich-paliv-proudi-vic-penez-nez-do-reseni-zmeny-klimatu-varuji-vedci/>.
- WANG, C. – WANG, Z.-H. – KALOUSH, K. E. – SHACAT, J. Perceptions of Urban Heat Island Mitigation and Implementation Strategies: Survey and Gap Analysis. *Sustainable Cities and Society*. 2021, roč. 66, 102687.
- WARRICK, C. History of the Environmental Justice Movement. [online]. 2015. [cit. 2024-01-02]. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/282660631_History_of_the_Environmental_Justice.
- WATTS, J. February on course to break unprecedented number of heat records. In: *The Guardian* [online]. 17. 2. 2024 [cit. 2024-03-07]. Dostupné z: <https://www.theguardian.com/environment/2024/feb/17/february-on-course-to-break-unprecedented-number-of-heat-records>.
- WATTS, M. J. Righteous oil? Human rights, the oil complex, and corporate social responsibility. *Annual review of environment and resources*. 2005, Vol. 30, No. 1, s. 384 an. [cit. 2023-12-28]. Dostupné z: <https://doi.org/10.1146/annurev.energy.30.050504.144456>.
- Weather Modification Regulation Act*. H.R. 4069. 95th Congress (1977-1978) [online]. Congress.gov. [cit. 2023-08-19]. Dostupné z: <https://www.congress.gov/bill/95th-congress/house-bill/4069?s=1&r=11>.
- WEBER, R. H. – HÖSLI, A., Corporate Climate Responsibility – The Rise of a New Governance Issue. *Sui-generis.ch*. 2021. [cit. 2024-01-02]. Dostupné z: <https://dx.doi.org/10.21257/sg.171>.
- WEISS, E., B. Common but Differentiated Responsibilities in Perspective. *Proceedings of the Annual Meeting (American Society of International Law)*, 2002, Vol. 96.
- WEST, P. *Conservation is our government now. The politics of ecology in Papua New Guinea*. Durham and London: Duke University Press, 2006.

WETTSTEIN, F. The history of business and human rights and its relationship with corporate social responsibility. In: DEVA, S. – BIRCHALL, D. (ed.). *Research Handbook on Human Rights and Business*. Edward Elgar Publishing, 2020.

What is climate finance? [online]. Explainer. LSE. 22. 2. 2023 [cit. 2023-10-21]. Dostupné z: <https://www.lse.ac.uk/granthaminstitute/explainers/what-is-climate-finance-and-where-will-it-come-from/>.

What's next in Climate Litigation before the European Court of Human Rights? Duarte Agostinho and Others v Portugal and 32 other States In: *Oxford Human Rights Hub* [online]. [cit. 2023-09-28]. Dostupné z: <https://ohrh.law.ox.ac.uk/whats-next-in-climate-litigation-before-the-european-court-of-human-rights-duarte-agostinho-and-others-v-portugal-and-32-other-states/>.

WHITMORE, N. (eds). A Rapid Biodiversity Survey of Papua New Guinea's Manus and Mussau Islands. Goroka: Wildlife Conservation Society. 2015. s. vi.

WIKIPEDIA. List of largest oil and gas companies by revenue. In: *Wikipedia* [online]. [cit. 2023-10-18]. Dostupné z: https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_largest_oil_and_gas_companies_by_revenue.

WOLFE, K. Greening the international human rights sphere-environmental rights and the draft declaration of principles on human rights and the environment. *Appeal: Rev. Current L. & L. Reform*, 9, 2003, 45. Dostupné z: <https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/appeal9&div=8&id=&page=>.

WORLD BANK. Urban Development. In: *World Bank* [online]. 2023. [cit. 2023-09-06]. Dostupné z: <https://www.worldbank.org/en/topic/urbandevelopment/overview>.

World's Youth for Climate Justice [online]. Dostupné z: <https://www.wy4cj.org/our-vision>.

Written Submission to the European Court of Human Rights in the case of Duarte Agostinho and Others v. Portugal and Others. In: *Amnesty International* [online]. [cit. 2023-09-28]. Dostupné z: <https://www.amnesty.org/en/documents/eur01/4092/2021/en/>.

ZARDO, L. – GENELETTI, D. – PÉREZ-SOBA, M. – VAN EUPEN, M. Estimating the Cooling Capacity of Green Infrastructures to Support Urban Planning. *Ecosystem Services*. 2017, roč. 26, s. 225–235.

Závěrečná zpráva Komise pro lidská práva Filipín, *Carbon Majors Inquiry*, 2022, Case No. CHR-NI-2016-0001. Dostupné z: <https://climatecasechart.com/non-us-case/in-re-greenpeace-southeast-asia-et-al/>.

ZAWADZKA, J. E. – HARRIS, J. A. – CORSTANJE, R. Assessment of Heat Mitigation Capacity of Urban Greenspaces with the Use of InVEST Urban Cooling Model, Verified with Day-Time Land Surface Temperature Data. *Landscape and Urban Planning*. 2021, roč. 214, 104163.

ZHAI, W. – ZHANG, K. – GOU, F. – CHENG, H. – LI, Z. – ZHANG, Y. Examining Supply-Demand Imbalances and Social Inequalities of Regulating Ecosystem Services in High-Density Cities: A Case Study of Wuhan, China. *Ecological Indicators*. 2023, roč. 154, 110654.

Summary

“Climate Justice in an Interdisciplinary Perspective” is a multidisciplinary collective monography of students and young scientists dedicated to climate justice and related issues from the perspectives of social sciences and humanities, spanning from law to history, political science or environmental studies. The book was edited by the interns of the Centre for Climate Law and Sustainability Studies (CLASS) at the Institute of State and Law of the Czech Academy of Sciences.

Year 2023 was by far the hottest year ever recorded. Given the scale and severity of the human-induced disruption of the global system, it is not possible to address climate change in isolation and to achieve climate justice without taking into account other environmental issues and the wider context of the functioning of human society. To respond to these interconnected crises, which are accompanied by societal instability, rise in misinformation and cultural wars, the role of social sciences and humanities cannot be overlooked.

This is the background for our collective monography, which seeks to highlight the need for a comprehensive view of the current crisis and its solutions, which cannot be achieved without cooperation, not only interdisciplinary but also international and intergenerational. For this reason, we have sought to bring the perspectives of a younger generation of undergraduates, PhD students and emerging scientists from a wide range of disciplines to bear on the greatest challenge we as humankind currently face.

In the introductory chapter entitled *Reflecting on Carbon Inequality in (International) Climate Law*, key-note speaker **Eva Balounová** addresses the issue of the limited carbon budget and carbon inequalities in contemporary society that is mostly linked to economic disparities among the population. She then examines the responses of international climate law to these inequalities and reflects on possible pathways to climate

justice, e.g. in the form of a phase out of fossil fuels or reform of the economic system.

The chapters are then divided into three thematic blocks: “Perspectives on Climate Justice”, “Climate Crisis and Law,” and “Local Dimensions of Climate Justice.”

The first part, entitled “Perspectives on Climate Justice,” offers a view of the issue from the perspectives of political science, historical analysis and environmental studies.

Gabriela Štvrtňová in her chapter *Principles for the Equitable Distribution of Climate Obligations: a Political Theory Perspective*, presents a theoretical introduction to the issue of distributive justice, providing a perspective on the fair distribution of climate obligations. The introduction of each principle is followed by an analysis of their application in international law.

Unsustainable past, sustainable future? Five Theses on the Causes of Our Current Situation by **Matěj Moravanský** offers a historical reflection on the Czech approach to climate change, which he illustrates by looking at the country’s dependence on fossil fuels, the orientation of the economy towards centralised energy sources, the ideological tendencies of domestic climate science, or the (lack of) trust in the european project, thus mapping the historical roots of current crises and injustices.

The first part is concluded by chapter by **Petra Paříková** *Reducing the Personal Carbon Footprint as a Greenwashing of Profit-seeking Corporations*. In the chapter, the author warns against overestimating the responsibility of individuals in addressing climate change, highlights the interest of corporations in supporting this narrative, and suggests effective ways to engage individuals in addressing the climate crisis.

The second part focuses on the climate crisis from a legal perspective. As a relatively conservative and rigid instrument, can law respond dynamically to contemporary changes? Can climate justice be achieved with the help of the current legal system, or does it instead represent a barrier? This is what the authors try to answer in the chapters on climate lawsuits, the protection of freshwater resources and migration.

Veronika Králová, in her chapter *Climate Strategic Litigation in Europe*, focuses on legal instruments to address the climate crisis. The author analyses prominent European climate lawsuits, such as the Urgenda case in the Netherlands, with an emphasis on the decisions of the European Court of Human Rights. The chapter examines the role of this court in climate cases and the specific cases currently being decided.

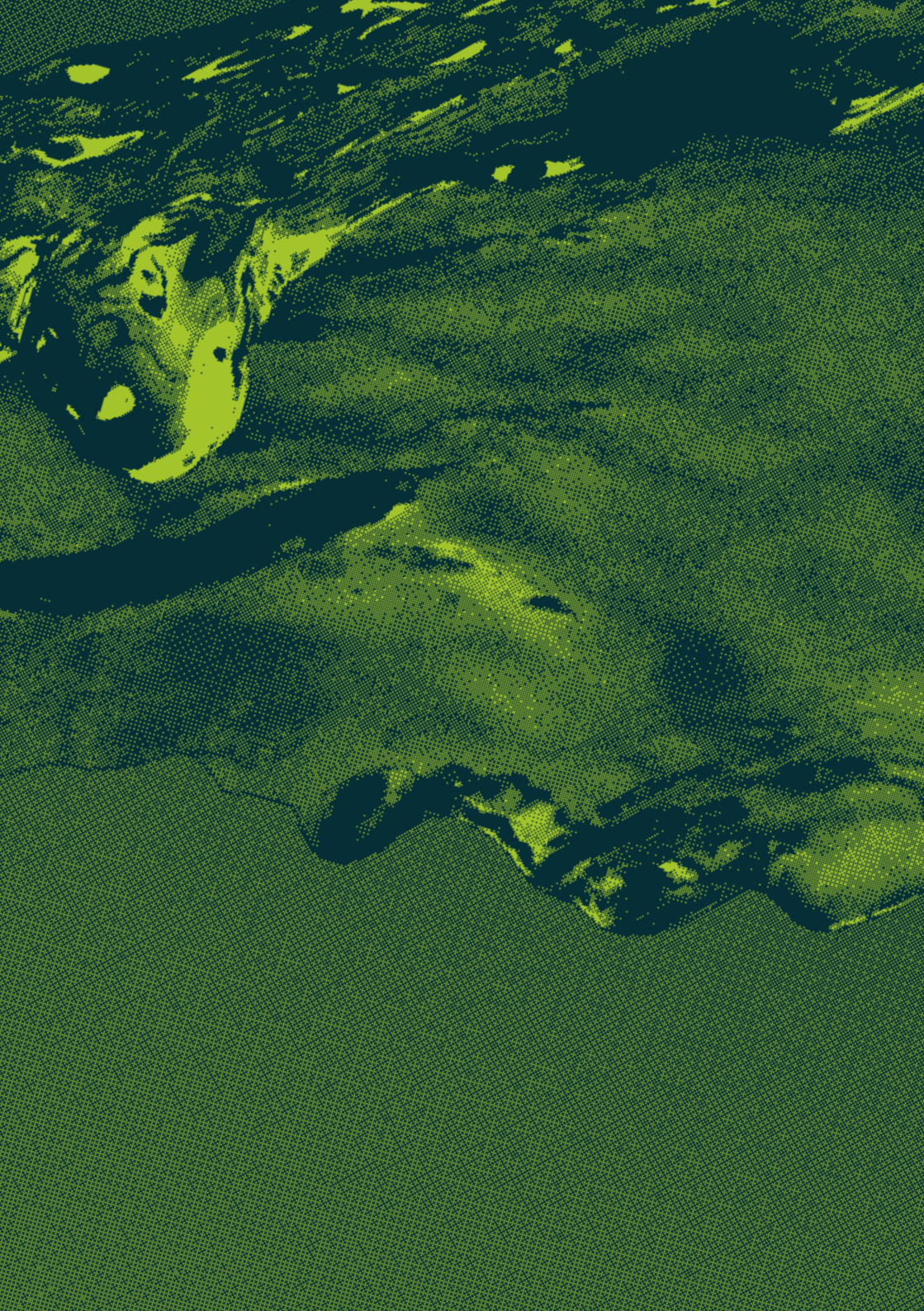
David Chytil develops the topic of climate litigation further with his chapter *The Shell Case: Climate Lawsuits Against Corporations and Climate Justice*. Using the example of a multinational fossil fuel corporation, he discusses issues related to corporate climate responsibility, such as carbon accounting, complex corporate structure and unequal access to justice. The chapter examines the environmental impact of the corporation's actions and analyses individual lawsuits that seek to hold large private players accountable.

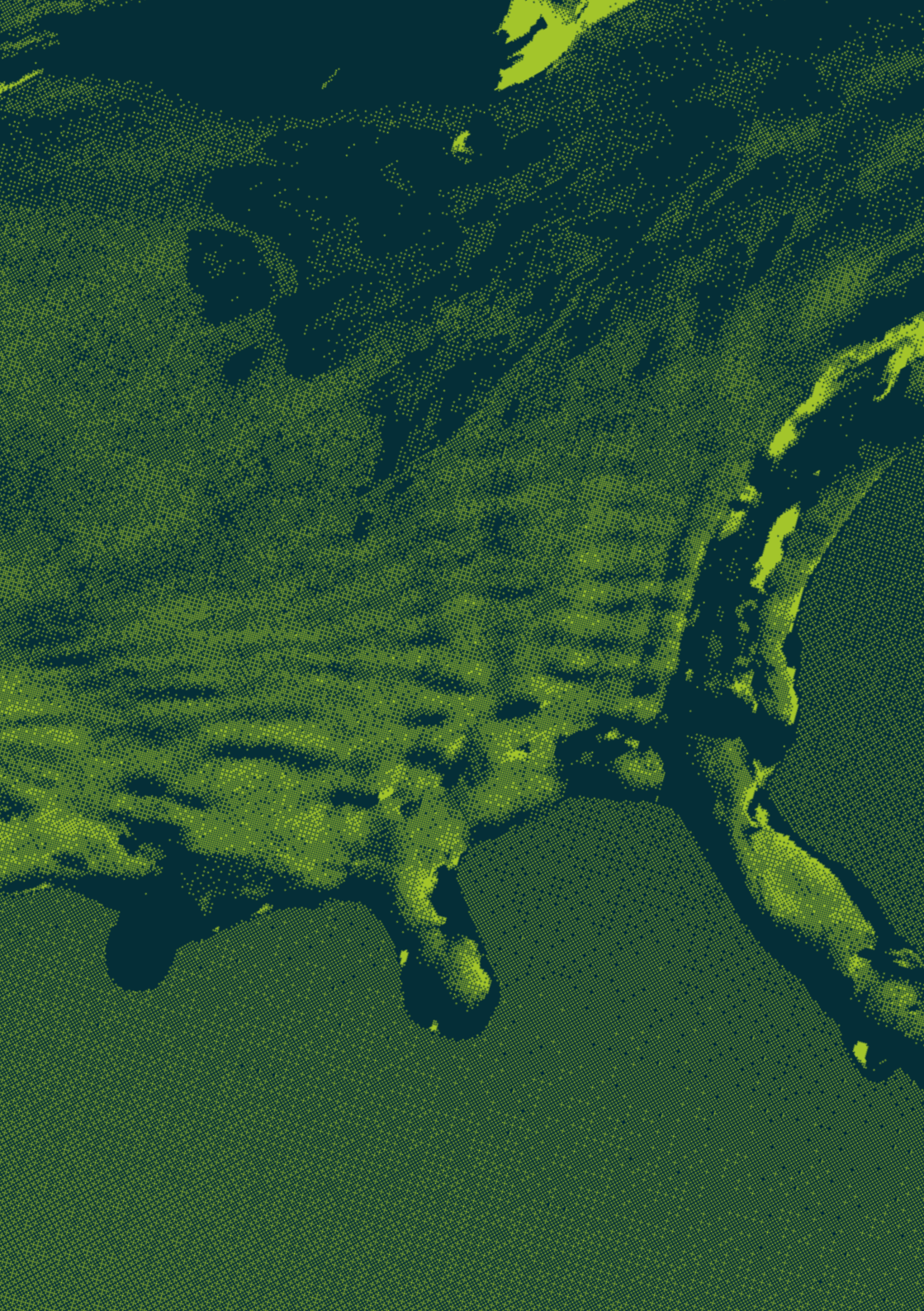
In the chapter of **Markéta Gregorová** entitled *Between Heaven and Earth: Cloud Seeding Through the Lens of International Law*, the author analyses the impact of climate change on the availability and quality of conventional freshwater sources and examines cloud seeding technology as a method of weather modification from a legal perspective. She introduces the reader to the legal framework related to this technology and the potential complications that cloud seeding may bring to it. She then discusses options for more effective protection of the atmosphere and freshwater resources in the future.

In a chapter *Is the Law Ready for Climate Migration?* **Veronika Radová** focuses on the already inevitable phenomenon of climate migration and the legal protection provided to those forced to leave their country of residence due to climate change. She first describes the current legal framework, then analyses the court decisions available in this area, and then presents possible pathways to provide legal protection for people in this situation.

The third part, “Local Dimensions of Climate Justice,” is introduced by a chapter entitled *Who Wins and Who Loses in the Spatial Distribution of the City? Exposure to Effects of Heat and Microclimate Cooling through Ecosystems in Prague*, **Helena Duchková** and **Davina Vačkářová** address the issue of (in)equality in access to the benefits provided by urban ecosystems that mitigate the negative impacts of climate change on urban population. Their paper is based on data obtained from a spatial analysis of ecosystem cooling in Prague.

In the last chapter by **Barbara Nohlová**, **Tomáš Hák** and **Marek Halbich** “Whose Forest and Whose Justice?” *Socioeconomic Dimensions of Equitable Biodiversity Conservation in Rural Areas of Papua New Guinea in the Context of Climate Change*, the need for environmental justice in the formation of biodiversity conservation measures is highlighted. Climate change is seriously affecting biodiversity and the quality of life of people, especially in poor areas such as Papua New Guinea. While it is a fact that intensive deforestation in this region is contributing to the global climate crisis, conservation programmes whose primary objective is to protect natural resources often overlook the socio-economic conditions of local communities.

David Chytil

Veronika Králová

Veronika Radová eds.

KLIMATICKÁ SPRAVEDLNOST V MEZIOBOROVĚ PERSPEKTIVĚ

ÚSTAV	STÁTU
A	PRÁVA

Akademie věd ČR